

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

9 MART 1971 DARBE TEŞEBBÜSÜ

OĞUZHAN AYDEMİR

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

KIRIKKALE, 2024

Oğuzhan AYDEMİR tarafından hazırlanan “9 MART 1971 DARBE TEŞEBBÜSÜ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi, Kırıkkale Üniversitesi İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.

Başkan: Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi, Kırıkkale Üniversitesi İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.

Üye: Doç. Dr. Onur YILDIRIM

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi, Kırıkkale Üniversitesi İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Metin ÖZKAN

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi, Ankara Hacı Bayram Veli Üni. İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 19/07/2024

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

o Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Oğuzhan AYDEMİR

16.08.2024

ÖZET

9 MART 1971 DARBE TEŞEBBÜSÜ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Temmuz 2024, 190 sayfa

Bu çalışmada, 9 Mart 1971 darbe teşebbüsü ve bu teşebbüsün ardındaki ideolojik altyapı incelenmektedir. 1960 darbesi Demokrat Parti'nin otoriterleştiğini ileri süren düşük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Darbe sonrası kurulan yeni rejimde askerî vesayet, Millî Güvenlik Kurulu aracılığıyla siyasete dâhil edilmiştir. 1960'ların ilk yarısında Talat Aydemir'in öncülüğünde iki başarısız darbe girişimi gerçekleşmiş, ancak ordudaki cuntacılık faaliyetleri devam etmiştir. 1960'lı yıllardaki seçimlerde Demokrat Parti'nin haleflerinin başarı göstermesi, sol aydınların parlamenter demokrasiyi sorgulamalarına ve orduyu müdahaleye çağrımalarına neden olmuştur. Bu dönemde Doğan Avcıoğlu ve Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun öncülüğündeki Yön-Devrim çevresi, kalıcı bir sosyalist tek partili rejim kurma hedefiyle cunta kurmuştur. Bu çalışmada, Yön hareketine dair detaylı inceleme, bu dönemde yayımlanan dergilerdeki makaleler, yazılar ve bildiriler gibi birincil kaynakların sistematik analizi ile yapılmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak Yön dergisinin ideolojik temelleri, Kemalizm, demokrasi, sosyalizm, milliyetçilik, kalkınma, siyasi partiler, ordu-siyaset ilişkisi ve Üçüncü Dünya'daki askerî sosyalist rejim örnekleri gibi konular hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir. Ardından, Yön-Devrim çevresinin temas kurduğu Madanoğlu cuntasının sivil ve askerî personel içinde teşkilatlanması ve cunta faaliyetlerinde iki kuvvet komutanı Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un rolleri incelenmiştir. Sivil-asker karışımı bir cunta tarafından planlanmış ve azmettirici tarafı siviller olan ve kalıcı bir askerî rejim ve sosyalist tek parti diktatörlüğü öngören 9 Mart 1971 darbe teşebbüsü, ideolojik altyapısı güçlü ve radikal bir kalkışma olarak tarihimizdeki diğer askerî darbelerden ayrılmaktadır. Sonuç olarak, 9 Mart 1971 darbe teşebbüsünde giden süreç incelendiğinde, 1965-1971 döneminde barışçıl sol hareketlerin yerini darbe ve silahlı mücadele yanlısı grupların aldığı, bu süreçte sol hareketlerin demokratik süreçleri ve parlamenter yöntemleri değersizleştirerek Türkiye demokrasisine zarar verdiği görülmektedir.

ABSTRACT

9 MARCH 1971 COUP ATTEMPT

Kırıkkale University

Graduate School of Social Sciences

Department of Political Sciences and Public Administration, Master's Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

July 2024, 190 pages

This study examines the March 9, 1971 coup attempt and the ideological foundations behind it. The 1960 coup was carried out by junior officers who claimed that the Democratic Party had become authoritarian. In the new regime established after the coup, military tutelage was included in politics through the National Security Council. In the early 1960s, there were two unsuccessful coup attempts led by Talat Aydemir, but the junta activities within the military continued. The success of the Democratic Party's successors in the elections of the 1960s led leftist intellectuals to question parliamentary democracy and call for military intervention. During this period, the Yön-Devrim movement, led by Doğan Avcıoğlu and Retired Lieutenant General Cemal Madanoğlu, aimed to establish a permanent socialist one-party regime through a junta. This study provides a detailed examination of the Yön movement through a systematic analysis of primary sources such as articles, writings, and manifestos published in journals of the period. Using content analysis, the ideological foundations of Yön magazine, its views on Kemalism, democracy, socialism, nationalism, development, political parties, civil-military relations, and examples of military socialist regimes in the Third World were evaluated. Subsequently, the organization of the Madanoğlu junta within civilian and military personnel with whom the Yön-Devrim movement had contact, and the roles of two force commanders, Faruk Gürler and Muhsin Batur, in the junta activities were examined. The March 9, 1971 coup attempt, planned by a civilian-military mixed junta and incited by civilians, envisioned a permanent military regime and socialist one-party dictatorship. It stands out from other military coups in our history with its strong ideological foundation and radical nature. In conclusion, an examination of the process leading to the March 9, 1971 coup attempt reveals that between 1965 and 1971, peaceful leftist movements were replaced by groups advocating coups and armed struggle, devaluing democratic processes and parliamentary methods, thereby harming Turkish democracy.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	v
GİRİŞ	1
1. Türkiye’de asker-sivil ilişkilerinin arka planı	10
1.1. Osmanlı dönemi	16
1.2. Cumhuriyet dönemi	22
1.3. 27 Mayıs darbesi	29
1.4. Silahlı Kuvvetler Birliği	31
1.5. 22 Şubat 1962 darbe teşebbüsü	33
1.6. 21 Mayıs 1963 darbe teşebbüsü	23
1.7. 1960’lar Türk siyaseti	34
2. Türkiye’de sol hareketlerin arka planı	39
2.1. Cumhuriyet döneminde Türk solu	39
2.2. Sol Kemalizm ve Kadro hareketi	43
2.3. 1960’larda Türk solu	45
2.3.1. 1960’larda işçi hareketleri	45
2.3.2. Türkiye İşçi Partisi	48
2.3.3. Millî Demokratik Devrim hareketi	50
2.3.4. Silahlı sol örgütler: TİİKP, THKP-C ve THKO	55
3. Yön hareketi	57
3.1. Sosyalist Kültür Derneği	60
3.2. Yön hareketinin görüşleri	62

3.2.1. Tek parti dönemi, Demokrat Parti dönemi ve 27 Mayıs darbesi.....	64
3.2.2. 1960'lar Türk siyaseti.....	65
3.2.3. Milliyetçilik, sosyalizm, halkçılık ve devletçilik	70
3.2.4. Devrimci millî kalkınma	74
3.2.5. Zinde kuvvetler ve ordu-siyaset ilişkisi	76
3.2.6. Liberal demokrasi	80
3.2.7. Arap dünyasında “ilerici” askerî rejimler	83
4. 9 Mart 1971 darbe girişimi	90
4.1. <i>Türkiye'nin Düzeni</i> (1968)	91
4.2. Devrim gazetesi (1969-1971)	93
4.3. Madanoğlu cuntası.....	96
4.4. Mahir Kaynak'ın istihbarat faaliyetleri.....	101
4.5. Faruk Gürler ve Muhsin Batur	107
4.6. 9 Mart 1971 tarihli toplantı	117
4.7. 12 Mart 1971 muhtırası.....	119
4.8. Ordu içi tasfiyeler, Balyoz harekâtı ve Madanoğlu davası	123
4.9. 12 Mart sonrası siyasi süreç	128
SONUÇ	133
EK: Devrim Dosyası.....	149
EK 1: Devrim İlkeleri	149
EK 2: Devrim Anayasası Taslağı	151
EK 3: Devlet Düzeni Şeması	166
EK 4: Devrim Konseyi İsim Listesi	167
EK 5: Bakanlar Kurulu İsim Listesi	169
KAYNAKÇA.....	171

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AP	Adalet Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Dev-Genç	Devrimci Gençlik
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DP	Demokratik Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EMİNSU	Emekli İnkılap Subayları Derneği
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu
FLN	Millî Kurtuluş Cephesi
İTC	İttihat ve Terakki
Komintern	Komünist Enternasyonal
MBK	Milli Birlik Komitesi
MDD	Millî Demokratik Devrim hareketi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilatı
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Millî Nizam Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Paktı Örgütü
MGK	Millî Güvenlik Kurulu
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
SKD	Sosyalist Kültür Derneği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
THKO	Türk Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	Türk Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİÇSF	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TKF	-Resmî- Türkiye Komünist Fırkası
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TKP/ML	Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİİKP	Türkiye İhtilalci İşçi ve Köylü Partisi
TMGT	Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TÖS	Türkiye Öğretmenler Sendikası
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
ÜNAS	Üniversite Asistanları Sendikası
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Cumhuriyet dönemindeki ilk darbe olan 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından tesis edilen askerî vesayet düzeni 2000'lerin ilk on yılının sonuna kadar yaklaşık yarım asır hüküm sürmüştür. 1960 darbesine giden yoldaki cunta örgütlenmelerinin tarihi 1954'e dek uzanır. Üyeleri düşük rütbeli subaylar olan birbirinden farklı birkaç gruptan oluşan 27 Mayıs cuntası Demokrat Parti'nin otoriterleştiğini ve ülkeyi kardeş kavgasına soktuğunu ve meşruiyetini yitirdiğini iddia ediyordu. Darbe sonrası sistemin nasıl tesis edileceği konusundan fikri yoksunluk yaşadıkları için bu konuyu hukuk ve siyaset bilimi profesörlerine bıraktılar. Cunta içindeki iç çatışmalar uzun süreli askerî rejim taraftarı olan On dörtler ihraç edildi. 1961'de genel anlamda liberal hükümlere sahip bir anayasa yazıldı. Ama Millî Güvenlik Kurulu vasıtasıyla orduyu siyasete bulaştıran anayasanın liberal yönlerini yıllar ilerledikçe hükümsüz bırakacak bir rejim inşa etmişti. 1960'ların ilk yarısında Talat Aydemir'in başını çektiği radikal askerler kalıcı askerî rejim amaçlı iki başarısız askerî darbe girişiminde bulunacaktı. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimleri bastırılıp Aydemir idam edilse de orduda cuntacılık faaliyetleri sürdü.

1961, 1965 ve 1969 milletvekili genel seçimlerinde Demokrat Parti'nin mirasçılarının başarı göstermesi üzerine sol aydınlar genel oy hakkını ve seçimlere dayalı parlamenter demokratik düzeni sorgular hale geldi ve orduyu bir bütün olarak müdahaleye çağırdılar. Devrim gazetesi genel yayın yönetmeni Doğan Avcıoğlu ve Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği Yön-Devrim çevresinin kışkırttığı askerlerin kalıcı tek partili rejim hedefleyen sol Kemalist antiparlamentarist 9 Mart 1971 darbe teşebbüsü Millî İstihbarat Teşkilatı'nın cunta içine casus sokması ile akamete uğratıldı. Darbe hazırlığının ortaya çıkmasıyla sol görüşlü kanadı temsil eden Faruk Gürler-Muhsin Batur kanadı diğer kanatla uzlaşıp 12 Mart 1971 muhtırasını vererek Süleyman Demirel hükûmetini devirdi ve partiler üstü bir hükûmet kurdurdu. Darbeden 40 gün sonra THKP-C'nin İsrailli diplomat Efraim Elrom'u öldürmesiyle büyük çaplı sol karşıtı bir tutuklama harekâtı başladı. Böylece 12 Mart döneminin seyri solun lehinden aleyhine döndü.

“Sol Kemalizm” tabiri 1980 sonrası kullanılmaya başlanmakla beraber Kemalizmin sol yorumlarının tarihi genellikle 1930’da Kadro dergisi hareketi ile başlatılır. 1960’lardaki Yön hareketinin fikrî önceli olduğu konusunda genel bir kabul olan Kadro’nun kurucusu Şevket Süreyya devrim sürecinin sona ermediği, devrimin düşünsel unsurlarının derinleşip halkın bilincinde yerleşebilmesi için bir düşünce sisteminde derlenmesi gerektiği savunmaktaydı. İktisadi devletçiliği kapitalizm ve komünizm harici üçüncü yol olarak önermişlerdi. Yön dergisi de doktriner olmayan, esnek ve pragmatik bir ideoloji olan Kemalizmi doktrine ederek bir düşünce sistemine dönüştürmeyi amaçlamıştır. Dış politikadan eğitime, ekonomiden kalkınma politikalarına pek çok görüşlerini ortaya koyarak siyaset yelpazesinin solundan Kemalizmi sistemli bir biçimde doktrinleştirmeye çalışmıştır. Yön hareketi, Modern siyasi tarihteki Marksizm ideolojisi gibi veya Osmanlının son döneminde ortaya çıkmış Jön Türkler gibi düşünce ve aksiyonun iç içe geçtiği bir harekettir. Entelektüel bir fikir çevresi olmakla yetinmeyip toplumu ve ülkeye değiştirmeyi de amaçlamışlardır.

1960 ve 1971 yılları arasında Türkiye'deki sol hareketlerde, politik iktidarı ele geçirme meselesi çeşitli bölünmelere sebep olmuştur. Bu bölünmelerin ilki, devrimin parlamenter yolla mı yoksa zor kullanılarak mı gerçekleştirileceği konusundadır. Ülkenin üretim yapısının gelişmişlik düzeyi ve buna bağlı toplumsal dinamiklerin tanımlanması, devrimin aşamalı mı yoksa doğrudan mı yapılacağı tartışmasını doğurmuştur. Bu ayrışma, devrimdeki öncü güç ve farklı sınıflarla işbirliği konularında da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zor yoluyla iktidarı ele geçirmeyi savunan örgütler, devrimci hareketin şehirlerden mi yoksa kırsal alanlardan mı başlaması gerektiği konusunda da görüş ayrılıkları yaşamıştır.

Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) devrim yöntemine dair yaklaşımları, parti yönetimindeki değişikliklere paralel olarak değişiklik göstermiştir. Aybar, toplumsal sınıfların harekete geçirilmesini ve analiz edilmesini savunmuş, politik iktidarı ele geçirmek için aşağıdan yukarıya bir rota izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. TİP, parlamenter yolu sosyalizme geçiş için bir araç olarak görmüş ve işçi sınıfının iktidarını hedeflemiştir. Aybar çizgisinden, sosyalist devrime TİP, ittifak formüllerinde asker ve sivil aydınlara karşı mesafeli olmuş, işçi sınıfının öncülüğünü savunmuştur. Sonuç olarak, TİP politik iktidarı parlamenter yol ile ele geçirmeyi

planlamış ve sosyalizme geçiş için işçi sınıfı öncülüğünde bir devrim tahayyül etmiştir.¹

Millî Demokratik Devrim (MDD) çizgisi, mevcut parlamenter sistemin gerçek demokrasiyi sağlayamadığını ve solun örgütlenmesini engellediğini savunur. Belli, mevcut demokrasiyi eleştirir ve burjuva demokrasisi bile saymaz, Filipin Demokrasisi olarak nitelendirir. MDD çizgisi, parlamento dışı bir yöntemi ve sosyalizme aşamalı geçişi benimser. Türkiye'nin önündeki devrimi demokratik devrim olarak tanımlar ve bunun milli bağımsızlık ve feodalizmin tasfiyesi görevlerini içerdiğini belirtir. Bu devrim milli cepheyi ve devrimci güçleri harekete geçirir. Milli cephe, şehir ve köy proletaryası, yarı proleterler, yoksul köylüler, küçük burjuvazi ve asker-sivil aydınlardan oluşur.²

Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) kuruluş bildirisi, Türkiye'nin emperyalist işgalden kurtuluş yolunu silahlı mücadele olarak belirler ve diğer politik mücadele yollarını kesinlikle reddeder. İnan, milli demokratik devrimin sosyalist devrim öncesinde zorunlu bir aşama olduğunu savunur ve bu devrimin başarıya ulaşması için işçi sınıfının öncülüğünü şart koşar. MDD teorisi, milli cepheyi oluşturan sınıfların işçi sınıfı öncülüğünde mevzilenmesini ve askeri devrimci savaşı içerir. İktidar milli cephe tarafından ele geçirilene kadar mücadele halk savaşı olarak tanımlanır. İnan, politik mücadele yöntemlerinin en üst düzeyine şiddet politikası ve bu politikanın temel yöntem olduğu silahlı mücadeleyi koyar. Halk savaşı, işçi sınıfını ve yoksul köylüğü kapsayan parti örgütlenmesi ve ordu üzerinden yürütülecektir.³

Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) lideri Mahir Çayan'a göre İşçi sınıfının öncülüğü olmadan sosyalizme geçişin mümkün olmadığını savunur. Devrimin temel gücü köylülerdir ve emperyalizmle çıkar çatışması olan sınıflar milli cepheye dâhildir. Çayan, kesintisiz devrim teorisinin temelinde işçi sınıfının burjuva devrimi yapması ve ardından sosyalist devrime yönelmesi olduğunu belirtir. Devrimci rota halk savaşı ile zafer kazanmayı hedefler, ancak bu süreç öncü savaşı aşamasından geçer. THKP-C, zor yoluna dayalı, sosyalizme aşamalı geçişi öngören ve proletarya öncülüğünü kabul eden bir devrim yöntemi benimser. Kırlara vurgu köylülüğün temel güç olmasını getirir ve şehir gerillası ile kır gerillasını içeren bir strateji izler. Çayan,

¹ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizmi Halk Kurar", *Dönüşüm*, 1 Kasım 1966, s. 3.

² Mihri Belli, *Millî Demokratik Devrim*, Aydınlık Yayınları, 1966, s. 69-70.

³ Hüseyin İnan, *Türkiye Devriminin Yolu*, Ulusal Kültür Yayınları, İstanbul, 1991, s. 38-44.

devrimci teoriyi pratikten ayırmaz ve aşırı sol çevrelere karşı teorik eleştiriler getirir. Sonuç olarak, THKP-C, proletarya öncülüğünde ve zor yoluna dayalı bir devrim stratejisi benimser.⁴

Türkiye Kominist Partisi/Marksist-Lenisinst (TKP/ML) lideri İbrahim Kaypakkaya, devrim metodunu Mao Zedung'un düşüncesine dayandırır ve halk savaşının köylü savaşına dayandığını, proletarya partisinin köylük bölgelerde silahlı mücadeleye girişmesi gerektiğini savunur. Kurtarılmış alanlar yaratarak bu bölgelerden şehirleri kuşatmayı ve sonunda ülke çapında siyasi iktidarı ele geçirmeyi hedefler. Sonuç olarak, TKP/ML'nin devrim stratejisi, zor yoluna dayalı ve aşamalı devrim metodunu esas alarak işçi-köylü ittifakına dayanır.⁵

Yön-Devrim çizgisi, aşamalı bir devrim metodunu önerir ve intikal devresi adını verdikleri aşamada milli demokrasiye geçişi savunur. Bu aşamada sosyalizm hedefi, halkçı ve devletçi reformlar ile gerçekleştirilmelidir. Avcıoğlu, intikal devresinde güç birliğini milli kurtuluş hareketi ve ilerici güçler arasında oluşturulması gerektiğini söyler. Ayrıca, anti-feodal ve anti-emperyalist mücadelenin toplumun tüm kesimlerinin çıkarına olduğunu ifade eder. Yön-Devrim çizgisi için ordu, bu sürecin önemli bir parçası olarak görülür çünkü ordu, halkın yoksul kesimlerinden oluşan bir gücü temsil eder ve toplumsal aksaklıkları gidermede önemli bir rol oynar. Ayrıca, Avcıoğlu'nun asker ve sivil aydınların devrimdeki öncü güç olarak rol almasını önermesi, toplumsal koşullarla ilişkilidir. Genel olarak, Yön-Devrim çizgisinin devrim teorisi, zor yoluyla aşamalı bir devrim metodunu öngörür ve bu metodun ilk aşaması ulusal kurtuluş devrimidir. Bu aşamada öncelikli olarak tutucu koalisyonu hariç halk güçlerinin milli cephesi vurgulanır, ancak Türkiye'nin mevcut koşulları nedeniyle öncülük, asker ve sivil aydınlar tarafından yapılmaktadır.

Doğan Avcıoğlu'nun kalkınamamış bir ülke olan Türkiye için sosyalizmi tek çıkış yolu olarak göstermektedir. Ancak, Ortodoks Marksist devrim teorilerinden farklı olarak proletarya yerine zinde güçleri öne çıkarmıştır. 1960'ların sonunda yaklaşan darbenin sola çekilmesi kaygısı, Yön dergisi çevresini kitleleri iktidarda ikna etme düşüncesine yöneltmiştir ve bu zor yoluyla iktidar olma eğilimini doğurmuştur. Sosyalizme aşamalı geçiş ve zor yoluyla devrim düşüncesi, Yön hareketini, TİP'ten

⁴ Mahir Çayan, "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori" *Aydınlık*, Ocak 1970, s. 188-222.

⁵ Haluk Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş*, Yordam Kitap, 2008, s. 136-137

ayrıştırırken, proletarya öncülüğü yerine zinde güçleri ve asker-sivil aydınları öne çıkarması, THKO, THKP-C, TKP/ML ile teorik düzlemde ayrıştırmıştır.

Avcıoğlu'na göre, aydınlar toplumun öncü güçleridir ve tarihsel olarak devrimci değişimlerin lokomotifi olmuşlardır. Yön hareketi de bu bağlamda, aydınları Türkiye'nin dönüşüm sürecinde aktif bir rol üstlenmeye çağırmıştır. Avcıoğlu, özellikle Kemalist aydınların, Türkiye'nin kalkınma yolunda Batı'ya bağımlı olmaksızın ilerleyebilmesi için bir “millî demokratik devrim” gerçekleştirilmesinde öncü rol oynaması gerektiğini savunur.⁶ Aydınların toplumu dönüştürücü rolü, Yön Hareketi'nin elitist bir perspektif taşıdığı eleştirilerine yol açmıştır. Ancak Avcıoğlu, bu durumu toplumun geniş kesimlerinin devrimci bilinçten yoksun olmasıyla açıklar ve aydınların görevinin bu bilinci yaymak olduğunu vurgular. Ona göre, Türkiye'nin yapısal sorunlarını çözmek için aydınların toplum mühendisliği rolünü üstlenmesi bir zorunluluktur. Yön hareketi, aydınların yalnızca entelektüel tartışmalarla yetinmeyip, toplumsal sorunlara çözüm üreten ve bu çözümleri hayata geçiren bir rol üstlenmesi gerektiğini savunur. Avcıoğlu'nun bu yaklaşımı, aydınları toplumun vicdanı ve rehberi olarak konumlandırır. Avcıoğlu'na göre, aydınların en büyük sorumluluğu, mevcut düzene karşı eleştirel bir duruş sergilemek ve toplumu adil, eşitlikçi bir düzen için mobilize etmektir. Aydınlar, toplumu dönüştürme ve ileriye taşıma kapasitesine sahip yegâne güçtür.

Aydın kavramı, toplumsal evrenin belirli yönlerini derinlemesine inceleyerek düşünceler ve teorik kurgular geliştiren bireyler olarak tanımlanır. Aydınlar, düşüncenin oluşumu, birikimi ve yayılmasıyla ilgilenen teorisyenler, siyasetçiler ve akademisyenler gibi kişilerdir. Aydınlar, düşünsel etkinliklere odaklandıkları için, üstünlük ve gelişmiş bir usallık duygusu taşırlar. Ancak Gramsci, bu basit tanımın, aydınların toplumsal ilişkilerdeki yerlerini belirlemede yetersiz olduğunu savunur. Ona göre, aydınların sınıflandırılması, etkinliklerinin doğasından ziyade toplumsal pratikte yerine getirdikleri işlevlere dayanmalıdır. Toplumsal gelişmelerin, aydınlara olan ihtiyacı artırdığını ve her toplumsal grubun kendi aydın tabakasını yarattığını savunur. Bu aydınlar, toplumsal ve siyasal işlevlere sahip olup, ekonomik sistemin gereksinimlerini karşılar.⁷

⁶ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 180-181

⁷ Paul Ransome, *Antonio Gramsci - Yeni Bir Giriş*, Dipnot Yayınları, 2011, s. 238-244.

Gramsci'nin düşüncesinde "aydınlar" teması önemli bir yer tutar. Gramsci, "organik" ve "geleneksel" aydın kategorileriyle Marksizm içindeki ve dışındaki entelektüel tartışmalara önemli katkılarda bulunmuştur. Bu kategoriler, zamanla entelektüel söylemde yerleşik hale gelmiştir. Marx ve Engels, aydınların toplumsal pozisyonlarını genel olarak analiz etmiş, ancak kapsamlı bir teori geliştirmemişlerdir. Marx ve Engels, toplumu temel olarak sınıflar arasında süregelen bir mücadele olarak görmüşlerdir. Bu mücadelede, aydınlar, genellikle egemen sınıfların ideolojisini yaymak ve meşrulaştırmak için hizmet eden bir grup olarak tanımlanmıştır. Marx, ideolojiyi, egemen sınıfın dünya görüşünün topluma hâkim olduğu bir düşünce sistemi olarak görmüştür: "Egemen fikirler her zaman egemen sınıfın fikirleridir".⁸ Bu bağlamda, aydınlar, bu fikirlerin üretiminde ve yayılmasında kritik bir rol oynarlar. Engels, bu görüşü daha da genişleterek aydınların tarihsel rolünü analiz etmiştir. Engels'e göre, aydınlar, ekonomik temel tarafından belirlenen üstyapının bir parçasıdır ve bu bağlamda, onların fikirleri ve faaliyetleri, mevcut üretim ilişkilerinin korunmasına hizmet eder. Bu çerçevede, aydınlar, egemen sınıfın dünya görüşünü yayarak, mevcut toplumsal ilişkilerin sorgulanmasını zorlaştırır ve bu ilişkilerin doğal ve kaçınılmaz olduğuna dair bir bilinç yaratırlar. Marx ve Engels'e göre, bu bilinç biçimi, işçi sınıfının kendi tarihsel görevini anlamasını engelleyen bir yanılsamadır.

Gramsci, Marx ve Engels'ten farklı olarak aydınların modern toplumdaki yükselişini ve işlevini detaylı bir şekilde ele alarak kapsamlı bir teori ortaya koymuştur. Bu teori, Marksist düşüncenin ve siyasetin gelecekteki gelişimi için önemli bir referans noktasıdır. Gramsci, entelektüellerin halkın yaşamındaki rolünü analiz ederken, onların halkın yaşamını nasıl dönüştürebileceğini ve bu süreçte kendilerinin de nasıl dönüşeceğini araştırmıştır. Gramsci'nin çalışmaları, entelektüellerin toplumsal değişimdeki rollerine dair yeni bir perspektif sunar. Gramsci, aydınların halkla olan ilişkisini ve bu ilişkinin toplumsal dönüşümdeki önemini vurgular. Entelektüellerin toplumsal değişime nasıl katkıda bulunabileceklerini ve bu süreçte kendilerinin nasıl değişebileceğini inceler. Gramsci, aydınları yalnızca geleneksel anlamda değil, geniş anlamda örgütleyici işlevleri yerine getiren toplumsal bir kitle olarak görmektedir. Aydınlar, toplumsal hegemonyayı ve devlet düzeyindeki tahakkümü, yani üretim dünyasındaki prestijlerinin sağladığı rızayı organize ederler.⁹ Politik toplumun

---

⁸ Karl Marx, Friedrich Engels *Alman İdeolojisi*, Evrensel Basım Yayın, 2013, s. 52.

⁹ Peter Thomas, *Gramsci Çağı - Felsefe, Hegemonya, Marksizm*, Dipnot Yayınları, 2013, s. 538-548

kurulması, kurumsallaşması ve hegemonik yapının tam anlamıyla gerçekleşmesinde aydınlar merkezi bir konumda yer alırlar. Politik sistemin kurulumunda yer alan aydınlar; sistemin devamı ve sürekliliği noktasında da büyük rol oynarlar. Politik sistemin inşası noktasında aydınlar, sisteme her türlü ideoloji, strateji ve değer ve bilgi üretirken; diğer yandan sistem tarafından da inşa olunurlar. Bir taraftan belirleyici bir rol oynarken bir yandan da belirlenirler. Hegemonyanın gerçekleşmesi ancak böylesi aydınların politik sistemde özne rolünde çalışmasıyla mümkün olmaktadır. Nitekim bu sistemde aydınlar meşruiyet uzmanları olarak rızayı üreten kişiler olarak bilinmektedir. Burada aydınlar ile politik sistem arasında karılıklı bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki, rızaya dayalı hegemonik bir yapı oluşturmaktadır.¹⁰

Gramsci, aydınları iki kategoriye ayırır: organik ve geleneksel aydınlar. Organik aydınlar, yeni bir sınıfın ortaya çıkışıyla birlikte bu sınıfa özgü olarak gelişirler ve bu sınıfın projelerini ideolojik ve pratik bakımdan desteklerler. Organik aydınlar, kendi sınıflarının siyasal ve toplumsal alanda homojenliklerini ve işlev bilincini kazanırlar. Bu aydınlar, sadece endüstriyel emekle ilgili teknik eğitim almış kişiler değil, aynı zamanda sürekli aktif bir şekilde ikna eden, örgütleyen ve inşa eden bireylerdir. Gramsci'ye göre, organik aydınlar, proletarya hegemonyasının kurulmasında kritik bir rol oynar. Diğer yandan, geleneksel aydınlar, eski toplumsal yapılarla organik olarak bağlı olup, yeni sınıfların projelerine direnç gösterirler. Geleneksel aydınlar, aristokrasinin ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını temsil eder ve kendilerini egemen toplumsal gruptan özerk olarak sunarlar. Bu aydınlar, tarihsel sürekliliklerini ve "rütbelerini" koruyarak, değişen toplumsal yapılar karşısında direnç gösterirler. Gramsci, geleneksel aydınların, toplumsal örgütlenmenin özel formlarıyla ittifak içinde olduklarını ve bu ittifakın entelektüel faaliyetlerini belirlediğini vurgular. Bu aydınlar, toplumsal örgütlenmenin belirli bir biçimiyle ilişkilendirilir ve kendilerini edebiyat adamı, filozof veya şair olarak görürler. Gramsci, bu aydınların varoluş tarzının duyguların taşıyıcısı olan hitabet olduğunu belirtir. Geleneksel aydınların entelektüel tekelinin kırılması, işçi sınıfı hareketinin siyasal ve toplumsal gelişimi için hayati öneme sahiptir. Gramsci, işçi sınıfının organik aydınlarının, entelektüel alanda hegemonya kurarak, yeni bir popüler dünya görüşü oluşturmaya gerektiğini savunur. Bu süreç, işçi sınıfının ekonomik ve siyasal alanda kendi hegemonik aygıtını

---

¹⁰ Mehmet Özgüden, *Hegemonya ve Politik Toplum*. Phoneix Yayınevi, 2015, Ankara, s. 89-91; Antonio Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*. Çan Yayınları, 1967 İstanbul, s. 28-30

kurmasıyla tamamlanacaktır. Gramsci'nin analizi, işçi sınıfının organik aydınlarının, burjuva entelektüelliğine karşı mücadelesini ve yeni bir entelektüel düzen oluşturma gerekliliğini vurgular. Bu bağlamda, işçi sınıfının organik aydınları, kendi sınıf projelerini ideolojik ve pratik olarak destekleyerek, toplumsal dönüşümde kritik bir rol oynar.¹¹

Doğan Avcıoğlu, Yön dergisi ve Devrim gazetesi aracılığıyla Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasal yapısında radikal bir dönüşüm vizyonu sunmuş, Yön hareketini sosyalizm ve milliyetçiliği harmanlayarak Türkiye'nin bağımsızlık ve kalkınma sorunlarına çözüm arayan bir platforma dönüştürmüştür. Avcıoğlu, Türkiye'nin az gelişmişlikten kurtulmasının, "zinde güçler" olarak tanımladığı asker, öğretmen, gençlik ve devrimci aydınların öncülüğünde gerçekleşeceğini savunmuştur. Bu bağlamda, Yön hareketinin lider kadrosu ve destekçileri, Gramsci'nin organik aydınlar kategorisine dâhil edilebilir. Hareket, mevcut sosyo-ekonomik yapıyı eleştirerek, toplumsal değişimin gerçekleşebilmesi için aydınların kritik bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Avcıoğlu'nun "zinde güçler" kavramı, Gramsci'nin organik aydınlar kavramıyla örtüşür; bu gruplar, toplumun modernleşme ve kalkınma yanlısı kesimlerini temsil eder ve mevcut düzenin dönüşümünü hedefler. Ordu, öğretmenler, gençlik, memurlar ve basından oluşan bu güçler, devrimci bir rol üstlenerek toplumsal yapının dönüşümünü sağlayacaktır. Gramsci'ye göre aydınlar, toplumsal hegemonyanın inşasında ve sürdürülmesinde kritik bir rol oynar; aydınlar, sivil toplumda hegemonya projeleri aracılığıyla toplumsal rızayı organize eder ve bu rıza, siyasal toplumda iktidarın meşruiyetini sağlar. Yön hareketi, toplumun ilerici kesimlerini harekete geçirmeyi ve Gramsci'nin organik aydınlar kavramına uygun olarak yeni bir hegemonya oluşturmaya amaçlamıştır. Bu aydınlar, halkı mobilize ederek egemen sınıflara karşı bir karşı-hegemonya inşa edecektir. Gramsci'nin organik aydınlar kavramına uygun bir şekilde, işçi sınıfı ve köylülerin çıkarlarını savunan bir aydın kitlesi oluşturmaya hedeflemiştir.

Gramsci'nin geleneksel aydınlar kavramı, eski toplumsal yapıların temsilcileri olan ve bu yapıların korunmasını savunan aydınları tanımlar. Yön hareketi, Türkiye'de

---

¹¹ Thomas, *a.g.e.*, s. 549-558; Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri* Onur Yayınları, 1986, s. 309-320.

geleneksel aydın sınıfına karşı bir mücadele vererek, kalkınma ve iktisadi bağımsızlık mücadelesini destekleyen organik aydınların öncülüğünde bir toplumsal düzen inşası hedeflemiştir. Avcıoğlu toplumsal dönüşümü destekleyen yeni bir aydın kuşağı yaratmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Gramsci'nin aydınlar teorisi, Yön hareketinin ideolojik ve stratejik yaklaşımlarını anlamak için önemli bir referans noktasıdır. Gramsci'ye göre aydınlar, toplumsal sınıflardan bağımsız değil, toplumsal ilişkilerdeki işlevleri üzerinden değerlendirilmelidir; bu anlayış doğrultusunda, Yön Hareketi, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısının dönüşümüne yönelik önemli bir entelektüel çaba olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada Yön hareketi ve bu hareketin etkisiyle gerçekleşen gelen 9 Mart 1971 darbe teşebbüsü incelenecektir. 9 Mart 1971 darbe girişimini konu alan çalışmanın ilk kısmında meşrutiyet dönemi Osmanlısından 1960'lara değin Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin tarihi bir arka plan bilgisi olarak incelenecektir. Sonraki bölümde 1960'lara kadar Türk sol hareketlerinin tarihinden bahsedilecektir. Bu bölümde 1960'larda öne çıkan üç sosyalist hareket olan Türkiye İşçi Partisi (TİP), Millî Demokratik Devrim hareketi (MDD) ve Yön hareketinin birbiriyle ilişkisi incelenecektir. Tezin üçüncü bölümü Yön hareketine ayrıntıları ile odaklanacaktır. Bu bölümde kullanılan araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırma yöntemi, sosyal ve beşerî bilimlerde yaygın olarak kullanılan, derinlemesine ve detaylı bilgi elde etmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, bölüm, Yön hareketinin 1961-1967 yılları arasında yayımlanan dergilerinde yer alan makaleler, yazılar ve bildiriler gibi birincil kaynakların sistematik ve kapsamlı bir analizine dayanmaktadır. Araştırmada, Yön dergisinin 9 Mart 1971 darbe teşebbüsüne fikrî altyapı teşkil eden görüşlerini ve bu görüşlerin ideolojik temellerini anlamak amacıyla içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Dergideki makaleler, yazılar ve bildiriler tematik olarak incelenmiş, bu temalar doğrultusunda Yön hareketinin Kemalizm, demokrasi, sosyalizm, milliyetçilik, kalkınma, dönemin siyasal partileri, ordu-siyaset ilişkisi, Üçüncü Dünya ülkelerindeki sosyalist askerî rejim örnekleri üzerine görüşleri ortaya konulmuştur. Ayrıca, nitel analiz kapsamında tarihsel ve bağlamsal veriler de dikkate alınarak Yön hareketinin dönemin siyasal ve sosyal dinamikleriyle ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu yöntem, Yön dergisinin ideolojik duruşunu ve 9 Mart 1971 darbe teşebbüsünün ideolojik arka planını daha derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde anlamayı mümkün kılmıştır. Tezin dördüncü bölümünde Yön-Devrim çevresinin

temas kurduğu Madanoğlu cuntası ve cuntanın sivil ve askerî personel içerisinde teşkilatlanması ile Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un cunta faaliyetlerindeki rolü ayrıntılarıyla incelenecektir. Bu bölümde ağırlıklı olarak dönemin aktörlerinin hatıratlarından ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu şekilde Yön hareketinin yaklaşık on yıl boyunca işlediği ihtilaleci fikirlerini eyleme dökme çabaları sistemli bir biçimde anlaşılabilir. Tezin son bölümünde başarısız cunta hareketinin ardından verilen 12 Mart muhtırasını ve muhtıradan iki ay sonra başlayan ordu için tasfiyeler ve 1. Ordu Komutanlığının icra ettiği sol karşıtı Balyoz harekâtı incelenecektir. Tezin son bölümünde bu darbe girişiminin Türk siyasal hayatındaki yeri üzerine değerlendirme yapılacaktır.

1. Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin arka planı

1.1. Osmanlı dönemi

1861'de tahta çıkan Sultan Abdülaziz, 1869'da Fuat Paşa, 1871'de Ali Paşa'nın ölümüyle sarayın otoritesini tekrar güçlendirmeye başlamıştı. Bu yönde attığı adımlar onun meşrutiyetçi bir darbeyle indirilmesi sonucuna yola açacaktı.¹² Abdülaziz'in yerine meşrutî rejimi desteklediği düşünölen V. Murad tahta çıkarıldı. 31 Ağustos'ta V. Murad'ın doktor raporu ve şeyhülislam fetvası ile azli üzerine yerine II. Abdülhamid geçti ve kısa süre sonra Türkiye'nin ilk anayasayı olan Kânûn-ı Esâsî ilan edildi. Son üç ayda iki padişah hal'i bir darbe bir serasker cinayeti gören Abdülhamid ordu, ulema ve Bâb-ı Âli'den gelecek her türlü tehdide karşı dikkatli davranıyordu. Abdühamid'in Kânûn-ı Esâsî'yi ilan ettikten sonra Mithat Paşa'yı azledip sürgüne yolladı Osmanlı-Rus Savaşı'nın gerekçe göstererek 1877 Şubat ayında Meclis-i Mebûsan'ı süresiz olarak kapattı.¹³

¹² Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, 2015, s. 76.

¹³ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, 2001, s. 26-27; William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 62.

Abdülhamid katı mutlakiyetçi bir rejim tesis edince anayasayı tekrar ilân etme amaçlı birçok darbe girişimine hedef oldu. Bunlardan ilki 20 Mayıs 1878’de Ali Suavi’nin, Filibe’den gelen muhacirlerden oluşan bir grupla V. Murad’ı yeniden tahta geçirmek amacıyla Çırağan Sarayı’nı basmasıydı. Kötü planlanan bu teşebbüs başarısız olurken Ali Suavi kargaşada Yedi Sekiz Hasan Paşa tarafından öldürüldü. ¹⁴

1889’da Selanik’te dört askerî tıp öğrencisi sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak adı değişecek İttihad-ı Osmanî Cemiyeti’ni kurmuştu. Hedefleri II. Abdülhamid’i devirip anayasanın tekrar ilânını sağlamaktı. İttihatçılar, ilk defa Sultan Abdülhamid’i tahttan indirmek için 1896 senesinde bir saray darbesi planı tertip ettiler. Teşebbüsün arifesinde komploculardan birinin gittiği restoranda planın detaylarının bir üst rütbeli subayla konuşurken ağzından kaçırmasının sonucu açığa çıkan saray darbesi teşebbüsü olay katılımcıları tespit edildi ve hapsedildi. ¹⁵

1897 senesinde bir başka ihtilal hazırlığı ortaya çıkarıldı. Bu olayda Harbiye Mektebi bünyesinde 1876’de Abdülaziz’e karşı girişilen darbenin mimarları Süleyman Paşa ve Hüseyin Avni Paşa’nın adını taşıyan manidar isme sahip komiteler kurulmuştu. Darbe planı “Yıldız Sarayı’na büyük bir gösteri düzenlenmesi ve Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa’nın öldürülmesini” içermekteydi. Komplo önceden açığa çıkartıldı. ¹⁶ Bu hadise tarihe Şeref Kurbanları olarak geçmiştir. ¹⁷

II. Abdülhamid’in Jön Türk yeğeni Prens Sabahaddin 1903’te İsmail Kemal Bey ile bir darbe planladılar. Yeni darbe planına göre Trablusgarp Valisi Müşir Recep Paşa askerlerini Selanik’e gönderecek burada Arnavutların yardımı ile Çanakkale ele geçirilerek Batı kamuoyunun da desteği ile sultan devrilecekti. Müşir Recep Paşa darbeyi komuta etme teklifini ilk başta kabul etmiş, İsmail Kemal İngilizlerden dış destek almak amacıyla Londra’da İngilizlerle temasa geçmiş bu kapsamda Paris’te İngiliz elçisi Sir Edmund Monson ile görüşmüştü. Fakat bu teşebbüs Müşir Recep Paşa’nın vazgeçişiyile akamete uğradı. ¹⁸

---

¹⁴ Alkan, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁵ Hale, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁶ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, Timaş Yayınları, Ekim 2012, İstanbul, s. 162.

¹⁷ Ali Fahri Ağababa, *Şeref Kurbanları: II. Abdülhamid Döneminde Bir Sürgün Hikâyesi*, Çatı Yayıncılık Eylül 2007, İstanbul, s. 27.

¹⁸ Ernest Erdmonson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Pozitif Yayınları, Mart 2007, s. 97-98.

Jön Türkler adıyla Abdülhamid muhalifi aydınlar ilk defa 4-9 Şubat 1902'de Paris'de imparatorluğun farklı etnik kimliklerinden oluşan 47 kişiden oluşan Birinci Jön Türk Kongresi'nde toplandılar.¹⁹ Kongre'de Jön Türkler görüş farklılıkları nedeniyle Ahmed Rıza liderliğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Prens Sabahaddin liderliğindeki Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti olarak ikiye ayrıldı. Abdülhamid'in devrilmesi için dış destek alınıp alınması ve devrimden sonraki idarenin merkezîyetçi veya adem-i merkezîyetçi esaslara göre idare edilmesi konusunda ayrışan bu iki Jön Türk hizbinin uzlaştığı bir nokta vardı. Devrim, muvazzaf ordu subayları örgütlenerek gerçekleştirilmeliydi.

Jön Türkler 20. yüzyıl başlarında gizliden gizliye örgütlenip Abdülhamid'i devirmeye hedefleyen mektepli subayların iştirakiyle hızla büyüdü. 1902-1906 arası orduda disiplin suçu ve asker kaçağı oranı hızla artmıştı.²⁰ Osmanlı'nın kuzey ve doğu komşuları olan Rusya'da 1905'te, İran'da 1906'da anayasal devrimler yaşanmış, meşrutiyet hareketleri dünyada moda haline gelmiş, yaşanan bu uluslararası olayların yarattığı koşullar da devrim hedefini tetiklemişti.²¹ Balkanlardaki Üçüncü Ordu'ya mensup muvazzaf subayların muhalif harekete katılması ve 1906'da Selanik'te subaylardan oluşan bir grubun Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adıyla cemiyetin bir şubasını kurması sonucu artık devrim ihtimali giderek somutlaşıyordu.²² 29 Aralık 1907'de Paris'te İkinci Jön Türk Kongresi toplandı. Ordu içinde propaganda ve ajitasyon faaliyetlerinin hızlanması, yönetime karşı silahlı/silahsız direnişler halkın vergi ödememe yöntemiyle pasif direniş sergilemeye teşviki Abdülhamid'i indirmek için önerilen yöntemlerdi. Nitekim 1907'de Erzurum'da bir tüccar teşkilatı ve Prens Sabahaddin çevresinin çabalarıyla ağır vergilere karşı kitlesel halk hareketleri düzenlenmişti, bu olayların içinde subayların da payı vardı.²³

3 Temmuz 1908'de bölgedeki İttihatçı örgütlenmenin lideri Resneli Niyazi ve 200 askeriyle birlikte diğer askerler Cuma namazındayken Resne garnizonunun silah ve mühimmatını ele geçirdi ve bu tarihte bir bildiri yayımlayarak Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe girmesini talep ettiler. Sultanın ayaklanmayı bastırması için

---

¹⁹ Ramsaur, *a.g.e.*, s. 86.

²⁰ Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul, s. 30.

²¹ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 3.

²² Hale, *a.g.e.*, s. 68.

²³ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 174; Ramsaur, *a.g.e.*, s. 150-151.

bölgeye gönderdiği Şemsi Paşa 17 Temmuz 1908’de Manastır Postanesi’nin önünde öldürüldü. Selanik’in diğer birimlerine yayılan isyan, ilerleyen günlerde Edirne’deki İkinci Ordu’ya da sıçradı. Ayaklanmanın bastırılmasını üzere Sultan II. Abdülhamid Meclis-i Mebûsan’ın tekrar açılacağını ve Kânûn-ı Esâsî’nin yeniden yürürlüğe gireceğini duyurdu. İTC, devrim sonrasında da bir siyasi partiden ziyade gizli cemiyet olma vasfını sürdürdü. Eylül 1908’de Prens Sabahaddin’in perde arkasından yönettiği Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin devamı olan Osmanlı Ahrar Fırkası kuruldu. Kasım-Aralık 1908 tarihindeki Meclis-i Mebûsan seçimlerinde çoğu sandalyeyi İttihatçıların üyesi veya onlarla ilişki olan yerel eşraf kazandı. Ahrarcılar sadece bir sandalye kazanmıştı.²⁴

Yeni rejime ilk büyük tepki 1909 yılında 12 Nisan’ı 13 Nisan’a bağlayan gece patlak verdi. Birinci Ordunun çoğunluğu Arnavut bazı avcı ve piyade birliklerinden oluşan asi askerleri kışlalarından ayrılıp İstanbul’daki At Meydanı’nda toplandı.²⁵ 6 Nisan’da Prens Sabahaddin yanlısı Serbesti gazetesinin iki yazarı Hasan Fehmi ve Ahmet Samim’in İttihatçılar tarafından suikasta uğraması sonucu çıkan İttihat ve Terakki karşıtı büyük protesto gösterileri bir hafta içinde bir askerî ayaklanmaya evrilmişti. 11 gün boyunca asiler başkenti denetime aldılar. Sokaklarda mektepli subaylara saldırıldı ve birkaçı öldürüldü. 22 Nisan’da Selanik’te Üçüncü Ordu Komutanı Mahmud Şevket Paşa Hareket Ordusu komutasını almak için Yeşilköy’e gitti. Selanik’teki muvazzaf Türklerden ve Rum, Sırp ve Makedonyalı gönüllülerden oluşan Hareket Ordusu kontrolü ele aldı.²⁶

31 Mart Vakası aslında isyan destekçisi olmayıp temkinli davranan II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesine bahane olduğu gibi liberal muhalefet ve dindar muhafazakârların kurbanı olduğu bir siyasal temizlik kampanyasının da önünü açtı.²⁷ 31 Mart sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti eski ürkekliği ve kararsızlığını üzerinden atıp eski düzenin destekçisi olarak gördüğü herkesi tasfiye etmeye girişmiştir. Sultan artık etkisiz bir makam olmuş, Bâb-ı Âli bürokrasisi sindirilmiş, büyük ve küçük tüm memurluklar İTC’nin emniyet ettiği kimselere verilmeye başlanmıştır. “İstibdat

---

²⁴ Hale, *a.g.e.*, s. 69-73.

²⁵ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 34.

²⁶ Hale, *a.g.e.*, s. 74; Alkan, *a.g.e.*, s. 125.

²⁷ Findley, *a.g.e.*, s. 196.

artığı”, “mürteci” olarak görülen herkes Kuzey Afrika, Yemen gibi bölgelere sürgün edilmiştir.²⁸

1911 senesine doğru İttihat ve Terakki’ye karşı oluşan tepki ve muhalefet tekrar canlanmaya başlayacaktı. Prens Sabahaddin’in Osmanlı Ahrar Fırkası’nın 31 Mart Vakası ile ilişkilendirilip kapatılmasından yaklaşık iki sene sonra 1911’in Kasım’ında liberal muhalefet Hürriyet ve İtilaf Fırkası adında geniş bir İTC aleyhtarı ittifak oluşturdu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, meşrutiyet devrinin en güçlü muhalefet partisi ve İttihatçı rejim döneminin gayrimemnunlarının toplandıkları bir çatı örgüt niteliğindeydi. İlmiyeciler, Ahrarcılar, Demokratlar, Sosyalistler gibi siyasi yönelimleri uyuşmayan kimselerin de katıldığı İttihat ve Terakki’yi yıkma hedefi etrafında toplanan bir kalabalıktı.²⁹ Siyasi parti kurulumu henüz üç hafta olmuşken 11 Aralık 1911’de İstanbul’da bir sandalye için yapılan bir ara seçimde İtilafçı aday İttihatçı adaya karşı 195’e karşı 196 ikinci seçmenin oyunu kazanarak galip geldi.³⁰ Gerilediğini anlayan İttihatçılar 1912 Ocak ayında açıkça baskı ve hile ortamında bir genel seçim tertip ettiler. Tarihe “Sopalı Seçimler” olarak geçen 1912 Meclis-i Mebûsan seçimlerinde birkaç Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi mebusa karşılık İttihat ve Terakki Cemiyeti sandalyelerin tamamına yakınına elde etti.³¹ İTC, vali, mutasarrıf, kaymakam gibi idarecilerin yanı sıra asker vasıtası ile de seçim sürecine tesir etmiş, başkasının yerine oy kullanma, oy sayımı usulsüzlükleri, muhalif mebus adaylarının tutuklanması ve darp edilmesi gibi seçim yolsuzlukları yaşanmıştı.³² Meclis-i Mebûsan, İttihatçı mebuslarla dolu fakat meşruluğu tartışmalı bir parlamento durumuna geldi.³³

Sopalı Seçimlerin yarattığı gerilim sadece siyaseti değil Osmanlı ordusundaki subayları bile İttihatçı ve İtilafçı olarak ikiye bölmüştü. İttihatçı ve İtilafçı subayların kalpaklarının şekli bile birbirinden farklıydı.³⁴ İTC muhalifleri Sopalı Seçimlere tepki için harekete geçti. 1912 Mayıs ayında İstanbul’daki bir grup subay Balkanlardaki isyancı gruplarında desteğini alarak “Halâşkâr Zâbitân” (Kurtarıcı Subaylar, kısaca

²⁸ Alkan, *a.g.e.*, s. 145.

²⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler: Cilt 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, Hürriyet Vakfı Yayınları, Ocak 1988, İstanbul, s. 266.

³⁰ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf ve Fırkası*, Dergâh Yayınları, 1990, s. 103.

³¹ Birinci, *a.g.e.*, s. 152-153.

³² Hale, *a.g.e.*, s. 78.

³³ Findley, *a.g.e.*, s. 198.

³⁴ Tunaya, *a.g.e.*, s. 320-321.

Halâskâran) isminde bir örgüt kurdular. Halâskâr Zâbitân grubunun yönetimden talebi Meclis-i Mebûsan seçimlerinin tekrarlanması ve ordunun siyasetten elini çekmesiydi. 1912 seçimlerinde İttihatçıların bazı yerlerde ordu mensuplarını kullanarak seçime tesir etmesi Halâskâr Zâbitân'ın temel gerekçesiydi. ³⁵

Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa muvazzaf subayların siyasetle uğraşmalarını yasaklayan ve bu yasağının ihlalinin cezalandıran bir maddeyi askerî ceza kanununa eklemeye hazırlanıyordu. ³⁶ İttihat ve Terakki bu girişimden rahatsız oldu ve meclis çoğunluğunu kullanarak Mahmud Şevket Paşa'yı istifaya zorladı ve Paşa 9 Temmuz 1912'de görevinden ayrıldı. ³⁷ Halâskâr Zâbitân da İttihatçılar karşılık olarak Sadrazam Said Paşa'ya darbeyle tehdit ederek istifaya zorladı. Said Paşa'nın istifasının ardından 22 Temmuz 1912'de üç eski sadrazamı da içerdiği için *Büyük Kabine* diye anılan Jön Türk İhtilali sonrası İttihatçı etkisinin olmadığı ilk kabine olan parlak bir askerî kariyere sahip Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazamlığında bir hükûmet kuruldu. ³⁸

Halâskâr Zâbitân, 24 Temmuz 1912'de Meclis-i Mebûsan Reisi Halil Bey'e (Menteşe) ve Mabeyn Başkâtibi Halit Ziya Bey'e (Uşaklıgil) bir tehdit mektubu göndererek muhtıralarına devam etti. Mektupta Meclis-i Mebûsan'ın feshi ve Halit Ziya Bey'in istifası talep ediliyordu. ³⁹ 4 Ağustos 1912'de ise parlamento Halâskâran'ın tehditlerine boyun eğerek feshedildi. ⁴⁰ 15 Ekim 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Libya'yı İtalyanlara teslim eden barış antlaşması ve Balkanlardaki başarısızlıklardan yıpranan Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükûmeti istifa ederek yerini İtilafçılarla özdeşleşen Kâmil Paşa hükûmetine bıraktı. ⁴¹

1913 başlarında yeni hükûmet Balkan Birliği'yle barış görüşmeleri yapıyor ve imparatorluğun eski başkenti olduğu için büyük manevî öneme sahip Edirne'yi Bulgarlara vereceği düşünülüyordu. Edirne'nin kaybedilme ihtimalinin terdirginliğindeki bu günlerde halkın tepkisini sezen İttihat ve Terakki Cemiyeti bir hükûmet darbesi planı tertip etti. 23 Ocak 1913'te Stratejik İhtiyat Kuvvetleri

---

³⁵ Hale, *a.g.e.*, s. 78.

³⁶ Tunaya, *a.g.e.*, s. 322-323.

³⁷ Tunaya, *a.g.e.*, s. 171-172.

³⁸ Hale, *a.g.e.*, s. 78.

³⁹ Alkan, *a.g.e.*, s. 169.

⁴⁰ Birinci, *a.g.e.*, s. 174-175.

⁴¹ Hale, *a.g.e.*, s. 79.

Komutanı Enver, Bâb-ı Âli'yi bastı. Kargaşada Nazım Paşa öldürüldü. Enver, Sadrazam Kâmil Paşa'dan “halkın ve askerlerin isteği üzerine” kendi istifasını yazıp imzalamasını istedi. Yeni sadrazam Mahmud Şevket Paşa oldu. Askerî darbe ile iktidardan uzaklaşan İttihat ve Terakki muhalifleri iktidara yeniden dönüş için bir karşı darbe planlamaktaydı. Mart 1913'te Prens Sabahaddin'in sekreteri Satvet Lütü Bey'in tertip ettiği bir hazırlık açığa çıkarıldı. Kahire'deyken bir karşı darbe için İngilizlerden dış destek arayan Kâmil Paşa İstanbul'a 28 Mayıs'ta dönünce ev hapsine alındı. İngilizlerin yardımıyla Kâmil Paşa Kıbrıs'a gidebilmişti. Kısa bir süre sonra Sadrazam ve Harbiye Nazırlığı görevlerini yürüten Mahmud Şevket Paşa otomobiliyle Harbiye Nazırlığından Sadaret'e giderken dört kişi tarafından kurşunlanarak öldürüldü. Mahmud Şevket Paşa suikastı nedeniyle 12 kişi idam edilirken yurtdışına kaçan Prens Sabahaddin'in de aralarında olduğu 4 kişi gıyabında idama mahkûm edildi.⁴²

1.2. Cumhuriyet dönemi

1920'lerin ikinci yarısında Takrir-i Sükûn Kanunu, İzmir Suikastı davası gibi olaylar sonucunda tek parti rejimi sağlamlaştırılmış Türk Silahlı Kuvvetleri de üstlendiği siyasi rol bağlamında uzun bir sükûnet dönemine girmişti.⁴³ Bu ortam Atatürk'e orduda sürdürdüğü reorganizasyonu derinleştirip sağlamlaştırma fırsatı verdi. Ordunun Atatürk'ün yönetimine tabii kılınmasında en büyük rol Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a aitti. Çakmak'ın rejim için önemi hıstan yoksunluktan kaynaklanan güvenilirliği idi. Başkomutanlık yetkisine sahip Atatürk sivil kıyafetlerle dolaşmayı tercih etmiş, bundan sonraki liderlerde bu tercihi sürdürmüşlerdi. Ordu laik milliyetçi düşüncenin yaygınlaşması için elverişli bir araç olarak işlev görüyordu. 1938'de cumhurbaşkanı olan İnönü de Atatürk döneminden gelen ordunun siyasi sistem içindeki pozisyonunu korudu. İnönü ile Fevzi Çakmak'ın ilişkilerinin de uyumlu olduğu aralarında anlaşmazlıklar olduysa bile bunları kapalı kapılar ardında halledildiği söylenebilir. Bununla birlikte İnönü'nün önemli kararları Genelkurmay Başkan Yardımcısı Asım Gündüz ile halledip Çakmak'ın otoritesini zedelediği, İnönü-Çakmak ikilisinin birbirini hiç sevmediği, 1944'te Çakmak'ın emekli edilmesinde

⁴² Hale, *a.g.e.*, s. 79-80.

⁴³ Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, s. 249-251.

etkili olduğuna dair iddialar da vardır. Fakat emeklilik yönündeki iddia doğru ise bile Çakmak 68 yaşında idi ve normal emeklilik yaşını geçmişti. ⁴⁴

1945'te çok partili hayata geçiş kararından bir yıl sonra 1946'da kurulan Demokrat Parti halk kitleleri kadar askerler için de bir umut kapısıydı. Yıllar sonra DP'yi darbe ile devirecek olan Cemal Madanoğlu anılarında “21 Temmuz 1946'da seçim yapıldı. Generallerin dışında hepimiz Demokrat Parti'yi tutuyoruz. DP'nin 70 kadar milletvekili çıkarabildiğini öğrenince çok üzüldük” der. ⁴⁵ DP'nin ordu içinde bulduğu destek ordu için birbirine keskin şekilde zıt ideolojik yönelimler bulmasından ya da liberal düşüncenin yükselişinden değil DP'yi donanım ve personel bakımından orduyu modernleştirecek bir fırsat olarak görmesindendi. CHP'nin 23 emekli subay adayına karşılık DP'de 4 emekli general ve 13 emekli subay vardı. ⁴⁶ 1946'dan itibaren İstiklal Savaşı'nın İzmir suikastı davası ile siyasetten dışlanmış ünlü generalleri Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele tekrar siyaset sahnesine girdi. Bu meşhur paşalar siyasi kariyerini gerçek anlamda siyasete askerî müdahale saymak imkânsızdır. 1946 yazında Ankara'da Albay Seyfi Kurtbek ve Binbaşı Cemal Yıldırım liderliğinde 1950 seçimlerine de 1946'daki gibi şaibe karıştırılması durumunda yeni ve serbest bir seçime zorlamayı amaçlayan 10 kişilik bir grup kuruldu. Fakat bu grup bir darbe planına varacak bir tertip düşünmedikleri sadece olası bir yeni hileli seçime karşı baskı oluşturma amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Kurtbek sonradan ordudan istifa edip milletvekilli ve ulaştırma bakanlığı ile ödüllendirilmiştir. ⁴⁷

14 Mayıs seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra, bazı askeri yetkililer İnönü'ye ulaşarak sonuçlara müdahale edebileceklerini iletmışlerdi. Ancak İnönü, bu teklifi geri çevirdi, çünkü toplumsal huzursuzlukların farkındaydı. Benzer bir durum, Demokrat Parti yanlısı bazı askeri yetkililerin Bayar'a gidip 1946'daki gibi müdahale edebileceklerini belirtmesiyle yaşanmıştı, fakat Bayar da bu teklifi kabul etmemişti. ⁴⁸

Menderes 1950 seçimlerinin ardından ilk iş olarak ordu komuta kademesinden kendisine karşı bir komploda yer alabileceğinden şüphe ettiği kişileri temizledi. 6

---

⁴⁴ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 117-122.

⁴⁵ *Korgeneral Cemal Madanoğlunun Anıları*, Kaynak Yayınları, 2021, s. 261

⁴⁶ Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul, s. 57; Tanel Demirel, *Türkiye'nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 233-234.

⁴⁷ Hale, *a.g.e.*, s. 129-131.

⁴⁸ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 48

Haziran 1950’de emekli edilenler arasında genelkurmay başkanı Nafiz Gürman, üç kuvvet komutanı dâhil 16 general 150 albay vardı. Tek parti döneminde (1923-1946) milletvekillerinin %17’si siyasi liderlerin %28’i asker kökenliydi. 1950’den sonra bu oran %3’e düşer. DP hükûmetlerindeki 6 millî savunma bakanının 5’i, sivil olacaktı. CHP döneminin 11 millî savunma bakanının hepsi asker kökenliydi. Türk ordusunda reorganizasyon sürecinde NATO üslerinde Kore birliklerinde maaş ve çalışma koşullarını yabancı meslektaşlarıyla karşılaştırma fırsatı buldular. Bu durum rütbeli subayların ülkelerinin geri kalmış olduğu düşüncesine kapılmasına neden oldu.⁴⁹

DP döneminde birçok subay gerçekte öyle olmasa da orduyu mâlî anlamda ihmal ettiğine inanır hale gelmişti. 1954’te Menderes’e atfedilen ve muhtemelen uydurma olan “*Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim.*”, “*Şövalye zabıtların burunlarını kıracağız.*” cümleleri subaylardaki öfkeyi artırmıştı.⁵⁰ 1950’ler sonlarında ise subaylar maaşların dönemin yüksek enflasyonunun aşağısında artması nedeniyle gerçekten maddi sıkıntıdaydılar.⁵¹ DP’nin din derslerini koyması, cami yapma derneklerine desteği, radyoda Kur’an okutulması, Arapça ezanın serbest bırakılması Atatürkçü laik subaylarda rahatsızlık yaratmıştı.⁵² Madanoğlu bir söyleşisinde “neydi sizi harekete geçiren olay” sorusunu “*Karşıdevrimcilik. Demokrat Partililer orduyu etkileyerek istediklerini yaptırıyordu. Karşı-Atatürkçülük vardı. Laiklik terk edilmişti, bu arada ezan yeniden Arapçaya çevrilmişti. Allah Arap değil ki, neden ezan Arapça olsun.*” diye cevaplar.⁵³

1955’ten sonra DP’nin otoriterleşme emareleri siyaseti gerginleştirmişti. 1955 Eylül’ünde muhtemelen Kıbrıs sorunu konusunda Türk halkının duyarlılığını yansıtmak için hükûmet “kendiliğinden oluşan” sınırlı bir gösteri yapma kararı almış fakat olay çığırından çıkmış gayrimüslim vatandaşların ev ve dükkânlarına büyük bir yağma hareketine dönüşmüştü. Otoriterleşme eğilimi konusunda bu tarih bir kırılma noktası oldu. Parti içi liberal muhalefet 1955 Aralık’ında Hürriyet Partisi’ni kurdu.⁵⁴ Gerçekten de, 1957 sonrasında bazı otoriter eğilimler görülmüş olsa da, demokrasi tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Muhalefet partileri kapatılmamış, seçimler

⁴⁹ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 63, 69-70.

⁵⁰ Demirel, *Türkiye’nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 242.

⁵¹ Hale, *a.g.e.*, s. 139.

⁵² Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 64.

⁵³ *Korgeneral Cemal Madanoğlunun Anıları*, Kaynak Yayınları, 2021, s. 312

⁵⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 335-337.

ertelenmemiş; aksine, seçimler öne çekilmiştir. Demokrat Parti'nin baskıları, sadece siyasi faaliyetler ve basınla sınırlı kalmış, halka yönelik bir baskı veya kısıtlama olmamıştır. Bu sınırlamalar daha çok siyasi partilerin propaganda faaliyetleri ve basın özgürlüğü üzerinde yoğunlaşmış, özellikle 1960 yılının başlarında belirgin hale gelmiştir.⁵⁵

Ordu ile DP arasındaki gerilimi artıran bir diğer neden, DP'nin orduyu modernize etme çabalarına karşı ordu içinden olumsuz bir tepkinin yükselmesi idi. Emekli albay ve Milli Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek, orduyu modernize etmek için bir plan hazırlamıştı. Bayar, bu planı bir tür "nizam-ı cedid" olarak değerlendirip uygulanmasını istemişti. Ancak Menderes, ordu içinden gelen tepkiler üzerine planı rafa kaldırdı. Kurtbek istifa etti ve Menderes bu sorunu çözmek yerine görmezden geldi. Dört yıl içinde dört milli savunma bakanı değişti, ordu bir türlü kontrol altına alınamadı ve Kurtbek'in radikal planları uygulanamadı. DP orduya müdahale etmeyince, ordu DP'ye müdahale etmeye başladı.⁵⁶

Bir araştırmaya göre, darbe amacıyla yapılan ilk örgütlenme girişimi Faruk Ateşdağlı tarafından 1951 yılında gerçekleştirilmiştir. 1952 yılında ise Muzaffer Özdağ ve arkadaşları tarafından bir başka örgüt kurulmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren grubun ilk çekirdeği ise 1954 yılında Orhan Kabibay ve Dündar Seyhan tarafından oluşturulmuştur.⁵⁷ Demokrat Parti karşıtı cunta örgütlenmesi 1955'te Faruk Güventürk'ün başkan Dündar Seyhan'ın sekreter olarak kurucu olduğu 1956'da üye sayısı 14'e ulaşan Atatürkçüler Cemiyeti adı verilen hücre idi. Üyeleri arasında Suphi Gürsoytrık, Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı bulunuyordu. Eş zamanlı olarak ilki Binbaşı Osman Köksal, Sezai Okan ve Talat Aydemir liderliğinde ikincisi Sadi Koçaş ve Kenan Esengil liderliğinde Ankara'da iki grup kurulmuştu. 1957'de Aydemir'in Ankara'daki grubu ve Seyhan'ın İstanbul'daki grubu birleşip bir zamanlar 31 Mart İsyanı'nı bastıran Mahmud Şevket Paşa'nın işgal etmiş olduğu evde birleşmeyi törenle kutladı. Açığa çıkma ihtimaline karşı hücre sistemini kullanan bu grubun merkez örgütü 25 üyeli idi. Koçaş grubu ise ayrı olarak devam ediyordu. 1957'de her üyesi ayrı ile atanan Harp Okulu grubu dağıldı. Bu sırada Aydemir 1944'te Irkçılık-Turancılık davasında yargılanmış Albay Alparslan Türkeş'i cuntaya kazandırdı.

⁵⁵ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 63

⁵⁶ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 58

⁵⁷ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 77-78

Aydemir ve Seyhan'ın DP'nin 1957 seçimlerinde lider ve hükûmet kuran parti konumunu sürdürmesi üzerinde yaptığı darbe teklifi Ankara grubu tarafından benimsenmedi ve darbe ertelendi. Talat Aydemir, Ankara ve İstanbul'daki bazı toplantılarda kesin darbe tarihi olarak 29 Ekim 1957'yi önermişti. Bu tarih, Cumhuriyet Bayramı olup seçimlerden sadece iki gün sonraydı. Aydemir'in planına göre, DP seçimleri kaybedecek ancak iktidarı bırakmak istemeyecekti, bu da darbeyi meşru hale getirecekti. Zırhlı birlikler, Şeref Tribünü'nün önünden geçerken töreni izleyen devlet erkânı tutuklanacaktı. Ancak, DP seçimleri az farkla kazanınca bu plan suya düştü.⁵⁸ Güventürk ve Gürsoytrak İnönü ile temas kurdu fakat İnönü Menderes'e CHP'yi kapatma gerekçesi vermeye niyetli değildi bu süreçte kendisiyle hiçbir bağlantı kurulmasını söyleyerek sert bir şekilde tersledi. Güventürk Menderes'e karşı olduğu düşünülen DP'li Millî Savunma Bakanı Şemi Ergin 24 Aralık 1957'de ziyaret edip "devrimin lideri" olmasını teklif etti. Ergin reddetse de ilginç bir şekilde onu suçüstü tutuklatmamıştı. 29 Aralık 1957'de Binbaşı Samet Kuşçu'nun ve adını verdiği Güventürk dâhil dokuz subayın tutuklanmasıyla ilk kez bir cuntanın varlığı kamuoyuna yansımıştı. İmzasız bir ihbar ile Suphi Gürsoytrak da tutuklansa da sorguda çözülmeyince serbest kaldılar.⁵⁹

Cunta faaliyetleri böylece ciddi gerilemeye girdi. Tutuklamalardan etkilenmeyen tek grup, Aydemir'in CHP'lilerle kurduğu temas nedeniyle kuşkuyla baktığı Sadi Koçaş'ın grubuydu. Darbenin resmî lideri olarak sunulacak bir yüksek rütbeli muvazzaf general arayan Koçaş, Şubat 1959'da Koçaş NATO tatbikatına gittiği Almanya'da Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'e darbenin lideri olmayı teklif etti. Gürsel teklifi kabul edip müdahalenin son çare olarak düşünülmesi ve vakitsiz hareket edilememesi öğüdü verdi. Koçaş'ın diğer hedefi kritik noktalara kendi adamlarını getirmektir. Bu kapsamda Gürsel, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'na Osman Köksal'ın Genelkurmay Personel Dairesi'ne Suphi Karaman'ın atanmasını sağladı.⁶⁰

1957 seçimlerinde DP 10 puan oy kaybetmekle birlikte lider konumunu korudu. Menderes Vatan Cephesi'ni kurup her akşam katılan vatandaşların devlet

⁵⁸ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s., 64

⁵⁹ Hale, *a.g.e.*, s. 140-142.

⁶⁰ Demirel, *Türkiye'nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 346-348; Hale, *a.g.e.*, s. 144-146.

radjosundan okunması uygulaması başlattı ve bu büyük tepki çekti. İnönü, Ege gezisi sırasında saldırıya uğradı. Nisan 1960'ta Kayseri'de İnönü'nün toplantısı engellenmeye çalışıldı. 18 Nisan'da CHP'nin faaliyetlerini denetleme amacıyla DP tarafından Tahkikat Komisyonu kurulması gerilimi en üst seviyeye çıkarmıştı.⁶¹ Kayseri ve Yeşilhisar olayları subaylar arasından CHP sempatisi ve DP karşıtlığı en yüksek seviyeye ulaşmıştı. MBK üyesi Suphi Karaman bu sıralarda kendilerinden habersiz İnönü'nün sözlerini dağıtan subaylardan, CHP'li Suphi Baykam bir seyahat esnasında orduvinde kaldığında askerlerin kendine mükellef bir ziyafet çekip kendisine cumhurbaşkanlığı dairesini tahsis ettiğini anlatır.⁶² Olayların gerginleşmesi üzerine hükümet, CHP'li basın ve örgütlerin kışkırtıcı faaliyetlerini sınırlandırmaya yönelik adımlar attı. CHP'liler ve yanlısı basın, Irak'taki darbe ve Güney Kore'deki ayaklanmayı örnek göstererek DP iktidarına yönelik çeşitli ima ve eleştirilerde bulunuyordu. CHP'lilerin darbe ve ayaklanma imalarının artması üzerine DP iktidarı, Nisan 1960'da CHP'nin darbe kışkırtıcılığı yaptığını ve bir kesimin de bunu desteklediğini iddia ederek konunun araştırılmasını talep etti. Mecliste bu konuyu araştırmak üzere bir komisyon kuruldu.⁶³ 18 Nisan 1960'ta İsmet İnönü, DP'nin muhalefeti sınırlandıran yasalarına TBMM'de tartışıldığında şu meşhur sözünü etti: *“Eğer insan hakları yürütülemez, vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa, ihtilal behemehâl olur. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şartlar tamam olduğu zaman ihtilal meşru bir haktır.”* MBK üyesi Türkeş de MBK üyesi olacak askerlerin bir kısmının İnönü ile devamlı görüştüğünü bildiğini belirip komite üyesi olmayıp ihtilalde etkili rol almış subaylarında İnönü ve İnönü'nün çevresindekilerle yakın irtibatla oluşunu ekler.⁶⁴ 16 Mart 1960'ta Genelkurmay eski Başkanı Nafiz Gürman, emekli Orgeneral Şahap Gürler, Tuğgeneral Kâmil Akman ve Atatürkçüler Cemiyeti'nin eski üyesi Albay Cemal Yıldırım, İsmet İnönü ile görüştü. 14 Nisan'da da Menderes'in 1950 temizliği ile tasfiye edilmiş on dört emekli general ve amiral, İnönü ile görüştü. Askerler İnönü'den *“ihtiyaç duyulduğunda milletin gözü kulağı size döner”* mesajı aldı.⁶⁵ Cemal Gürsel'in başlangıçta reddedilen emekliye ayrılma isteği 3 Mayıs 1960'ta kabul edildi. Gürsel emekli oluncaya kadarki iznini

⁶¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 348-349.

⁶² Demirel, *Türkiye'nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 350.

⁶³ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 68-69

⁶⁴ Ali Balcı, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 50.

⁶⁵ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 66.

hükûmetin sıkı denetiminde olan İzmir'deki evinde geçireceği için cuntacılar lider olarak Lojistik Daire Başkanı Madanoğlu'na ulaşp olumlu yanıt aldılar.⁶⁶ Cunta faaliyetlerinde öne çıkan Talat Aydemir Güney Kore'ye, Dündar Seyhan Washington'a, Sadi Koçaş Londra'ya atanınca darbe planına son şekli Alparslan Türkeş, Sezai Okan ve Osman Köksal verdi. 28 Nisan sonrası provokasyon amaçlı faaliyetler dezenformasyon cunta mensupları bazı CHP'liler tarafından yapılmıştır.⁶⁷

29 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edildi. 14 Mayıs hükûmet karşıtı ilanlar dağıtan üç subay tutuklandı. 21 Mayıs'ta Ankara Harp Okulu öğrencileri Harbiye'den Kızılay'a sonra meclise üniformalı yürüyüş yaptı. 25 Mayıs günü Eskişehir havaalanında hazır bulunan dört hava subayı sırtlarını çevirip aşağılayıcı hareketlerle uzaklaştılar.⁶⁸ 25 Mayıs günü Menderes, Tahkikat Komisyonunun lağvedilme emrini verse de artık iş işt en geçmişti. Kısa süre önce Ankara Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'a 8-10 generalden oluşan bir heyetle Menderes'le görüşüp istifaya zorlaması teklifini Erdelhun "*Ben asker doğdum, asker ölürüm. Siyasetten anlamam ve bulaşmam.*" diyerek geri çevirdi. Cuntacılar müdahalenin tam darbe biçiminde olması görüşüne yaklaştılar.⁶⁹

1.3. 27 Mayıs 1960 darbesi

27 Mayıs 1960 cuma günü sabaha karşı 03.00'da Ankara Radyosu'nda Albay Alparslan Türkeş'in okuduğu bir bildiriyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğunu duyurdu. Bu cumhuriyet tarihinde emir komuta zinciri içinde yapılmayıp başarılı olan ilk ve tek askerî müdahale idi.⁷⁰ 11 Haziran'da 38 kişilik bir Millî Birlik Komitesi (MBK) listesi yayınlandı Listede sadece 5 general vardı. 33'ü yüzbaşı, binbaşı, yarbay ve albaydı. 1950'lerde cunta faaliyetlerinde etkin rol alan Faruk Güventürk, Talat Aydemir, Dündar Seyhan ve Sadi Koçaş listede yoktu.⁷¹

28 Mayıs 1960'da Cemal Gürsel İsmet İnönü'ye "*Emirleriniz bizim için peygamber buyruğudur.*" dedi. İnönü ise Gürsel'i "orduya sahip olma", "bölünmeme",

⁶⁶ Hale, *a.g.e.*, s. 149-150.

⁶⁷ Demirel, *Türkiye'nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 350.

⁶⁸ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 67-68.

⁶⁹ Hale, *a.g.e.*, s. 152.

⁷⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 351.

⁷¹ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 162-163.

"en kısa zamanda" "siyasete ve dış ilişkilere dikkat etme" şeklinde dört başlıkta tavsiyelerde bulundu. Süleyman Demirel yıllar sonra "27 Mayıs, Cumhuriyet Halk Partisi lehine Demokrat Parti'nin ordu tarafından ezilmesidir." diyecektir.⁷² Darbenin ardından CHP parti örgütlerine "inkılâbı planlayarak uygulamaya koymuş bulunan idealistlerle aynı görüş ve inanca sahip" olduğunu beyan eder. Darbe basın tarafından olumlu karşılandı. Nadir Nadi, Abdi İpekçi, Ahmet Emin Yalman, Bülent Ecevit ve Çetin Altan gibi tüm önde gelen sol yazarlar darbeyi alkışlayan yazılar kaleme aldılar.⁷³ İş çevreleri darbeyi hoşnutlukla karşıladı. DP döneminde hem tarım yararına verilen kredi ve yardımlarda değişiklik ve tarım odaklı gelişme anlayışının terk edilmesi, sanayileşme ayrıcalıklı bir kanun yeni bir ekonomi politikası talep ettiler. Cuntacılar ABD'yle 5 Mart 1959'da imzalanmış Türkiye'ye doğrudan ve dolaylı askerî müdahale halinde Türkiye'yi koruma teminatı verdiği anlaşma nedeniyle endişeliydi. Fakat darbecilerin NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığını ilk bildiride ilan ettiği bu müdahale 3 gün için ABD ve İngiltere tarafından tanındı ve Batı dünyasından darbeye herhangi bir olumsuz ses gelmedi. Darbe bildirisindeki ifadeler cuntanın Batı dünyasındaki meşruiyetini sağlamıştı.⁷⁴ ⁷⁵ 27 Mayıs konusunda Kürt sorununu ilgilendiren yegâne olay Doğu'da çok sayıda ileri gelen Kürdün tutuklanıp Sivas'ta geçici bir süreliğine bir kampta esir tutulması idi.⁷⁶

MBK üyelerinin darbe sonrası yeni idarenin nasıl düzenleneceğine dair hiçbir planı yoktu. Komite üyesi Orhan Erkanlı o günlerden "Biz 27 Mayıs'ta ihtilal yaptık ama 28 Mayıs'ta ne yapacağımızı hiçbirimiz bilmiyorduk." şeklinde bahseder.⁷⁷ Kendi çözümlerini üretemeyince İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında beş profesörden oluşan bir hukukçu heyetini Ankara'ya getirip onlara yeni anayasa hazırlama görevi verdiler. Bir gün sonra profesörler delegasyonu darbeyi meşrulaştıran bir bildiri hazırladılar. Bildiride DP'nin Tahkikat Komisyonu ile anayasayı ihlal ettiği böylece meşruiyetini yitirdiği iddia ediliyordu. MBK'nın yeni anayasanın yazılması, darbenin meşrulaştırılması gibi işleri üniversite hocalarına bırakma hamlesi sıradan bir hükûmet darbesi olan 27 Mayıs'ın bir devrim olarak kavramsallaştırılıp kurumsallaşmasına yola açtı. 27 Mayıs sabahı Ankara

---

⁷² Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 71.

⁷³ Ali Balcı, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 51- 54.

⁷⁴ Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul, s. 70-71.

⁷⁵ Balcı, *a.g.e.*, s. 56-57.

⁷⁶ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁷ Hale, *a.g.e.*, s. 160.

Radyosu'nda okunan bildiri askerî darbenin yansızlığını, teşebbüsün herhangi bir kişi ya da gruba karşı olmadığını sadece kardeş kavgasına meydan vermemek hedefiyle yapıldığı vurgulamakta idi. Fakat Profesör Sıddık Sami Onar'ın başkanlığındaki heyetin bildirisi Demokrat Parti'yi doğrudan hedefe koyarak darbe sabahı söylenenlerin gerçeği yansıtmadığını göstermişti. Nitekim DP 29 Eylül'de kapatıldı. MBK 12 Haziran'da geçiş dönemi için geçici bir anayasa hazırladı. Bu geçici anayasa uyarınca meclis seçimlerine kadar yasama doğrudan MBK'ya, yürütme MBK lideri Gürsel başbakanlığındaki teknokratlar kabinesine emanet edildi.⁷⁸

27 Mayıs darbesi, sadece demokrasiye değil, aynı zamanda orduya da karşı yapılmış bir eylemdi. Belki de en büyük zararı orduya vermiştir. Türk ordusunun köklü gelenekleri alt üst edilmiş ve hiyerarşik düzeni hiçe sayılmıştır. Genç subaylar, genelkurmay başkanı da dâhil olmak üzere, kendilerinden olmayan üst rütbeli komutanları hakaretler eşliğinde ordudan uzaklaştırmış, bazılarını Yassıada'ya göndermiştir. Ordu içinde, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve bir önceki genelkurmay başkanı İsmail Hakkı Tunaboylu'nun teğmenler tarafından tekmelenerek sıraya dizildiği, eski genelkurmay başkanlarından Nuri Yamut'un dövüldüğü ve birçok muvazzaf generalin tutuklandığı, emekliye sevk edildiği bir kaos ve terör dönemi yaşanmıştır.⁷⁹

3-4 Ağustos'ta 235 general 35 bin subay emekli edildi. Görevlerine dönmek için Emekli İnkılap Subayları Derneği'ni (EMİNSU) kurdular. Fakat bu kişilerin kamudaki sivil kadrolar atanması tepkiyi dindirdi. Bu tasfiye hareketi Talat Aydemir gibi MBK dışı kalan darbecilerin orduda önemli mevkilere gelmesini kolaylaştırdı.⁸⁰

Cunta içinde darbe sonrası ne yapılacağına dair görüş ayrılıkları vardı. Türkeş liderliğindeki grup Türkiye'nin geri bir ülke olduğu Atatürk devrimlerinin tamamlanmadığı ve ülke sorunlarının muhafazakâr ve köylü bir halk kitlesine hesap vermeden ancak çözülebileceğini savunup uzun süren bir askerî rejim hedefindeydiler. Bazıları sadece Menderes'i devirip iktidarı CHP'ye vermeyi bazıları yeni anayasa yazılıp iktidarı seçimlerin galibine devredileceği kısa askerî rejim istiyorlardı.⁸¹

⁷⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 351-353; Balcı, *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁹ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 90-91

⁸⁰ Hale *a.g.e.*, s. 165.

⁸¹ Hale, *a.g.e.*, s. 145-146.

Türkeş grubuna göre, demokrasinin gelişmesi için zorunlu görülen temeli hazırlamak askerî bir rejim altında köylülere okuma yazma öğretilmesi tarım reformu, ekonomik planlama gibi toplumsal ekonomik birtakım reformlar gerekliydi.⁸² Bu hizip siyasetçilere itimadı olmayan, yönetimin sivillere devredilmesine karşı çıkan ve politik düzende baştan aşağı köklü otoriter reformların cunta eliyle yapılmasını savunan bir zihniyetin temsilcisiydi. Darbe sonrası TSK'daki 260 generalden 235'inin 5 bin albay ve binbaşının emekli edilmesi şeklinde gerçekleşen büyük siyasal temizlik ve 147 öğretim üyesinin üniversiteden atılması bu grubun eseri idi.⁸³ Bu gruptan MBK üyesi Muzaffer Özdağ, "Atatürk'ten ileri gidip onun eksik bıraktığını tamamlamalıyız." demişti. Türkeş ordunun dört yıl daha iktidarda kalmasının referanduma sunulmasını önermişti. Türkeş grubu son olarak ise teşebbüs ettiği Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği projesi; eğitim sistemini, diyanet işlerini, vakıfların, basını ve radyoyu kontrolünü gerçekleştirecek bir bakanlar üstü kuruldu. Her ilde kendi personel örgütlenmesine sahip olacak, zararlı ideolojileri bastıracak bir düşünce polisi olarak işlev görecektir, ülkenin tüm kültür yaşamına totaliter bir hâkimiyet tesis edilecekti. Gürsel, komitenin geri kalanı tarafından oldukça radikal bulunan bu girişim 14 Kasım'da MBK'da tartışılmadan bir gün önce komitede temizlik yaptı. 13 Kasım 1960'ta komitenin 14 üyesi ihraç edilip yurt dışında büyükelçiliklere hükûmet müşaviri olarak atandı. Türkeş'in görev yeri Yeni Delhi oldu. Ayrıca komitedeki radikallerin uzun süreli askerî rejim isteyen ılımlıları temizlemeyi planlamış olması ve on dörtler temizliğinin bunu önleme amaçlı olma olasılığı yüksektir.⁸⁴ Madanoğlu, on dörtler olayını şöyle anlatır:⁸⁵

Ben komiteyi genişleterek işi çözeyim derken, Gürsel kökten hallediyor. Dedim, "Kararlı mısınız?" " Kararlıyım" dedi. "O zaman bu işi bana bırakın, ama 7 mi olur, 14 mü olur bilmem" dedim. Bu konuşmadan hemen sonra İrfan Tansel'e uğradık, uçak kazası geçirmişti, o olayın ertesi günü oldu Cemal Gürsel'le konuşmamız. Sonra Sezai Okan, Osman Köksal başka arkadaşlar hazırlık yaptık. Sayı olarak 14'te karar kıldık. İkişer zarf hazırladık. Biri İstanbul, öbürü Ankara adreslerine olmak üzere. Gürsel'e gittim. "Paşam biz pazar sabahı yapıyoruz" dedim. Gürsel'in cevabı,

---

⁸² Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 75.

⁸³ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, Timaş Yayınları, Ekim 2012, İstanbul, s. 311.

⁸⁴ Hale, *a.g.e.*, s. 174-178.

⁸⁵ *Korgeneral Cemal Madanoğlunun Anıları*, Kaynak Yayınları, 2021, s. 313-314

"Yetiştiremezsiniz be evladım" oldu. Ben de "Yetiştiremezsek öbür pazara onlar bizi toplarlar" dedim. Bunun üzerine işe giriştik. Telefonları kestirttik, ertesi gün sabah 3'te hepsinin evlerine emeklilik tebligatı yapıldı. 313 Her birine bir inzibat, bir polis yolladık. Bunlardan Muzaffer Özdağ ile Dünder Taşer' in evleri karşı karşıya. Haberleşiyorlar. Bir cipe atlayıp Gürsel'e gitmeye kalkıyorlar. Bunun üzerine hepsini havaalanına topladık. Bir tek Kabibay kayboldu. Sonra onu da bulduk. Bu arada yurtdışına çıkarma fikri gelişti. Ülkede kalsalar hapsetmek lazım. En iyisi dış görev dedik

MBK'nın görevlendirdiği Sıddık Sami Onar'ın İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli'den oluşan bir komisyon kurdu. Daha sonra Ankara Üniversitesi'nden İlhan Arsel, Bahri Savcı ve Muammer Aksoy'un katıldığı anayasa komisyonu 17 Ekim'de Komite'ye bir yeni anayasa taslağı sundu. Fakat bu sırada Ankara Üniversite Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden bir grup hukuk profesörü de kendi anayasa taslağını hazırladığı için yeni anayasa görevinin bir kurucu meclise verilmesi fikrine yönelme oldu. Kurucu Meclis; CHP, CKMP, sendikalar, barolar, basın, üniversite ve yargı temsilcilerine kanunla belirli kontenjanlar ayrılarak oluşturulmuş, DP çizgisi dışlanmıştı.⁸⁶

1961 anayasası seçimle gelen iktidarı başka kurumlarla dengelemek amacı taşıyordu. 1950'lerde DP'nin seçimde kazandığı oy oranına oranla mecliste aşkın bir çoğunlukla temsil edilmesini sağlayan çoğunluk sistemine karşın nispi temsil sistemi getirildi. Bunun yanı sıra meclisin yanına bir de senato kurularak çift meclisli sisteme geçildi.⁸⁷ 1950'lerde meclisin çıkardığı yasaların anayasa uygunluğunu denetleyecek bir aygıtın olmamasından kaynaklanan sıkıntıları gidermek için iktidarın gücünü kötüye kullanılmasını engelleyecek fren mekanizmaların bulunmadığı düşüncesinden hareketle Anayasa Mahkemesi kuruldu.⁸⁸ Anayasanın kayda değer bir bölümü hak ve güvencelerden oluşuyordu. Yasama ve yürütme ayrılığının daha belirgin olması için cumhurbaşkanlığı seçimi meclis seçiminden bağımsız olarak 7 yılda bir yapılacaktı. Üniversite ve TRT özerk oluyor, idarenin tüm işlem ve eylemleri yargı denetimine

⁸⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 356; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 369-373.

⁸⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 356

⁸⁸ Tanör, *a.g.e.*, s. 409-410.

alınıyordu. 1950'lerin liberal ekonomisinden vazgeçilip planlı ekonomiye geriliyor bu amaçla beş yıllık kalkınma planları hazırlamakla görevli olacak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kuruluyordu.⁸⁹ 1961 Anayasası ile gelen çift meclislilik, Anayasa Mahkemesi, Hâkimler Yüksek Kurulu, parti üyesi olmayan cumhurbaşkanı gibi yenilikler CHP'nin darbeden bir yıl önce demokratik bir düzene geçiş için şart olarak sunduğu ilkeler olan İlk Hedefler Beyannamesi ile benzerliği dikkat çekiciydi.⁹⁰

Tüm bu liberal demokratik özellikteki hükümlere karşın çok önemli bir istisna vardı. Kanunun gerekli gördüğü bakanlar, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarından oluşan Millî Güvenlik Kurulu'nun (MGK) kurulması ile orduya siyasal alana müdahale hakkı sunuldu.⁹¹ 27 Mayıs darbesi TSK'yı diğer kurumların yanında özerk bir hüviyete büründürdü. MGK da 1960 sonrası kurulan askerî vesayet düzenini merkezi unsuru konumuna geldi. Mart 1962'de bir kanun ile askere düzenli danışma toplantıları ve parlamento oturumların katılma hakkı verildi. 1961 Anayasasını yazan hukukçulardan Bahri Savcı'ya göre MGK'da asıl belirleyici taraf askerdi. Tarık Zafer Tunaya'ya göre ise MGK Türk devrim ilkelerini korumak için oluşturulmuş "Atatürkçü bir baraj"dı. Millî güvenlik kavramı muğlak ve geniş yorumlanmaya öyle elverişli bir kavramdı ki generaller hükûmetin görev alanına giren hemen her şeyde görüş bildirmeyi kendine hak görüyordu. MGK nüfuzunun giderek genişleterek alternatif bir yürütme organına dönüşecekti. MBK üyesi Orhan Erkanlı darbenin 14. yıldönümünde bu bağlamda *"Bu ülkede pirinç fiyatlarından karayollarına ve turistik yörelere kadar ulusal güvenlikle ilgili olmayan tek bir sorun yoktur."* diyecekti. İstanbul'da kurulacak bir sanayi tesisinin şehir dışına taşınması, kolera salgını nedeniyle Hacc'ın bir sene yasaklanması gibi konuları bile askerler gündemine alıp raporlar hazırlayacaktı. 1971'de anayasada MGK için yer alan *"hükûmete yardımcılık eder"* ibaresi *"tavsiye eder"* olarak değiştirildi ve kurulun konumu güçlendirildi. 1980'de ise Millî Güvenlik Kurulu Kanunu çıkarılıp *"toplumun huzur ve güvenliğinin sağlanması"* ibaresi ile yetki alanı genişletildi ve sivil siyasetin önüne gelen daha çok şey hakkın görüş bildirme imkânı elde etti.⁹² 27 Mayıs darbecileri, son olarak Askeri Yargıtay'ı anayasal bir kurum haline getirerek askerleri

---

⁸⁹ Findley, *a.g.e.*, s. 311-312.

⁹⁰ Tanör, *a.g.e.*, s. 355-356.

⁹¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 357.

⁹² Balci, *a.g.e.*, s. 59-64. Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, *Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, s. 87.

sivil hukukun üzerinde ayrıcalıklı bir konuma taşımıştır. 27 Mayıs sonrasında askeri personel, sivil yargının dışında ve üstünde, üyeleri askerlerden oluşan ve askerleri koruyan mahkemelerde yargılanmıştır. Bu mahkemelerin tarafsız ve bağımsız olması ise şüphelidir.⁹³

Özetle, 1961 Anayasası, ifade ve örgütlenme özgürlüğü konusunda bazı iyileştirmeler getirmiş olsa da, esasen demokrasiye uygun olmayan ve devletçi bir yapıya sahiptir. Askeri ve sivil bürokrasinin vesayetini kurumsallaştıran bu anayasa, sosyal devlet ilkesini getirerek sol ideolojilere ve örgütlenmelere zemin hazırlamıştır. Bu durum, ülkede gelecekte sağ-sol çatışmasını tetikleyen önemli bir faktör olmuştur. 1961 sonrasında, sol akımlar anayasanın açtığı bu fırsatları kullanmışlardır. Nitekim ilerleyen yıllarda İnönü, "ortanın solu"nın anayasanın bir gereği olduğunu dile getirecektir.⁹⁴

27 Mayıs darbesinin eleştirilmesini ve eski DP'lilerin övülmesini hapis cezası ile cezalandıran yasa ve MBK üyelerinin Cumhuriyet Senatosunda tabii senatör olarak yer alması da 27 Mayıs'ın ve vesayet demokrasisinin kurumsallaşmasını ifade eden diğer icraatlardır.⁹⁵ Bu dönemin bir başka ürünü de Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) idi. TSK'daki subayların maaşının %10'unun fona katkı olarak sağlamasıyla OYAK ciddi bir sermayeye sahip oldu. Sivil yöneticilerce yönetilen OYAK, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlıydı.⁹⁶ Bu dönemde hem büyük iş çevrelerinin askerin siyasetteki rolünü onaylayıcı ve destekleyici ve yaklaşım takınması hem de ordunun OYAK vasıtasıyla bizzat ticarete atılması şeklinde çift yönlü olarak sermayenin de siyaset gibi militarize olduğu söylenebilir. Hiçbir kurumda bulunmaya ayrıcalıklara sahip OYAK önemli vergi kalemlerinden muaftı. 2001 yılına kadar yasal denetime tabii değildi.⁹⁷ MGK ve OYAK yeniçeri'nin ilgasından itibaren ordunun bozulmasını önlemek üzere ihdas edilmiş olan ticareti ve siyasete bulaşmama ilkesinin kurumsal ve sürekli olarak ihlali anlamına gelmektedir.⁹⁸

DP yöneticileri Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı isimli MBK'nın tayin ettiği hâkim Salim Başol liderliğindeki dokuz üyeli özel bir mahkemede

⁹³ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 98

⁹⁴ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 90

⁹⁵ Balcı, *a.g.e.*, s. 73-75.

⁹⁶ Ahmad, *a.g.e.*, s. 157.

⁹⁷ Balcı, *a.g.e.*, s. 65-67.

⁹⁸ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 97

yargılanacaktı. DP'lilerin yargılanması Ankara ve İstanbul Üniversitesi'ndeki hukuk ve siyaset bilimi profesörlerinin cuntaya yaptığı telkinlerin bir sonucudur. Yassıada Yargılamaları DP'ye karşı önyargılı yargıçlara ve tuhaf suçlamalara sahne oldu. Davaların arasında Menderes'in gayrimeşru çocuğunu öldürmesi, Celâl Bayar'ın bir hayvanat bahçesine armağan edilmiş bir köpeği satın almaya zorlaması gibi DP'lilerin itibarından çok mahkemenin güvenilirliği düşüren suçlamalar temelinde davalar açılmıştı.⁹⁹ Yargılama önce Celâl Bayar'ın durumunu etkilemek için 65 yaş üstü kişilerin idam cezasının infazının yapılmayacağına dair kural kaldırıldı. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması nedeniyle DP milletvekilleri anayasayı ihlal ile suçlanıyordu. Oysaki o dönem geçerli anayasaya göre milletvekilleri oylarında nedeniyle sorumlu tutulamazdı ve o dönem yasaların anayasa aykırı olup olmadığını tespit edecek bir mekanizma yoktu.¹⁰⁰ 2947 kişi tutuklanırken 592'si Yassıada'da yargılandı. Yassıada'da 202 oturum yapıldı. 1068 tanık dinlendi. 15 idam, 31 müebbet hapis, 402, 2-20 yıl arası hapis, 133 beraat kararı vardı. 15 idamdan sadece Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın MBK tarafından onaylandı. Bayar'ın cezası ilerleyen yaşı nedeniyle müebbet hapse çevrildi. Zorlu ve Polatkan 16 Mayıs 1961'de Adnan Menderes 17 Eylül 1961'de idam edildi.¹⁰¹ MBK'da çoğunluğun idam kararı almasının nedeni idamdan vazgeçilmesinin orduda ve Silahlı Kuvvetler Birliği'nin orta rütbeli subayları arasında yaratacağı rahatsızlık ve Menderes'in ileride siyasete dönüş yapma ihtimalidir.¹⁰²

1.4. Silahlı Kuvvetler Birliği

Eylül 1961 genel seçimleriyle yönetim tekrar sivillere bırakılacaktı. MBK ve CHP çevrelerinin tahminlerine göre Bayar ve Menderes'in DP'si o kadar itibarını kaybetmiş bir hareketti ki DP'nin ardılı olarak kurulan siyasi partilerin hiçbir varlık göstermesi beklenmiyor, İnönü'nün CHP'sinin –aynı 1950 seçimleri öncesindeki beklentileri gibi- net bir galibiyet alacağı düşünülüyordu.¹⁰³ Siyasi partilerin MBK tarafından imzalanması şart koşulan bir protokol uyarınca 27 Mayıs ve tutuklu DP'liler üzerinden seçim propagandası yapması yasaklanmıştı. Seçim sonuçları beklendiği gibi

---

⁹⁹ Hale, *a.g.e.*, s. 167-169.

¹⁰⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 359-360

¹⁰¹ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁰² Hale, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁰³ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, 2015, s. 249- 250

olmadı. CHP %36,7 oyla %34,7 oy alan Adalet Partisi'nin (AP) az farkla önünde birinci parti olabilmıştı. AP ile DP'nin devamı olarak kurulan iki partiden diğeri olan Yeni Türkiye Partisi (YTP), %13,9 sağ muhafazakâr Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) %13,4 oy almıştı. DP'nin devamı olan iki partinin toplamı DP'nin 1957 seçimlerindeki oy oranından daha fazlaydı. CHP'nin oyu da 1957 seçimlerine göre düşmüştü.¹⁰⁴ Bu dönemde MBK'nin orduyu ilgilendiren konulara karışıp askerî hiyerarşiyi zedelemesinden çekinen üst rütbeli subaylar Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) isimli bir oluşuma gitti. Ordunun siyasete müdahalesini askerî hiyerarşi ile sınırlamak amacıyla kurulan bu örgüt siyasete de birçok kez müdahalelerde bulundu.

105

SKB, ilk güç gösterisini 6 Haziran 1961'de, Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından görevden alınan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in görevde kalmasını sağlayarak yaptı. Tansel, SKB'nin önde gelen liderlerinden biriydi. Bu olaydan sonra MBK'nin kontrolü kaybettiğini fark eden Madanoğlu, MBK'den istifa etti. Cemal Gürsel, MBK'nin lideri değil, sembolik bir figürdü. MBK'nin iki fiili lideri vardı: Türkeş ve Madanoğlu. Madanoğlu, Türkeş ve ekibini tasfiye ettikten sonra MBK içinde güç kazanmıştı. Ancak SKB'nin devreye girmesiyle MBK'den ayrıldı ve MBK resmen olmasa da fiilen ortadan kalktı, yönetim ipleri SKB cuntasının eline geçti.¹⁰⁶

Bu grup 21 Ekim Protokolü'nü imzalayıp siyasete ilk müdahalesinde bulundu. Protokol uyarınca CHP'nin dışarıda kaldığı bir sağ koalisyona kurulmayacak başbakan İnönü olacaktı, tasfiye edilen general ve subaylar orduya dönmeyecekti, ihraç edilen 147 akademisyen geri dönmeyecekti ve Yassıada mahkûmlarına af çıkmayacaktı. Gürsel siyasi partilileri 24 Ekim'de Çankaya Köşkü'ne çağırıp bu talepleri iletip bir bakıma orduya biatlarını sunmasını ile istedi. 20 Kasım 1961'de İnönü'nün CHP'si ve Ragıp Gümüşpala'nın AP'si bir gönülsüzce de olsa 'büyük kabine' kurdular.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 358

¹⁰⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 354-355; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, Şubat 2005, s. 155.

¹⁰⁶ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 96

¹⁰⁷ Balcı, *a.g.e.*, s. 73; Seyfi Öngider, *Çankaya'nın Bütün Adamları*, Aykırı Yayıncılık, Ekim 2006, s. 87.

21 Ekim'de protokolü aralarında Celal Eyiceoğlu, Faruk Gürler, Faruk Güventürk, Cemal Tural, Refik Tulga, dâhil 11 general/amiral ve 27 albay hazırlamıştı. İstanbul Valisi olan Refik Tulga sadece okuma yazma bilen vatandaşların oy kullanabildiği bir seçimde öneriyordu.¹⁰⁸ Faruk Güventürk 21 Ekim Protokolü için “*Bu protokol Adalet Partisi’nin Demokrat Parti’nin devamı olması, Meclis’in içerisinde Silahlı Kuvvetlere dil uzatılması ihtimali ve Ali Fuat Başgil’in Reis-i cumhur olmaya yöneltilmesi yüzünden imzalanmıştır.*” der. Sırada cumhurbaşkanlığı seçimi vardı ve üç merkez sağ parti AP, YTP ve CKMP; AP’den senatör seçilen saygın bir hukuk profesörü Ali Fuat Başgil’i ortak aday göstermeyi planlıyordu. Üç partinin toplam sandalyesi sayısı salt çoğunluğu sağlıyor ve cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmaya yetiyordu. Başgil İsviçre’deyken 27 Mayıs’ı eleştiren bir kitap yazmıştı. İstanbul’dan Ankara’ya gelirken yol boyunca halkın tezahüratları bitmek bilmemiş Başgil’in elini öpmek için gelen kalabalıklar trene bir buçuk saat rötör yaptırmıştı. Otele geldiğinde ise MBK üyeleri Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay ve Haydar Tunçkanat kendisini silahla tehdit edip adaylığından vazgeçirdi.¹⁰⁹ Başgil ülkeden ayrılarak yurtdışına çıktı. Yalnızca CHP’nin desteğini alabilen Gürsel tek aday olarak girdiği cumhurbaşkanlığı seçimini kazandı.¹¹⁰

1.5. 22 Şubat 1962 darbe teşebbüsü

Aydemir ve arkadaşlarına göre, 1961 seçimleriyle DP’nin ruhu yeniden canlanmıştı. Bu, onların beklediği bir durumdu; çünkü geniş kitleler DP’nin devamı olduğunu iddia eden partileri desteklemişti ve bu partiler parlamentoda tekrar çoğunluğu ele geçirmişti. Bu durumda, 27 Mayıs’ın etkisi kısa sürede silinip gidecekti. Bu gelişmelerin sebebi, 27 Mayıs ruhuna ihanet edenler olarak görülüyordu. Aydemir ve arkadaşları, iktidarı devredenlere karşı çıkıyorlardı. Siyasilerin tekrar sahneye çıkmasıyla, 27 Mayıs kendini savunmak zorunda kalmıştı. İhtilalci subaylar, gerçek 27 Mayısçıların, 27 Mayıs’ın ideallerine ihanet edenlere karşı yeni bir darbe yaparak bu idealleri gerçekleştirmeleri gerektiğine inanıyorlardı.¹¹¹

¹⁰⁸ Hale, *a.g.e.*, s. 190-191; Ahmad, *a.g.e.*, s.213-214.

¹⁰⁹ Ensar Yılmaz, *Çankaya Savaşları*, Birey Yayıncılık, 2007, s. 107-111.

¹¹⁰ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, 2015, İstanbul, s. 100

¹¹¹ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016, s. 119-120

SKB, Faruk Güventürk, Faruk Gürler ve Refik Tulga dâhil birtakım üst rütbeli askerlerce kuruldu. Daha sonra Ankara'daki Talat Aydemir grubuyla birleşti. SKB ve MBK arasındaki en dikkat çekici gerilimi MBK'nın 6 Haziran 1961'de SKB'nin etkin üyelerini pasifize etmek amacıyla, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i ABD'deki bir Türk askerî heyetinin başına ataması ile ortaya çıktı. Buna cevaben SKB adına Aydemir, Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve 2. Ordu komutanlarının görevden alınıp, Tansel'in eski görevine iadesini istedi. Bir yandan savaş uçakları Ankara semalarında uçarken MBK geri adım atıp talepleri kabul etti.¹¹²

19 Ocak 1962'de Cevdet Sunay, SKB'nin dağıtılması gerektiğini söyledi. Buna karşı 9 Şubat'ta Tulga, Güventürk, Seyhan ve 8 general bir protokolle emir komuta zincirine bağlı kalacağını belirtip kararların SKB'nin oy çokluğuyla alınacağı ve en üst askerlerin verdiği emirler yürürlüğe gireceğini bildirdi. 10 Şubat'ta Dündar Seyhan ve üç arkadaşı ayrıntılı bir darbe planı içeren ek protokol hazırladı. Darbenin ardından 25 üyeli Güvenlik Konseyi kurulacak, Güvenlik Konseyi yasama yetkisine sahip ve Bakanlar Kurulu'nu atamaya görevli olacaktı. Ara dönemin ardından kurulacak Millî Meclis'te On dörtler dâhil MBK üyeleri olacak. Konseyde genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları da olacaktı. Fakat 18 Şubat'ta Sunay ikinci kez darbeyi geri çevirdi. Sunay 19 Şubat'ta Aydemir'i dinleyip bu planın yalnızca İnönü'nün istifası ya da ölümü halinde uygulanabileceğini belirterek reddetti.¹¹³

Aydemir'in anlatımına göre başbakanlıktan bir arkadaşı Aydemir'in tutuklanacağını söyledi. 20-21 Şubat gecesi Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat Hava Kuvvetleri'ne gidip Aydemir'in saat 3.00'da darbe yapacağını söyledi. Ankara'daki önemli birlikler alarma geçti. Aydemir ve ekibi harekâtı iptal etti. 22 Şubat 1962'de SKB'nin Ankara Şubesi lideri Talat Aydemir, Genelkurmay Başkanı tarafından karargâha davet edildi. Tuzağı fark eden Aydemir, adamları Selçuk Atakan ve Turgut Alpagut'u kendi adına yolladı ve bu isimler orada gözaltına alındılar. Bunun üzerine Aydemir, Seyhan ve Ünsalan emirlerindeki Harp Okulu öğrencileri ve birlikleri Jandarma Okul Komutanlığı, 28. Tümen'in topçu birliği ve Çubuk'tan gelen 230. Piyade Alayı ile Çankaya Köşkü'nü kuşattı. İnönü, Gürsel ve bakanlar sığınaklara geçerken Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'ndan Binbaşı Fethi Gürcan birliğinin

¹¹² Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul, s. 75-76.

¹¹³ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 197-198.

komutasını el geçirip alayı darbeci güçlerin safına kattı. Saat 16'da Çankaya'nın denetimi ele geçirildi. Bunlar ile beraber Hava Kuvvetleri, SKB İstanbul Şubesinin onayı olmadan, isyancıların safına geçmek istememekteydi. Aydemir, "27 Mayıs Devriminin düşmanı" olduğunu belirttiği 200 milletvekilinin tasfiyesi ve askerî rejime dönüş talep ediyordu. Fakat Gürcan'ın komutayı devraldığını bir subayın hükûmete iletmesiyle Gürsel, Mürted Üssü'ne İnönü ve Sunay da Hava Kuvvetleri Karargâhına son anda kaçabilmişlerdi. Devlet erkânını tutuklama fırsatını kaçıran Aydemir, Ankara dışındaki desteğini yavaş yavaş yitirdi. Kendisini vazgeçmeye iknaya çalışan Albay Aytekin'e telefonla "Karım ve ailem benimle birlikte ölmeye hazırlar" dedi. Hükûmet kanadı 23 Şubat 01.30'da vazgeçmeleri halinde ceza soruşturması açılmayacağı teminatı verdi. Aydemir ve Seyhan 06.30'da teslim oldu. 69 subay emekli edildi, gerisi İnönü tarafından affedildi. ¹¹⁴ İnönü'nün darbecilere vaat ettiği affı, DP yanlısı siyasetçiler ancak hapisteki DP'lilerin affı durumunda destekleyeceklerini bildirdiler. Fakat Genelkurmay'dan gelen sert bir uyarıyla geri adım attılar. ¹¹⁵

1.6. 21 Mayıs 1963 darbe teşebbüsü

Aydemir, artık emekli bir albaydı; Harp Okulu Komutanı olarak başlattığı ve tamamen başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanma girişiminden sonra bile, kendisini hala aynı, hatta daha güçlü bir pozisyonda görüyordu. Anılarında, ordu içinde ya da dışında, kendisini ülkenin gelecekteki gerçek lideri ve hâkimi olarak görüyordu. Ancak ordu içinde etkili olabildiği birliklerin sayısı oldukça sınırlıydı. Gerçekte ise giderek yalnızlaşıyordu; hatta Aydemir'in yanında yer alan bazı 22 Şubatçılar bile hareketten uzaklaşmayı tercih etmişlerdi. Kendi grubunda bile bölünmeyi ve dağılmayı önleyemeyen bir lider durumundaydı. Ancak Aydemir, ısrarından vazgeçmedi. Ordunun ve hatta halkın kendisini takip edeceğine inanıyordu. ¹¹⁶

Aydemir emekli edilse de Harp Okulu öğrencileriyle irtibatını kesmedi. Yabancı basın mensuplarına darbe niyetini hatta darbe sonrası bakanlar kurulu listesini ilan ediyordu. Temmuz 1962-Nisan 1963 arası çeşitli darbeci gruplar arası görüşmeler yapıldı. Görüş ayrılıkları sonrası Aydemir; Orhan Erkanlı, Dündar Seyhan, Orhan Kabibay ve Menteş'ten oluşan rakip bir darbeci grubu karşısında buldu. Şubat 1963'te

¹¹⁴ Hale, *a.g.e.*, s. 199-203; Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 78.

¹¹⁵ Hale, *a.g.e.*, s. 207.

¹¹⁶ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016, s. 137-141

Türkiye'ye dönen Alparslan Türkeş 10 Nisan 1963'te Dikmen'de yaptığı toplantı görüş ayrılıkları nedeniyle ikilinin ayrılığıyla sona erdi. 27 Nisan'da Seyhan, Kabibay ve Menteş toplanıp 1965 seçimleri öncesinde darbe yapmayı kararlaştırdılar. Aydemir bu plandan haberdar olunca Türkeş ve Kabibay gruplarının önünü kesmek için darbe yapmaya karar verdi. Nisan-Mayıs 1963'te taraftar bulmaya çalışsa da Yüzbaşı Fethi Gürcan dışında ciddi bir müttefik bulamadı. 20-21 Mayıs gecesi Harp Okulu öğrencileri, Zırhlı Birliklerin tank taburu, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın süvari birliği gece 23.30'da Ankara Radyosu ele geçirilip "Silahlı Kuvvetler Devrimci Karargâhından" şeklinde takdim edilen darbe bildirisi okundu. Aydemir'in adamları Ankara'nın önemli noktalarını kontrol edemedi. Bildiriye tesadüfen radyodan duyan Yarbay Ali Elverdi harekete geçip radyoyu geri aldı. Saat 13.30'da Sunay darbecilere teslim olmamaları halinde hava saldırısı ile karşılık vereceğini söyledi. Şafak vakti Hava Kuvvetleri, Harp Okulu'nu bombaladı. Ancak bu sefer girişim, kanlı çatışmalara yol açtı. Hükümete bağlı askerlerle darbeciler arasında yaşanan çatışmalarda, bir hava albayı, bir binbaşı, iki harp okulu öğrencisi ve toplamda sekiz kişi hayatını kaybetti. Çatışmalarda, aralarında yüksek rütbeli general ve subayların da bulunduğu 26 kişi ise yaralandı.¹¹⁷ İsyan bastırıldı. Aydemir tutuklandı. Harp Okulu'nun 1459 öğrencisinin tamamı, darbeye katılan diğer subaylar, Dünder Seyhan, Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ ve diğer on dörtler gözaltına alındı. Mahkemeden 7 idam, 29 müebbet hapis ve 70 hapis cezası çıktı. Seyhan, Türkeş ve Özdağ dâhil 45 sanık beraat etti. Harp Okulu öğrencilerinin yargılandığı ikinci davada çoğunlukla beraat çıksa da öğrencilerin tamamı okuldan atıldı ve Harp Okulu iki yıl mezun vermedi. Gürcan 26 Haziran 1964, Aydemir 5 Temmuz'da idam edildi. Bu iki kişinin ardından bir şehit kültü oluşturulmaması da dikkate değerdir.¹¹⁸

1.7. 1960'lar Türk siyaseti

	1961 genel seçim sonuçları ¹¹⁹	Oy oranı	Oy sayısı	Milletvekili
1	Cumhuriyet Halk Partisi	%36,7	3.724.752	173

¹¹⁷ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s., 110

¹¹⁸ Hale, *a.g.e.*, s. 208-214; Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 231.

¹¹⁹ 1961 genel seçim sonuçları, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/secim-1961/secim-sonuclari> Erişim tarihi: 21 Haziran 2024.

2	Adalet Partisi	%34,8	3.527.435	158
3	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	%14	1.415.390	54
4	Yeni Türkiye Partisi	%13,7	1.391.924	65
	Bağımsız	%0,8	81.732	0

Gönülsüzce kurulan CHP-AP koalisyonu Silahlı Kuvvetler Birliği'nden gelen zorlamalara rağmen sadece 6 ay yaşayabilmişti. 1962 Mayıs ayında hapisteki DP'lilerin cezalarında indirim öngören bir yasayı yetersiz bulup bakanlarını hükûmetten çevirerek İnönü hükûmetini düşürdü. Yerine CHP-YTP-CKMP koalisyonu kuruldu. Bu koalisyonda Kasım 1963 yerel seçimlerinde AP'nin belirgin galibiyetiyle sonuçlanınca koalisyonun küçük ortakları olan iki sağ parti İnönü ile işbirliği yaptıkları için halk tarafından cezalandırıldıklarını düşünerek koalisyondan çekildi. Gürsel 2 Aralık'ta 27 Mayıs sonrası ilk kez bir sağcı isme 25 Aralık 1963'te Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs krizi savaş tehdidi şartlarında geçen günlerde bazı muhalif milletvekillerinin de güvenoyu vermesiyle İnönü azınlıkta olmasına rağmen hükûmeti kurabildi fakat bütçe kanununu geçiremeyince 13 Şubat 1965'te istifasını verdi. Ekim 1965 genel seçimlerine kadar ülkeyi AP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığındaki sağ koalisyon yönetecekti.¹²⁰ Bu dönemde dış politikada en önemli gündem Kıbrıs krizi idi. 1959 Menderes ve Zorlu'nun imzaladığı antlaşma ile Kıbrıs'ta İngiltere, Yunanistan ve Türkiye garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştu. Anlaşmaya göre cumhurbaşkanı Rum cumhurbaşkanı yardımcısı Türk olacaktı. 1963'te cumhurbaşkanı Makarios'un anayasada bazı hükümleri değiştirme girişimi sonrası Türk cemaatinin protestolarına neden oldu. Kıbrıs Türklerini hedef alan şiddet olayları başladı. Kanlı Noel olarak bilinen katliam da bu dönemde gerçekleşmişti.¹²¹

1964'te Ragıp Gümüşpala'nın ölümü sonrası AP'de kongre yapılacaktı. Liderlik yarışında koyu 27 Mayıs karşıtı söylemlerle üyelerin desteğini almaya çalışan radikal kanadın adayı Saadettin Bilgiç'e karşı Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay sert

¹²⁰ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 164-165; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 361-362

¹²¹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 168.

bir ikazda bulunmuş bu olay gidişatı ılımlı kanadın lehine bozulmuş bu kanadın adayı Süleyman Demirel genel başkan seçilmişti. Saadettin Bilgiç, “orduya sevgi ve saygımızdan başka yaptığımız bir şey yok” diyerek Sunay'ın uyarısına sert çıkmıştı. 1965 seçimleri AP'nin ülke tarihinin en büyük zaferlerinden birinin almasıyla sonuçlandı. AP %52,9 ile tek başına iktidar olmuş CHP daha da gerileyerek % 28,7'ye düşmüştü. Tüm küçük sağ partilerin oy oranında da belirgin düşüşler yaşanmıştı.¹²² AP'nin yükselişinin temel nedenlerinden biri, başta Bayar olmak üzere hapisteki DP'lilerin, parti tabanlarıyla iletişime geçerek AP'yi desteklemeye yönlendirmeleridir. Bu gelişmeleri gören DP tabanı, YTP ve CKMP'yi bırakarak AP'ye katılmaya başlamıştır.¹²³

	1965 genel seçim sonuçları ¹²⁴	Oy oranı	Oy sayısı	Milletvekili
1	Adalet Partisi	%52,9	4.921.235	240
2	Cumhuriyet Halk Partisi	%28,7	2.675.785	134
3	Millet Partisi	%6,3	582.704	31
4	Yeni Türkiye Partisi	%3,7	346.514	19
5	Türkiye İşçi Partisi	%3	276.101	14
6	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	%2,2	208.696	11
	Bağımsız	%3,2	296.528	1

Aralık 1965'te Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural eski DP'lilerin salıverilmesine karşı çıktı. Demirel bu durumun TSK'nın değil TBMM'nin yetkisinde olduğunu söyledi. Cemal Gürsel, Sıtkı Ulay ve üç eski MBK üyesi ile görüşüp parlamenter işlemlerin kendi seyrine bırakma kararı aldı. 20 Temmuz 1966'da bir af

¹²² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 363; William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 216.

¹²³ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 109

¹²⁴ 1965 genel seçim sonuçları, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/secim-1965/secim-sonuclari> Erişim tarihi: 21 Haziran 2024.

kanunu ile Celâl Bayar ve arkadaşları serbest kaldı. Fakat siyaset yasakları hala sürüyordu. 1966'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, yerini aşırı sağcı düşünceleri ile tanınan Cemal Tural'a bıraktı. 4 Mayıs 1969 AP, YTP ve CHP'nin desteğini alarak siyasi yasakların kaldırılması önerisi meclisten geçirdi. Genelkurmay, Sunay vasıtası ile İnönü'ye düzenlemeye karşı oluğunu bildirince bu baskı altında değişiklik rafa kaldırıldı. 1969 genel seçimleri sonrasında 5 Kasım'da senatodan geçirildi. ¹²⁵

Demirel 27 Mayıs'la özdeşleşen ordu ve merkez sağ siyaset arasında uzlaştırmacı bir siyaset izlemekte ve darbenin intikamını almayı hedefleyen radikal kanadı kontrol altına almaktaydı. ¹²⁶ 1966'da genelkurmay başkanı Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı olmasında da Demirel'in payı büyüktü. Bilinçli olarak ordu komuta kademesinin gönlünü almaya çalışıyordu. ¹²⁷ 1969 genel seçimleri Adalet Partisi'nin ufak bir oy yitimiyle %46,5 oranına düşmesi ve tek başına iktidar pozisyonu sürdürmesiyle sonuçlandı. CHP oyları ise aynı seviyede kalmıştı. 1969 seçimlerini izleyen dönemde Demirel parti içi anlaşmazlıklarla boğuşuyordu. Sanayileşme için lazım olan kaynağı temin etmek için yardımcı olacak yeni vergiler için harekete geçmiş bu da toprak sahipleri, küçük tüccar ve esnafın menfaatlerinin temsilcisi konumundaki parti hizbi Demirel'i istifaya zorlamıştı. Sonradan bu hizbe mensup 41 milletvekili ve senatör istifa ederek Ferruh Bozbeyle liderliğinde Menderes'in DP'sini andıran manidar bir isimle Demokratik Parti'yi (DP) kurdular. ¹²⁸ Nitekim bu grup AP'yi 27 Mayısçılara karşı pasif kalmakla suçlayan ve Bayar gibi eski Demokratlarla bağı olan bir gruptu. ¹²⁹

	1969 genel seçim sonuçları ¹³⁰	Oy oranı	Oy sayısı	Milletvekili
1	Adalet Partisi	%46,6	4.229.712	256
2	Cumhuriyet Halk Partisi	%27,4	2.487.006	143

¹²⁵ Hale, *a.g.e.*, s. 218, 225-226; Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul, s. 80.

¹²⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 364.

¹²⁷ Hale, *a.g.e.*, s. 152; Ali Balcı, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 80.

¹²⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 365-366.

¹²⁹ Tanel Demirel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, 2004, İstanbul, s. 57-58.

¹³⁰ 1969 genel seçim sonuçları, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/secim-1969/secim-sonuclari> Erişim tarihi: 21 Haziran 2024.

3	Güven Partisi	%6,6	597.818	15
4	Millet Partisi	%3,2	293.089	6
5	Milliyetçi Hareket Partisi	%3	275.091	1
6	Türkiye İşçi Partisi	%2,7	243.631	2
7	Yeni Türkiye Partisi	%2,2	197.929	6
	Bağımsız	%5,6	511.023	13

28 Temmuz 1965'teki konuşmasında İsmet İnönü partinin konumu ilk kez “ortanın solu” olarak tanımladı. Ortanın solu hareketinin parti içindeki temsilcisi olan Ecevit'ti. 1965 seçim başarısızlığından ortanın solu sorumlu tutulsa da İnönü Ecevit'i 1966'da genel sekreter yaparak onun arkasında olduğunu gösterdi. Ortanın solunun partiye hâkim olmasından rahatsız olan 47 milletvekili ve senatör istifa edip Turhan Feyzioğlu liderliğinde Güven Partisi'ni kurdu. MBK'den ihraç edilen on dörtlerin lideri olan Alparslan Türkeş 1965'te bu grubu 9 üyesi ile birlikte 1965'te küçük sağ muhafazakâr parti Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne girip yönetimini ele geçirip eski yöneticileri tasfiye edip CKMP'yi hiyerarşik şekilde teşkilatlanmış milliyetçi bir siyasi partiye dönüştürdüler. 1969'a kadar siyasetinde İslam'a referans vermeyen Türkeş partinin siyasi yönelimi artık Türk-İslam ülküsü olarak tarif ediyordu. Ülkü Ocakları adında gençlik teşkilatının yanı sıra sol militanlara karşı komando kampları da kuruldu.¹³¹ Bu yıllarda doğan başka bir sağ akım Millî Görüş idi. Demirel'in ekonomi politikalarına saldırıya geçen AP'yi masonların ve Siyonistlerin kuklası olmakla itham edip Demirel'in adayını yenilgiye uğratarak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı seçilen Necmettin Erbakan 1969'da Konya'dan bağımsız aday seçilip 1970'de Millî Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuştu.¹³²

1960'ların başlarından itibaren sol, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal alanında hızla etkisini göstermeye başladı. İlk defa yasal olarak bir sosyalist parti kuruldu ve bu parti, özellikle gençler ve aydınlar arasında büyük ilgi gördü. Türkiye İşçi Partisi (TİP)

¹³¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 366-372.

¹³² Demirel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, s. 54-55; Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 172.

ve Yön hareketi, CHP'liler üzerinde bile etkili oldu. TİP, CHP'nin genç kesimini etkilerken, Yön hareketi CHP'nin üst kadrolarında bile etkisini hissettirmeye başladı. Örneğin, ünlü Yön bildirisini imzalayanlar arasında CHP'nin önde gelen isimlerinden Deniz Baykal, Turan Güneş ve Cemal Reşit Eyüpoğlu gibi isimler yer alıyordu. O dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit de Yön hareketine destek veren bir mektup göndermişti. Bu durum, CHP lideri İsmet İnönü'yü endişelendirdi ve 1965 seçimleri öncesinde, parti içinden kimseye danışmadan Abdi İpekçi aracılığıyla CHP'nin "ortanın solunda" bir parti olduğunu ilan etti. İnönü, sol dalgaya karşı bir bariyer oluşturmak amacıyla bu hamleyi yaptı ve CHP'nin zaten devletçilik ilkesinin bir yansıması olarak solcu bir parti olduğunu savundu. İnönü, bu hamleyle hem sol hareketi devlet kontrolü altına almayı hem de sol ilgiyi CHP içinde eriterek etkisiz hale getirmeyi hedefledi ve bu iki amacında da büyük ölçüde başarılı oldu. Ancak, CHP içindeki genç yöneticilerden oluşan bir grup, CHP'yi gerçekten sol bir çizgiye çekip Avrupa tarzında bir sosyal demokrat parti haline getirmek istiyordu. Bu grubun başını eski DP'li Turan Güneş ve Bülent Ecevit çekiyordu. Başlangıçta Yön hareketine yakın olan bu ikili, daha sonra Yön'den ayrılarak kendi sosyal demokrat hareketlerini oluşturdular. CHP içinde yürütülen uzun mücadeleler sonucunda, sosyal demokrat kanat CHP'yi ele geçirdi. Kemalist tutucu kanat ise CHP'yi Kemalizm'den sapmakla suçlayarak partiden ayrıldı. Bu grup, daha sonra Kemal Satır'ın da katılımıyla Turhan Feyzioğlu liderliğinde Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni kurdu.¹³³ AP, CHP'nin "ortanın solu" sloganını kara propaganda amacıyla sıkça kullandı ve hemen karşı bir slogan geliştirdi: "Ortanın soluğu Moskova'nın yolu." AP'li temsilciler, CHP'nin komünist olduğunu iddia ederek bu suçlamaları gündeme getirdi. CHP'liler bu suçlamaları karşılamakta zorlandılar.¹³⁴

2. Türkiye’de sol hareketlerin arka planı

2.1. Cumhuriyet döneminde Türk solu

¹³³ Cemal Fedayi, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sol Siyaset*, Kadim Yayınları, s. 27-28.

¹³⁴ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 113

Modern Türkiye’de sosyalist oluşumlarının tarihini Mustafa Suphi’nin 1920’de kurduğu Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile başlatabiliriz. Ekim Devriminden sonra, Şubat-Mart 1918’de Moskova’ya giden Mustafa Suphi’nin çevresinden gelen militanların İstanbul’da Türk Bolşevik Komünist Partisi adıyla faaliyete geçmesi, eldeki belgelere göre 1919 ilkbaharına kadar uzanır. Ancak Türkiye’ye yönelik gerçek anlamda çalışma başlatmaları, Mayıs 1920’de Suphi’nin Bakü’ye gelmesinin ardından gerçekleşti. Türkiye İştirakiyun Teşkilatı Merkez Heyeti tarafından Haziran-Eylül 1920’de yapılan hazırlıklarla Türkiye İştirakiyun Teşkilatları’nın 1. Kongresi, 10 Eylül 1920’de Bakü’deki Kızıl Ordu Salonu’nda toplandı ve 16 Eylül 1920’ye kadar devam etti. Bu kongrede, Türkiye Komünist Partisi kuruldu ve Komintern’e üye olması kararlaştırıldı. Mustafa Suphi parti başkanlığına, Ethem Nejat ise genel sekreterliğe getirildi. TKP Merkez Komitesi’nin 17 Eylül 1920’den itibaren yaptığı tüm toplantılar, Anadolu’ya nasıl gidileceği üzerineydi. Ancak, TKP’nin yönetici kadrosunun Anadolu’da çalışmasına izin verilmediği gibi, geri gönderilmek üzere bindirildikleri kayıkta, 28-29 Ocak 1921 günü Sürmene açıklarında 15’ler öldürüldü.¹³⁵

Türkiye’de Kurtuluş Savaşı sırasında sosyalistler, Anadolu’da Millî Mücadele’yi destekledi. TKP ve diğer sosyalist gruplar, emperyalizme karşı mücadeleyi savundular ve Kurtuluş Savaşına katılarak destek verdiler.¹³⁶ Zaferden sonra başlayan devrim hareketlerini de desteklemişlerdir. Halifeliğin kaldırılması ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması konularında Halk Fırkası’nı desteklemişlerdir. Kemalist modernleşme projesine karşı ciddi bir eleştiri getirmemişlerdir. Devrimleri desteklemişler ancak yetersiz bulmuşlardır. Özellikle feodal yapıyı ortadan kaldıracak toprak reformu ve planlı ekonomi konularında Kemalist rejimi eleştirerek, bu alanlarda yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.¹³⁷ Ancak, Kurtuluş Savaşının lideri Mustafa Kemal ve Millî Mücadele hareketi, sosyalist hareketlerin bağımsız olarak güçlenmesini istemedi. Bir taraftan Anadolu’da gelişen sol akımları, dolayısıyla aşağıdan gelişebilecek bir halk devrimini önleyebilmek ve sol grupları kontrolde tutabilmek, hem de Moskova ile diplomatik ilişkileri sürdürebilmek amacıyla, 18 Ekim 1920 tarihinde Ankara’da -resmî- Türkiye Komünist Fırkası’nı (resmî TKF)

¹³⁵ Hüseyin Aykol, *Bölüne Bölüne Büyümek: Türkiye’de Sol Örgütler*, Phoenix Yayınevi, Şubat 2022, Ankara, s. 15-16.

¹³⁶ Dimitir Şişmanov, *Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi: Kısa Tarih (1908-1965)*, Belge Yayınları, Ocak 1990, s. 60.

¹³⁷ Cemal Fedayi, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sol Siyaset*, Kadim Yayınları, s. 9

kuruldu. Bu arada, resmî TKF, Komintern'e üyelik için başvurduysa da kabul edilmedi.¹³⁸

O dönem ortaya çıkan bir diğer sosyalist parti olan 1920 Aralık ayında Ankara'da kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın (THİF) faaliyeti Ocak 1921'de sona erdi ve yöneticileri Mart 1921'de ağır cezalara çarptırıldı. Sovyet generali Frunze'nin ziyareti öncesinde özel afla serbest bırakılan THİF yöneticileri, 18 Mart 1922'de partinin yayın organı *Yeni Hayat*'ı yayımlamaya başladılar ve 22 Mart'ta yeniden faaliyete geçme kararı alarak hükümete başvurdular. THİF, kongresini gizli olarak 15-16 Ağustos ve 25-26 Ağustos 1922'de gerçekleştirdi. Kongrede dokuz kişi Merkez Komite'ye seçildi, Salih (Hacıoğlu) ise Eylül 1922'de genel sekreter oldu. Ankara, THİF'in kongre yapmasına tepki göstererek partinin feshedilmesini istedi, ancak Salih Hacıoğlu bu isteği reddetti ve reform taleplerini Meclis'e iletti. 19 Ekim 1922'de THİF'e yönelik tutuklamalar başladı.¹³⁹

Bunun yanı sıra, Berlin'den gelen sosyalistler, 1919 yılının Temmuz ayında Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'ne "sosyalist" kelimesini ekleyerek hükümete başvurdular, ancak yanıt alamadılar. 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası resmen kuruldu. Partinin merkezi İstanbul'daki Çiftçi Kütüphanesi'ydi ve *Tramvay*, *Gazhane* gibi iş yerlerinde büyük destek buldu. 1919 seçimlerinde birkaç ilde aday gösterdiler, ancak başarılı olamadılar. Partinin yayın organları *Kurtuluş* ve *Aydınlık* dergileriydi. 20 Eylül 1919'dan itibaren *Kurtuluş* dergisi beş sayı yayımlandıktan sonra, İstanbul'un 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından işgaliyle yayını durduruldu ve parti faaliyetleri yasaklandı. Cephede durum kötüleşince bazı yöneticiler Anadolu'ya, bazıları ise Sovyetler ile Ankara hükümeti arasında mutabakat sağlamak için Moskova'ya gittiler. 1920 yılı sonlarında gizli olarak yeniden faaliyete geçen parti, 1 Mayıs'ta büyük kitlelere ulaştı. 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Yasası ile komünist yayınlar yasaklandı ve birçok kişi tutuklandı.¹⁴⁰

Tek Parti döneminde sosyalist hareketler, devletin yoğun baskısı ve yasaklamaları ile karşı karşıya kaldı. 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, muhalif hareketler aleyhine geniş yetkiler tanıdı ve sosyalistlere yönelik ciddi baskılar uygulandı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, sosyalist hareketleri bir tehdit olarak görüyordu.

---

¹³⁸ Aykol, *a.g.e.*, s. 48.

¹³⁹ Aykol, *a.g.e.*, s. 16-17.

¹⁴⁰ Şişmanov, *a.g.e.*, s. 70-73; Aykol, *a.g.e.*, s. 44-45.

Sosyalistlere yönelik baskılar, tutuklamalar ve sürgünler yaygındı. TKP, yeraltında faaliyetlerini sürdürmeye çalıştı, ancak devletin yoğun baskıları nedeniyle büyük zorluklarla karşılaştı. Bu dönemde sol hareketlere yönelik baskılar hiç durmadı. Türkiye Komünist Partisi (TKP), 1925 yılının Şubat ayında İstanbul Beşiktaş'ta 111. Kongresi'ni topladı. 1 Mayıs'tan sonra TKP üyeleri tutuklanmaya başladı ve yakalanamayanlar 1926 Mayıs ayında Viyana'da bir konferansa çağrıldı. 1927'de kabul edilen yeni Türk Ceza Kanunu ile bazı TKP üyeleri serbest bırakıldı, ancak aynı yılın yaz ve sonbaharında İstanbul, İzmir ve Adana'da yapılan operasyonlarda 56 kişi tutuklandı. 1928 Ocak ayında 1927 tutuklamalarına ilişkin karar verildi ve ülkeye dönen Nazım Hikmet ile Laz İsmail de yakalanıp hapse atıldı. Sonbaharda yine tutuklamalar devam etti. 1929'da yakalanan 36 kişiden 27'si ceza aldı ve 1930'da İstanbul, Ankara ve Zonguldak'ta yeni tutuklamalar gerçekleşti. 1931'de Nazım Hikmet, Reşat Fuat (Baraner) ve bazı teğmenler tutuklandı. TKP, 1932'de 4. kongresini topladı ve aynı yıl içinde yeni tutuklamalar oldu. 1936'da başlayan tartışmaların ardından, 1937'de Komintern'in önerisi doğrultusunda TKP, siyaseti bırakma kararı aldı. Cumhuriyetin tek parti döneminde, iktidarın bilgisi dâhilinde kurulan iki sağ parti girişimi başarısız olurken, iki zayıf sol partiye de izin verilmedi.¹⁴¹

İlerleyen yıllarda Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olacak olan Nazım Hikmet, Moskova'da Komünist Üniversite'de eğitim aldı ve sosyalist düşünceleri benimsedi. Hikmet, Türkiye'ye döndükten sonra yazdığı şiirler ve oyunlarla sosyalist idealleri savundu ve bu alanda önemli bir figür haline geldi Nazım Hikmet, 1938'de Donanmayı isyana teşvik suçlamasıyla hapse atıldı 1950'de CHP iktidardan düşene kadar hapiste kaldı.¹⁴² 1940'ların ortalarında, sosyalist yayın organlarından biri olan *Tan* gazetesi, sol düşünceleri yaymakta önemli bir rol oynadı. 4 Aralık 1945'te Tan Matbaası'na yönelik saldırı, dönemin en önemli olaylarından biri oldu. Saldırı, CHP hükûmetinin dolaylı desteği ile gerçekleştirildi ve matbaa tahrip edildi.¹⁴³

Genel olarak sol hareketler, tek parti döneminde Kemalizmi ve rejimi temelden reddetmemişlerdir. Sadece yüzeysel eleştirilerde bulunmuşlardır. Devrimlerden rahatsız olan geniş kitlelerle bağlantı kurmak yerine, Kemalist rejimle uzlaşma yolunu tercih etmişlerdir. Nihai amaç olarak Kemalizmi sosyalist bir perspektiften

---

¹⁴¹ Aykol, *a.g.e.*, s. 19-20, 55.

¹⁴² Şişmanov, *a.g.e.*, s. 137-138.

¹⁴³ Şişmanov, *a.g.e.*, s. 142.

tanımlamak ve onu tamamlamak istemişlerdir. Ancak, onların Kemalizmle uzlaşma çabalarına rağmen, Kemalizm bu hareketleri ya reddetmiş ya da kendi çizgisine çekerek dönüştürmüştür. Bu yoğun Kemalist etki, sonraki dönemlerde de sol akımlar üzerinde artarak devam etmiştir. Bu durum, sol hareketlerin en büyük zayıflığı olarak eleştirilmiştir. Bu dönemde sol, Osmanlı dönemindeki gibi iki sınırlamayla karşı karşıya kalmıştır: Birincisi, Kemalizm üzerinden meşruiyet arayışı, ikincisi ise yeni bir devlet kurma ve mevcut devleti güçlendirme çabası. Özetle, Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişle birlikte, İslamla uzlaşmanın yerini Kemalizmle uzlaşma, devleti kurtarma çabasının yerini ise devleti kurma çabası almıştır. Bu iki sınırlama, solu kendi asli yörüngesinden çıkararak devletçi ve Kemalist bir çizgiye çekmiştir.¹⁴⁴

1950'lerin başında Türkiye, uzun yıllar süren tek parti yönetimi sona erdi ve çok partili siyasi sisteme geçiş yapıldı. Bu dönemde, Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesi, siyasi atmosferde önemli bir değişimi beraberinde getirdi. Ancak, sosyalist hareketler için de yeni zorluklar doğurdu. 1950'lerin başında, Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve diğer sosyalist gruplar üzerindeki baskılar devam etti. 1946-1960 döneminde kısa süre faal olan iki sosyalist siyasi parti kuruldu. Bunlardan ilki, 1948 yılında kurulup birkaç ay sonra kapatılan Türkiye Sosyalist Partisi, ikincisi, Doktor Hikmet Kıvılcımlı tarafından 29 Ekim 1954'te kurulan Vatan Partisi'ydı.¹⁴⁵

2.2. Sol Kemalizm ve Kadro hareketi

Tek partili cumhuriyet döneminde sol baskılar ile mücadele ederken dönemin devlet kontrolündeki bir entelektüel sol hareketi olan Kadro hareketinden de bahsetmek gerekir. “Sol Kemalizm” 1980 sonrası kullanılmaya başlanan bir tabir olmakla beraber Kemalizmin sol yorumlarının tarihi genellikle 1930'da Kadro hareketi ile başlatılır. *Kadro* yazarları arasında Türkiye Komünist Partisi'nin eski idarecilerinden Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Moskova'da üniversite öğrenimi gören İsmail Hüsrev Tökin, Aydınlık yazarı Burhan Asaf Belge yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimler vardır. 1925 ve 1927 yılındaki TKP tevkifatları ve parti içinde yaşanan gerilimler onları aşama, aşama partiden koparır. Bu kopuş 1927 tevkifatlarıyla tamamlanır. 1927 tevkifatlarıyla dağılmış dört kişi 1930'da tekrar bir

¹⁴⁴ Cemal Fedayi, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sol Siyaset*, Kadim Yayınları, s. 13.

¹⁴⁵ Şişmanov, *a.g.e.*, s. 171-172.

araya gelir. Politik tutumu nedeniyle dışlanmış bu kişiler dönemin çeşitli gazete ve dergilerinde yazarak Kemalist iktidarın güvenini almaya çabalarlar. Şevket Süreyya'nın Türk Ocağı'nda verdiği konferansın parti çevrelerinde yankı bulmasıyla yeni bir dergi kurma kararı alırlar. Şevket Süreyya devrim sürecinin sona ermediği, devrimin düşünsel unsurlarının derinleşip halkın bilincinde yerleşebilmesi için bir düşünce sisteminde derlenmesi gerektiği savunur. Derginin yayın hayatına başlaması konusunda Recep Peker'den olumsuz yanıt gelse de daha sonra Mustafa Kemal ile görüşülerek icazet alınır. 1932'de ilk sayısı çıkan dergide hareketin genel politik pozisyonunu belirten yazıları Şevket Süreyya kaleme alırken, dış politika konusunda Burhan Asaf, ekonomide Vedat Nedim, edebiyat konularında Yakup Kadri yazar. Dergi dönemin idarecilerinde rahatsızlık yaratmamak amacıyla fikriyatlarına birden açıklık kazandırmamış, ihtiyatlı bir üslup kullanmış fikrî çizgisini en az rahatsız edecek konulardan başlayarak yavaş yavaş netleştirmiştir. Marksist jargon kullanmaktan imtina etmiş, üretim güçleri yerine teknoloji, üretim ilişkileri yerine mülkiyet ilişkileri, kapitalizm yerine Avrupa Nizamı kavramlarını tercih etmiştir.¹⁴⁶

Kadrocular, Kemalist devrimi, yarı sömürge bir ülkenin büyük kapitalist devletlere karşı gerçekleştirdiği bir devrim olarak değerlendiriyorlardı. Devrimi milliyetçi bir perspektiften yorumladıkları için, yurtsever aydınları Kemalizmin çatısı altında toplayabilmek amacıyla, Kemalizme Batı kapitalizmini ve Batı demokrasisini reddeden, antiemperyalist ve antifaşist bir nitelik kazandırmaya çabalıyorlardı.¹⁴⁷

1932 yayın hayatına başlangıç yapan dergi Atatürk ve İnönü tarafından destek görüyordu. Mustafa Kemal Atatürk ile Başbakanı İsmet İnönü tarafından desteklenen devrimin amacı devam etmekte olan devrimlerin ihtiva ettiği “*fikir ve prensip unsurlarını, (...) inkılâbın seyri içinde ve onun icaplarına uygun bir şekilde izah işi*” biçiminde tarif ediyordu. Kadro hareketine göre, ülkedeki esas çelişki emperyalizm ile ulus arasındaki çelişkidir. İstiklal Savaşı ile ulusal çelişkinin devrim safhası yapılarak millî birlik sağlanmıştır. Türkiye'nin hedeflemesi gereken ekonomik bağımsızlığı tesis ederek devrimleri başarı ile sonuçlandırmaktır. Türkiye orta çağ kalıntısı feodaller ve köylülük arasında bir “iç çelişki” vardır. İç çelişki, yani sınıfsal çelişki ise orta çağ

---

¹⁴⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Kadro ve Kadrocuların Öyküsü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınları, s. 600-622.

¹⁴⁷ Dimitir Şişmanov, *Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi: Kısa Tarih (1908-1965)*, Belge Yayınları, Ocak 1990, s. 136.

kalıntısı derebeyleri ile köylülük arasındadır. Sanayileşme tamamlanmadığı için modern sınıflardan yani burjuvazi ile proletarya arasında sınıf çatışmasından söz edemeyiz. Ulusal çelişinin çözümü feodalitenin yok edilmesi konusunda en elverişli enstrüman devlet olacaktır. Devlet iktisadi planlamaya dayanan bir sanayileşme sürecinin yürüterek inkılapları tamamlamalıdır. Kadro hareketi kendine devrimin fikriyatını inşa etme ve onu yeni nesillere misyonu biçmiştir. Hareketteki sosyalist kökenli isimler TKP yıllarındaki fikirlerini Kemalist rejimle uyumlu biçimde revize ederek yeniden tasarlamışlardır. Kadrocular 1929 Büyük Buhranı döneminde Sovyetler Birliği'nin planlama ve kollektifleştirme politikalarıyla büyük bir büyüme oranı yakalama deneyiminin Türkiye şartlarına uyarlanarak uygulanmasını savunmuşlardır. İktisadi devletçiliği kapitalizm ve sosyalizm harici üçüncü yol olarak önermişlerdir. Fakat tek parti rejimi Kadro çizgisindeki devletçilik yerine iktisat vekili Celâl Bayar'ın dönemin şartlarını mecburi bir sonucu olarak devletçiliği benimsedi. Rejimin desteğini geri çekmesi sonucu dergi zayıfladı ve tirajı düştü. *Kadro*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1934'te Tiran büyükelçisi atanması ile kapandı. ¹⁴⁸

2.3. 1960'larda Türk solu

Türkiye'de sol/sosyalist akımlar için bir yükseliş devrine tekabül eden 1960'larda üç sol hareket öne çıkar. Bunlar; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen ilk sosyalist siyasi parti olan Türkiye İşçi Partisi (TİP), sol aydın Mihri Belli öncülüğünde eski TKP kadroları içinden çıkan bir grubun kurduğu Millî Demokratik Devrim hareketi (MDD) ve 1961'de Doğan Avcıoğlu'nun kurduğu *Yön* dergisi etrafında gelişen *Yön* hareketidir. ¹⁴⁹ Bu bölümde önce dönemin işçi ve sendikal hareketlerinden bahsedilecek, ardından bu üç hareketin tarihi ve birbirleriyle ilişkileri incelenecektir. Bölümün son alt başlığında ise MDD tezlerinin etkisi ile 1960'ların sonunda kurulan silahlı sol örgütlere yer verilecektir.

2.3.1. 1960'larda işçi hareketleri

27 Mayıs darbesi sonrasında yapılan reformlar Türkiye'deki işçi ve sosyalist hareketlerine de etki etmiştir. 1965 itibarıyla Türkiye'de 1,55 milyon sanayi işçisi

¹⁴⁸ Faruk Alpkaya, "Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol- Kemalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İletişim Yayınları, s. 477-478.

¹⁴⁹ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 13.

bulunmaktayken 12,74 milyon aktif çalışan nüfusun yüzde 77,4'ü tarımda, yüzde 8,8'i sanayide çalışmaktaydı. Bu dönemde baş gösteren işsizliğe hükûmetin tek çözüm yolu Batı Avrupa ülkelerine işçi ihraç etmek olmuştur. 27 Mayıs sonrası işçilerin çalışma ve hayat şartlarında müspet bir gelişme olmamış, işsizlik ve hayat pahalılığı ve düşük ücretler işçilerin hayatını zorlaştırmıştır. 31 Aralık 1961 tarihinde İstanbul'da 29 şehirden 5 bin sendikacı 150 bin kişinin iştirakiyle büyük bir işçi mitingi düzenlendi. Bu mitingi İzmir, Ankara, Zonguldak, Eskişehir, Afyonkarahisar, Denizli gibi şehirler izlemiştir. Grev hareketleri de bu dönemde başlamış, İstanbul'da Mart 1963'te Amerikan-Türk sermayeli *Kavel* kablo fabrikasındaki grevin ardından 20 Temmuz 1963'te işçiler grev ve toplu sözleşme hakkını kazanmıştır. Temmuz 1963'te Adana'da, Kasım 1963'te İstanbul'da *Bozkurt* tekstil fabrikasında, Kasım 1963'te İstanbul'da *Trio* lastik fabrikasında, Ankara'da, Ankara Otelî inşaatında Adana, Gaziantep ve Bursa'daki tekstil fabrikalarında, Kütahya'da çini fabrikasında, Ereğli'deki *Morrison-Nadsen* adlı Amerikan şirketinde, Trabzon, Ordu, Sinop ve Samsun'daki Amerikan radar üslerinde grevler yapılır. Bunları Ekim 1964'te İstanbul'daki Amerikan askerî yiyecek ve soğutma depolarında, Aralık 1964'te Sinop'taki Amerikan askerî işyerinde, İzmit'teki *Good-Year* lastik fabrikasında, Batman ve Mersin'deki petrol rafinesinde, İstanbul'daki *Singer* fabrikasında yapılan işçi grevleri izler. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in, Ocak 1965 tarihli açıklamasına göre, Grev ve Toplu Sözleşme Kanunu sonrası Ağustos 1963-Aralık 1964 döneminde Türkiye'de 195 bin 106 iş günü tutarında 75 grev yapılmış, 2924 kuruluşta 391 bin 838 işçiyi kapsayan 824 toplu iş sözleşmesi imzalanmıştı. Bu dönemin en büyük grevi Mart 1965'te, 40 binden fazla işçinin çalıştığı Zonguldak kömür havzasında yapılan grevdi.¹⁵⁰

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası siyasi süreçte bütün vaatlere rağmen toprak reformu yapılmaz. 1963 Adalet Partisi kongresinde ana muhalefet lideri de olan Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, “*Biz, topraksız köylüye toprak vermekle ziraat meselesinin halledilebileceğine inanmıyoruz. Adalet Partisi olarak biz, toprak reformu değil, ziraî reform istiyoruz.*” demiştir. Ziraî reform Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Millet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi içindeki kimi isimlerce savunuluyor ve toprakların, topraksız ve az topraklı köylüye verilmesi yerine

---

¹⁵⁰ Dimitır Şişmanov, *Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi: Kısa Tarih (1908-1965)*, Belge Yayınları, Ocak 1990, s. 193-198.

makineleşme ve modern tarım aletlerinin yaygınlaşmasını kapsıyordu. CHP içindeki diğer kanat 1963'te bir Toprak Reformu Kanunu tasarısı hazırlasa da 1965'e kadar meclis komisyonunda bekletilmiş, Şubat 1965'teki hükûmet değişikliğinden sonra tasarı rafa kaldırılmıştır. O dönem köylülerin %0,8'i (21 bin aile), işlenebilir toprağın %19,6'sına, (3.811 bin hektar) sahipti. 1-50 dönüm arasında toprağa sahip olan ve bütün köylü ailelerin %62,1'ini oluşturan 570 bin köylü ailesi ise, işlenebilir toprağın ancak %18,3'üne sahipti. Nisan 1963'te, 2 bin topraksız köylü, tarım işçisi, Adana'da toprak reformu kanunu talep eden protestolar düzenlerler. 1964'te Çukurova bölgesinde toprak reformu komiteleri kurulur, Şubat 1965'te Adana'da, yine büyük bir benzer bir eylem düzenlenir. Toprak reformu komiteleri, 27 Mayıs'tan sonra toprak reformuyla ilgili yapılan vaatlerin hayata geçirilmesini talep eden bir bildiri yayınladı. Bunun yanı sıra 1965 yılında birçok sendika, petrol işletmelerinin, maden ocaklarının ve diğer büyük sanayi kuruluşlarının devletleştirilmesini talep ederler.¹⁵¹

Bu dönem solda diğer bir dikkat çekici olay belirli bir işyerinde çalışanların en az üçte birini temsil etmeyen sendikaların kapatılmasını yasaklayan ve DİSK'i hedef alan yasa değişikliğine karşı 15-16 Haziran 1970'te büyük kitlesel gösterilerin düzenlenmesiydi. Bu gösteriler bütün İstanbul'u hatta Marmara bölgesini felç etmeyi başarmıştı.¹⁵² 15-16 Haziran işçi direnişi, Türkiye'de 1970'lerde işçi sınıfının ve sosyalist hareketin güçlü olduğu bir dönemde meydana gelmiş, ancak günümüzde pek hatırlanmayan bir olaydır. DİSK'in kurulmasıyla Türk-İş'in işçi hareketi üzerindeki tekeli kırılmış ve işçiler özellikle İstanbul çevresindeki sanayi bölgelerinde örgütlenmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye sosyalist hareketi, üniversite gençliği etrafında şekillenmiş ve işçi sınıfının devrimdeki rolü tartışılmıştır. Birçok sosyalist grup, Türkiye'nin özel koşulları nedeniyle işçi sınıfının devrimin öncüsü olamayacağına inanmış ve "zinde güçler" olarak tanımlanan gençlik, ordu ve aydınların öncülüğünde bir mücadeleyle savunmuştur. Adalet Partisi hükümeti, sendikalar yasasında değişiklik yaparak DİSK'i fiilen kapatma girişiminde bulunmuş ve bu, şiddetli çatışmalara yol açmıştır. Meclisteki oylamalarda CHP dahi bu tasarıya destek vermiştir, ancak tasarı Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Direniş sırasında işçiler, DİSK'in yönlendirmesiyle geniş çaplı yürüyüşler düzenlemiş, ancak polislerle çatışmalar yaşanmıştır. 15 Haziran sabahı başlayan eylemlerde, DİSK'e bağlı

¹⁵¹ Şişmanov, *a.g.e.*, s. 206-212.

¹⁵² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, Şubat 2005, s. 174.

işçiler, İstanbul ve çevresinde çeşitli noktalardan yürüyüşlere geçti. İlk gün, yürüyüşler büyük ölçüde barışçıl geçti ve polis müdahalesi sınırlı kaldı. Ancak ikinci gün, işçi sayısının 100 bini aşmasıyla olaylar daha şiddetli hale geldi. Barikatlar kuruldu, çatışmalar yaşandı ve köprülerin açılmasıyla işçilerin geçişi engellendi. İstanbul'un çeşitli bölgelerinde çatışmalar çıktı, bazı barikatlar aşıldı, ve polisle işçiler arasında silahlı çatışmalar yaşandı. Bu eylemler sırasında beş kişi hayatını kaybetti, çok sayıda kişi yaralandı. Hükümet, olaylar üzerine İstanbul ve Kocaeli'de sıkıyönetim ilan etti ve DİSK yöneticileri ile öğrenci liderleri yargılandı. Mahkemelerde, DİSK yöneticilerinin sendika binasında yaptıkları konuşmaların bant kayıtları delil olarak kullanıldı. İlginç bir şekilde, işçiler ve eylemciler güvenlik güçleri arasında bir ayrım yapıyor, orduyu devrimci bir güç olarak görüyorlardı. Türk-İş ise bu direnişe karşı mesafeli durdu ve olaylardan komünist militanları sorumlu tuttu. Sonuç olarak, direnişe katılan birçok işçi işten atıldı, geniş çaplı tutuklamalar yapıldı ve olaylar sosyalist hareket içerisinde tartışmalar yarattı.¹⁵³

Olaylarda üç ölüm yüzlerce yaralanma yaşanmış İstanbul, Kocaeli ve Gebze'de bir ay süreli sıkıyönetim ilan edilmiş, hükümet çevreleri gösterileri bir ihtilal provası olarak yorumlamıştı.¹⁵⁴ Bu olaylar, işçi sınıfının yetersiz olduğunu savunan ve "Ordu- gençlik el ele, Milli Cephe" sloganını benimseyen MDD'ciler yerine, işçi sınıfının gücüne önem veren TİP'i haklı çıkarıyordu. Ancak, yorgun ve zayıflamış TİP bu durumdan faydalanacak durumda değildi. MDD'ciler ise bu olayları kendi bakış açılarından yorumladılar; görmek istedikleri şekilde değerlendirdiler. MDD'ciler, bu olayları silahlı mücadelenin başlangıcı için bir işaret olarak kabul edip, silahlı mücadeleyi başlattılar. 15-16 Haziran olaylarının ortaya çıkardığı gerçek, yani işçi sınıfının güçlenmesi, darbe planlayan Kemalist çevreleri rahatsız etti. Planlarını yeniden gözden geçirmek zorunda kaldılar, çünkü işçi hareketi bu planlar içinde istenmeyen bir unsurdu. 15-16 Haziran olaylarını devrim vaktinin geldiğini gösteren bir sinyal olarak yorumlayan MDD'ciler, şiddet eylemlerini başlattılar.¹⁵⁵

2.3.2. Türkiye İşçi Partisi

Türkiye İşçi Partisi (TİP), 11 sendikanın öncülüğünde 13 Şubat 1961 günü kuruldu. Daha sonra bu kurucular, işçi sınıfı ile aydınları bir araya getirmek amacıyla

¹⁵³ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016, s. 157-163

¹⁵⁴ Tanel Demirel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, 2004, İstanbul, s. 61-62.

¹⁵⁵ Cemal Fedayi, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sol Siyaset*, Kadim Yayınları, s. 26

aydınları partiye davet etti. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Adnan Cemgil, Nazife Cemgil, Cemal Hakkı Selek, Yunus Koçak, Fethi Naci'nin aralarında olduğu isimler partiye katıldı. Doç. Dr. Mehmet Ali Aybar partini yeni lideri oldu. TİP, yasa teklifleri ve Anayasa Mahkemesi başvuruları ile bu dönemde grev ve toplu sözleşme yasası, çalışma mevzuatının düzenlenmesi ve sendikal reformlar için verilen çabalarda öncü oldu işçilerin çalışma şartlarının düzeltilmesi için verilen mücadeleyi destekledi. ¹⁵⁶

TİP, 1961 seçimlerine katılamazken 1963 yerel seçimlerine örgütlenebildiği 9 ilde ve bu illere bağlı 31 ilçede girebildi. Toplam 35 bin 507 oy aldı. Bu sayı tüm seçmenlerin yüzde 0,4'ü idi. İstanbul'da ise yüzde 2,9 alabilmişlerdi. ¹⁵⁷ TİP, 1. Büyük Kongreyi 9-10 Şubat 1964 tarihlerinde İzmir'de topladılar. Bu kongrede, partinin ilk programının eksik bir program olduğu kanaatiyle yeni bir program kabul edildi. ¹⁵⁸ Parti, 1965 genel seçimlerinde yüzde 3 oy alarak 15 milletvekili kazandı. Bu seçimler birçok partilide ilerleyen yıllarda partinin iktidara gelebileceğine dair bir beklenti doğurdu. 1966 yılında Malatya'da düzenlenen II. Kongre ise MDD çizgisindeki muhalefete sahne oldu. 1965-66 döneminde Yön dergisinde fikirlerini ifade eden bu eğilim partide taraftar kazanıyordu. TİP'in, 1966 sonrası gazete veya dergiye sahip olmaması fikri açıklık içindeki gençlik kitlelerinin TİP'in etkisinden uzaklaşarak MDD hareketinin etki alanına girmesine neden oldu. ¹⁵⁹

1966'da senato seçimlerinde 1 senatör kazanarak TBMM grubunu 16 sandalyeye çıkaran TİP, millî bakiye sisteminin¹⁶⁰ kaldırılması nedeniyle 1968 senato

---

¹⁵⁶ Hüseyin Aykol, *Bölüne Bölüne Büyümek: Türkiye'de Sol Örgütler*, Phoenix Yayınevi, Şubat 2022, Ankara., s. 73-75.

¹⁵⁷ Aykol, *a.g.e.*, s. 73-75; Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 259.

¹⁵⁸ Şişmanov, *a.g.e.*, s., 231

¹⁵⁹ Şener, *a.g.e.*, s. 259-262.

¹⁶⁰ Millî bakiye sistemi, seçimlerde kullanılan bir temsil yöntemi olup, bu sistemde oylar önce ülke genelinde toplanır ve toplam oy sayısına göre partilerin kazandıkları oy oranları belirlenir. Her partinin ülke genelinde aldığı toplam oy sayısı, seçim bölgelerine göre dağıtılır. Ancak, her seçim bölgesinde partilerin aldığı oylar, bu bölgede çıkarılacak milletvekili sayısına bölündükten sonra genellikle bir miktar artık oy kalır. Bu artık oylar millî bakiye olarak adlandırılır ve bunlar ulusal düzeyde bir araya getirilir. Millî bakiye olarak bir araya getirilen artık oylar, partilerin ulusal temsil oranlarını belirler. Bu sistemde, yerel seçim bölgelerinde yeterli oy alamayan partiler, millî bakiye sayesinde ülke genelinde temsil şansı elde ederler. Bu sayede, küçük partiler ülke genelinde aldıkları oy oranına göre mecliste temsil edilme şansı bulur. Bu sistem, nispi temsil sisteminin bir varyasyonu olup, ülkedeki tüm oyların mümkün olan en adil şekilde temsil edilmesini sağlar. Millî bakiye sistemi, hükümet kurma süreçlerini zorlaştırabilir ve koalisyon hükümetlerinin kurulmasına neden olabilir, bu da siyasi istikrarsızlık yaratabilir. Bu sistem 1963 yerel seçimleriyle büyük yükseliş yakalayan Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelişini engellemek için iktidardaki CHP tarafından çıkarılmış. Buna rağmen AP, 1965 genel

seçimlerinde oyunu artırmasına rağmen senatör çıkaramadı. Bu dönemde partinin üniversite gençliği içindeki popülaritesi artar. TİP Gençlik Kolları Başkanı Atilla Sarp ilişki kurduğu fikir kulüpleri ile bir gençlik örgütü kurmak ister. Fikir kulüpleri ise doğrudan partiye bağlı değil partiyle birlikte hareket edecek bir örgütün daha yerinde olacağı kanısındaydılar ve bu kapsamda Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu (FKF) kurdular.¹⁶¹

1969 seçimlerinde başarısızlık yaşanılacağı kanaatini taşıyan Aybar daha popülist bir çizgiye kaydı. “Ezilen, hor ve hakir görülen halk” temasını öne çıkardı. TİP’in sosyalist çizgisinin Sovyetler Birliği merkezli sosyalizmden farklı olduğunu vurgulama çabasına girdi. “Türkiye’ye özgü sosyalizm”, “güleryüzlü sosyalizm”, “hürriyetçi sosyalizm” söylemlerini öne çıkardı.¹⁶² 1968’de Çekoslovakya’nın Sovyetler Birliği tarafından işgali, partide bölünmeye yol açtı. Aybar işgale karşı idi, işgali destekleyen ve sayıca daha fazla olan Behice Boran taraftarlarına tepki olarak 1969’da genel başkanlıktan istifa etti. 1965 seçimlerinde 276 bin 101 (%2,83) oy alan TİP, 1969’da ancak 243.631 (%2,56) oy alabilmişti. Millî bakiye sisteminin kaldırılması nedeniyle milletvekili sayısı 15’ten 2’ye düşmüştü.¹⁶³ Yeni genel başkanlık seçimini seçimi sendikacıların ve Doğu grubunun arkasında olduğu Mehmet Ali Aslan kazandı. Ancak yeni yönetim, bölünmüş haldeki partide birlik sağlayamadı ve Aslan’ın başkanlığı çok kısa sürdü. Aslan’ın ardından genel başkanlığa tek aday olan Şaban Yıldız seçildi. 1969-1970 yılları MDD’cilerin partiyi ele geçirme çabalarıyla geçerken 29-31 Ekim 1970’de düzenlenen IV. Büyük Kongre’de genel başkanlığa Behice Boran seçildi.¹⁶⁴

2.3.3. Millî Demokratik Devrim hareketi

1960’ların ikinci yarısında Türkiye’deki sosyalist hareket içinde Sosyalist Devrim ve Millî Demokratik Devrim olmak üzere iki grup oluşmuştur. Sosyalist Devrim çizgisini savunanlar devrime demokratik yöntemlerle ulaşılabileceğini söylüyordu. Türkiye İşçi Partisi genel başkanı Mehmet Ali Aybar bu kanattandı. Millî Demokratik Devrim’i savunanlar parlamenter demokratik yöntemlerin bir aldatmaca olduğunu

---

seçimlerinde yüzde 52 oyla tek başına iktidara gelip kendi aleyhine olan bu sistemi kaldırmıştır. Sistemin kaldırılmasından ise en büyük zararı TİP görmüştür.

¹⁶¹ Aykol, *a.g.e.*, s. 73-75

¹⁶² Şener, *a.g.e.*, s. 262-263.

¹⁶³ Aykol, *a.g.e.*, s. 73-75

¹⁶⁴ Şener, *a.g.e.*, s. 266-267.

savunuyor devrimin silahlı mücadele ile gelebileceği kanısındaydı. Millî Demokratik Devrim'i ilk ortaya atan 1966 yılında Mihri Belli idi. TİP'te Behice Boran, Sadun Aren de MDD kanısındaydı. Devrimin yolunun ilerici askerler arasında örgütlenmek geçtiğini savunan Avcıoğlu'nun Yön hareketi de MDD çizgisi içindeydi. Mihri Belli Yön dergisinde E. Tüfekçi müstear adıyla yazılar yazmaktaydı. Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgali üzerine Türk solunda yaşanan görüş farklılıkları SD-MDD ayrılmasını derinleştirmişti.¹⁶⁵ Sovyetlerin Prag işgali, Mehmet Ali Aybar ve TİP çevresi ile Mihri Belli, Türk Solu, Aydınlık ve TKP gibi gruplar arasında bir ayrışmaya neden olmuştur. Aybar, Sovyetlerin Prag işgaline "hiçbir gerekçe bir sosyalist devletin başka bir sosyalist devletin iç işlerine müdahalesini mazur gösteremez" diyerek karşı çıkıyordu. Buna karşın Mihri Belli, Türk Solu ve Aydınlık çevresi, Çekoslovakya'daki reform hareketini karşı-devrimci ve revizyonist olarak değerlendirerek, Sovyetlerin müdahalesini emperyalizm ve kapitalizmin sosyalist dünyaya saldırılarına bir yanıt olarak görmüşlerdir. Mehmet Ali Aybar'ın önderlik ettiği kadrolar, işgale antiemperyalizm ve bağımsızlık gerekçeleriyle karşı çıkarken, solun büyük çoğunluğu ideolojik sebeplerle işgali savunmuştur.¹⁶⁶

MDD çizgisinin iktidar stratejisi Yön hareketi ile benzer idi. Onlara göre Türkiye gerçek bir burjuva demokrasisi değil, Filipin tipi bir demokrasiydi. Filipin tipi demokrasi Taner Timur'un tanımı ile *"tutucu iki ana partinin siyasal hayatın temelinde olduğu, sola kapalı ve sağa olabildiğince açık bir demokrasi modeli"* anlamında kullanılıyordu.¹⁶⁷ Bu tip bir az gelişmiş tarım ülkesinde burjuva parlamentarizmi, emperyalizmle iş birliği yapan gericilerin işine geliyordu. MDD'ciler çok partili hayata geçişe karşıydı ve bu konudaki eleştiriler Demokrat Parti'nin aleyhine alınan tavırdan somutlaşmıştı. Onlara göre Cumhuriyet Halk Partisi

---

¹⁶⁵ 1968 yılının başlarında, Çekoslovakya Komünist Partisi'nin yeni lideri Alexander Dubček, ülkede bir dizi reform hareketi başlattı. Bu reformlar, sosyalizme daha insancıl bir yüz kazandırmayı amaçlayan politikalar olarak ortaya çıktı ve "insancıl sosyalizm" olarak adlandırıldı. Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve ekonomik reformlar gibi birçok liberal adım atıldı. Ancak, bu reformlar Sovyetler Birliği liderliğindeki Varşova Paktı ülkeleri tarafından tehlikeli bulunarak tehdit olarak algılandı. 21 Ağustos 1968'de, Sovyetler Birliği ve müttefikleri olan Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan, Çekoslovakya'ya askeri müdahalede bulunarak reform sürecine son verdi. Bu işgal, dünya genelinde büyük bir tepkiyle karşılandı ve Sovyetler Birliği'nin sosyalizm ideallerine olan bağlılığı ve otoriter yönetimi hakkında önemli tartışmaları beraberinde getirdi. Hüseyin Etil, *İsmet Özel ve Partizan: Aynı Adamı Öyküsü*, Küre Yayınları, Şubat 2020, s. 169-170.

¹⁶⁶ Etil, *a.g.e.*, s. 170-171.

¹⁶⁷ Taner Timur, "Türkiye'de demokrasi ve özgürlük sorunu", *İlke*, Nisan 1974, sayı 4, s. 71-82.

ve Türkiye İşçi Partisi demokratik güç birliği cephesini zayıflatan bir işleve sahipti.¹⁶⁸ MDD hareketi, “ara tabakalar” ve “asker-sivil aydın zümre”nin Türk siyasetindeki konumu hakkında Yön hareketi ile benzer düşünüyordu. Kurtuluş Savaşı’nın bu zümre öncülüğünde verilmiş olması ve 27 Mayıs’ın Türk solu tarafından ileri bulunan görüntüsü bu düşünceyi doğruyordu. Onlara göre az gelişmiş ülkelerde burjuva demokrasisi uygulanamazdı, bu ülkelerdeki demokrasi deneyimleri “cici demokrasi” ve “Filipin tipi demokrasi” denerek küçümsenirdi. Türkiye’deki demokrasi tecrübesi de benzer sonuçlar doğurmuştu. Çok partili dönmedeki tüm seçimlerde sandıktan gericalık çıkmıştı. Yön hareketinden farklı olarak Marksizm orijinli bir hareket olan MDD, sınıf mücadelesi ve işçi sınıfı öncülüğü konusunda farklı düşünüyordu. MDD hareketine göre Türkiye kapitalizmden doğrudan sosyalizme geçebilecek kadar gelişmiş bir ülke değildi, aynı şekilde işçi sınıfı da devrime öncülük edecek kuvvete sahip değildi. Ancak burjuva demokratik devrimin tamamlanması dahi nihayetinde bir sınıf mücadelesi meselesiydi. Zinde güçler, millî cepheye öncülük yapabiliyordu. Ancak işçi sınıfı hegemonyasında ilerlemeyen bir demokratik devrim sosyalizme geçişi güvenceye alamazdı. Yön hareketi Marksist jargonu kullanmaya çekinirken MDD hareketi bilhassa 1967 sonrası görüşlerini Marksizm-Leninizme dayandırmaya çalışıyorlardı.¹⁶⁹ Belli’ye göre MDD hareketinin başarısı işçi sınıfı öncülüğünün kabulüne dayanıyordu. Ancak yine de proletaryanın potansiyelinin MDD hareketinin öncülüğünü taşıyacak kadar güçlü olduğunu düşünmüyordu. Türk proleteryası bilinçsizdi. Sömürücü güçlerin partilerine oy verdiği için sınıf bilincine ulaşamazdı. Belli proleteryaдан çok orduya ve subaylara önem veriliyordu. "Asker-sivil aydın zümre" adını verdiği bu kesimi daha yüksek devrimci bir potansiyele sahip görüyordu.¹⁷⁰

Mihri Belli’nin Millî Demokratik Devrim adlı eserine göre Türkiye halkının büyük çoğunluğunu teşkil eden şehir ve köydeki emekçiler, parlamenter siyaset dışında tutulabildiğinden, Türkiye’de faal bugün bir proleter devrimci parti, hatta bir radikal küçük-burjuva partisi mevcut değildir. Bu durumda mesûliyetin bir kısmı işbirlikçi düzene ait olsa da Filipin demokraciliğinin sınırlamalarını aşamayan devrimci

---

¹⁶⁸ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 199-200.

¹⁶⁹ Şener, *a.g.e.*, s. 356-358.

¹⁷⁰ Özgür Murat Ulus, *Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 215-217.

güçlerin de bunda payı vardır. İşçi-köylü sınıfının ve köylülüğün çıkarlarını için çalışan gruplar parlamentarist siyaset haricindedir veya statükocu hareketler içindedir. “Filipin demokrasisi” adı takılan sistemde ülkenin esas problemleri göz ardı edilir, daha az önemde tartışmalar ile kamuoyu oyalanır. Sömürü düzeni güvence altına alınamaz hale geldiğinde faşist teröre başvurulur.¹⁷¹ 27 Mayıs 1960'ı takip eden birkaç yıl hariç Türkiye'nin son 25 yılı karşı devrim dönemidir. Bu yüzde yapılacak şey Atatürk Türkiye'sinin bulunduğu noktayı daha ileri taşımak değil karşı devrimin ülkeye kaybettirdiklerini yeniden kazanmaktır.¹⁷² Belli “devrimci güçler”, “karşıdevrimci güçler” sınıflandırması yapar. Devrimci güçler; şehir ve köy proletaryası, şehirlerin ve köylerin yan-proleter unsurları, yoksulluk, şehir ve köy küçük-burjuvazisi, asker-sivil zümre şehirli, köylü aydından oluşur. Karşı-devrimci güçler; emperyalizm-işbirlikçi sermaye-feodal mütegalibe üçlü ittifakından ibarettir. Millî Demokratik Devrim, ancak devrimci güç olarak anılan tüm sınıfların Devrimci Güçbirliği ile tesis edilebilir. Devrimci sınıfların mesleki ve politik teşkilatlarını oluşturabilecekleri demokratik ortamın inşası da devrimci mücadelenin ve bağımsızlık mücadelesinin bir parçasıdır.¹⁷³

Millî Demokratik Devrim (MDD) hareketi, başlangıçta Mihri Belli'nin önderliğindeki eski TKP üyelerinden oluşuyordu. Mihri Belli, 1940'ta TKP'ye katılmış ve 1951 tevkifatında hapse girmişti. Daha sonra parti içi bölünmelerde Zeki Baştımar ile karşı karşıya gelmiş, Baştımar'ın liderliğindeki grubu tanımayarak kendisini TKP'nin aktif politbürosu ilan etmişti. Başlangıçta MDD hareketi, o dönem düşünceleri örtüştüğü için Yön dergisiyle paralel bir çizgideydi. Mihri Belli, parti üyeliğine kanuni engel olduğu için dışarıdan partiye etkide bulunarak TİP içinde muhalif bir hizip kurdu. Partiyi tamamen ele geçiremese de bazı üyeleri etkiledi ve sosyalist üniversite öğrencilerini partiden uzaklaştırarak kendi yanına çekti. 1968-69 yıllarında, Mihri Belli, MDD hareketinin lideri olarak sosyalist üniversite öğrencilerinin de lideri konumundaydı. Ancak, zamanla gençler MDD'den ayrılarak kendi örgütlerini kurdular. Gençler, MDD'nin kendilerinin mücadele etmeden soldan gelecek bir darbeyi edilgen bir şekilde beklediğini düşünüyordu.¹⁷⁴

¹⁷¹ Mihri Belli, *Millî Demokratik Devrim*, Aydınlik Yayınları, 1966. s. 14.

¹⁷² Belli, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁷³ Belli, *a.g.e.*, s. 69-70.

¹⁷⁴ Ulus, *a.g.e.*, s. 211.

MDD hareketi önceleri destekler eğilimde oldukları TİP'ten yavaş yavaş uzaklaşacaklardı. 1965 seçimleriyle meclis 15 milletvekili ile giren TİP'in parlamenter mücadeleyi esas alması ve sokak eylemlerine mesafe koyması MDD hareketini TİP dışı bir arayışa sokmuştu. Onlara göre TİP burjuva parlamentarizmini demokrasi zannediyordu. Mihri Belli'ye göre mecliste de yapılacak şeyler vardır ancak bu çalışmalar olsa olsa yapılması gerekenleri yüzde onunu teşkil etmekteydi. MDD hareketi hiçbir zaman yeni bir parti kurmamış TİP'in yönetimini ele geçirmeye çalışmıştır. ¹⁷⁵ Belli'nin Millî Demokratik Devrim adlı eserine göre, Aybar-Aren oportünizminin devrimci eyleme yönelik tavrı nedeniyle sosyalist güçlerin ağırlık merkezi TİP dışındadır. Emperyalizme ve işbirlikçilerine aleyhindeki mücadele TİP dışında verilirken TİP içindeki devrimciler, partili olarak değil parti yönetimine rağmen bu mücadelenin içerisinde. TİP'i örgütlü olarak devrimci mücadelenin içine yerleştirmek için yapılacak ilk şey partiyi devrimci bir yönetim tesis etmektir. Bu hareketler Filipin demokrasiciliğinin sınırlarının aşılması ve hakiki anlamda demokrasinin tesisi anlamında önemlidir. ¹⁷⁶ TİP, güncel hâliyle, Filipin demokrasiciliğinin bir parçası kabul edilmelidir. Bununla beraber TİP bünyesinde bir proleter devrimci muhalefet grubunu bulunmaktadır. TİP'in gerçek bir sosyalist grup hüviyetine kavuşturulması mücadelesi demokrasi mücadelesidir. Yeni bir devrimci hareket kurma teşebbüsünde elde edilecek başarı demokrasi uğruna verilecek bu savaşta ele geçirilen mevzilerin miktarıyla ilişkilidir. ¹⁷⁷

Mihri Belli, Yön dergisi çevresinden aldığı destekle TİP yönetimini ele geçirmeyi denediği Malatya'da düzenlenen İkinci Büyük Kongre'de istediğini alamadı. Mevcut TİP yönetimi 200 MDD'ciyi ihraç etti. Yenilgi Yön-MDD ittifakının maddi zeminin yok ederken Avcıoğlu Yön dergisini kapatıp bazı emekli ve muvazzaf aydınlarla cunta kurma çalışmalarına başladı. Mihri Belli ise, MDD fikriyatını geliştirmeyi *Türk Solu* ve *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de devam ettirdi. Avcıoğlu'nun cuntası ile ittifak çabalarında bulundu. ¹⁷⁸

MDD hareketi içerisinde 1969 Dev-Genç Kongresi öncesi Doğu Perinçek liderliğinde “Beyaz Aydınlikçılar” veya “Proleter Devrimci Aydınlikçılar (PDA) adı

---

¹⁷⁵ Şener, *a.g.e.*, s. 201-202.

¹⁷⁶ Belli, *a.g.e.*, s. 47-48.

¹⁷⁷ Belli, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁷⁸ Gökhan Atılgan, “Mihri Belli”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınları, s. 553.

verilen grup Türkiye’de işçi sınıfı öncülüğünün nesnel şartlarının oluşmadığı iddia ederek hareket içinde ilk bölünmeye neden oldular. Perinçek’e “Kırmızı Aydınlıkçılar” adı verilen Mihri Belli hizbinden tepki geldi. O dönem bu gruban içinde olan Mahir Çayan’a göre işçi sınıfı önderliğini kabul etmeden millî demokratik devrim fikri müdafaa edilemezdi.¹⁷⁹

MDD grubu, ilk olarak görüşlerini Yön dergisinde, ardından Türk Solu dergisinde dile getirdi. Daha sonra grubun teorik yayın organı olarak Aydınlık dergisi kuruldu. Türkiye’de feodalitenin belirleyici olup olmadığı tartışmasında, feodalitenin belirleyici olmadığını savunan grup, Doğu Perinçek liderliğinde Proleter Devrimci Aydınlık’ı oluşturdu. MDD hareketi en büyük etkiyi gençler üzerinde gösterdi. 27 Mayıs sonrasında gelişen sosyalist akımlar, öğrencileri derinden etkiledi. Sosyalist gençler tarafından pek çok fikir kulübü kuruldu ve bu kulüpler daha sonra Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) altında birleşti. Başlangıçta TİP’in etkisi altında olan bu federasyon, zamanla MDD çizgisine kayd ve 1969’da Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını aldı. Dev-Genç, üniversite sınırlarını aşarak siyasal bir güç haline geldi ve TİP’i pasifist ve reformist olarak nitelendirip ona açıkça karşı çıktı. Parlamento dışı yolları meşru gören ve sosyalizme devrimci darbeci bir geçişi savunan MDD hareketi, üniversite gençliğinin özlemlerine hitap ederek güç kazandı. MDD’nin tartışmasız lideri Mihri Belli, aynı zamanda Dev-Genç’in de manevi lideri oldu.¹⁸⁰

2.3.4. Silahlı sol örgütler: TİİKP, THKP-C ve THKO

1960’ların sonunda MDD tezlerinin etkisi ile silahlı mücadele ekseninde illegal sol örgütler kurulmaya başladı. Bunların başlıca üç tanesi Türkiye İhtilalci İşçi ve Köylü Partisi (TİİKP), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) ve Türk Halk Kurtuluş Ordusudur.

Doğu Perinçek tarafından 21 Mayıs 1969’da kurulan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), Aydınlık çevresi içinden çıkmıştı. Partinin ileri gelen üyeleri Cüneyt Akalın, Ömer Madra, Bora Gözen, Hasan Yalçın, Halil Berktaş, Gün Zileli, Oral Çalışlar, İbrahim Kaypakkaya, Ahi Ant, Ferit İlsever ve Nuri Çolakoğlu idi. 1970’te Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi ile ilişki kurarak Filistin’e bir grup üyesinin askerî eğitimi görmeye gönderdi. Bu kamplarda 8 partili hayatını kaybetti.

¹⁷⁹ Şener, *a.g.e.*, s. 209-210.

¹⁸⁰ Cemal Fedayi, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sol Siyaset*, Kadim Yayınları, s. 25.

Doğu Anadolu Bölge Komitesi (DABK) sorumlusu İbrahim Kaypakkaya Nisan 1971'de gruptan ayrılarak Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist'i (TKP/ML) kurdu.¹⁸¹

Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cepesi (THKP-C) 1970'te Mahir Çayan tarafından kuruldu. Devrime silahlı bir mücadele yöntemi ile ulaşılabilceğini savunan ilk örgüttür. THKP-C üyeleri genellikle 1960'larda Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Türkiye İşçi Partisi içinde bulunmuş ve sol içinde Milli Demokratik Devrim tezlerini aktif bir biçimde müdafaa etmiş kişilerden oluşuyordu. MDD yayın organları. Türk Solu ve Aydınlık dergilerindeki teorik tartışmaları ve MDD'cilerin devrimin ancak MDD'nin silahlı mücadeleye ile yapılabileceği fikirleri THKP-C'nin teorik zemin oluşturdu. Önde gelen üyeleri Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı, Ertuğrul Kürkçü, Yusuf Küpeli, Münir Ramazan Aktolga, İrfan Uçar, Hüseyin Cevahir idi, Kurtuluş dergisini yayımlıyorlardı ve bu nedenle de Kurtuluşçular olarak anılmaya başlandı. Ankara ve İstanbul'da banka soygunu gibi ses getiren eylemler yapmaya başladılar.¹⁸²

4 Mart 1971'de Deniz Gezmiş tarafından kurulan örgüt kuruluşunu bir deklarasyon ile duyurmuştu Önde gelen üyeleri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Cihan Alptekin, Ömer Ayna, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Teslim Töre, Haa Tonak, Mustafa Yalçın, Kadir Manga, Alpaslan Özdoğan, Nahit Tören, Fevzi Bal ve Yavuz Yıldırım'tı. Teorik tartışmalardan ziyade banka soygunu gibi sansasyonel eylemlerle adını duyurdu. Kuruluş deklarasyonunda "*Amacımız Amerika'yı ve tüm yabancı düşmanları temizleyerek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam Bağımsız Türkiye'yi kurmaktır*" denilmektedir. THKO Yazılı program ve tüzüğü olmayan bir örgüttü fakat diğer örgütlerden kendini farklı kılan açık bir politik program ve örgüt anlayışı vardı. Bu politik program şuurlu eylem içinde geliştirilmiş ve örgüt mensuplarınca yazılı bir belge olmaksızın benimsenmişti. THKO'ya teorik çizgisi Hüseyin İnan tarafından Mart 1972'de hapse yazılan Türkiye Devriminin Yolu adlı çalışmada kaydedilmişti.

183

¹⁸¹ Şener, *a.g.e.*, s. 230; Aykol, *a.g.e.*, s. 89

¹⁸² Aykol, *a.g.e.*, s. 90-91.

¹⁸³ Aykol, *a.g.e.*, s. 92-93.

3. Yön hareketi

Yön'ün kuruluşu 1957 yılının sonlarında iki genç akademisyen Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'ın tanışmasıyla başlar. Bu kişilerden Doğan Avcıoğlu 1926'da Bursa'da toprak ağası bir annenin ve öğretmen bir babanın çocuğu olarak dünyaya geldi. Üniversiteye kadar olan eğitimini Bursa'da tamamladı. Başlarda hedefi bir üniversite bitirip Anadolu'da bir köye giderek oradaki köylülerin aydınlanmasına ve kalkınmalarına yardımcı olmak idi. Fakat daha sonra kendine biçtiği sosyal rol küçük bir köyün sınırlarını aşacak düzeye gelmişti. Liseden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Ancak kısa sürede karar değiştirip yurt dışında okuma amacının ailesine iletmek üzere memleketine döndü. Kararına karşı çıkan ailesine "ya beni Fransa'ya gönderirsiniz ya da okumam" şeklinde rest çekip günlerini Zeki Müren'in şarkı söylediği gazinolarda ve kahvede poker oynayarak geçirmeye başladı. Kararında ciddi olduğunu gösterince ailesi II. Dünya Savaşı'nın sona ermesini takiben onun Paris'te Siyasal Bilimler Enstitüsü'nün ekonomi bölümüne kaydolmasına izin verdi.¹⁸⁴

Avcıoğlu'nun dünya görüşünün şekillenmeye başladığı bu yıllarda birçok üçüncü dünya ülkesi bağımsızlık savaşlarıyla veya askerî darbelerle sosyalizan rejimler kuruyordu. Avcıoğlu Batılı ülke vatandaşlarının Türk insanına küçümseyen bakışlarını millî gururuna dokunan bir mesele olarak görüyordu. Üniversiteden mezun olduktan sonra Fransızcanın yanı sıra İngilizce de öğrenmek için bir süre İngiltere'de kaldı. Türkiye'ye dönerken kafasında iki soru vardı: Türkleri hor gören Batılıların seviyesine gelineceği ve Türkiye'yi nasıl değiştirebileceği. 1955'te "*Merak etmeyin Türkiye'de sosyalizmi kuracağız*" diyerek Abidin Dino ile vedalaştı. Türkiye'ye dönüp tank teğmeni olarak askerliğini görevini yaptı. Askerlikten sonra bir süre Merkez Bankası'nda raportör olarak görev yaptı. Ardından Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde araştırma asistanı oldu. Burada Mümtaz Soysal ile tanıştı ve yakınlık kurdu. Soysal, İktisadi Planlama Üzerine Siyasi Mekanizma başlıklı doktora tezini yazmakla meşgul idi. Soysal tezi hazırlarken Avcıoğlu ve Sadun Aren ile tartışarak görüş alışverişi yapıyordu. Tezin temel savı, Türkiye'nin ancak iktisadi planlama yoluyla kalkınabileceği, iktisadi planlama için çabuk ve etkin çalışan bir

---

¹⁸⁴ Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 36-37.

siyasi mekanizmanın kurulması gerektiği demokrasinin de ancak bu şekilde tesis edilebileceği idi. Bu yıllarda muhalif aydınlar CHP'ye eklemelenmiş ve *Forum*, *Akis*, *Kim*, *Ulus* gibi dergiler etrafında kümelenmişti. Avcıoğlu da kendini bu grubun içinde buldu.¹⁸⁵

Avcıoğlu TODAİE'de araştırma asistanı olarak başladığı akademik kariyerini sürdürmek için Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne doktora başvurdu. Sadun Aren'in başkanı olduğu heyetten pekiyi derecesiyle doktora sınavını kazandı fakat akademisyenlikten vazgeçti. Üniversite yaşamının ülkenin kaderinde söz sahibi olmak niyetini kısıtlayacağını kanısındaydı. Bu sırada Turan Güneş tarafından Hürriyet Partisi'nin Araştırma Komitesi'ne önerildi. Bir iki toplantıdan sonra Hürriyet Partisi'ne uğramayı bıraktı. Aydın Yalçın'a göre Fransız siyasal bilgiler eğitimi aldığından Anglosakson ekolünde yetişmiş bu grubu yadırgamıştı. Metin Toker'in davetiyle geçtiği Akis'te İsmet İnönü ile tanıştı. Toker'in tanıklığına göre İnönü "bu pırıl pırıl beyni" tanıdı ve takdir etti. Akis döneminde İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'la da yakınlık kurdu. İnönü'nün takdiri ile CHP Araştırma Bürosuna da davet edilmişti. CHP Araştırma Bürosu'nda yaptığı bütün çalışmaları kalkınma sorununa odaklanmıştı. Ona göre Türkiye devletçi bir iktisadi politikaya ve bu konuda yetişmiş nitelikli bir kadroya muhtaçtı. Türkiye'nin temel hedefini "hızlı iktisadî kalkınma" olarak belirleyip çözüm önerilerin planlı iç dinamiklere dayalı bir kalkınma stratejisi çerçevesinde kurduğu için politik rejim sorunlarına da bu açıdan yaklaşmaktaydı.¹⁸⁶

1959 yılına gelindiğinde Forum'un fikrî temellerini hazırlayıp formüle ettiği talepler siyasi ifadesi CHP'nin 14. Kurultay'ında açıklanan İlk Hedefler Beyannamesine yansdı.¹⁸⁷ Beyanname; senato, Anayasa Mahkemesi, Hâkimler Yüksek Kurulu, parti üyesi olmayan cumhurbaşkanı gibi reformlar talep ediyordu.¹⁸⁸

27 Mayıs 1960 cuma günü sabaha karşı 03.00'da Ankara Radyosu'nda Albay Alparslan Türkeş'in okuduğu bir bildiriyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğunu duyurdu. 2 yıl sonra Yön dergisini oluşturacak kadro İlhan Selçuk hariç anayasayı yazacak Temsilciler Meclisi'ne CHP veya basın kontenjanlarında girdi.

---

¹⁸⁵ Atılğan, *a.g.e.*, s. 38-40

¹⁸⁶ Atılğan, *a.g.e.*, s. 43-46

¹⁸⁷ Atılğan, *a.g.e.*, s. 48

¹⁸⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 355-356

İlhan Selçuk 27 Mayıs darbesi sırasında Demirci Astsubay Okulu'nda yedek subaydı ve darbe gecesi ilçeye el koyan nöbetçi subaydı. ¹⁸⁹ Yön 27 Mayıs cephesinin 15 Ekim 1961 seçiminde yaşadığı düş kırıklığının hemen ardından 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başladı. ¹⁹⁰

İlhan Selçuk, Avcıoğlu ile 1958'den beri bir dergi çıkarma düşüncesinde olduklarını fakat 27 Mayıs öncesi sosyalist bir yayının yaşamasının imkânsız olduğunu anlatır. Yön, 20 Aralık 1961'de yayımlanmaya başlayıp ilk sayıda Yön bildirisi yayımlamışlardır. Yön hareketinin manifestosu niteliğindeki bu bildiriye çoğunluğu, akademisyen müfettiş, mühendis, öğretmenlerden oluşan kamu görevlisi 1042 kişi imzalamıştır. ¹⁹¹ Yön dergisinin isim babası Mümtaz Soysal'dır Bu ismi "yön boşluğu" içindeki ülkeye bir yön tayin etme hedefini taşıdığı için koymuştu. ¹⁹²

Yön bildirisine göre çağdaş medeniyet seviyesine erişmenin yolu ancak ekonomik kalkınmadan ve millî üretim düzeyini yükseltmekten geçiyordu. Batı'nın üretim düzeyine yaklaştığımız üzere Atatürk'ün Batılılaşma hedefine ulaşılabilirdi. Üretim arttıkça, toplumsal yapı değişecek akılcı düşünce kütlelere yayılacaktı. Düşük üretimle kütlelerin kültür seviyesin iyileşme sağlanama Demokrasi rejiminin yaşatılması içinde üretimi artırmak şarttır. Millî gelirin yükselişini hedeflemeden sosyal adaleti sağlamaya çalışmak fakirliğin paylaşılmasından daha fazla bir şey ifade etmeyecekti. Diğer yandan sosyal adaleti göz ardı eden bir kalkınma politikası da başarısızlığa mahkûmdur.

Yön bildirisinde bahsedilen kalkınmanın felsefesi şöyle tarif edilir: “İletişim teknolojilerindeki gelişim ile başka ülkelerdeki refah fark edilmekte ve insanlar fakirliğinin daha fazla bilincine varmaktadır. Zayıf kalan tarım sektörü yükselen ithal gereksinimin karşılayamadığı gibi topraksızlık nüfusu şehirlere çekerek ek sorunlara neden olmaktaydı. Türkiye millî kalkınmasını belli bir hedef doğrultusunda şekillendirmek yöneltmek, Devlet Planlama Teşkilatı'nı aşan bir iştir. Ama bunu yeter saymamak gerekir. Olması gereken Türk halkına yön verebilecek çevrelerin bir kalkınma felsefesi temelinde mutabakata varmasıdır. Kalkınma felsefemizin hareket

---

¹⁸⁹ Atılğan, *a.g.e.*, s. 49

¹⁹⁰ Atılğan, *a.g.e.*, s. 52

¹⁹¹ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 47-52.

¹⁹² Özgür Murat Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 25.

*noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla arttırmayı, iktisadi hayatı bütünüyle planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.”*¹⁹³

Yön dergisi Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963 darbe teşebbüsünün ardından, Haziran 1963'te Ankara Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Cemal Tural tarafından kapatıldı. Yön 21 Mayıstan hemen sonraki sayısında bu girişime destek vermese ve bu darbe girişiminde dahli olduğun gösteren hiçbir delil olmasa da düşünceleriyle ve siyasi çizgisiyle etkili olduğunu düşünülmüştü. Bir buçuk yıllık bir aranın ardından Yön, 25 Eylül 1964'te yeniden yayına başladı ve 30 Haziran 1967 tarihli 222. sayısına kadar devam etti.^{194 195}

Hikmet Özdemir, Yön dergisinin yazar kadrosunu dört grupta değerlendirmektedir. Birinci grup kurucu kadrodur. Bu gruptaki yazarlar Bunlar, Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'dır. İkinci grup dergi idaresinde yer almayıp derginin ideolojik çizgisini biçimlendirenlerdir. Bu isimler Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren yer alır.^{196 197}

3.1. Sosyalist Kültür Derneği

Sosyalist bir forum işlevi görecek bir dernek kurmayı amaçlayan Yön hareketi bu kapsamda Sosyalist Kültür Derneği'ni kurdu. Kurucuları ve idarecileri arasında yüksek bürokratlarda vardı. Hükûmetle ihtilaf yaşayan Kimi Devlet Planlama Teşkilatı bürokratları SKD'nin üst yönetimini oluşturmuşlardı. Dernek partileşmenin bir ön adımı görüldü, TİP, derneği kendi aleyhine bir girişim olarak algıladı. Dergi bu iddiaları reddetse de Yön'de İngiltere'deki yedi aydın tarafından kurulan Fabian

¹⁹³ “Bildiri”, *Yön*, 20 Aralık 1961, sayı 1, s. 12-13.

¹⁹⁴ Serhat Hürkan, *Üç Dergi, Üç İnsan: Akis, Devrim, Yankı; Toker, Avcıoğlu, Kışlalı*, Simemis Yayınları, 2006, s. 43-44.

¹⁹⁵ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 121.

¹⁹⁶ Fahrettin Altun, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, Cilt 2, Sayı 1, 2004, s. 555.

¹⁹⁷ Üçüncü grup içerisinde Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Fethi Naci, Rauf Mutluay, Adil Aşçıoğlu, Atilla İlhan, Mehmed Kemal, Erol Ulubelen, Çetin Altan, İbrahim Çamlı isimleri yer almaktadır. Dördüncü gruptaki isimler ise şunlardır: Nimet Arzık, Hasan Hüseyin, Ayperi Akalan, Nijat Özön, Muzaffer Erdost, Memet Fuat, Samim Kocagöz, Aziz Nesin, Fakir Baykurt, Muammer Aksoy, Mustafa Ekmekçi, Selahattin Hilâv, Arslan Başer Kafaoglu, Mehmet Karabulut, Yaşar Kemal, M. Şükrü Koç, Melih Cevdet Anday, Hayati Asilyazıcı, Behzat Ay, Türkkaya Ataöv, Sırrı Hocaoglu, Turan Güneş, Taner Timur .

Society'nin İngiliz İşçi Partisi'nin kuruluşunda aldığı rolden bahseden yayınlar yapılıyordu. SKD, "Cumartesi toplantıları" ismiyle seminer ve münazaralar düzenlemekteydi. Dernek, 1965 sonrası Doğan Avcıoğlu-Mümtaz Soysal ayrılığı ile birlikte sona erdi.¹⁹⁸

Derneğin ilk üyeleri arasında Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu dışında, Senatör Niyazi Ağırnaslı, Türkkaya Ataöv, Osman Nuri Torun, Şevket Süreyya Aydemir, sendikacı Seyfi Demirsoy, yazar Müşerref Hekimoğlu, planlamacı Arslan Başer Kafaoğlu ve Attila Karaosmanoğlu, akademisyen İdris Küçükömer, Prof. Cahit Tanyol bulunuyordu. Sonradan MİT casusu olduğu deşifre edilecek üniversite asistanı Mahir Kaynak da üyelerden biriydi. Üye sayısı 1965 itibariyle 5 bin idi. TİP'in üye sayısının 10 bin olduğu düşünülürse derneğin etkisinin büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. Sosyalist Enternasyonal'in Genel Sekreteri Alben Carthy'den ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden SKD'ye destek mektubu gelmişti. TİP ise SKD'yi işçi sınıfının ehemmiyetini anlayamamakla ve aydın, teknokrat ve bürokrat kadronun ideolojisini temsil etmekle itham ediyordu. Merkezi Ankara'da olan SKD İstanbul'da ve Diyarbakır'da da şubeler kurdu. İstanbul şubesi 19 Mayıs'ı takip 20 Mayıs 1963 günü "Atatürk ve Türkiye Sosyalizmi" başlıklı seminer ile açıldı. 2 bin kişinin katıldığı açılışa bürokratlar, subaylar, üniversite öğrencileri ve aydınlar yani "zinde kuvvetler" vardı.¹⁹⁹

Şevket Süreyya Aydemir'in Sosyalist Kültür Derneği'ndeki "Özel Muhtıra" başlıklı sunumunda açıklanıp sonra Yön'de yayımlanan yazıya göre Türk sosyalizminin temel ilkeleri şöyle açıklamıştı:

- Antiemperyalizm: istiklalcilik
- Antikapitalizm: millî ve halkçı ekonomi
- Karma ekonomiyi reddetmeyen fakat parazit bir istismarcılığı reddeden bir devletçilik
- Halk için halkla beraber halkçılık: Faydanın halk yararına kullanılması yani sosyal adalet

¹⁹⁸ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 82; "Sosyalist Kültür Derneği ve 'Times'", *Yön*, 2 Ocak 1963, sayı 55, s. 4.

¹⁹⁹ Özgür Murat Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 58-61.

- Mustafa Kemal'in anladığı manada bir vatan anılması. Saldırganlığa ve istilacılığa karşı çıkış
- Mustafa Kemal'in anladığı manada bir millet. Dil, tarih ve kültür işlerinde bilimsel milliyetçilik
- Devlette rejimde dış politikada ve ekonomide millî olmak vasfı
- Demokratik düzende sosyal devletin ilerlemesi ve organlarının yaratılması
- Millî hayatın bütün kollarını içine alan bir plancılık
- Emeğin ve hizmetin korunması ve teşkilatlandırılması
- Güçlü ve bağımsız sendikacılık
- Din ve devlet işlerinin kesin olarak ayrılması, laiklik ²⁰⁰

Doğan Avcıoğlu'na göre ise Türk sosyalizminin hedefleri şöyleydi:

- Kapitalizm öncesi iktisadi yapıyı kalkınmayı sağlayacak biçimde modernleştirme
- Başta kullanılmayan atıl işgücü olmak üzere kaynakların tüm istihdamını sağlamak
- Planladığı sosyal iktisadi, siyasi ve kültürel alanlarda büyük değişiklikleri sağlayacak güçlü bir müdafaa vasıtası olarak kullanmak
- Çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek ve fırsat eşitliğini sağlamak
- Çalışanların demokrasisini kurmak ²⁰¹

3.2. Yön hareketinin görüşleri

Yön-Devrim hareketinin etkilendiği birçok kaynak bulunmaktadır. İngiltere’de yedi aydın tarafından kurulan İngiliz İşçi Partisi’nin kuruluşunda rolü olan Fabian Sosyalistleri Yön’ü etkilemiştir ²⁰² İlerlemenin millî kurtuluş savaşları üzerinden gelişeceğini savunan Şevket Süreyya Aydemir’in merkez-çevre bakış açısından ve Aydemir öncülüğündeki Kadro hareketinden epey etkilenmişti. Avcıoğlu'nun tarih ve Osmanlı hakkındaki fikirlerinde ise Niyazi Berkes’in etkisi vardır. Avcıoğlu’nun etkilendiği bir diğer düşünür sömürge durumundan henüz çıkmış milletlerin, Asya tipi üretim tarzına benzer toplumlardan, kapitalist evreyi atlayarak sosyalizme

²⁰⁰ Hikmet Özdemir, *1960’lar Türkiye’inde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 266.

²⁰¹ Hikmet Özdemir, *1960’lar Türkiye’inde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 268-269; Doğan Avcıoğlu, *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İleri Yayınları, 2006, s. 87-91.

²⁰² Mustafa Şener, *Türkiye’de Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 82.

ulaşmalarının mümkün olduğunu savunan Yves Lacoste'tur. Yön'ün kurucusu Avcioğlu, 1950'lerin başlarında Fransa'da, başbakan Pierre Mendes France'ın meclise karşı gúçlü hükümeti savunduğu fikirlerinden etkilenmiş olup bu fikirler “zinde gúçler” olarak adlandırdığı ordu-aydın birlikteliği ile radikal reformlar gerçekteşirecek yönetim modelini tasarlamasında etkili olmuştur. 1950-60'lı yıllarda Mısır, Libya, Suriye, Cezayir, Irak, Sudan gibi Arap úlkeleri ve Peru gibi Latin Amerika úlkelerindeki askeri darbe ile iktidar gelen “ilerici askerî rejim” idareleri Avcioğlu'nun etkilendiği kaynaklardandır.²⁰³

Yön hareketine göre, Türkiye'nin başlıca sorunu ekonomik gelişmeydi. Politik kriz, ekonomik krizin bir sonucuydu. Bu nedenle, Türkiye'ye yön verebilecek gruplar, hızlı ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir felsefeye dayanan yeni bir Atatürkçü program etrafında birleşmeliydi. Bu yeni Atatürkçü program, geçmişte yapılan hatalardan kaçınmalıydı. Atatürkçüler, yeni programlarını “*Neden yolumuzu kaybettik? Nerede hata yaptık? şimdi ne yapmalıyız?*” sorularına cevap vererek oluşturmalıydılar. Yön'e göre, Mustafa Kemal hareketinin en büyük eksikliği, yanlış ekonomik politika seşimiydi. Kemalist kadrolar, kapitalist gelişme yolunu yanlış seşerek hataya düşmüşlerdi. Kemalist hedeflere ulaşmak için sosyalist bir yola girilmesi gerekirdi. Emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı veren çoğu az gelişmiş úlkede olduğu gibi, Türkiye'yi de ekonomik kalkınmaya götürececek yol sosyalizmdi. Sosyalizm; Kemalizmin devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık ilkelerinin en doğal sonucuydu. Yapılması gereken, bu ilkeleri günün koşullarına göre yeniden tanımlamaktı.²⁰⁴

Yön dergisi 1962-63 döneminde demokrasi konusuna ihtimam gösteriyordu. 1962'de demokrasi sosyalizmden sonra en çok değinilen ikinci kavram iken 1963'te ilk sıraya yükseldi. 1964'te kalkınma, bağımsızlık ve milliyetçilik konularına önem verilirken demokrasi bu kavramları gerisine düştü. 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisinin ezici zaferinden sonra Yön çevresinde demokrasi ilgi giderek azaldı.²⁰⁵

---

²⁰³ Elçin Macar, “Doğan Avcioğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İletişim Yayınları, s. 166.

²⁰⁴ Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 52

²⁰⁵ Mustafa şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 87.

3.2.1. Tek parti dönemi, Demokrat Parti dönemi ve 27 Mayıs darbesi

Yön hareketine göre Türkiye'nin içinde bulunduğu durum 1920'ler Türkiye'si ile paralellikler içindeydi. O gün Türkiye Atatürk öncülüğünde bir devrimle aydınlığa çıktığı gibi bugünün devrimcileri de Atatürk'e tutunarak aydınlığa çıkacaktı. Yön hareketine göre Atatürk'ün önderliğinde başlayan sosyal, politik, kültürel ve iktisadî alanlardaki devrimci süreç Atatürk sonrası CHP'nin devrimci özelliğini yitirmesi ile akamete uğramıştı. Yön'ün amacı Atatürk öncülüğündeki samimi devrimcilerin yaptığı inkılâbın tamamlanmasıdır. Yöncüler Kemalizmin sosyalizm ile münasebetine vurgu yaparken en çok halkçılık kavramına odaklanırlar. Onlar için halkçılık; *“kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması”* demektir ve bu görüş günümüzde sosyalizme tekabül etmekteydi. Cumhuriyetin ilk döneminde temel ilkelerden biri olan halkçılık, CHP'nin yanlış bir çizgiye savrulmasından sonra içi boşalmış yönetimin temel ilkesi olmaktan çıkmıştır. Bürokrasinin eşrafla kurduğu iş birliği devletle halk arasında bir uçurum yaratmıştır. Radikal bir toprak reformu girişiminin gelmemesi ve Köy Enstitülerinin kapatılması, sosyal ve iktisadî yapının dönüşümünü engellemiştir.²⁰⁶

Avcıoğlu'na göre Demokrat Parti, toprak ağaları ve eşrafın ana tabakalara karşı ayaklanma ve iktidarı halktan alma teşebbüsüdür. Fakat halk kitleleri de "komprador-ağa ittifakı" diye tarif ettiği grubun iktidarı ele geçirme teşebbüsünü desteklemiştir.²⁰⁷ DP dönemi "emperyalizm-ağa-komprador" ittifakının altın çağı olmuştur ve örtülü bir faşizm dönemi olarak nitelendirilebilir.²⁰⁸ 1950'lerin ortasına doğru DP'nin statükocu politikası çökmüş 1950'lerin ilk yarısında dönemin konjonktürü sayesinde elde edilen başarıların sağladığı prestije rağmen Menderes 5 yıldan fazla dayanamamıştır.²⁰⁹ Komprador-eşraf koalisyonu olarak tanımladığı DP ülke sorunlarını çözmekte acziyet içine düşmüş. Menderes kendisine karşı gelişen zinde kuvvetlerin direnişine sert tedbirler alsa da 27 Mayıs ile devrilmiştir. 27 Mayıs'ı yaratan nedenlerin başındaki gelen gelir dağılımındaki adaletsizliklerin yarattığı huzursuzluktu. 27 Mayıs'ın geniş kabul görmesinde, adaletsiz gidişin sona ereceği ümidi bulunmaktaydı. 27 Mayıs'ın

²⁰⁶ Fahrettin Altun, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, Cilt 2, Sayı 1, 2004, 560-561.

²⁰⁷ Doğan Avcıoğlu, "Çatıdaki Kavga", *Yön*, 11 Mart 1966, sayı 154, s. 3.

²⁰⁸ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 94.

²⁰⁹ Doğan Avcıoğlu, "Devekuşu Politikası", *Yön*, 9 Ocak 1963, sayı 56, s. 3.

planlanmasında Amerikan parmağı yoktu. CIA 27 Mayıs'tan önceden haberdar olmuş. Menderes'in aniden Moskova'ya gitmesi ile Kruşçev'i Türkiye'ye çağırması ile ABD Menderes'in bağımsızlık gösterisini kendi kaderi ile baş başa bırakarak cezalandırmıştır.²¹⁰

1955'den sonra ekonomik sıkıntılar nedeniyle, halk kitleleri yavaş yavaş DP'den uzaklaşmış, fakat 27 Mayıs sonrası da önceki durum değişmemiştir. İflas eden düzen yeniden tesis edilmiş. Ağalar, sermayedarlar hâkim pozisyonunu muhafaza etmiştir. 27 Mayısçılar boş geçen bir 15 yıldan sonra geldiği için olgunlaşmış fikirler ve yetişmiş kadrolar bulamama talihsizliğindeydiler. 27 Mayıs sosyal ve ekonomik düşüncenin boğulması yüzünden büyük bir boşluk içinde kaldı.²¹¹ Avcıoğlu'na göre 27 Mayıs haysiyet kırıcı, miskin ve aciz gidişe karşı zinde kuvvetlerin gösterdiği tepkidir. Fakat sadece bir bocalama devresinden ibaret kalmış muhafazakâr kuvvetler duruma hâkim olmuştur.²¹²

Öte yandan 1946-1960 dönemi aydınlarından gelen nisbî temsil, çift meclislilik Anayasa Mahkemesi adaletin bağımsızlığı, toplu sözleşme ve grev hakkı konusundaki talepler 27 Mayıs hareketi tarafından getirilmişti. Fakat temeldeki sorunları kavramakta başarısızdılar.²¹³ Sosyal ve ekonomik reform kapılarını açan bir Anayasa ile parlamenter rejime olan inançlar tazelenmiş, Fakat sandıktan 27 Mayıs karşıtı muhafazakâr güçlerin çok sayıda bulunduğu bir meclisin oluşması bütün devrimci güçler için sürpriz olmuştur.²¹⁴

3.2.2. 1960'lar Türk siyaseti

Yön'e göre, Türkiye'deki tek doktrin partisi Türkiye İşçi Partisi'dir. İdeolojisi sosyalizmdir. İdeolojik yelpazesi en geniş parti ise Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Merkez solda gösterilmesinin nedeni sosyal adalet söylemidir. Adalet Partisi kapitalizm özlemi içinde olanları, Millet Partisi başıboşluk hasreti çekenleri, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi millî değerleri ihya etmeyi amaçlayan

²¹⁰ Doğan Avcıoğlu, "Çatıdaki Kavgâ", *Yön*, 11 Mart 1966, sayı 154, s. 3; Doğan Avcıoğlu, "Yeni Türkiye", *Yön*, 15 Ocak 1962, sayı 5, s. 3; "27 Mayıs ihtimalinden Amerikan Gizli Teşkilatı C.I.A.nın parmağı var mı?", *Yön*, 2 Ocak 1963, sayı 55, s. 10.

²¹¹ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s.. 98-101

²¹² Doğan Avcıoğlu, "Füze Üsleri", *Yön*, 31 Ekim 1962, sayı 46, s. 3.

²¹³ Doğan Avcıoğlu, "27 Mayıs", *Yön*, 27 Mayıs 1966, sayı 165, s. 3.

²¹⁴ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s.. 110

milliyetçileri, Yeni Türkiye Partisi de melez fikirlere eğilim gösterenleri etrafında toplanmıştır.²¹⁵

Yön'e göre AP'de Süleyman Demirel liderliğinde liberalizm taraftarları, büyük sermayenin menfaatlerini savunanlar ile Saadettin Bilgiç liderliğinde küçük iş adamlarının, esnafın, zanaat erbabı, rençber ve çiftçinin hakkını savunanlar olmak üzere ikiye grup belirginleşmişti.²¹⁶ Solda, 1965 genel seçimlerinin korkusu 1962'de başlamış ve gitgide seçimleri bir felaket olarak görme eğilimi güçlenmişti. Yöncüler de meclise geniş bir muhafazakâr grubun girmesini bekliyordu.²¹⁷ Doğan Avcıoğlu'na göre; tutucu güçlerin yüksek oy sağlayabilmesinin nedeni halk kitlelerinin tutucu güçlerin ideolojik ve ekonomik egemenliği altında olmasıdır. Bu tutucu güçler işçi ve köylüden daha büyük bir hızla bilinçlenip ilerici güçlerin karşısına dikilmektedir. 1960 Mayısında süngü ile gidenler, 1965 Ekiminde büyük oy çoğunluğu ile gelmiştir. Bu durumda parlamentonun içindeki ve dışındaki güçlerin birleşmesi gerekir.²¹⁸

Avcıoğlu'na göre, CHP kitleler için tahsildar baskısı, jandarma dayacağı ve fakirlik demektir. Devrimci niteliğini yitirmiş ve 1950'den sonra DP ile muhafazakârlık yarışına girmişti. Uzun yıllar toprak reformundan söz ederken 27 Mayıs 1962'den itibaren CHP de sonra bundan da vazgeçmişti. Turhan Feyzioğlu'nun sahte ilericiliği partiye hâkim olmuştu. Avcıoğlu'na göre; dünyanın hızla değiştiği ve kitlelerin yavaş yavaş uyandığı bir dönemdi. AP'nin özel teşebbüse dayalı politikaları iflasa mal olduğundan CHP orta yolculuktan vazgeçip ortanın solu olarak kendini ifade etmeye başladı. Ortanın solu, emperyalizmin tahakkümüne hayır dediği bir noktada anlam kazanabilir. 1965 seçim programının ortanın solu anmayışını gereken açıklıkla ortaya koyamamıştı. Her şeye rağmen 1965'de İnönü Başbakanlıktan düştükten sonra, muhalefetteki CHP'yi dost saflarda gördüğü açıkça millî cephe politikası gereğince destekleyecektir.²¹⁹ Avcıoğlu'na göre İnönü 27 Mayıs'ın ardından da 1946 denemesinin başarısı için elinden geleni yaptı. 27 Mayıs'ı İlk Hedefler Beyannamesi hudutları içerisinde tuttu. Daha sonra siyasi bunalımları ve darbe teşebbüslerini önledi. Yeni bir DP deneyiminin önleneyeceğini ve 1961 anayasası çerçevesinde kalkınma reformlarının gerçekleşeceğini ümit ediyordu ama olmadı. DP döneminden

²¹⁵ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 166.

²¹⁶ Doğan Avcıoğlu, "Cumhuriyetin 42. Yılında", *Yön*, sayı 135, 29 Ekim 1965, s. 3.

²¹⁷ Doğan Avcıoğlu, "Ümitsizlik", *Yön*, 12 Aralık 1962, sayı 52, s. 3.

²¹⁸ Doğan Avcıoğlu, "1965 Yılında Atatürkçülük", *Yön*, 12 Kasım 1965, s. 3.

²¹⁹ Doğan Avcıoğlu, "Ortanın Solu", *Yön*, 30 Temmuz 1965, sayı 122, s. 3.

daha büyük bir yenilgiye uğradı. CHP içindeki eşraf ve ağa takımı etki alanındaki kişileri peşine takarak reformcu gidişi engellediler. CHP'yi yetersiz bulan pek çok reformcu ise TİP'e kaydı. Menderes çizgisinin bariz üstünlüğüyle sonuçlanan 20 yıllık demokrasi denemesinin sonucu, feodal çizginin kalıntılarının hala hüküm sürdüğü işçisi dahi yerel bağılıkların etkisi altındaki toplumda parlamentoculuğun tutucu güçlerin hâkimiyetine neden olmasıydı. ²²⁰

Millet Partisi, Yön yazarı Mehmed Kemal'e göre Türkiye'nin yeni millî bağımsızlık savaşında millî Türk sağıını temsil etmektedir. ²²¹ Bölükbaşı'nın Amerikan işbirlikçisi politikalara sert çıkmasının nedeni buradadır. 1960'ların ortalarındaki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi sayıca az olsa da kendini boşlukta hisseden muhafazakâr grupların aradığı lider olduğu intibainı yaratan Türkeş'in önderliğinde bir hamle peşindedir. Faşistlik suçlamalarına rağmen CKMP'nin yeni programı ileri ve demokratik bir manzara taşımaktadır. ²²²

Yön, Bülent Ecevit'in Ortanın solu hareketine tepki olarak CHP'de ayrılan Turhan Feyzioğlu'nun kurduğu Güven Partisi için muhafazakâr McCarthy'ci Adalet Partisi'nden sonra kurulan Islahatçı McCarthy'ci parti olarak tanımlamıştır. Bu partinin reformcu görüneceği Atatürkçü olduğunu belirteceğini, ama asla düzenin değiştirilmesi hareketine katılmayacağını iddia etmiştir. ²²³

Çıkışından beri yarattığı tüm heyecana rağmen Türkiye İşçi Partisi, Yöncülere göre özlenen parti olmamış, beklenen gelişmeyi gösterememişti. Avcıoğlu'na göre parti programı İngiliz İşçi Partisinden ve Fransız Sosyalist Partisinin programlarından geri idi. Sosyalist bir partinin tarımda, sanayide ve hizmetler alanında sosyalizasyon hedeflemesi gerekirdi. İkinci Millî Kurtuluş Savaşını sosyalist mücadele ilan eden TİP'i olumsuz karşılamak, emperyalizmi ürküten geniş bir milliyetçi cephe kurulmasından kaçınma anlamına gelecektir. ²²⁴ 1965 seçimleri öncesi Yön, TİP'e mutedil yaklaşıyordu. 15 milletvekili meclise girmesi önemsense de Yön tarafından oy oranı az bulunmuştu. Yön, sonuçlardan Türkiye'de yakın vadede parlamenter

²²⁰ Doğan Avcıoğlu, "Cumhuriyetin 42. Yılında", *Yön*, sayı 135, 29 Ekim 1965, s. 3.

²²¹ Mehmed Kemal, Millî Türk Sağı, *Yön*, sayı 165, s. 6.

²²² Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s.. 169-170.

²²³ "Muhafazakâr McCarthycilikten sonra şimdi de Islahatçı McCarthycilik!..", *Yön*, 19 Mayıs 1967, sayı 216, s. 4.

²²⁴ Doğan Avcıoğlu, "Büyük Oyun!", *Yön*, 6 Ocak 1967, sayı 197, s. 3.

yoldan sosyalist iktidarın zor olduğu sonucuna varırken TİP sonuçları bir başarı olarak değerlendiriyorlar, ilerleyen yıllarda oy oranını yükseltme ümidi taşıyorlardı. TİP'in seçim sonrası artan sosyalizm ve sınıf vurgusu Yöncülerin millî cephe politikalarına ters idi. Yön 1965 seçimleri öncesi verdikleri destek kısa sürecek TİP eleştirilerin odağında olacaktı. Yön'ün TİP'e eleştirileri aşağıdaki başlıklarda toplanabilir: ²²⁵

TİP'in sosyalizme aşamalı geçiş tezini reddetmesi, sosyalizmi proleterya öncülüğünde verilecek bir mücadele olarak görmesi: Yön tüm millî sınıfların güçbirliği ile kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçişi bir iktidar stratejisi olarak savunuyorlardı. Avcıoğlu'na göre TİP'i işçi sınıfı öncülüğü konusunda ısrarcı idi bu daha ileriki safhalarda sosyalizmi benimseyebilecek çevreleri ürkütebilirdi. Ona göre zinde kuvvetlerin mevcut durumda işçi sınıfının öncülüğünü kabul etmeyecekti. Egemen sınıflar karşısında en ilerici güç olan zinde kuvvetlerin ürkütülmesi devrimin başarısız olmasına neden olacaktı. ²²⁶

Aybar'ın konuşmalarında ara tabakaları, gerici ve halk düşmanı şeklinde sunması, Yön hareketini "tepeden inmecilik"le suçlaması: TİP'in hala parlamenter yoldan sosyalizmin tesis edilebileceğine inanması Yön için bilim dışı bir popülist edebiyat, kötü bir romantizm idi. Avcıoğlu TİP'in aydınların, gençliğin ve statükoya karşı olan diğer güçlerin devrimci hareketteki rolünü küçümsemesini, "dogmatik tavır" olduğu kanaatindeydi. Ona göre TİP, Yön gibi çevrelere karşı "aydın sosyalizmi" diye "hayâlî" bir kavram yaratarak TİP'in çeşitli tabakalarca benimsenmesini zorlaştırmıştı. TİP somut şartları dikkate almalı mutabakat yanlısı olmalıydı. Parti sert bir doktrincilikten ziyade sosyalizmi toplum nezdinde meşru kılmak, onu halk kitlelerine tanıtmak olmalıydı. Avcıoğlu'na göre sosyalizmin millî bağımsızlıkçı tavrının, din ve aileye karşı olmadığını, hürriyetçiliğinin ve demokratik tutumuyla komünizmi önleyecek tek yol olduğu savının topluma anlatılması gerektiğini belirtmişti. Bir diğer eleştiri de TİP'in CHP'yi düzen partisi olarak görmesi, CHP ve AP'yi aynı safta görmesi, Yön için ilerici cepheyi bölen ve zayıflatan bir tavidir. ²²⁷

²²⁵ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 137-138.

²²⁶ Şener, *a.g.e.*, s. 137-138; Özgür Murat Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 56-58.

²²⁷ Şener, *a.g.e.*, s. 137-138; Ulus, *a.g.e.*, s. 56-58.

Yön'ün 1960'ların siyasi partilerinin ardından 1960'ların başındaki “On dörtler olayı” ve 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963 darbe teşebbüsleri gibi cuntalar hakkındaki görüşünden de bahsetmek de gerekir. Abdi İpekçi'nin 1962'de Yön'de kaleme aldığı yazıda, on dörtlerin Ülkü ve Kültür Birliği gibi faşist olarak tanımlanabilecek istekleri olduğu gibi sosyalist karakterde talepleri olduğunu söyler. 10 Eylül 1960'da Bakanlar Kuruluna direktif olarak hazırlanan Millî Birlik Komitesi'nin programından bahseden İpekçi'ye göre söz konusu programda öğretim seferberliği, toprak reformu, iskân problemi, sosyal adalet, köylerin kalkındırması yer almakta ve ticarete liberalizm yerine devletçilik tercih edildiği için on dörtlerin bazı reformları sosyalist karakter taşıyordu. İpekçi'ye göre on dörtler ihtilali hakiki bir devrime dönüştürmeyi, sosyal ve ekonomik temelde köklü bir reform arzusunu temsil ediyordu ve bu hedeflerini gerçekleştirmek için uzun süre iktidarda kalma ihtiyacı hissediyorlardı. İpekçi faşist ithamının haksız olduğunu söyler. Ona göre, on dörtler, sezgileri ve içgüdüleri ile hareket ediyorlardı ve belirli bir ideolojiyi derinliğine inceleyip benimseyen etraflı ve bir plan ve program hazırlayacak organize bir grup karakterinden yoksundular.²²⁸

Yön'e göre Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 darbe teşebbüsü şaşırtıcı değildir. 27 Mayıs'ta gözlemlenen, çok partili sisteminin ülkeyi ileri götürüp götürmeyeceğine duyulan şüpheden doğan bir bunalımın doğal sonucudur.²²⁹ 22 Şubat esasen ekonomik nedenlere dayanmaktadır. 22 Şubat'a karışan kişilerin koltuk kapmak isteyen muhteris kişiler olduğunu varsaydığımızda bile olması da bu durumu değiştirmez. Ülke gittikçe ekonomik ve sosyal dengesizlikler içinde çalkandıkça ve iktidar acz içinde bir görüntü verdikçe toplumda değişiklik arzusu güçlenmektedir. Böyle bir ortamda macera heveslilerinin insanları peşinden sürüklemesi şaşırtıcı değildir. İktisadi meseleler çözülmedikçe yeni buhranlar kaçınılmazdır.²³⁰

Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963 darbe girişiminden sonraki Yön dergisine göre; ortam ihtilal ortamı değildi. Olsa bile çeşitli küskünlük ve bölünmelere adı karışmış Aydemir, kişiliği itibarıyla toplayıcı biri değildi. Ortam askerî bir harekete elverişli olmadığından eylem şiddetli bir tepkiyle karşılaşmıştır. İleri sürülen ihanet

²²⁸ Abdi İpekçi, “14ler faşist mi sosyalist mi?”, *Yön*, 20 Aralık 1961, sayı 1, s. 15.

²²⁹ Doğan Avcıoğlu, “İnanç Buhranı”, *Yön*, 28 Şubat 1962, sayı 11, s. 3.

²³⁰ “Siyasi Notlar”, *Yön*, 7 Mart 1962, sayı 12, s. 8.

savları gerçek olsa da olmasa da bu teşebbüs başarıya ulaşması çok zayıf kanlı bir macera olarak görülmüştür.²³¹

3.2.3. Milliyetçilik, sosyalizm, halkçılık ve devletçilik

Yön yazarlarınca kullanılan batıcılık, milliyetçilik, sosyalizm, laiklik, halkçılık, bağımsızlık, kalkınma gibi kavramlar birbirini tamamlayan adeta birbirinin içine geçmiş kavramlar durumundadır. Yöncüler Soysal'ın deyiimiyle "*insanın insan tarafından, milletin milletler tarafından sömürülmesine devletlerin özel çıkarlar için devletlere saldırmasına*" karşıydılar. Bu nedenle devletin batıllığı ve batıcılığı, batıdan bağımsız olmak milliyetçiliği de devrimci olmak şeklinde yorumladılar. Yöncülere göre milliyetçilikten yoksun bir batıcılık millî ihanettir. Avcıoğlu'na göre milliyetçi iç ve dış kapitalizmin önüne dikilen insandır. Milliyetçiliğin ilk ve vazgeçilmez şartı tam bağımsızlıktır.²³² Ona göre çağımızda tam bağımsızlık sosyal devrim vasıtasıyla olur. Sosyal devrim ise ancak tam bağımsızlık çerçevesinde uygulanabilir. Avcıoğlu millî ve sosyal hareketin bir fermuarın dişleri gibi birbirine kenetlendiğini söyler.²³³

Yön hareketi sosyalizmin zararlı ve millî güvenliği tehdit eden bir fikriyat sayılmaması gerektiğini, gerçekte sosyal adaleti inşa etme amaçlı bir ideoloji olduğuna dikkat çeker. Koyu bir antikomünist söylemin olduğu o yollarda Yön hareketi, sosyalizm ile komünizmin aynı olmadığını ancak sosyalizm vasıtası ile komünizminin önüne geçilebileceği iddiasındadır.²³⁴ Avcıoğlu için az gelişmiş memleketler arasında bulunan Türkiye'de, özgürlük ve sosyal adalet içinde süratli bir biçimde kalkınmayı gerçekleştirecek tek yöntem sosyalizmdir.²³⁵ Avcıoğlu'na göre; sosyalizmde fedakârlık ve nimette eşitlik esastır. Fakir kitleler vergi verirken zenginlerin kendilerinden daha çok vergi ödeyeceklerini bileceklerdir. Böyle bir ortamda fedakârlığı seve seve kabul ettirmek milletçe fedakârlıktan konuşmak mümkündür.²³⁶ Genel görüş Avcıoğlu'nun bir Marksist olarak nitelenemeyeceği şeklinde olsa da Avcıoğlu'na göre Marksizm, "insanlık tarih sürecinin bütününe açıklayan tek

²³¹ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 114

²³² Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 191-192

²³³ Doğan Avcıoğlu, "Son Söz", *Yön*, 30 Haziran 1967, sayı 222, s. 3.

²³⁴ Fahrettin Altun, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, Cilt 2, Sayı 1, 2004, s. 563.

²³⁵ Doğan Avcıoğlu, "Niçin Sosyalizm?", *Yön*, 31 Ocak 1962, sayı 7, s. 3.

²³⁶ Doğan Avcıoğlu, "Milliyetçilere Sesleniş" *Yön*, 25 Eylül 1964, sayı 78, s. 3.

yaklaşım"dır. Yön'ün çokça 1930'ların Kadro dergisi ile mukayese edildiği bilinir. Kadro hareketinin geliştirmek istedikleri Marksizm için Kemalizmi, Yön hareketinin yorumlamak istedikleri Marksizm için Kemalizmi kullandıkları analizi yapılır. Avcıoğlu'nun sol anlayışında bağımsızlıkçılık ve antiemperyalizm iki başat söylem olarak ön plana çıkar.²³⁷

Avcıoğlu'na göre Batı kapitalizminin Türkiye'deki çıkmazına ve bir rejim değişikliği gerekliliğinin ilk farkına varanlar orta sınıf Kemalist aydınlardır. Bu kesimin amaçladığı "millî iktisat" denemesi, Türkiye'yi kalkındırmayı başaramamış ve yabancı sermaye hâkimiyetinde millî olmayan bir sonuç vermiştir. 25 yıllık cumhuriyetin kalkınma çalışmaları zayıf kalmış azınlıktaki tutucu bir grubun israfı ile çoğunluğu oluşturan üretkenlerin sefaleti artmıştır. Bu gelişmeler milliyetçi devrimcileri yeni bir düzen arayışına sürüklemiştir. Milliyetçi devrimcilere göre düzenin başındakiler mevcudu her ne olursa olsun sürdürmek ister ve bu tutucular grubu sosyal adalet çerçevesinde kalkınmaya en büyük engeldir. Tutucu güçlerin müttefiki "Hür Dünya" maskesi takmış emperyalizmdir. Rejim değişikliğinden yana ve karşıt gruplar belirginleşir ve düzenden yana olanların ancak düzen karşıtlarının ittifakı ile ortadan kaldırılabilceği anlaşılır. Bu sonucu olarak yeni düzen talep edenlere "bağımsızlık içinde toplumsal devrim yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşma" olarak tarif edilecek yeni görüşler hâkim olur. Kemalizmin amacı da buna paralel olmasına rağmen İstiklal Savaşı sonrası tesis edilen devrimler sonraki dönemde tutucular koalisyonuna takılarak tabana inememiş ve üstyapı devrimleri olarak kalmıştır. Avcıoğlu'na göre günümüz Kemalistleri Atatürk devrimlerini sürdürmek ve tabana indirmeyi görev edinmeli "*bağımsızlık içinde toplumsal devrim yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşma*" şeklinde tarif edilen görevin güç ve çetin olduğunu bilincinde olmalıdır.²³⁸

Sadun Aren'e göre devletçilik, toplumcu bir felsefenin ayrılmaz bir parçası onun bir icra aracı olması bakımından ehemmiyet taşır. Devletçilik toplumun adalet duygusunu incitmeden sermaye biriktirmenin ve kalkınmanın yegâne yoludur. İleri bir

---

²³⁷ Elçin Macar, "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İletişim Yayınları, s. 163.

²³⁸ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - İkinci Kitap*, Tekin Yayınevi, 1976 İstanbul, s. 955-957

devletçilik kalkınmanın esas prensibi olarak alınmadıkça, memleketin aşırı sağ faşist ya da aşırı solcu komünist kayması kadar kaçınılmaz bir neticedir.²³⁹

Sadun Aren halkçılığı Türk sosyalizminin yerli adı şeklinde açıklar. Ona göre; kalkınma için tek yol sosyalizmdir. Sosyalizm gerçek anlamda demokrasidir.²⁴⁰ Soysal'a göre demokrasi eğer halkın hâkimiyetine dayanan bir rejimse, halkçılığı ana prensiplerinden biri olarak gören sosyalizmin, gerçek anlamda bir demokrasiyle sorunu olmaması gerekir. Tarihteki bütün ekonomik modeller arasında halkı ön plana alan tek sistem sosyalizmdir. Diğer alternatifler halka ve halkın refahına hep dolaylı yollardan gitmekte; mesela, bazı kişilerin zenginleşme isteklerinden ve kâr niyetlerinden nihayetinde toplumun da faydalanmasını ispata çalışmaktadırlar. Sosyalizm ise böyle dolaylı yollara sapmadan iktisadi hayatın işleyişinde halka doğrudan bağlantılar kurmakta her işi topluma göre ve toplum için ayarlamaktadır. O hâlde, karşılaştırıldığında, gerçek anlamında bir demokrasi ile sosyalizm aynı şeydir.²⁴¹

Avcıoğlu, eşraf ve komprador sözcülerinin gerici taarruzlarını milliyetçilik maskesinde gösterdiğini söylerken milliyetçilik kavramını iki karşıt anlamda anlamlandırılabilmesinin imkânına dikkat çekmektedir. Bunlardan biri maske olarak kullanılan sahte milliyetçilik ise diğeri bu maskeli milliyetçiliğin karşıtı olan gerçek milliyetçiliktir.²⁴² Bugünün Türkiye'sinde milliyetçilik Ancak millet sevgisi halk sevgisi olarak anlaşıldığı zaman sahibi görebilir millet sevgisinin asıl anlamış ise halkın refahı için çalışmak fedakârlığa katlanmak ve halkın refahı için sistemli kalkınma yollarını araştırmaktır.²⁴³ Avcıoğlu'na göre milliyetçilik gelişmemiş memleketlerde kalkınma amacının bir zorunluluğudur: “Sosyalizm, tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur. Bunun içindir ki, sosyalizm en büyük milliyetçiliktir.”²⁴⁴

²³⁹ Sadun Aren, “Devletçilik ve Ötesi”, *Yön*, 24 Ocak 1962, sayı 6, s. 15.

²⁴⁰ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 192-193

²⁴¹ Mümtaz Soysal, “Demokrasi Anlayışımız”, *Yön*, sayı 30, s. 3.

²⁴² Gökhan Atılın, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 99

²⁴³ “Milliyetçilik”, *Yön*, 10 Ocak 1962, sayı 4, s. 11.

²⁴⁴ Fahrettin Altun, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, Cilt 2, Sayı 1, 2004, s. 566.

Fethi Naci'ye göre sömürülen ülkelerde milliyetçilik tam istiklalcilik diye tarif edebileceğimiz yeni bir öz kazanmıştır. Tam istiklalcilik az gelişmiş ülkelerde antiemperyalist bir karakterde olacaktır. Çünkü emperyalizm, ülkenin kaynaklarını sömürerek ve millî sermaye birikimine engel olarak, Türkiye'nin bütün devletlerle dostça ilişkiler kurmasını, ticaretini anayasadaki sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerinin hayata geçirmesini engellemekte, Türkiye'yi yalnız kapitalist ülkelerle ticaret yapmaya zorlamaktadır. Türk milliyetçilerinin görevi tam istiklâlcilik hedefi doğrultusunda güç birliği yapmaktır. Tam istiklâl hedefi gerçekleşmeden kalkınma planları da toprak reformu da işsizlikle mücadele de sanayileşme de gerçekleşemez. Bu davadan en samimi milliyetçiler ise sosyalistlerdir.²⁴⁵

Yön'de yayınlanan “Türk milliyetçilerine sesleniş” başlıklı yazıya göre “millet”, çağın en büyük olgusu olup devrimcilerin de düşünsel dayanaklarından biridir. Çağımızın devrimlere ya sosyalist karakterdedir ya da tam istiklâlcilik amacıyla emperyalizme ve yerli feodal-kapitalist birlikteliğine karşı girişilen sosyalizme yönelmiş devrimlerdir. Günümüzde milliyetçilik bayrağı sosyalistlerin eline geçmiştir. Ülkenin emperyalistlere sömürülmesi ile kendi menfaatlerini bağdaştırmış statükocu güçlerin dillerindeki vatan, millet sözleri sahtedir. Yön hareketi için asıl Türk milliyetçisi, Türkiye'nin geri, bağımlı hâline karşı çıkan ve tek çıkış yolunu sosyalizm olarak gören, Türk insanına insanca bir hayat sağlama yolunu bilim ışığında arayandır. Gerçek Türk milliyetçiliği hümanist karakterdedir, onlar için güneş altındaki tüm insanlara hayat hakkı vardır, emekçi halklar arasında bir menfaat çatışması olmaz. Emperyalizmin ekmeğine yağ süren bir şovenizm gerçek milliyetçilik değildir. Yön dergisi Fransız sosyalisti Jean Jaures'in “*Yüzeyde bir milliyetçilik seni enternasyonalizmden uzaklaştırır. Derin bir milliyetçilik enternasyonalizme yaklaştırır.*” sözüne dikkat çeker.²⁴⁶

Sömürge ekonomisini benimseyen kişilerin tek dini ve milliyeti para olduğunu söyleyen İlhan Selçuk'a göre gerçek bir milliyetçilik bu tarz bir ekonominin parçası hâline giremez. Atatürk emperyalizme karşı savaştığı ve İstiklâl Savaşında sömürgeciliğin liberalizmini değil, milliyetçiliğin devletçiliğini benimsediği imtiyazsız sınıfsız bir millet idealinin peşinden olduğu için milliyetçi idi. Yirminci

²⁴⁵ Fethi Naci, “1965 yılında Türk milliyetçisi kimdir?”, *Yön*, 26 Şubat 1965, sayı 100, s. 5.

²⁴⁶ “Türk milliyetçilerine sesleniş”, *Yön*, 7 Mayıs 1965, sayı 110, s. 8.

yüzyılın milliyetçiliği halkçılık, devletçilik, devrimcilik, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma demektir.²⁴⁷

3.2.4. Devrimci millî kalkınma

Avcıoğlu'na göre üç tip kalkınma yolu vardır: Proletarya hegemonyası temeline dayanan komünist kalkınma yolu, tutucular koalisyonunun bileşeni olan sınıflara dayanan Amerikan tipi kalkınma ve tutucular koalisyonu haricindeki geniş bir kitle hareketine dayanan millî devrimci kalkınma yolu. Millî devrimci kalkınma, proletarya hegemonyası olmadığı için birinci yoldan, tutucular koalisyonuna karşı bulunduğu için de ikinci yoldan ayrılmaktadır. Genellikle küçük burjuva çevrelerden gelen milliyetçi aydınlar bu kalkınma türünde ön plandadır. İki tipe de ama daha çok Amerikan tarafına kayması muhtemel bu kalkınma tipi antiemperyalist savaş sonrası elde edilen millî bağımsızlığı iktisadi bağımsızlıkla hakiki bir bağımsızlık haline gelmesi için elzemdir. Bu kalkınma yolu ana hatlarıyla şöyledir.²⁴⁸

Kamu sektörü iktisatta dâimî bir pozisyona sahiptir. Kamu sektörünün büyüme hızı özel sektörden hızlıdır. Bu nedenle kamu sektörü bütün ekonomide egemen duruma gelmektedir. Stratejik olarak nitelenebilecek bazı üretim kolları devletin elindedir. Bu alanlarda kamu sektörü hâkimiyeti hızlı bir biçimde icra edilmektedir. Bu şekilde tekellerdeki yerli ve yabancı sermayenin alanı daraltılmaktadır. Ortaçağ kalıntısı sınıflar tasfiyesi ve tarımsal kalkınma için köklü bir toprak reformu zorunludur. Sanayileşme temel sanayilerin kurulmasına ve kamu sektörüne egemenliğine dayalı ve planlı olarak iktisadi bağımsızlığını sağlam temellere oturtmak amacını taşımaktadır. Kaynakların mali ve fiziki planlamasına dayanan geniş kapsamlı ve gerçekleştirilmesi zorunlu plan bu kalkınmanın türünün önemli bir aracıdır. Ekonomik bağımsızlık kalkınmanın vazgeçilmez koşuludur. Ekonomik bağımsızlığın inşası için toplumsal yapı değişikliğini sağlayacak biçimde kökü dışarıda toplumsal odakları etkisizleştirmek gerekir. Bunun için de bütün ilerici ve milliyetçi güçler Millî Cephe iktidar savaşına girip galip gelmelidir. Millî Cephe iktidarı evvela 1954 tarihli Petrol ve Yabancı sermayeye ilişkin kanunları kaldırmalı ve yabancı şirketleri tasfiye etmelidir. Dış yardımlar reddetmesi ve borçlar uzun vadeli bir borçlanma planına bağlanmalıdır. Siyasi ekonomik ve mali düzlemde bütün bağımlı ilişkiler

²⁴⁷ İlhan Selçuk, “1962’de Türk milliyetçiliği” *Yön*, 6 Haziran 1962, sayı 25, s. 7.

²⁴⁸ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - İkinci Kitap*, Tekin Yayınevi, 1976 İstanbul, s. 1091-1092.

tasfiye edilmelidir. Dış politika bütün ülkelerle dostluğa ve işbirliğine dayanan tarafsızlık siyaseti olmalıdır. Dış ticaretin belli başlı kalemleri devletleşmelidir. Kalkınmanın bu temel koşulları sağlandıktan sonra yapısal iktisadi dönüşümlere uygun halkçı devletçi ve devrimci bir ekonomi politikası mümkün olacaktır. Bu düzen sanayileşmeye yönelik iç ve dış tehditlerden kurtarılmış bir millî özel sanayinin yeşermesine ve daha çok sermaye ve yatırım imkânına yol açacaktır. ²⁴⁹

Avcıoğlu, “Yabancı Sermaye ile Kalkınma Efsanesi” başlıklı yakın tarihte yabancı sermayeye karşı Türk hükûmetlerinin tutumundan bahsettiği yazısında Atatürk devrindeki kısa bir süre hariç iki yüzyıldır kalkınmamızı yabancı sermayenin memleketimize akışından beklediğimizi söyler. Avcıoğlu’na göre Duyun-u Umumiye’nin memleket ekonomisine el koyduğu yıllarda dahi Abdülhamid’i deviren ilerici unsurların Maliye Nazırı Cavid Bey tıpkı Abdülhamid gibi yabancı sermayesiz kalkınma olmayacağı kanısındaydı. Ancak Atatürk yabancı sermayeye hayır demesini bildi ve en güç şartlar altında millî sanayiın temellerini atarak, yabancı sermaye olmadan da devletçi bir politikayla kalkınabileceğini ispatladı. Ne yazık ki bu devletçilik politikası çok kısa sürdü ve İkinci Dünya Savaşından sonra özel teşebbüsçülüğe dönüşle birlikte yabancı sermaye sevdası nüksetti. Yabancı sermayeye imtiyazlar tanımak amacıyla 1951 yılında bir kanun hazırlandı. ²⁵⁰

Şevket Süreyya Aydemir’e göre, Cumhuriyet iktisadi gelişme yollarını evvela bir serbest ekonomi nizamında aradı. Nitekim 1922’de toplanan iktisat kongresinin kabul ettiği prensipler genel olarak serbest rekabet istikametindedir. Fakat 1929-1933 dünya ekonomik buhranı bu istikametteki bütün gelişme ümitlerini mahvetti. Otarşi ve hatta devletin iktisadî hayata müdahalesi şart oldu. Nitekim 1930 yılında Atatürk’ün kendi kendine veya arkadaşları ile bir devletçilik anlamı ve tarifi üzerine çalıştığını görüyoruz. Atatürk Türkiye’de devletçi bir gelişmenin zaruretini herkesten evvel sezmiş ve istikametlendirmiştir. ²⁵¹

Sadun Aren’e göre kalkınmada plancılık esas olmalıdır. Plancılık yalnızca işlerin daha sağlıklı yönetilmesini sağlayan bir yöntem olarak görülmemesi gerekir. Plancılık, bugüne değin iktisadın işleyişine veya yerleşmiş yöntemlere terkedilmiş

²⁴⁹ Doğan Avcıoğlu, “Kalkınmaya Götüren Yol”, *Yön*, 22 Ocak 1965, sayı 95, s. 8- 9.

²⁵⁰ Doğan Avcıoğlu, “Yabancı Sermaye ile Kalkınma Efsanesi”, *Yön*, 9 Ekim 1964, sayı, 80, s. 8.

²⁵¹ Şevket Süreyya Aydemir, “Garip Bir Devletçilik”, *Yön*, 25 Nisan 1962, sayı 19, s. 9.

olan bazı önemli kararların artık açık ve bilinçli bir biçimde alınmasına bizi zorlamaktadır.²⁵²

3.2.5. “Zinde kuvvetler” ve ordu-siyaset ilişkisi

Soysal'a göre siyasal kadroların büyük çoğunluğu halkçı tutumdan yoksun siyasal yaşam kısıtlayıcı ve kalabalığı aldatıcı bir niteliktedir. Ülkeyi bundan kurtarmak için “zinde kuvvetler” kavramı devreye girer. Zinde kuvvetler sadece silahlı kuvvetlerden ibaret değildir. Ülkede Atatürk devrimlerini durdıkları yerde bırakmak istemeyen gençliğiyle, öğretmenleriyle, memuruyla, basınıyla, subayıyla, sabırsız ve öfkeli adamlar kitlesi de buna dâhildir. Avcıoğlu ara tabakalardan söz ederken “*‘Ara tabakalar’ toplumun ileri kesimini teşkil etmektedir. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplumun hayatındaki rolleri dolayısıyla öncü bir rol oynarlar.*” der. Ona göre, ara tabakaların etkisi ile bunların desteğini kaybetmekten çekinen İnönü, reformculuğa sarılıp CHP'nin ortaya yakında olsa solda olduğunu ilanmıştır.²⁵³

Avcıoğlu, bazı aydınların toplumsal gelişmelerin sağlanması için “proletarya”ya yönelmesinin yanlış bir tercih olduğunu savunuyordu. Bu aydınların, gerçek proletarya ile bağlarını kopararak, soyut bir proletarya söylemine saplanma riski taşıdığını belirtiyordu. Birçok aydının proletarya ile herhangi bir gerçek bağlantısı bulunmadığını, sadece soyut bir proletarya aşkını savunduklarını ifade ediyordu. Bu tutumu ise “entelektüel tembellik” olarak niteliyordu. Ona göre, aydınların esas olarak devrimci iktidarların somut sorunlarına odaklanması gerektiğini vurguluyordu.²⁵⁴ Yön hareketi Marksizmin klasik sınıf çatışması tezinin takipçisi değildir. Kalkınmanın en büyük problem olduğu kanısındaki yön yazarları için çözüm ne liberalizm ne de Marksist sosyal ve iktisadi teorilerdir. Marksistlerin iddia ettiği gibi dönüştürücü kuvvet işçi sınıfı olamaz. Az gelişmiş ülkelerde esas dönüştürücü güç “zinde güçler”dir. Toplumsal kalkınma zinde güçlerin tepeden ve hızlı bir şekilde icra edeceği devrimlerle olur. Yön hareketi yıllar ilerledikçe düşüncelerinde orduya biçtikleri rolün önemi de giderek artacaktır. Yön yazarlarına millî devrimci

²⁵² Sadun Aren, “Plan Meselesi”, *Yön*, 25 Nisan 1962, sayı 19, s. 7.

²⁵³ Doğan Avcıoğlu, “CHP İçindeki Mücadele”, *Yön*, 21 Ekim 1966, sayı 186, s. 3.

²⁵⁴ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016, s. 170-175

kalkınmaya ve iktisadi bağımsızlık savaşına öncülük edecek kuvvet ve yeteneğe sahip yegâne zinde güç ordu olmalıdır. ²⁵⁵

Avcıoğlu, bazı aydınların toplumsal gelişmelerin sağlanması için "proletarya"ya yönelmesinin yanlış bir tercih olduğunu savunuyordu. Bu aydınların, gerçek proletarya ile bağlarını kopararak, soyut bir proletarya söylemine saplanma riski taşıdığını belirtiyordu. Birçok aydının proletarya ile herhangi bir gerçek bağlantısı bulunmadığını, sadece soyut bir proletarya aşkını savunduklarını ifade ediyordu. Bu tutumu ise "entelektüel tembellik" olarak nitelendiriyordu. Ona göre, aydınların esas olarak devrimci iktidarların somut sorunlarına odaklanması gerektiğini vurguluyordu. Avcıoğlu'na göre ara tabakalar toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla öncü bir rol oynama kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihi bir misyona sahip sayma eğilimindedir. Bu tabakalar burjuvazi kalkınma çabasında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı arttığı ölçüde kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna girebilmektedir. Millî Kurtuluş Savaşımız bu ara tabakaların eseridir. İhtilal kadrosu eşrafı ve kütleleri peşinden sürükleyerek savaşı başarıya ulaştırmıştır. İleri yönde birçok devrim gerçekleştirmekle beraber bu kadro toprak reformunun süre ihmal etmiş ve millî bir kapitalizm kurmaya yönelmiştir. Ağa komprador takımı ihtilal kadrosunun öncülüğü kabul etmiş ve onunla uzlaşmıştır. Halk kütleleri ise ihtilal kadrosunun iyi niyetlerine rağmen 1930 ekonomik buhranının ve İkinci Dünya Savaşının etkileriyle fena halde ezilmişler ve savaşa peşlerinden gittikleri devrimci kadrodan soğumuşlardır. 1945 Demokrat Parti hareketi ağa ve eşrafın ara tabakalara karşı ayaklanma ve hâkim olma teşebbüsüdür. ²⁵⁶

Avcıoğlu'na göre emperyalizmin zararlarının derinden bilincine varanlar küçük burjuva çevrelerden "zinde kuvvetler" adı verilen güçlerdir. Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasi ve ekonomik cihette tam bağımsızlığını bunlar sağlamaktadır. İşçi burjuva çelişmesine dayandırılan fikirler Batı toplumları için doğru olsa da Türkiye gibi toplumların özel bir durumu vardır. Türkiye'de mezhep, ırk, aşiret bağlarını kullanarak iktisadi ve ideolojik hâkimiyetlerini dayatan zümrenin gücü kırılmadıkça Türkiye'de işçi ve köylü sınıfın ileriye atılımın öncüsü pozisyonuna gelmesi

²⁵⁵ Fahrettin Altun, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, Cilt 2, Sayı 1, 2004, s. 569.

²⁵⁶ Doğan Avcıoğlu, "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, 14 Ekim 1966, sayı 185, s. 8.

imkânsızdır. İşçi ve köylü kitleler ve zinde kuvvetler arasında büyük bir uçurum vardır. Geniş işçi köylü kitleleri yüzyıllık yanlış bir modernleşme politikası nedeniyle ileri güçlere inancını yitirmiştir. Bu uçurum ancak geniş kitlelerin kaderini bir eyle içinde ve zamanla kapanabilir. Emperyalizmle menfaat ortaklığı içinde bulunan çevrelerle imkânsız bir uzlaşmanın peşinde koşmak yerine milliyetçi güçlerin asgari bir program çerçevesinde güç birliği yapması yoluyla her zorluğu aşmak mümkündür. 27 Mayıs bu bilinçlenme ve birleşmeye en büyük örnektir.²⁵⁷ Avcıoğlu'nun "İlerici Askerî Rejimler ve Marksist Teori" yazısına göre Avrupalı toplumların belli bir dönemdeki durumlarına göre geliştirilmiş kavramlar, azgelişmiş ülkelerin çoğunda toplumsal gerçeği anlamayı imkânsız kılmaktaydı. Bir kere bu ülkelerde proletarya tek veri değildi. Batıda önemsiz kalan ve bu yüzden Marksist teori tarafından ihmal edilen ara tabakaları Üçüncü Dünya'da belli koşullar altında millî burjuvaziden bağımsız olarak ileri gidişte öncü rol oynayabilmektedir.²⁵⁸

İlhami Soysal'a göre Türk Ordusu Osmanlı'nın son dönemlerinden beri yeni düzenin öncüsü, her ilerin savunucusu ve kollayıcısı olmuştur. Avcıoğlu'na göre, mütevazı ve yoksul ailelerden gelen ordu, Türkiye'nin ileriye yönelik hamlelerinde en güvenilir güçlerden biridir. Ülkemizin batılılaşma çabalarında ordu her zaman ilerici kesimin yanında olmuştur. Günümüzde de ilerici güçlerin anayasal güvenceden daha güçlü dayanağı ordudur.²⁵⁹

İlhan Selçuk'a göre genç subayların meşrutiyet yıllarında siyasete ilgi duyması Türkiye'yi kurtarmıştı. Atatürk, yurt ve dünya sorunlarını çok yakından bilmese ve izlemeseydi Millî Kurtuluş Savaşını kazanamayabilirdi. O sıralarda İstanbul'un Londra'nın Paris'in siyasal akımlarını çok iyi bilmesi Selçuk'a göre Atatürk'e millî savaşın stratejisinin gerekli olarak saptama olanağı sağlamıştı. Ordu, Tanzimat'tan beri Türkiye'nin batılılaşma devrimlerinde ve halk hareketlerinde hep halkın önünde yürümüştü. Halkla diz dize yaşamış, beraber sıkıntı çekmiş, yoksulluğa katlanmış, halka beraber ağlamış hakla beraber gülmüştür.²⁶⁰ İlhan Selçuk'a göre ordu Türkiye'ye aydın yetiştirme konusunda bereketli bir kaynak olmuştur. Türk ordusu halkın içinden

²⁵⁷ Doğan Avcıoğlu, "27 Mayıs", *Yön*, 27 Mayıs 1966, sayı 165, s. 3.

²⁵⁸ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 174-177.

²⁵⁹ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 174-177.

²⁶⁰ İlhan Selçuk, "Türkiye'de Ordu", *Yön*, 17 Ocak 1962, sayı 5, s. 10.

çıkıştır. Halkın dertlerini yakından tanımaktadır. Toplumun yoksulluğuna hızlı bir biçimde çözüm bulunması arzusundadır. 27 Mayıs'tan sonra sosyal adalet çağrısını birtakım politikacıların karşı çıkmalarına rağmen ordu açmıştır. Bugün sosyal adalet fikrini boğmaya çalışanlar yeteri kadar cüretkâr olmasını önleyen tek kuvvet ordudur. Ordunun din istismarcılarıyla Menderes devri zenginlerden oluşan bu sözde milliyetçilerin memleketi geri götürmelerine fırsat vermesi düşünülemez Atatürk devrinde de memleketi hızla ileriye götürmek için liderlik yapan ordu en sağlam kuvvettir.²⁶¹

Yön'e göre eşraf çocukları daha çok kazanç getiren işi adamlığı ve mühendislik gibi meslekleri tercih ederken askerî okulların parasız oluşu nedeniyle köylü ve yoksul çocuklarına burada eğitim alma şansını tanır. Paşa, bey, ağa çocuklarına orduda nadir rastlanır. Türk Silahlı Kuvvetleri ayrıcalıklı bir kurumdur, ülkenin geleceğine dair kaygı duyanların yüksek düşüncesidir. Bu yüzden, bir hükûmet göreve gelir gelmez Türk demokrasisinin kurucusu niteliğindeki şerefli orduyu da selamlar.²⁶²

Avcıoğlu'na göre Ordu için ülkenin tek kurtuluş yolu sosyal adalet çerçevesinde hızlı kalkınmadır. Sosyal adalet görüşü, 27 Mayıs sonrası ordu sayesinde gelmiştir.²⁶³ Ona göre ordunun iş gücü olarak kalkınma hizmetinde kullanılması gerekir. Ve bu düşünce yeni değildir. Atatürk 1924'te ordunun tarım eğitim merkezi durumuna getirilmesini istemişti. Bundan dolayı ordu okuma yazma öğretmek, temel bilgi ve teknik eğitimi vermek suretiyle ülke kalkınmasını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte gizli işsizliğin askerlik hizmeti yoluyla seferber edilmesi ordunun kalkınmada işin genişliği ve mahiyeti itibarıyla çok farklı bir rol oynamasını gerektirmektedir. Ayrıca ekonomik açıdan verimli olamayan savunma masrafları, Avcıoğlu'nun deyişiyle bütçeni üçte birini yutmakta ve yatırım olanaklarını daraltmaktadır. Askerî dış yardımlar bakım ve personel masraflarını artırarak ekonomik açıdan verimli yatırımları yöneltilecek fonları azaltmaktadır. Yön başyazarına göre bu durumda hızla kalkınmak zorunda bulunan Türkiye'nin ya savunma masraflarını kısmasına ya da yurt savunması görevinin yanı sıra ordunun ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamasına rıza göstermek gerekmektedir.²⁶⁴

²⁶¹ Doğan Avcıoğlu, "Rejim Buhranı", *Yön*, 21 Şubat 1962, sayı 10, s. 3.

²⁶² "Türk, İran ve İsrail Orduları", *Yön*, 30 Haziran 1967, sayı 222, s. 16.

²⁶³ Doğan Avcıoğlu, "Rejim Buhranı", *Yön*, 21 Şubat 1962, sayı 10, s. 3.

²⁶⁴ Doğan Avcıoğlu, "Sosyalist Cezayir", *Yön*, 28 Mart 1962, sayı 15, s. 3.

Ordunun millî çıkarlar için mücadele ettiği savı memleketteki diğer grupların aynı yöndeki iddialarından daha inandırıcıdır. Bir ülkenin silahlı kuvvetleri kadar bağımsızlığı egemenliği ve eşitliği sembolize eden bir başka millî müessese yoktur. Sonra da orduya verilen millî savunma görevi ordunun milliyetçilikle kaynaşmasını zorunlu kılmıştır. Bu duygular orduda bir kutsal emanet inancı yaratmıştır. Fakat her ne kadar askerlerin sivil parti faaliyetlerine katılmaları önlense, yine de çeşitli ideolojiler silahlı kuvvetlere nüfuz ederler. Bunda ordunun bünyesinden gelen şahsi münasebetlerin gizli kapaklı olmaya elverişli oluşunun payı vardır. ²⁶⁵

3.2.6. Liberal demokrasi

Avcıoğlu'na göre genel oy kuralı Batı ülkelerindeki ilerici rolünü Türkiye'de oynayamıyordu. Ona göre, “*Halk, halk düşmanlarının peşindedir ve halkçı zinde kuvvetlere karşıdır.*”²⁶⁶ Çok partili sistem, toplumun yerine eşrafın iktidarının tesis etmiş devrimci grupları ve düşünceleri ise tasfiye etmiştir. Çok partili sistem Batı ülkelerinde köklü reformlara olanak sağlarken Türkiye’de muhafazakârlığın bekçisi olmuş, tutucu güçleri iş başına getirmiş, üstelik devrimci zümreleri ve fikirleri tasfiye etmiştir. ²⁶⁷ Avcıoğlu’na göre çok partili rejim Atatürk inkılaplarına bir çeşit reaksiyon olarak meydana gelmişti. Liberal demokrasi az gelişmiş ülkelerde gericiliğin aracı oluyordu. Ancak suç insanoğlunun uzun mücadelelere sonucu kurduğu bu politik sistemlerde değil ülkenin sosyal yapısındaydı. ²⁶⁸

Avcıoğlu’na göre şehre göç etmiş sermaye sahibi toprak ağalarının da belli bir demokrasi anlayış vardır. Ağalar çok partili düzene kolayca ayak uydurmuşlardır. Ağalar bir yandan seçmen beslemek diğer yandan partileri ele geçirip encümen üyelikleri milletvekillikleri sağlamak yoluyla düzene ayak uydurmuşlardır. Mecliste çok sayıda ağa temsilcisi bulunması manidardır. Seçmen çoğu durumda hangi partiye oy verirse versin ağaları seçmek durumunda kalmıştır. Ağalar halk ve idare adasında bir örümcek örmüştür. ²⁶⁹ Siyasi partilerin bünyesi geniş halk kitlelerinin parlamentoda temsiline imkân vermemektedir. Mali imkânları, vakitlerinin bol oluşu ve menfaatleri

²⁶⁵ “Ordunun Politikadaki rolü”, *Yön*, 28 Kasım 1962, sayı 50, s 11.

²⁶⁶ Hikmet Özdemir, *1960’lar Türkiye’inde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 238-239.

²⁶⁷ Doğan Avcıoğlu, “İnönü’nün konuşmaları”, *Yön*, 24 Ocak 1962, sayı 6, s. 3.

²⁶⁸ Hikmet Özdemir, *1960’lar Türkiye’inde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s.. 245-247.

²⁶⁹ Doğan Avcıoğlu, “Demokrasi Düşmanları”, *Yön*, 4 Nisan 1962, sayı 16, s. 3.

ağaları parti teşkilatında rol almaya itmektedir. Ağalar da bu durumdan faydalanmakta ve birçok ilde parti teşkilatlarına hâkim olmaktadır.²⁷⁰ Ağa, bey ve şeyhlerin, Köylüyü her yönden tam bir çember içinde tutup onların kullanacakları oy tercihine etki etmektedir ve bu sebeple bütün partiler, prekapitalist düzen kalıntısı bu ailelerden ve ırk ve mezhep ayrımlarından faydalanmaktadır.²⁷¹ Avcıoğlu'na göre Amerikalının tarafında olanlar şehirlerdeki büyük zenginler ve köy halkıdır. Nüfus çoğunluğunu oluşturan köy halkı dinî muhafazakâr olup genellikle köy imamının etkisi altındadır ve Adalet Partisi onların inançlarıyla ustaca oynayabilmektedir. Sosyal ve ekonomik reform talep edilen taraf olarak tarif edilen ılımlı şehirliler ise kaçınılmaz biçimde hem muhafazakârlara hem ABD'ye karşı gelecektir. ABD buna karşı iç ve dış tutucular ittifakı vasıtasıyla bürokrasideki devletçi eğilimleri baskılamaya ve bürokrasiyi yerli yabancı kapitalist sınıfın hizmetinde bir oluşuma dönüştürmeye çalışmaktadır. Kamu kurumlarında çalışan binlerce çalışan ABD'ye eğitime gönderilmiş ve kendi görüşlerinin benimsemiş Türk bürokrat sınıfı yetiştirmeye çalışmaktadır.²⁷²

Avcıoğlu'na göre devrimciler, en geniş demokrasiden yana olmakla birlikte bu durum Batı siyasi kurumlarının ülkeye uyarlanmasından ibaret olmamalıdır. Tutucular koalisyonu Batı demokrasi kurumlarının işlediği bir düzende de varlığını sürdürebilir. Atatürk'ün devrimci ve toprak reformu yanlısı otoriter tek parti rejimi, toprak reformu karşısı Demirel'in iktidara getiren güncel liberal rejimden daha demokratiktir. Sandık yoluyla iktidara gelen bir iktidarın gerçekte çok partili antidemokratik sermaye diktatörlüğü getireceği gibi hayatını alın teriyle kazanan kitle çoğunluğuna dayanan tek partili ve otoriter görünümlü bir iktidar aslında gerçek bir demokrasi de olabilir. Amaç, hem demokrasiyi, hem de politik liberalizmi en geniş manasıyla tesis etmek olmakla birlikte, demokrasi ve liberalizm kavramlarını, Türkiye'de çok kez yapıldığı gibi karıştırmaktan kaçınılmalıdır.²⁷³ Ancak liberal demokrasiye iten sebepler ne olursa olsun sosyal bakımdan bunun sonucu, milliyetçi devrimci hareketin yok edemediği bey, ağa ve tefeci ile komprador nitelikteki kapitalist sınıfın iktidar üzerindeki gücünü artması olmuştur. Toprak reformunun gerçekleştirilememesi sonucu güçlenen bu tutucu güçler çok partili demokratik dönemde ön plana çıkmışlar ve milliyetçi

²⁷⁰ Doğan Avcıoğlu, "Efendilerimiz", *Yön*, 3 Ocak 1962, sayı 3, s. 3.

²⁷¹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - İkinci Kitap*, Tekin Yayınevi, 1976 İstanbul, s. 1195.

²⁷² Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: İkinci Kitap*, s. 945.

²⁷³ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: İkinci Kitap*, s. 1184-1185.

devrimcileri zayıflatmışlardır. ²⁷⁴ Avcıoğlu kuvvetler ayrılığı konusunda bir güçlü hükûmet savunucusudur. Ona göre sosyal demokrasini ve planlı kalkınmanın önünü açtığı için ilerici bulduğu 1961 Anayasasının gerici olan tarafı, Anayasa Mahkemesi, millet meclisi ve senatodan oluşan çift meclis sistemi ve yürütme erkinin elini kolunu bağlayan birçok detaydır. ²⁷⁵

Taner Timur, demokrasinin temeli olan genel oy esasının, sosyal yapısı ikilik arz eden ülkelerde demokratik olmayan bir sonuca yol açtığını savunur. Bu tarz memleketlerde birincil grup üyeleri çoğunluk ağalar azınlıktadır ancak genel oy hakkı, ağaların oyunu çoğaltan bir işlevdedir. Çünkü köylülerin çoğunun siyasi katılımı ağanın istediği doğrultuda olmaktadır. Bu şekilde, yapısal reformlar talep eden aydının karşısına yıkılmaz bir set örülmüş olur. Birincil grup alışılmış düzenini değiştirmek istemeyen geleneksel hayat biçiminin sürdürmek dışında bir talebi olmayan karakterde olurken şehirli aydın vatandaş düzeni değiştirmek ister fakat genel oy esasının ortaya çıkardığı tablo buna geçit vermez. ²⁷⁶

Ahmet Taner Kışlalı'ya göre; Batı memleketlerine politik sistemi sosyal ve ekonomik yapıdaki değişimlerin sonucunda ortaya çıkmıştı. Evvela sınıflar ortaya çıkmış, gelişmiyor bunlar arasında bir denge kurma ihtiyacı demokrasi rejimini ortaya çıkarmıştır. Az gelişmiş memleketlerine ise tam tersine “politik düzenin sosyal yapıyı değiştirmesi” diye tarif edebileceğimiz bir ihtiyacı vardır. Sınıf şuurunun olmadığı bir toplumda demokrasi tatbik edilmeye kalkışılırsa toprak ve ticaret ağalarının egemen olduğu bir dün gelişir. Az gelişmişlik çemberinin kırılması için egemen sınıfın çıkarlarına ters düşecek şekilde düzenin değişmesine gerekir. ²⁷⁷

Yön hareketi sosyalizmin demokrasiye karşıt olmadığı savunur. Mümtaz Soysal'a göre hakiki anlamıyla demokrasi ancak sosyalizmle mümkündür. Sadun Aren sosyalizmin demokrasi karşıtı olmadığını demokrasinin zorunlu bir aracı ve yardımcısı olduğunu söyler. Demokrasi ancak halkın yönetime katılımıyla, idarecilerini denetlemeleriyle mümkündür ki idarecilerin istismarı engellenebilsin. Halkın

²⁷⁴ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - Birinci Kitap*, Tekin Yayınevi, 1976 İstanbul, s. 520-521.

²⁷⁵ Doğan Avcıoğlu, “Plan”, *Yön*, 23 Haziran 1967, sayı 221, s. 3.

²⁷⁶ Taner Timur, “Az Gelişmiş Memleketlerde Genel Oy”, *Yön*, 17 Ocak 1962, sayı 5, s. 17.

²⁷⁷ Ahmet Taner Kışlalı, “Batı Tipi Demokrasi ve Azgelişmiş Ülkeler”, *Yön*, 27 Mayıs 1966, sayı 165, s. 16.

katılımının ihmali sonucunda ancak bir sömürücü grubun yerine diğeri bir sömürücü grubun almasından söz edilebilir. ²⁷⁸ Mümtaz Soysal 1965 seçimlerindeki AP galibiyetini "*kitleler kendilerini eninde sonunda ezecek olan bu iktidarı neden işbaşına getirmişlerdir*" diye sorar. Ona göre; "*Ekonomik ve sosyal yapısı hala ortaçağ kalıntıları olan sanayi devrimlerinin temel sarsıcı değişikliklerinden geçmemiş Türkiye gibi bir ülkede büyük halk kütlelerini sadece sözle ve yazıyla uyandırmanın imkânı yoktur. (...) Halkın yararına olduğu çoktan ispatlanmış formüller bu insanların dillerinde daha doğrusu ekonomik kaldıraçlarda çoktan komünistlik din ve aile düşmanlığı, gâvurluk, vatan hainliği haline sokulmuştur.*" ²⁷⁹

3.2.7. Arap dünyasındaki “ilerici” askerî rejimler

Üçüncü Dünya’da “ilerici askerî rejim” idarelerinin yükselişte olduğu bu dönemde Yön’e göre Arap halkının kaderinin, yabancı başkentlerde, milletlerarası konferanslarda ya da emperyalizmle işbirliği eden gericilerin saraylarında dizildiği devirler kesin olarak arkada kalmıştı. Arap vatandaşı, ihtilal sayesinde, kendi hayatını kendisi çizme hakkını elde etmişti. Arap vatandaşı, kendi halkının kaderini kendi verimli topraklarında, büyük fabrikalarında, yüksek barajların da, harekete geçmesi büyük gücü sayesinde kendisi tayin edecekti ²⁸⁰ Yön’e göre bu halklar yavaş fakat şuurlu bir biçimde yeni bir ufka doğru yol alıyorlardı. Bu yeni ufuk her toplumun kendi yapısına uygun bir sosyalizm idi. Bu yön sömürgecilik, sefahat ve teknik geriliklerden kurtulmak anlamına gelerek gücünü, sosyal adalet, milliyetçilik ve halkçılıktan alıyordu. Bu yeni akımda dikkat edilecek noktalardan biri henüz genç olan sosyalizmin milliyetçilikle birlikte gelişmiş olmasıydı ²⁸¹

Yön’ün o dönem en ilgisini çeken rejimler Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasındaki sosyalist rejimlerdi. 1952’de Mısır’da Nâsır’ın Hür Subaylar Hareketi, 1960’larda Suriye’de Baas Partisi ve parti içi darbeler sonrası tek adam olarak iktidarı ele geçiren Hafız Esed, Cezayir’de Ahmed bin Bella’nın Millî Kurtuluş Cephesi ve ardından onu deviren Huvari Bu Medyen’den sıklıkla bahsedilmiştir. *Devrim* gazetesinin yayınlandığı yıllarda da 1968’de Irak’ta Baas Partisi, 1968’de

²⁷⁸ Fahrettin Altun, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, Cilt 2, Sayı 1, 2004, s. 567

²⁷⁹ Hikmet Özdemir, *1960’lar Türkiye’inde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993, s. 238-239.

²⁸⁰ “Azgelişmiş ülkelerde tek çıkar yol, sosyalizm”, *Yön*, 24 Ekim 1962, sayı 45, s. 11.

²⁸¹ “Asya Sosyalizminin Milliyetçi Kaynağı”, *Yön*, 7 Mart 1962, sayı 12, s. 16.

Sudan'da Numeysi, 1969'da Libya'da Kaddafi iktidara gelmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında sosyalist dalga devam etmiş ve bu rejimler Yön-Devrim çevresi tarafından örnek gösterilmiştir.²⁸²

Mihri Belli'nin E. Tüfekçi müstear adıyla yazdığı yazıda Arap sosyalizminin desteklenmesi gerektiğini söyler, çünkü antiemperyalist bir işlev görmekte ve komprador sermayeye ve feodaliteye karşı bir çizgidedir. Niyazi Berkes'in sosyalizme yönelen bir ülkede hâkim olması gereken laiklik havasına bu ülkelerde rastlayamadığı şeklindeki tespitine ise Belli, bir halkın içinde bulunduğu gelişme evresini dikkate almadan yapılan değerlendirmelerin hatalı olacağını söyleyerek cevap verir.²⁸³ Belli'ye göre; iktisadi ve toplumsal konularda olduğu gibi ideolojik alanda da bir halk için o halkın gelişmesinin mümkün kıldığı ölçüde ileri adımlar atılabilir, bu hâli dikkate almadan daha ileri sıçramaya kalkılırsa tarihî gelişime uyumsuz bir duruma düşülür.²⁸⁴ Yön'de yayınlanan "İleri Askeri Rejimler ve Marksist Teori" başlıklı yazıda, Orta Doğunun ileri düzey demokrasiler arasında olmamasına rağmen Küba hariç en ileri ve rabıtalı kapitalist olmayan gelişme tecrübeleri bu coğrafi alandan çıktığına dikkat çekilir. Yön'e göre, Arap sosyalizmi uzun yolculuğun sonunda evrenselliğe açık bir yol olabilecektir.²⁸⁵ Bu rejimler incelendiğinde de ideolojik olarak sosyalizan bir sol ile milliyetçiliğin iç içe geçtiği, ordu içinde bir grubun askerî bir darbe ile yönetime el koyup bunu bir devrim olarak kavramsallaştırması, devletleştirme ve tarım reformu uygulamaları, tek parti rejimi, Batı karşıtı bir

²⁸² Halil Berktaş, "Unutulan darbe: 12 Mart; unutulmuş tarih: 1965-71", *Serbestiyet*, 12 Mart 2017, <https://serbestiyet.com/yazarlar/unutulan-darbe-12-mart-unutulan-tarih-1965-71-18377/> Erişim tarihi: 19 Haziran 2024.

²⁸³ O dönem aralarında Ortadoğulu politikacı ve yazarların da olduğu yabancı yazarların Yön'de yer verilen yazıları aracılığıyla sosyalizmin Marksizm-Leninizmden farklı olarak dini dışlamadığı, sosyalizmin İslam'ın insanlık ilkeleriyle uyumlu olduğu anlatılmaya çalışılıyordu. Birçok yazıda İslam'ın sosyal adaleti desteklediği ve sosyalizmin de bu ilkelere uygun olduğunu hatta İslam'ın ve diğer dinlerin sosyalizmi andırdığına dair yazılar yazmışlardır. Yön dergisi, İslam'ın sosyal adaleti desteklediğini ve sosyalizmin de bu ilkelere uygun olduğunu vurgulamıştır. Garaudy'nin "Sosyalizm ve İslamiyet" kitabını Türkçeye çeviren Yön Yayınları, sosyalizmin Türklere ve Müslümanlara uzak olmadığını göstermeye çalışılıyordu. Macar, *a.g.e.* s. 166;

"Mısır", *Yön*, 1962, sayı 24, s. 17;

Ömer Uzegan, "İmam Ali: İnsan Haklarının Babası", *Yön*, 1965, sayı 111, s. 12;

Beşir Hacı Ali, "Sosyalizm ve Din" *Yön*, 1964, sayı 81, s. 12;

Muhammed Uda, "Müslümanlık ve Sosyalizm", *Yön*, 1964, sayı 82, s. 12;

Jean François Kahn, "Sosyalizm ve İslamlık", *Yön*, 1965, sayı 97, s. 8;

Roger Garaudy, "İslam Sosyalizmi ve Marksizm", *Yön*, 1965, sayı 117, s. 8-9;

Erdoğan Alkan, "Dinler ve Sosyalizm", *Yön*, 1962, sayı 40, s. 18;

Neşe Derviş, "İsa Sosyalist mi?", *Yön*, 1962, sayı 35, s. 9.

²⁸⁴ E. Tüfekçi, "Doğu'da Olmak Nedir?", *Yön*, 1966, sayı 147, s. 9-10.

²⁸⁵ "İlerici Askeri Rejimler ve Marksist Teori", *Yön*, 1966, sayı 172, s. 8-10.

antiemperyalist söylem dikkat çeker. Bu ülkelerden kimisinde de aynı Türkiye'nin 1960'ları gibi devrim ilan eden bir darbenin ardından çok sayıda artçı sarsıntı gibi yaşan çok sayıda iç darbe yaşanmıştır. Avcıoğlu tek parti rejimine dayalı meclis yerine asker-sivil karışımı konseyden idare edilen rejim hedefinde bu ülkelerden etkilenmiştir.

Avcıoğlu'na göre, Nâsır'ın hedefi Arap sosyalizmi yoluyla Arapları birleştirmektir. Başka bir deyişle Nâsır'ı destek vermek sosyalizme yönelen bir Arap dünyasına destek vermektir. Nâsır, vatanını küresel kapitalizmin boyunduruğundan kurtarmış yabancı ve yerel şirketleri ve dış ticareti devletleştirerek ve toprak reformları ile feodaliteyi tasfiye ederek Mısır'ı kapitalist olmayan bir gelişme yolunun temellerini atmıştır. Bunun ile birlikte Avcıoğlu tasfiye edilen kapitalist sınıfın yerini asker ve sivil bürokrasi aldığı için rejimin işçi, köylü, emekçi temelini zayıf olduğu ekler. Ona göre bürokrasinin hâkimiyeti kırılınca Mısır gerçek sosyalizm yoluna girecektir.^{286 287} Bürokrasi kalkınma ve devletçilik ilkelerini desteklese dahi “devrimci hedeflere set koyan bir fren” işlevi görebilir. Bunun çaresi de işçi ve köylünün temsil edildiği sosyalist bir partinin varlığıdır. Sosyalistlerde bile Araplara yönelik bir küçümseme duygusu olduğundan Nâsır sanki Hitler'in kötü bir taklidi gibi gösterildiğinden yakınan Avcıoğlu, aslında Nâsır ve etrafındaki küçük burjuva kökenli milliyetçi ve inkılapçı grubun Atatürk'e benzer bir bağımsızlık ve kalkınma mücadele verdiğini söyler. Nâsır'ın harp okulunda Atatürk'ün hayatını okuyarak politikaya ilgi duymaya

²⁸⁶ Doğan Avcıoğlu, “Amerika ve Arap Sosyalizmi”, *Yön*, 13 Şubat 1963, sayı 61, s. 3.

²⁸⁷ Ortadoğu'da kalkınma politikalarının temel enstrümanı toprak reformu yasalarıydı. Mısır'da 1952'de, Irak ve Suriye'de 1958'de, İran'da 1962'de yürürlüğe konan bu politikalar tedrici bir biçimde icra edildi. Mısır'da Nâsır iktidara geldiğinde toprak sahiplerinin binde 4'ü, ülkenin tarım arazisinin yüzde toprak sahiplerinin yüzde 94'ü ise tarım arazilerinin yüzde 35'ine sahipti. Kişi başı ortalama olarak ilk kategoridekiler 170 feddan, ikinci kategoridekiler 0.8 feddana sahipti. (1 feddan yaklaşık 4200 metrekaredir.) Nâsır iktidara gelir gelmez çıkardığı yasa ile kişi başı tarım arazisini 200 feddanla sınırladı. Fazlasını ise devlet ve 5 feddan altı toprak sahipleri paylaşacaktı. Nâsır ilk yıllarında özel sermayeye kimi teşvikler verse de Mısır, yatırım sermayesi için cazip değildi. Para bulmakta güçlük yaşayan Nâsır, Mısır'ın tesislerinin çoğunu almaya yöneldi. 1961-1964 dönemi çıkan kararnameler ile yabancı şirketler, bankalar, sigorta şirketlerine, ithalat şirketleri vb. Pek çok şirket millileştirildi. Bir iktisadi planlama kurumu oluşturuldu. Nâsır ayrıca 1961'de yeni bir toprak reformu yasası çıkararak bir toprak sahibinin azami 100 feddan toprak sahibi olmasının kararlaştırıldı. Bu sayı 1969'da 50 feddan ile sınırlandı. Yapılan tüm toprak ıslahatları, tarım arazisinin yalnızca yüzde 12'sini tutsa da toprak sahipliğinde kayda değer iyileşmeler yaşandı. 1964 itibarıyla 5 feddan altı küçük ölçekli araziler toplam arazilerin yüzde 55'ini, 5-50 feddan arası orta ölçekli araziler yüzde 33'ünü, 50 ila 100 feddan arası büyük ölçekli araziler yüzde 12'sini oluşturuyordu. Kırsal yoksul devam ediyor olsa da küçük toprak sahibi köylülerin durumları düzeldi. Anne-Laure Dupont; Catherine Mayeur-Jaouen; Chantal Verdeil, *Ortadoğu Tarihi:19. Yüzyıldan Günümüze*, Doğu Batı Yayınları, 2016, s. 348; William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, 2008, s. 336, 352-353; Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi*, Say Yayınları, 2012, s. 348.

başladığını iddia eden Avcıoğlu'na göre Mısırlı devrimciler politik bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla taçlandırmak kaçınılmaz biçimde sosyalizme yönelmiştir.²⁸⁸ Nâsır Millî Yasa başlıklı sosyalist programı başarıyla icra edebilirse Ortadoğu'nun ezilen ve sömürülen kütleleri Nâsır'ın takipçisi olacaktır.²⁸⁹ Melih Tümer Mısır'da Nâsır iktidarı başladığından beri istikrarlı bir biçimde millî kaynakların kullanımında kamu yatırımlarını artırıp özel yatırımların düştüğüne dikkat çekip toprak reformu ve devletleştirme politikalarından övgüyle bahseder. Nâsır, iktisadi planlama ile kalkınma hedeflerine daha hızlı erişecektir, çalışma saatlerinin azaltılmasıyla istihdamı artırmayı, işçi ücretlerini artıran tedbirlerle, sosyal adaleti sağlamayı, çalışanları şirketlere ortak yaparak verimliliği artırmayı amaçlamaktadır.²⁹⁰ Yön'deki Ordu ve Kalkınma başlıklı yazıda askerî rejimlerde veya askerin hâkim olduğu rejimleri iki farklı tip mevcut olduğunu söyler. Birinci tip sosyal hedeflidir, modernleşmeyi amaçları ikinci tipte millî birliği gerçekleştirme hedefi baskındır. Nâsır'ın Mısır'ı sosyal hedefi askerî rejim tipinin tam bir örneğidir.²⁹¹

Yön, Mısır'ın 1962 tarihli ideoloji ve strateji belgesi Millî Yasa'nın demokrasi konusunda yeni görüşler getirdiğini belirterek okurlarıyla paylaştığı yazıda vurguladığı noktalar dikkat çekicidir. Bu metne göre eğer ekonomik güç sömürücü kapitalizmin elindeyse o ülkede yalancı demokrasiden söz edilebilir. Yalancı demokrasi de bir ihtilal için en büyük tehdittir. Toprak ağasının istediğine oy atacağından tarım işçisine verilen oy hakkı da aldatmacadan ibarettir. Vatandaşlar eğer sömürünün tüm biçimlerinden kurtulur, millî servetten hakça bir pay alır ve geleceğine gölge düşüren tüm kaygılardan arınırsa gerçek anlamda seçimlerde oy hürriyetine sahip olur.²⁹² ²⁹³ Yön'de çıkan Milliyetçilik Karşısında Emperyalizm başlıklı yazıda şöyle denilir:²⁹⁴

²⁸⁸ Doğan Avcıoğlu, "Çağımızda Ekonomik Bağımsızlık Mücadelesi: Mısır Örneği", *Yön*, 11 Kasım 1966, sayı 189, s. 8-9.

²⁸⁹ "Arap Birliği", *Yön*, 5 Eylül 1962, sayı 38, s. 17.

²⁹⁰ Melih Tümer, "30 Milyonluk orduda 40 bin yaralı", *Yön*, 20 Aralık 1961, s. 19.

²⁹¹ Enver Abdülmalik, "Ordu ve Kalkınma", *Yön*, 5 Haziran 1963, sayı 77, s. 13.

²⁹² "Geri kalmışlık ile gelişme arasındaki çatışma, dünya barışı için tehlikedir", *Yön*, 14 Kasım 1962, sayı 49, s. 10-12.

²⁹³ Hür Subaylar, 1940'tan beri silahlı kuvvetler içinde gizlice bir biçimde teşkilatlanan, yüz civarında subaydı. 1952'de Kral Faruk'u devirerek iktidarı ele geçirince icra organı işlevinde bir Devrim Komuta Konseyi (DKK) kurdular. DKK, önce tam siyasi partileri kapattı ve yerine ülkenin tek partisi olarak Kurtuluş Hareketi'nin kurdu. 1956'daki yeni anayasa ile bakanlar kurulu ve parlamento kuruldu. Nâsır bakanlıkları ve kilit yönetim mevkilerini DKK üyesi asker kökenli arkadaşlarına verdi. Kurtuluş Hareketi'nin sonradan yerini rejimin yeni tek partisi olan Millî Birlik'e bıraktı. Dupont, vd., *a.g.e.*, s. 317; Cleveland, *a.g.e.*, s. 339-342; Mansfield, *a.g.e.*, s. 367.

²⁹⁴ "Milliyetçilik Karşısında Emperyalizm", *Yön*, 26 Mayıs 1967, sayı 217, s. 8-11.

“Mesela bağımsızlığına yeni kavuşmuş bir ülkede, bir hükûmet etrafında, ülkenin sosyal-ekonomik yapısından emperyalizm ve sömürgeciliği söküp atma azmiyle birleşmiş bir halk cephesi toplanmışsa, bu rejime bir siyasi parti halinde muhalefet etmede kimlerin çıkarı olacaktı? Bu özel tarihi şartları hiçe sayarak, demokrasi adına çok partili sistemi empoze etmeye çalışanla, aslında, emperyalizmi bir beşinci kol halinde örgütlendirmenin özlemini çekmiyorlar mı? “Çok partili sisteme geçsek, karşımızdaki parti CIA partisi olur.” diyen Başkan Nâsır acaba tamamen haksız mı? Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşından hemen sonra bir “mandacılar partisi”ne müsaade etseydi ne olur”

Yön’e göre Nâsır’ın siyasi partilerden hoşlanmamaktadır. Çünkü bir komünist partisi Moskova’nın, bir gerici parti de yabancı kapitalizminin kuklası olacaktır. Hâlbuki toplumun çıkarı tek ve aynıdır. Nâsır’ın Mısır’ında Başkanın Nâsır eğer bozuk ahlaklı kimselerle yabancıların uşakları bir tarafa bırakılırsa Meclisin bütün üyelerini sosyalist tedbirler üzerinde anlaşılmaya varacağına inanmaktadır.²⁹⁵ Yön, Nâsır’ın *“Birleşik Arap cumhuriyeti, sosyal bir gelişim safhası geçirmektedir. Biz memlekete derebeylik düzeninin tasfiyeye uğraşırken, derebeyliğini savunan sermaye diktatörlüğünü geri getirmeye çalışan bir partinin faaliyetine müsaade etmek mantıksızlık olur. Milleti teşkil eden bütün grupları Millî Birlik içinde toplayan fikirlerin başımızın üstünde yeri var.”* sözünü aktararak yeni rejimin tek parti üzerinden toplumu kontrol altına alma hedefini gerekçelendirir.²⁹⁶

Yön’ün sıkça referans verdiği bir diğer rejim Fransa’dan bağımsızlığını kazanan Cezayir’in FLN rejimiydi. Yön, Cezayir’in Avrupalıların terk ettiği geniş arazi ve fabrikaların idaresini işçilere vererek ihtilalci bir karar almıştı. Yön Avrupalıların sahipsiz bıraktığı geniş arazi ve fabrikalarının millileştirilip yönetimini işçilere bırakılmasını sıkça övmüştür.^{297 298} Avcıoğlu, Cezayir ordusunun solcu bir

²⁹⁵ Kingsley Martin, “Nâsır, Mısır Sosyalizmini anlatıyor”, *Yön*, 31 Ocak 1962, sayı 7, s. 19.

²⁹⁶ “Nâsır’ın Hedefleri”, *Yön*, 4 Temmuz 1962, sayı 29, s. 16.

²⁹⁷ “Cezayir”, *Yön*, 24 Nisan 1963, sayı 71, s.13; “Cezayir”, *Yön*, 15 Mayıs 1963, sayı 74, s. 11-12.

²⁹⁸ Bağımsızlık ilanının ardından Cezayir’in siyasi ve ekonomik yönetiminde etkisi olan 300 bin kişi dâhil yaklaşık 900 bin Avrupalı ülkeden ayrılmıştı. 12 Mart 1963’te Ahmed bin Bella, Avrupalıların ülkeyi terk etmesi ile sonucu boş kalan sanayi ve tarım işletmelerini ve Avrupalılara ait mülkleri kamulaştırdı. Bella bir Millî Tarım Reformu Ofisi (ONRA) kurdu. Sanayi ve ticaret alanında, Avrupalılardan kalan işletmeler ve Fransız şirketlerine ait bazı küçük işletmeler özyönetim sistemi altına alındı. Dış ticareti büyük ölçüde Millî Ticaret Ofisi (ONACO) adında bir kamu kurumu idare ediyordu. Özyönetimli işletmeler ilke olarak doğrudan demokrasiye tabiydi. Devlet, ticari mülkün sahibi iken, işçiler, işletmeyi idare eden bir icra kurulu oluşturuyordu. Devletin atadığı yönetici, kurulun

ordu olduğunu, Bin Bella'nın kapitalizmin temsilcileri olan Yusuf bin Hadde, Ferhat Abbas, Hıdır, Bitat gibi isimleri ordu sayesinde tasfiye edebildiğini otojestiyon (özyönetim) ve müsadere, millîleştirme gibi önemli ekonomik reformları ordunun tam desteği ile gerçekleştirdiğini söyler.^{299 300}

Yön, 1967'de yayın hayatına son verdikten sonra Yön hareketinin mensupları 1968'de iktidara gelen Irak Baas'ı, 1969'da Libya'da başa gelen Muammer Kaddafi ve aynı yıl Sudan'da iktidarı ele geçiren Numeyri cuntaları hakkında da benzer görüşlerini ifade etmeyi sürdürmüştür.³⁰¹ Hasan Cemal'in aktardığına göre Doğan Avcıoğlu'nun kütüphanesinde Baas düşüncesinin Suriyeli ideologları Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın kitapları vardı.³⁰² Devrim'de Üçüncü Dünya ülkelerinde ordunun oynadığı devrimci role ilişkin Profesör Mirsky'nin şu yazısı yer almıştır:³⁰³

“Mısır ve Suriye örneğinde olduğu gibi, Libya’da da genç subaylar devrimci bir güç olarak harekete geçmişlerdir. Libya ve Sudan’daki darbeleri yapanların çoğu Batılı askerî okullarda, İngiliz Kraliyet Askeri Kolejinde okumuşlardır. Fakat bu tutucu askerî kuruluş bile onları İngiliz modeli saygıdeğer askerî bürokratlar haline getirememiştir. Örgütlü bir sivil muhalefet olmadığından devrimci dönüşümlerin ilk aşamasında ordu yine bir bütün olarak ilerici güçlerin yanında yer almıştır. Peru’daki

---

ulusal ekonomik merkezi planlama hedeflerine aykırı olabilecek herhangi bir kararı veto etme hakkına sahipti. Bu Medyen hükûmeti iktidarının ilk yıllarında madenleri, bankacılığı, sigortayı ve imalat sektörlerini ve son olarak petrol ve gaz sektörleri millîleştirerek Cezayir ekonomisinin kontrolünü ele geçirme yönünde büyük dönüşümlere imza attı. Benjamin Stora, *Algeria 1830-2000 A Short History*, Cornell University Press, 2001, Ithaca and London. s. 133-134; Martin Stone, *The Agony of Algeria*. New York: Hurst & Company, 1997, s. 55.

²⁹⁹ Doğan Avcıoğlu, “Bin Bella’dan Sonra”, *Yön*, 1965, sayı 117, s. 5.

³⁰⁰ Cezayir Devlet Başkanı Bu Medyen’in politikaları aynı zamanda ordunun siyasette ve kamusal yaşamın diğer alanlarında daha doğrudan bir rol oynamasını destekliyordu. Ordu, Cezayir bağımsızlık savaşı ruhunun ve Cezayir millî kimliğinin en üst düzeyde tezahürü olarak değerlendirilen ayrı bir grup haline geldi. Kendi içinde çokça gruplaşmalar olsa da Cezayir Ordusu, Cezayir siyasi elitleri içindeki kalıcı hizipçiliğin ve kayırmacılığın üstünde milletin birliğini temsil eden siyaset üstü bir organ olmayı başarmıştı. Devlet propagandası ve eğitim yoluyla yapılan endoktrinasyon ile ordunun bu konumu pekiştirildi. 19 Haziran 1965 darbesi ile askerî rejim daha da belirginleşti. Neredeyse tamamen askerî bir yapı olan Devrim Konseyi’ne geniş yetkiler verilerek siyasi liderlik ciddi şekilde kontrol altına alındı. Devrim Konseyi devletin en yüksek organıydı. Bu Medyen bu Konseyin başkanı, aynı zamanda Ordu Komutanı ve Cezayir Devlet Başkanıydı. Konseyin rolünü kurumlar üstünde kontrol olduğunu açıklamıştı. Hükûmet, çoğunlukla sivil kadrolardan teşkil olsa da Devrim Konseyi’nin kontrolü altındaydı. Stone, *a.g.e.*, s. 54; P. St John, “Independent Algeria from Ben Bella to Boumédiène: I. The Counter-Revolution and Its Consequences”, *The World Today*, 1968, 24 (7), s. 291-292.

³⁰¹ Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 223-224

³⁰² Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, 2013, s. 113.

³⁰³ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 215.

askerî yöneticilerin aldıkları tedbirlerden de anlaşılacağı gibi, ordu Latin Amerika'da da gericilerin güvenilir bir dayanağı olmaktan çıkmaktadır.”

Devrim gazetesinin 8 Eylül 1969 tarihli sayısında Sudan'da askerî darbe ile iktidara gelen Hür Subaylar Rejimi'nden şöyle bahsediliyordu.³⁰⁴

“İhtilal Konseyi'nin 39 yaşındaki başkanı Numeyri, ilerici hareketin amacını şöyle belirliyordu: 'Batı tipi demokrasi yönetini bizde iflas etmiştir. Kurmak istediğimiz sistem, ilerici asker ve sivillerden oluşacak ve halka dayanacaktır.' Görüldüğü gibi Sudan ordusunun vatansever subayları, çok partili sistemin ülkeninin sorunlarına bir çözüm yolu gerirmediğine sadece emperyalizm ve onunla bütünleşmiş sınıf ve tabakaların egemenliğine yol açtığı kanısını taşımaktadırlar. Bunun içim iktidara el koymuşlardır. Ülkeyi kalkınma rayına oturtacak yolun, asker-sivil tüm ilerici ve devrimci güçlerin kenetlenmesinden geçtiğini savunmaktadır.”

Doğan Avcıoğlu, Devrim gazetesinde 23 Mart 1971 tarihli ve “Parlamentoculuğun Takkesi Düştü” başlıklı yazısında şöyle der:³⁰⁵

“Emperyalizm ve işbirlikçileri, Türkiye'de bir Ordu müdahalesinden neden ürkmektedirler? Çünkü emperyalizm bilmektedir ki, geniş gövdesiyle milliyetçi olan ordular, eninde sonunda antiemperyalist bir rotaya otururlar. ABD'nin bizi ayrılmaz bir parçası saydığı Ortadoğu'ya bir bakalım: 1952 Mısır, 1953 Irak ve Suriye darbelerinin teşvikçisi ve hatta hazırlayıcısı ABD olmuştur. Ama milliyetçi subaylar, kısa bir sürede ABD'nin hiç hoşlanmadığı antiemperyalist bir tutumu benimsemişlerdir. Cezayir'den Libya'dan tutunuz da Sudan'a kadar, Ortadoğu'daki bütün askerî rejimler milliyetçidirler ve halkçıdırlar. Öteki bütün rejimler ise, başta Tunus olmak üzere, gerici dirler ve emperyalizmin uydusudurlar. Peru'da sandıktan çıkmış olan orta sol hükûmet, emperyalizmin sevgilisiydi: onu deviren milliyetçi-devrimci askerî hükûmet ise hasmıdır.”

³⁰⁴ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 215-216.

³⁰⁵ Doğan Avcıoğlu, *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İleri Yayınları, 2006, s. 859-862.

4. 9 Mart 1971 darbe teşebbüsü

TBMM’de temsil edilen ilk sosyalist parti 1961’de bir grup sendikacı tarafından kurulan ve 1962’den itibaren genel başkanlığını hukukçu ve akademisyen Mehmet Ali Aybar’ın yaptığı Türkiye İşçi Partisi’ydi (TİP). 1965’te 15 milletvekili kazanan TİP seçim kanununda millî bakiye sisteminin kaldırılması üzerine 1969 seçimlerinde sadece iki sandalye kazanabilmiş ve siyaset sahnesinden dışlanmıştır.³⁰⁶ TİP içinde sosyalist devrim ve millî demokratik devrim olarak iki ana grup oluşmuştu. Genel başkan Mehmet Ali Aybar’ın da içinde bulunduğu grup olan sosyalist devrimciler demokratik yöntemlerle devrimin gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı. Mihri Belli liderliğindeki Millî Demokratik Devrimciler (MDD) Türkiye’nin proleter sınıfı zayıf feodal nitelikte bir Asyalı toplum olduğundan devrimin ancak aydınlar ve ilerici subaylar örgütlenerek gerçekleşebileceğini savunuyorlardı. 1968’de Mehmet Ali Aybar’ın Sovyetlerin Çekoslovakya’yı işgalini kınaması MDD grubunun tepkisini çekti. MDD fikriyatını savunan radikaller devrim için propagandanın yeterli olmadığını ve silahlı mücadelenin şart olduğunu savunmaya başladılar. Doğu Perinçek’in Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi’nden (TİİKP) kopan İbrahim Kaypakkaya Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist (TKP/ML) ve Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu’nu (TİKKO), Deniz Gezmiş Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nu (THKO), Mahir Çayan Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi’ni (THKP-C) kurarak kent gerillası savaşı başlattılar.³⁰⁷ 1969’dan itibaren solda legal siyaset değil silahlı mücadele ve devrimin subaylar eliyle yapılabileceği fikri ağırlık kazandı.

308

Yön Hareketi de bu dönem de "demokratik millî kurtuluş hareketi" söyleminden parlamenter çözümleri reddeden "millî demokratik devrim" yoluyla ülkenin sosyal ve ekonomik yapısını değiştirme stratejisine dönüş başlamıştı. 1965 seçimleri ertesindeki Yön başyazısına göre sosyalizmin romantik dönemi mutlaka kapanmalıydı. Türkiye bütünüyle ABD yörüngesine girecekti. Artık antiemperyalist bir iktidar parlamenter düzen içinde imkânsızdı. Mevcut toplumsal yapı hâkimiyetini

³⁰⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 173.

³⁰⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 369-371.

³⁰⁸ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 171.

sürdürdükçe sosyalistlerin halkla bütünleşmesi imkânsızdı. TİP'in seçim tecrübesi romantik bir popülizmin iflasıydı. ³⁰⁹

Türkiye'nin hızla kalkınmasını sağlayacak antiemperyalist bir iktidarın tek yol olarak "ihtilal" kalıyordu. "Demokratik devrim"in yolunun açılması için 27 Mayıs'ta olduğu gibi askerî müdahalenin sosyal zeminini hazırlayacak muhalefeti örgütlemek gerekiyordu. Sosyal yapı değişmeden parlamenter yolla iktidara gelmek için çabalamak hayalcilikti. Avcıoğlu artık parlamenter mücadeleyi esas alan tutumu devrimcilikten ayırmak için parlamentoculuk olarak adlandırıyordu. ³¹⁰ Sol Kemalistlerde askerî ilericiliğine yapılan vurgu kendini göstermekteydi. İlhan Selçuk, "*Türkiye'de ne zaman ilerici bir hareket olsa, ordunun halka, halkın orduya dönüştüğü tarihsel bir gerçektir.*" der. Ecevit, 1970'de, Yunanistan gibi Türkiye'de de askerî diktatörlük tehlikesi olduğunu söyleyip sol bir askerî rejim bekleyen entelektüelleri eleştirince Avcıoğlu, "*Türk Ordusu asla İran ve Latin Amerika orduları gibi kendini emperyalizme satmaz. Cumhuriyetin Kemalist ve ulusçu ordusu, nasıl olur da Amerikan sermayesinin bekçisi haline gelebilir*" diyerek, Türk Ordusunun her zaman entelektüellerden ve ezilen sınıflardan yana olduğunu savunuyordu. ³¹¹

4.1. Türkiye'nin Düzeni (1968)

Avcıoğlu, Yarının Türkiyesinin nasıl inşa edilebileceğini tüm detaylarıyla ve derli toplu ortaya koymak istiyordu ve 1968'de *Türkiye'nin Düzeni* kitabını yazdı. Bu kitabı büyük etki yarattı bir bakıma radikal askerlerin sivil başbakan adayı haline geldi. Türk ordusundaki radikaller 27 Mayıs'ın başarısızlığını bir fikri hazırlığın olmamasına bağlıyorlardı. 1965 sonrasında cunta faaliyetlerinde yer alan Albay Necdet Düvencioğlu fikriyatın önemini 27 Mayıs'tan sonra anladıklarını ve artık aralarında bir çeşit okuma grupları kurarak aydınlarla temasa geçme kanısına vardıklarını anlatır. 27 Mayıs darbesinin lideri emekli korgeneral Cemal Madanoğlu, 1970'de Devrim gazetesinde "*27 Mayıs ihtilalcileri olarak hepimiz katıksız Atatürkçülerdik. Ama... Kemalizmin öngördüğü tam bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye'nin hangi yöntemlerle*

---

³⁰⁹ Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 193-196.

³¹⁰ Atılğan, *a.g.e.*, s. 200-201.

³¹¹ Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul, s. 84.

kurulacağı hakkında bir fikrimiz yoktu. Bunu sağlayabilecek kenetlenmeyi gerçekleştirebilmiş değildik." der.³¹²

Türkiye'nin Düzeni, yıllar boyu Yön'de işlenmiş olan fikirlerin derli toplu bir sunumuydu. Esere göre ülkenin problemlerinin kökeni Türkiye'nin normal yollardan kapitalistleşmesini engelleyen emperyalizmden kaynaklanan az gelişmişliğe dayanıyordu. O dönem için üç tip kalkınma yolu vardı: Komünist kalkınma yolu, Amerikan tipi kalkınma yolu ve millî devrimci kalkınma yolu. Türkiye hala feodal kalıntılar ve komprador bir kapitalist sınıf ile dolu az gelişmiş ülkeler için özel sektöre temelli Amerikan tipi yöntemle kalkınmak mümkün değildi. Proletarya diktatörlüğünü temelli komünist kalkınma yolu uygulanan ülkelerde kısa bir süre içinde modernleşmişler ve geri bir tarım toplumu olmaktan çıkıp sanayi toplumu haline gelmişler ya da gelme yoluna girmişlerdi.³¹³ Avcıoğlu, neden belirtmeden bu yolu desteklemez ve Türkiye'ye "küçük burjuva çevrelerden gelen milliyetçi aydınların" öncülük ettiği "millî devrimci kalkınma yolu" nun tavsiye eder. Atatürk devrimlerinin tamamlanmasını ifade ettiğini belirttiği bu yolun uygulanabilmesi için de "güçlü ve azimli bir halk hareketine" ihtiyaç duyuluyor, tutucular koalisyonunun ve emperyalizmin ile bilinçli bir şekilde mücadele etmek gerekiyordu.³¹⁴ Avcıoğlu, söz konusu kalkınma sınıflandırması ve modellerini Polonyalı Marksist iktisatçı Oskar Lange'den almıştır. Avcıoğlu için Türkiye'nin kalkınması emperyalizmden kurtulmak ve sosyal reformları icra etmek, kapitalizmin yenilmesine dayandığını iddia eder.³¹⁵

Yayımlanışın ardında ordudaki subayların hatırı sayılır bölümü Türkiye'nin Düzeni'ni okumuş ve bu fikirlerden etkilenmiştir. Yazar Taha Akyol, o dönem Millî Savunma Bakanlığı Madalya Şubesinde yedek subay olarak askerlik yaptığını Genelkurmay Kütüphanesine girebildiğine yıpranmasından altının çizilmesinden çok okunduğunun anlaşıldığını, subaylarla yaptığı sohbetlerde Avcıoğlu'nun tezlerinin etkisini sezebildiği aktarır. Türkiye'nin düzeni Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan'a göre "*elden ele dolaşan bir referans*

³¹² Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 218-219

³¹³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - İkinci Kitap*, Tekin Yayınevi, 1976 İstanbul, s. 1011.

³¹⁴ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 145-146.

³¹⁵ Özgür Murat Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 104.

kitabı" haline gelmişti. Hatta Faruk Gürler kendisine "*Celil, Türkiye'nin Düzeni kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm*" demişti. Ertuğrul Kürkçü'ye göre bu kitabı okuma devrimci muteber sayılmıyordu.³¹⁶ Gürkan'a göre Türkiye'nin Düzeni adlı kitap o günlerde birçok generalin başucu kitabı gibiydi Batur'un bu kitabı okuduğu ve okunmasını salık verdiği de biliniyordu.³¹⁷ Muhsin Batur da Türkiye'nin Düzeni kitabının subaylar arasında çok okunur hale geldiğini söyler. Sonraki yıllarda sağ basında çıkan emrindeki birliklere bu kitabı okuma emri verdiği iddiasını ise yalanlar.

318

4.2. Devrim gazetesi (1969-1971)

Yön dergisinin yayımına Haziran 1967'deki 222. sayısında son verirken önce teorik bir dergi ile bir günlük gazete çıkarmak niyetinde olduğu ilan edilse de iki buçuk yıl sonra yalnızca haftalık bir gazete ile devam edilecektir. Devrim gazetesinin çıkışından önce Doğan Avcıoğlu, CHP Yüksek Danışma Kurulu üyesi olarak görev yaparken İlhan Selçuk ve İlhami Soysal, çeşitli yayın organlarında gazeteciliği sürdürdüler. Yön hareketinin süreli yayın çıkarmadığı iki buçuk yıllık ara dönemdeki en büyük olay Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı Türkiye'nin Düzeni kitabıydı. Kitap, Türkiye sol hareketinin tüm renklerini derinden etkilemişti.³¹⁹

Bu ortamda Doğan Avcıoğlu 1969 yılında Devrim gazetesini çıkarmaya karar verdi. Sarı zemin üzerine kırmızı Devrim başlığı altında, "*İdare-i maslahatçılar esaslı devrim yapamaz.*" - Gazi Mustafa Kemal, yazıyordu. Derginin finansörleri CHP Parti Meclisi üyesi Cemal Reşit Eyüpoğlu ve CHP Hatay senatörü Sırrı Hocaoglu idi.³²⁰ Doğan Avcıoğlu, "*1960'larda Yön'le Türkiye'nin yönünü belirledik. Şimdi o yöne gitmek için Devrim'le devrim yapacağız.*" diyerek 1969'da Devrim gazetesini çıkarmaya başladı.³²¹ Devrim gazetesi Ankara'da günümüzde Mediha Eldem adını taşıyan Adakale sokağında bir apartmanın ilk katında idi. Doğu Perinçek'in Proleter Devrimci Aydınlik ve İşçi Köylü dergileriydi ve Muammer Aksoy'un başkanı olduğu

³¹⁶ Atılğan, *a.g.e.*, s. 220-221

³¹⁷ Uğur Mumcu, "Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi ve Sonrasını Anlattı", *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1985, s. 11.

³¹⁸ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, s. 139.

³¹⁹ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015, s. 145.

³²⁰ Serhat Hürkan, *Üç Dergi, Üç İnsan: Akis, Devrim, Yankı; Toker, Avcıoğlu, Kışlalı*, Simemis Yayınları, 2006, s. 49.

³²¹ Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, 2013, s. 204.

Türk Hukuk Kurumu komşularıydı. Derginin sahibi Cemal Reşit Eyüpoğlu, genel yayın müdürü Doğan Avcıoğlu idi. Yazı işleri müdürlüğü biri tek diğeri çift sayılarda künyede yazılmak üzere Uluç Gürkan ve Hasan Cemal tarafından dönüşümlü olarak yürütülüyordu. Ankara’da Murat Matbaasında tertip edilip Hürriyet Ankara tesislerinde basılıyordu. Fazıl Hüsnü Dağlarca derginin sürekli şairi, Turhan Selçuk çizeriydi. Uğur Mumcu Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi asistanı iken yazmaya başlamıştı.³²²

Devrim’in Yön’den ayrıldığı en büyük nokta sosyalist temaların azalıp Kemalist temaların koyulaşmasıydı. Kemalist karakterin belirgin olduğu devrimin tetikleyici gücü olarak düşünülen “zinde güçler”in ya da “milliyetçi-devrimci aydınlar”ın hassasiyetlerin öne çıkarılıyordu. Ordudaki antikomünist damar bilindiği için antikomünizm yapılmamakla birlikte koyu bir Kemalist söylem tercih ediliyordu. TİP’in parlamenter mücadelede ve proleterya önderliğinde ısrarı, CHP’nin parlamenter demokrasiyi savunması, “eski tüfek” komünistlerin ordunun nazarında sakıncalı olması bu durumda etkili oldu. Devrim gazetesi döneminde TİP uzaktan izlemekle yetinildi, Mihri Belli gibi “eski tüfekler”e mesafe konuldu, 27 Mayısçı Numan Esin, Osman Köksal, Suphi Gürsoytrak ve Cemal Madanoğlu’ya kapılarını açıldı, CHP’deki ortanın solu hizbinden ittifak arayışlarına son verildi hatta Ecevit sertçe eleştirildi.^{323 324} Türkiye İşçi Partisi’ne ona yakın olan DİSK’e Devrim dergisi de yüz vermedi. Bir darbe sonrası Türk-İş ile iş birliği yapmanın daha kolay olduğunu düşünerek Türk-İş’i DİSK’e tercih eden bir pozisyondaydı.³²⁵

Devrim gazetesinin hedef aldığı kesimler Adalet Partisi’nin ağır bastığı parlamento, Demirel hükûmetleri, İnönü’nün CHP’si ve Ecevit’in ortanın solu hareketi idi. Adalet Partisi’ne karşı devlet bürokrasisinde Devrim’e haber akıyordu. Devlet Planlama Teşkilatı’nda çalışan uzmanlar Emin Çölaşan ve Ali Nejat Özen bunlar arasındaydı. CHP içini karıştırmak da Devrim’in hedefleri arasındaydı. Parti Meclisi’nden haber akışı oluyordu. Ecevit’in ortanın solu hareketi özellikle yıpratılmak istenirdi. Çünkü bu hareketin güçlenmesi solda demokratik rejime

---

³²² Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s. 220-221.

³²³ Şener, *a.g.e.*, s. 149.

³²⁴ Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 229

³²⁵ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 137

umudun güçlenmesi anlamına geliyordu. Doğan Avcıoğlu, Ecevit'in acımasızca eleştirir, askerî yönetime kredi açabileceği umuduyla Nihat Erim, Orhan Kabibay gibi Ecevit muhaliflerini desteklerdi.³²⁶ Nihat Erim ve arkadaşları birkaç kez Devrim bürosuna gelip Doğan Avcıoğlu ile sohbet etmişlerdi.³²⁷ Devrim gazetesinin 79 sayısından 76'sı Doğan Avcıoğlu yönetiminde çıkmış ve bunların yalnızca 2 tanesi Kürt sorununa değinmiştir. Kürt kimliği, kültürel haklar gibi konular üstü kapalı geçirtilmiştir. Bunun nedeni muhtemelen askerin komünistlik gibi Kürtçülüğe de alerjili oluşu idi. Asker üzerindeki etkisini yitireceği düşüncesi ile Avcıoğlu Kürt sorunu konusunda bilinçli olarak uzak durdu.³²⁸

Mihri Belli, Avcıoğlu'nu sol yelpazede marksist değil, sol radikal olarak tanımlayarak şunları belirtti: “Yön döneminde sol bir cunta yoktu. Sonradan ortaya çıkan Devrim, sol cunta için bir organ haline geldi. Avcıoğlu, dostluğumuz devam etmesine rağmen, Devrim'e yazmamı asla önermedi.” Belli, bu şekilde Yön ile Devrim arasındaki temel farkı vurgulamaktadır. Mihri Belli, bir söyleşisinde de Avcıoğlu'nun tutumuna karşı yıllar sonra bile kırılganlık ifade etti: “Devrim'in sayfaları bize kapalıydı ve sol cunta kurulmaktaydı; Devrim, bu cunta için organik bir işlev görüyordu. Bu cunta hakkında bilgi edinmek için uzun istihbarat veya edebiyat araştırmalarına gerek yoktu; bazen tavırlar ve bakışlar sözlerden daha anlamlıdır. Devrim döneminde Avcıoğlu sadece bizden uzak durmakla kalmadı, saflarımızdan ayrılanları da destekleyerek bize karşı tutum takındı. Bu kişilere önemli fırsatlar sundu. Bu, sol cunta tarafından etkinliğimizi zayıflatmaya yönelik bir operasyondur.”³²⁹

Uluç Gürkan'a göre, Doğan Avcıoğlu'nun temsil ettiği siyasi çizgi, derginin yayın merkezi açısından büyük bir ilgi odağıydı. Telefonları ve ziyaretçileriyle öyle dikkat çekiciydi ki, güçlü bir hareket olarak değerlendirildiği için Nihat Erim, 12 Mart müdahalelerinden önce başbakan olarak atanırsa Avcıoğlu'nun daha uygun olacağını düşünerek sık sık onun bürosunu ziyaret ediyordu. Mümtaz Soysal'a göre ise, bu hareketleri düzenleyenlerin Doğan Avcıoğlu ile yakın ilişki kurmak istemeleri oldukça

³²⁶ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, 209-210

³²⁷ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 220.

³²⁸ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 136-137.

³²⁹ Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi, Şubat 2000, s. 25-26

doğaldı. Güç kullanarak darbe yaparak bir değişim gerçekleştirmeye çalışıyorlar, fakat bu eylemlerin düşünsel bir temele dayandırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu düşünsel içeriği de "Devrim" gazetesinde ve o hareketin genelinde görüyorlardı.³³⁰

Devrim aşırı-sol ile de temas halindeydi. Deniz Gezmiş İş Bankası Emek şubesinde soygun gerçekleştiren Devrim dergisi çevresinden bir mühendisin özel aracıyla oradan uzaklaşmıştır. Hasan Cemal soygunun Deniz Gezmiş'in yaptığını bildikleri halde bunu inkâr eden manşet attıklarını söyler.³³¹ Güney Amerika'daki şehir gerillası faaliyetleri sürekli övülerek yapılam haberlerle, şehir gerillacılığı örnek gösteriliyordu.³³² 7 Nisan 1970, 16 Haziran 1970, 3 Kasım 1970'de Devrim gazetesinde Devrimci Ordu Gücü imzalı isimsiz bildiriler yayımlanmıştı.³³³ Bu bildiriler geç subayları kışkırtarak darbe ortamı hazırlamak amacıyla kaleme alınan sahte bildirilerdi.³³⁴ Süleyman Demirel 1986'da Tercüman gazetesine verdiği söyleşide şöyle der:³³⁵

“31 Mart vak’asında Volkan gazetesinin yaptığı kışkırtmayı 1960 öncesinde Akis dergisi yaptı. 1971 öncesinde de Devrim gazetesi aynı görevi ifa etti. Devrim gazetesi Ordu’da çok okunuyordu. 1969’da Fethiye’den Bodrum’a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım, Ant ve Devrim gazetesi var. Bunların fikri halkla devrim olmaz, askeri etkilemek, onu kazanmak gerekir.”

4.3. Madanoğlu cuntası

Bu noktada Yön yöneticileri cunta gruplarıyla temasa geçmeye karar verdi. Önce on dörtlerden Orhan Kabibay liderliğindeki grupla görüştüler fakat görüş farklılıkları nedeniyle ayrıldılar. Cemal Madanoğlu'nun lideri olduğu grupla temas kurdu. Madanoğlu cuntası, İttihat ve Terakki modelini esas alıyordu Üye kabulü ederken titiz davranılıyor gerekli görülen kişiler İttihatçıların "bayrak, Kur'an ve silah" üzerinde yeminine benzer biçimde "bayrak, Atatürk ve silah" üzerine yemin ettirilerek

³³⁰ Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi: Şubat 2000, s. 27-28

³³¹ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s.. 231.

³³² Süleyman Takkeci, *Madanoğlu Cuntası: İddianame*, Boğaziçi Yayınları, 1973, s. 56.

³³³ Hürkan, *a.g.e.*, s. 61-62

³³⁴ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, 40-41.

³³⁵ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 26.

grubun içine alınıyordu.³³⁶ Madanoğlu cuntasının darbenin lideri olarak düşündüğü isimler Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur idi.³³⁷ Grubun içindeki kişilerden bir sanılan Mahir Kaynak gerçekte MİT'in cunta içine sızdırdığı casustu. Tüm toplantıları kayda alıp üstlerine ulaştırıyordu. Grupla ilişkili muvazzaf subayların da kritik ve stratejik komutanlıkların olmaması darbenin başarı ihtimalini baştan yok etmişti.³³⁸

1960'ların sonlarından 1971'e kadar olan dönemdeki cunta gruplarını üç başlık altında toplayabiliriz: Bunlardan birincisi Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan başını çektiği gruptu. Bu grubun içerisinde Amiral Vedii Bilget, Hava Kuvvetleri Genel Sekreteri Tuğgeneral Ömer Çokgör, Albay Nedim Arat, Deniz Binbaşı Erol Bilbilik vardı ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler bu grupla ilişkiliydi. Grubun asker olamayan destekçileri arasında Dr. Memduh Eren, Emekli Kurmay Yüzbaşı Ondörtlerden işadami Numan Esin, Emekli Personel Üsteğmen Ondörtlerden işadami İrfan Solmazer, Osman Deniz, Nuri Yazcıl, Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili emekli Kurmay Yarbay Ondörtlerden Orhan Kabibay, emekli Emniyet Müdürü Rafet Kaplangı ve Rafet Mutlugün gibi isimler yer alıyordu.³³⁹

İkinci grup 27 Mayıs darbesine katılan emekli korgeneral Cemal Madanoğlu idi. Grubun sivil kanadının lideri Doğan Avcıoğlu idi. Gazeteci İlhan Selçuk, İlhami Soysal, emekli Albay Hıfzı Kaçar, Necdet Düvencioğlu bu grupta idi. Celil Gürkan son günlerde bu grupla da temas kurmuştu. Celil Gürkan grubundan Genelkurmay Plan ve Prensipler Başkanı Korgeneral Atıf Erçikan, Hamza Güralp, İhsan Özel ve Korgeneral Cihat Akyol gibi subaylar emir-komuta zinciri içinde bir darbenin savunuyorlardı. Atıf Erçikan hem Gürkan grubu içinde yer alıyor hem de Genelkurmay başkan Tağmaç'a bilgileri günü gününe arttırarak yerini sağlama alıyordu.³⁴⁰

³³⁶ Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 222.

³³⁷ Ali Balci, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 92-93

³³⁸ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 231-232.

³³⁹ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s 271-272.

³⁴⁰ Alatlı, *a.g.e.*, s. 271-272.

Gürkan’a göre Kabibay’ın çevresinde asker ve sivil grup vardı. Bunlardan biri de 27 Mayıs’ta bulunmuş sonra Ondörtler içinde yer almış Numan Esin idi. Kabibay ve Esin ve çevresindekiler Gürler ve Batur’u beklemeden harekete geçilmesini istiyorlardı.³⁴¹ Hava Kuvvetleri komutanı genel sekreteri Tümgeneral Aydın Kırıçoğlu Doğan Avcıoğlu ile temastaydı. Çalışmaların deniz kuvvetleri ile temasını Amiral Vedii Bilget aracılığıyla sağlanmaktaydı. Olası bir müdahalenin TRT ile ilgili kısımlarını yönetme görevi Albay Orhan Üstün’e verilmişti. Üçüncü bir grup olarak da Hikmet Kıvılcımlının darbe teorilerinden etkilenen Sarp Kuray grubu vardı ve genç subaylar ve üniversiteli gençlerden oluşuyordu.³⁴² Tezin başlıca konusu olan Madanoğlu cuntası ise “sivil grup” “asker orijinli şahıslardan müteşekkil grup” ve “asker grup” olmak üzere üç gruptan oluşuyordu:

Sivil grup: Madanoğlu cuntası iddianamesine göre, sivil grup radikal sosyalist çizgide devrimci bir görüşe sahiptir. Gerçekleştirmeye çalıştıkları sosyalist devrimin bir çeşit küçük burjuva demokratik hareketinin uygulaması olarak tarif edilebilecek sivil asker öncülüğü ile olması gerektiğini savunurlar. Türkiye’nin kendine özgü şartları gereğince devrimin öncüsü asker-sivil aydın sınıf olacaktır. Bu devrim ile demokratik rejim son bulacak. Ardından sonra eğer sosyalist karakterliyse bilinçlendirilmiş halk kitlesinin desteğiyle sosyalizme geçilecek şayet ihtilal sosyalist bir karakterli değilse sosyalizm hedefinde bilinçlendirmiş halk desteğinden yoksun bırakılarak indirilmesi sağlanacaktır. Hem tahrik teşvik telkin ve örgütlenme gibi yöntemler hem de muhtelif Propaganda Yolları ve emperyalizm ve işbirlikçilerine karşı olma ve onları kitleler halinde mücadeleye sokma gibi taktikler altında halk kitleleri Sosyalizm hedefinde bilinçlendirilecektir. Bu grup çok partili demokratik düzeni yok edip Sosyalist rejimi tesisi etme yolundaki faaliyetlerini daha kolaylıkla yapıp halkı daha çok aldatabilmek maskesi altında çalışmaktadırlar. Bu gruptakiler halkın aşırı solu gayri meşru kabul ettiği için rejimi değiştiremeyeceklerinin bilincinde olduğundan bir taraftan kanunları açık noktalarını hesap ediyor meşru demokratik düzeni gayri meşru göstermeye çalışıyor diğer taraftan da orduya el atmak şeklinde bir taktik kullanmak gerektiğini fikiran deyiler. Bu grubun kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Cemal Reşit Eyüpoğlu Doğan Avcıoğlu İlhan Selçuk ve İlhami

³⁴¹ Celil Gürkan, *12 Mart’a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, 1986, s. 126.

³⁴² Alatlı, *a.g.e.*, s. 271-272.

Soysal'ın bir araya gelerek gruplaşmaları solun önünü açan 1961 Anayasasının kabulü sonrası 1961 Aralık ayından Yön dergisinin yayınlanmaya başlamasına kadar dayandırılabilir.³⁴³

Asker orijinli şahıslardan müteşekkil grup: Asker orijinli grubun kuruluş Millî Birlik Komitesinin feshine yani 1961-62 yıllarına dayandırılabilir. Cemal Madanoğlu, Osman Köksal Necdet Düvencioğlu ve Hıfzı Kaçar bu grubun üyesidir. Önceleri bu grubun mensupları belirli bir dünya görüşü ve teoriye sahip değilken sonraları Türkiye meselelerinde mevcut iktidarın ve mevcut demokratik düzenin çözüm getirmeyeceği fikrini benimsetip çözüm yollarını sol dünya görüşü çerçevesinde aramaya başlamış sosyalist bir gruba dayanarak iktidara gelmeye çalışmışlardır. Ankara ve İstanbul kolu olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal Ankara kolunun Hıfzı Kaçar, Necdet Düvencioğlu ve Zeki Ergun İstanbul kolunun başındadır.³⁴⁴

Asker grup: Asker grubun kuruluş tarihi 1967 senesine dayandırılabilir. İlk olarak Harp Akademileri çevresinde teşekkül etmiştir. Bu grup içerisinde Kurmay Albay İbrahim Artuç, Kurmay Albay Adnan Arabacioğlu, Kurmay Albay Orhan Seyfi Güven, Kurmay Albay Fahrettin Tezel, Kurmay Albay Adnan Kaptan ve Kurmay Albay Cemalettin Korkut bulunmaktadır. Bu grup Türkiye'nin uğraştığı meselelerinden bir askerî yönetimle çıkabileceği inancındadır. Aşırı olmamakla birlikte sol eğilimli ve ihtilalci karakterdedir. Sonradan örgütlenmesini genişletmiş bu grup İstanbul ve Marmara grubu olarak adlandırılan 20 albaydan oluşmaktadır. Askerî cuntaya dönüşmüş ve sonradan kurulmuş Ankara grubu ile temas kurmuştur. Bahsedilen cunta faaliyetleri içinde bulunduğu belirtilen İstanbul grubu haline gelmiş bundan ve ayrıca Ankara grubu ile ilişki kurmuş olan asker grubu üyeleri Hıfzı Kaçar ve Necdet Düvencioğlu'na 1969 yılı içinde yaptıkları muhtelif görüşmeler sırasında ihtilalin gerçekleşmesi halinde ihtilalin fikriyatını oluşturacak bir sivil kadroya ihtiyaç olduğunu ortaya atmışlardır. 1969 yılında yapılan temaslar sonucu asker grup, Avcioğlu liderliğindeki sivil grup ve Madanoğlu liderliğindeki asker kökenli grupla birleşmiştir.³⁴⁵

Bu cuntanın tüzüğü Cemal Madanoğlu'nun 1965 seçimlerinden artakalan oy pusulalarının arkalarına kendi el yazısıyla yazmış olduğu “kadro örgütü”dür. Bu kadro

³⁴³ Süleyman Takkeci, *Madanoğlu Cuntası: İddianame*, Boğaziçi Yayınları, 1973, s. 21-31.

³⁴⁴ Takkeci, *a.g.e.*, s-31-34

³⁴⁵ Takkeci, *a.g.e.*, s. 34-37.

örgütü İttihat ve Terakki tüzüğü örnek alınarak uyarlanan bir metindir. Tüzük uyarınca yaptıkları toplantıda yemin ederek gizli hüviyetle Ulusal Devrim Partisi koymuşlar ancak yasal hale gelinceye kadarki süreçte Parti Tüzükleri uyarınca hepsinin bir araya gelmesiyle teşekkül olunan ve Devrim genel kurulu isimi bir kuruluş bahsetmişlerdir. Tüzüğe göre Devrim genel kurulu üyelerinin oyu alınmadan örgüte üye kabulü yapılmaması ve toplantının yapıldığı ev sahibi tarafından toplantıya başkanlık edilmesi kararını almışlardır. Devrim genel kurulu, Devrim yolundaki hazırlıkların ve devrimi sağlama yolunda alınacak kararların en yüksek mercii olarak belirlenmiştir. Devrim genel kurulundan Ankara merkezlidir. Devrim genel kurulu mensupları Cemal Madanoğlu Osman Köksal Doğan Avcıoğlu Cemal Reşit Eyüpoğlu İhsan Selçuk ve İlhami Soysal'dır. Cemal Madanoğlu genel başkanlığa Doğan Avcıoğlu genel sekreterliğe seçilmiştir.³⁴⁶

Kadro örgütü tüzüğüne göre ülkeyi 33 üyelik Devrim genel kurulu yönetecekti. Bu 33 kişi aydınlar, gençlik ve Ordu içerisinde gelen 11 kişiden ibaretti. Tüzük esasları doğrultusunda kamuoyu oluşturmak amacıyla bir gazete kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda İlhan Selçuk İstanbul irtibatçısı ve İlhami Soysal Ankara irtibat kişisi olarak değerlendirmişlerdir Aynı yıl içinde Doğan Avcıoğlu'nun teklifi ile emekli Binbaşı Yılmaz Akkılıç Devrim genel kurulu üyeliğini almıştır. Bu arada Raif Ertem de bu gruba katılmıştır. Kamuoyu yaratmak amacıyla Devrim Cemal Reşit Eyüboğlu'nun finansmanı altında Devrim gazetesi çıkarılması kararlaştırılmış, Devrim 21 Ekim 1969 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.³⁴⁷

Askerler ve asker orijinli ittifak üyeleri askerî birliklere nüfuz etmek yoluyla cunta hareketini genişleteceklerdi ve etki alanını artıracaklardı. Sivil elemanlar ülke çapında yasal oluşumlara ve imkân elverdiğince subaylar etki edecek ve örgütün tabanını genişleteceklerdi. Örgüt; kara, hava, deniz kuvvetlerinden ve harp okulundan devrimci gruplar oluşturmuş. Bunun yanı sıra Ayrıca Mürted, Merzifon ve Eskişehir'de de örgütler oluşturmuşlardır. Sivil üyelerse medya aracılığı ile subayları etkilemeye çalışmışlardır. Ayrıca, ODTÜ 'de Dev Genç, TÖS ve TDÖ gibi teşekküller ile temas kurmuşlardır bu temaslar sırasında Türk Devrim ocakları Ahmet Gürüz

---

³⁴⁶ Takkeci, *a.g.e.*, s. 42-43.

³⁴⁷ Takkeci, *a.g.e.*, s. 48-50.

Ketenci, Avukat Hüseyin Onur, Gazeteci Ali Sirmen, Doğan Erdoğan, avukat Ferruh Özdil ve Orhan Pekey gizli ittifak bünyesine girmişlerdir.³⁴⁸

4.4. Mahir Kaynak'ın istihbarat faaliyetleri

Mahir Kaynak, 1966 sonbaharında Millî İstihbarat Teşkilatına girdi. MİT'in Kaynak'tan beklentisi ülkede sol örgütler ve Sovyetler arasındaki ilişkiyi bulmasıydı. Kaynak birçok gruba girdi. Konferanslarda Marksist doktrini anlatıyor, içki sofralarında sınıfsal analizler yapıyordu. Mahir Kaynak aşağıdaki sol gruplara sızmıştı:³⁴⁹

- Mihri Belli'nin kontrolündeki Millî Demokratik Devrim Derneği'nde ikinci başkan,
- Hikmet Kıvılcımlı'nın başkanlığındaki İşsizlik ve Pahalılıkla Mücadele Derneği'nde ikinci başkan,
- Tarık Zafer Tunaya'nın yönettiği Devrim Ocakları'nda yönetim kurulu üyesi,
- Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı'nda Tarım Komisyonu Başkanı,
- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na bağlı bir sendikada müşavir,
- Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda İktisat Fakültesi Fikir Kulübü Başkanı,
- Üniversite Asistanları Sendikası'nda başkan,
- Sosyalist Kültür Derneği'nde üye.

Mahir Kaynak 19 Mart 1967 tarihinde Türk Devrim Ocaklarının Beyoğlu'nda bulunan genel merkezinde köy sorunu konulu bir semineri izlemek için geldiğinde sık sık denk geldiği ve göz aşınası olduğu emekli subay Hıfzı Kaçar ile tanıştı. Hıfzı Kaçar Mahir Kaynak'ı bir kenara çekerek bir buçuk senedir kendisini tetkik ettiklerini ve güvenilir olduğuna kanaat getirerek bazı hizmetler istemeye karar verdiklerini söyledi. Bir ihtilalci gruplarının mevcut olduğunu ihtilal fikrini TİP'in ve Ecevit'in fikirler üzerine oturttukları yeni bir bina kuracaklarını ve ihtilallerinin Rusya'ya bağlı olduğunu ve oradan destek gördüğünü söyledi. Kaçar'a göre demokratik düzen Türkiye'ye

³⁴⁸ Takkeci, *a.g.e.*, s. 61-62.

³⁴⁹ Mahir Kaynak, *Yel Üfürdü Su Götürdü*, Babıali Kültür Yayıncılığı, Şubat 2001, s. 73-74.

yaramıyordu.³⁵⁰ Kaçar devrimci düşüncelerinin benzeştiğini onu Cemal Madanoğlu ile tanıştırdığını Demirel'in ülkeyi batağa sürüklediğini amaçlarının bir askerî darbe olduğunu söyledi. Bundan sonra Kaynak MİT'in isteği ile odak noktasının sol gruplar-Rusya ilişkisi yerince sol cunta faaliyetleri olarak belirledi. Kaynak cuntanın Avrupa kökenli ve CHP ile müttefik olduğu kanısındaydı ve cuntayı Sovyetler ile ilişkilendiren MİT'ten farklı olduğunu düşünüyordu.³⁵¹

Kaynak, Madanoğlu'nun Avcıoğlu'na askerî darbe gerçekleşince kadar bir siyasi ömür biçtiğini düşünüyordu. Darbe sonrası ayakları yere basmayan bu fikir insanına devlet kademelerinde bir rol verilmeyecekti. Açıkçası cuntanın tüm sivil kanadına bu gözle bakılıyordu. Sivil grup üyeleri bir ajitatör ve propagandist idi. Roller de bununla sınırlı kalacaktı. Kaynak'a göre cuntanın diğer elemanları ile birlikte yapılan toplantılarla, baş başa olunan zamanlardaki hava birbirinden tamamen farklıydı. Kalabalıkta konuşmalar ideolojik ağırlıklı iken ikili temaslar, hesap ağırlıklı gerçekçi temalara dayanırdı.³⁵²

Mahir Kaynak 1967-1971 yılları arasında Madanoğlu cuntasına girmiş rapor bazen sesleri banda alma ve/veya rapor etme yoluyla edindiği bilgileri MİT'e bildirmiştir. Örgüt üyeleri bazen ortamda radyo teyp ve pikap gibi aletleri açarak dinlenme riskine karşı tedbir almıştır. 19 Mart 1967-8 Nisan 1971 arasındaki 61 toplantının 25'i Ankara'da 36'sı İstanbul'da yapılmıştır. 61 toplantının 25 Ankara'da 36 İstanbul'da yapılmıştır.³⁵³ Kaynak'ın tuttuğu ses kaydı ve istihbarat raporlarına göre 1967-1971 yıllarında cunta faaliyetleri şu şekilde seyretti:

23 Nisan 1967'de İstanbul'da Hıfzı Kaçar'ın evinde düzenlenen toplantıda, bir ihtilal komitesinin oluşturulmasına ve ihtilalin ordu tarafından gerçekleştirilmesine karar verildi. Komite, askeri, iktisadi, eğitim, emniyet ve anayasa gibi çeşitli komisyonlardan oluşacaktı. İhtilalin başlangıçta milliyetçi sloganlarla desteklenmesi, hem hazırlık aşamasında hem de başarılı olduktan sonra milli bir nitelik taşımasının gerekli olduğu vurgulandı. Daha sonra, doğrudan adı anılmadan komünist ve sosyalist bir yönetimin benimsetileceği ve ihtilal yapıldığında Sovyet Rusya'dan yardım

---

³⁵⁰ Süleyman Takkeci, *Madanoğlu Cuntası: İddianame*, Boğaziçi Yayınları, 1973, s. 67-68

³⁵¹ Kaynak, *a.g.e.*, s. 76-77

³⁵² Kaynak, *a.g.e.*, s. 83

³⁵³ Takkeci, *a.g.e.*, s. 65-66.

alınmasının şart olduğu görüşüldü. Ayrıca, Cemal Madanoğlu'nun da bu komiteyle birlikte çalıştığı belirtildi. ³⁵⁴

14 Ocak 1969'da İstanbul'da Cemal Madanoğlu'nun evinde Hıfzı Kaçar ve Mahir Kaynak'ın da katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda, Cemal Madanoğlu ve Doğan Avcıoğlu, millî sosyalizm konularını ele alacak bir dergi çıkarmayı planladıklarını ve bu amaçla 30.000 TL'lik bir fon sağlayacaklarını belirttiler. Derginin Ankara'da basılacağını ve milliyetçi gençliğin lideri olarak Türkeş'i ekarte edip onun yerine geçmeyi hedeflediklerini ifade ettiler. Amaçlarının orduyu kontrol altına almak olduğunu da dile getirdiler. Cemal Madanoğlu, darbeden önce Amerika'ya veya Rusya'ya haber vermek gerektiğini, Amerika'yı kandırıp Rusya'dan güvence almanın önemli olduğunu söyledi. ³⁵⁵

1 Haziran 1969'da İstanbul'da Hıfzı Kaçar'ın evinde yapılan toplantıda, Hıfzı Kaçar, ihtilal kadrosunun çekirdek ekibinin 30 kişi olduğunu ve toplamda 300 kişiden oluşacağını belirtti. Kaçar, bu 30 kişilik çekirdek kadroda kendisiyle birlikte Necdet Düvencioğlu, Cemal Madanoğlu, Kurmay Albay Adnan Kaptan, İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal ve Cemal Reşit Eyüpoğlu'nun da yer aldığını ifade etti. ³⁵⁶

30 Temmuz 1969'da İstanbul'da Raif Ertem'in evinde yapılan toplantıda, teşkilatın oluşumu ve gelişim taktiği üzerinde durulmuştur. Bu taktikler şunlardır: 1) Ordu üst kademeleri ve genç subaylarla bağlantı kurarak onları 27 Mayıs benzeri bir ihtilale ikna etmek. 2) Üst kademe ve ikinci kademeyi kendi aralarında örgütlemek. 3) Daha sonra her iki örgütü irtibatlandırmak, örneğin önce genç subaylara önemli ve güvenilir isimler verip, ardından üst kademe ile kademeli olarak bağlantı kurmak. Aynı toplantıda, hedef alınan subaylara "*Yoksul Ülkeler Nasıl Sömürülür*", "*Kadro*", "*Yorgun Savaşçı*" ve "*Türkiye'nin Savunması ve Dış Politika*" isimli kitapların okutulması gerektiği belirtildi. Ayrıca, yeni oluşturulacak kadro için 5 veya 6 kişiden oluşan bir Merkez Komitesi kurulmasına ve diğer ünitelerle ilişkilerin kesilmemesine karar verilmiştir. ³⁵⁷

23 Ekim 1969'da İstanbul'da Albay Adnan Kaptan'ın evinde yapılan toplantıda, İlhan Selçuk askerî kanadın temsilcilerine hitap ederek, "*Biz askerlerin emirlerine*

---

³⁵⁴ Takkeci, *a.g.e.*, s. 69.

³⁵⁵ Takkeci, *a.g.e.*, s. 70-71.

³⁵⁶ Takkeci, *a.g.e.*, s. 72-73.

³⁵⁷ Takkeci, *a.g.e.*, s. 77.

uyan kişiler olmak istemiyoruz. Bunun yerine baştan itibaren sivil kadro olarak ihtilalin sorumluluğunu üstleneceğiz. Yani ihtilale katılıp sonrasında hatıra yazmak gibi bir niyetimiz yok. İlk önceliğimiz Türkiye'yi bağımsız hale getirmek ve dış güçlerle işbirliği yapan kompradorları etkisizleştirmektir. Bu durum Rusların işine gelir, Amerikalılar ise aleyhine olur. Ancak biz Ruslarla aramızda mesafe bırakacağız" demiştir.³⁵⁸

24 Ocak 1970'te İstanbul'da Hıfzı Kaçar'ın evinde gerçekleştirilen toplantıda, Hıfzı Kaçar, Kurmay Albay Adnan Arabacıoğlu'nun cuntadan ayrılmak istediğini belirtmiş ve ona "*Cuntadan ayrılmak yok, ya intihar edersin ya da biz seni ortadan kaldırırız*" dediğini aktarmıştır. Ayrıca, Doğan Avcıoğlu ile ihtilalin zamanı konusunda anlaşmazlık yaşadıklarını, Avcıoğlu'nun ihtilalin 1972'de gerçekleşmesi gerektiğini savunurken, kendilerinin birkaç ay içinde bu işin olacağını düşündüklerini ifade etmiştir. Hıfzı Kaçar, planlanan ihtilal için Ruslardan yardım istemek üzere teklif götürdüklerini, ancak Rusların bu yardım talebini reddettiğini de belirtmiştir. Aynı toplantıda Hıfzı Kaçar, cunta faaliyetlerinin açığa çıktığını, bu nedenle arkadaşlarının tayinle farklı yerlere dağıtıldığını belirtti. Kurmay Albay İbrahim Artuç'un, bir süre önce Ankara'da General Hayri Yalçın ile temas kurarak onu cuntaya davet ettiğini, ancak General Yalçın'ın bu durumu MİT mensubu olan eşi aracılığıyla Teşkilat'a ihbar ettiğini ifade etti.³⁵⁹

27 Mart 1970'te İstanbul'da Hıfzı Kaçar'ın işyerinde yapılan toplantıda, Kaçar, cunta harekâtına karar verdikleri anda İstanbul ve Ankara radyolarını imha edeceklerini belirtti. Çünkü her iki radyo da sürekli askerler tarafından korunduğu için işgalleri zor olacaktı. Bu tahribatla eş zamanlı olarak, Ankara'da kurdukları bir radyo istasyonundan yayın yapacaklarını söyledi. Bu radyo istasyonunun kurulumu başlamıştı. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nü havadan bombalayarak susturacaklarını açıkladı.³⁶⁰

27 Mart 1970'te Cemal Reşit Eyüpoğlu'nun Ankara'daki evinde yapılan toplantıda Eyüpoğlu, Cumhuriyet Halk Partisi içindeki stratejilerinin sol ve sağ kanatları birbirine düşürerek partiyi zayıflatmak olduğunu belirtti. Amaçlarının, siyasi yaşamda umut olabilecek ve güçlü alternatifler oluşturabilecek güçleri yok etmek

---

³⁵⁸ Takkeci, *a.g.e.*, s. 83.

³⁵⁹ Takkeci, *a.g.e.*, s. 108-109.

³⁶⁰ Takkeci, *a.g.e.*, s. 110.

olduğunu ifade etti. Sonuç olarak, günümüzdeki parlamenter düzeni, yani kendi ifadesiyle "cici demokrasiyi" savunduğu için CHP içindeki Bülent Ecevit'in etkisiz hale getirilmesi kararı alınmıştır.³⁶¹

20 Nisan 1970 tarihinde Ankara'da Cemal Reşit Eyüpoğlu'nun evinde gerçekleştirilen toplantıda, Osman Köksal; Mürted, Merzifon ve Eskişehir'de teşkilatların kurulduğunu belirtmiş, hava üsleri ve kara kuvvetleri ile ilişkilerinin tamamlandığını ifade etmiştir. Ayrıca Harp Okulu'nun 4. ve 3. sınıflarında güçlü bir örgüt oluşturduklarını ve bu örgütlerin devrimci proleter karaktere sahip olduğunu, bu sınıflardaki subayların kendilerine bağlı olduklarını dile getirmiştir.³⁶²

11 Mayıs 1970'te İstanbul'da lokantada yapılan bir görüşmede Hıfzı Kaçar, Mahir Kaynak'a; *"Orduda yaptığımız etütte erlerin kumandanlarını öldürmeye yanaşmadığını gördük. Onlar için senden 40 tane militan talebe istiyoruz. Bu talebelere harekât esnasında er elbisesi giydirilip her birine hedef olarak verilmiş olan kumandanları öldürteceğiz."* demiştir.³⁶³

12 Ağustos 1970 tarihinde İstanbul'da Hıfzı Kaçar'ın evinde gerçekleştirilen toplantıda, Kaçar, Mahir Kaynak'a, Cemal Madanoğlu'nun kendisine dahi haber vermeden yurt dışına seyahate çıktığını ve İsviçre'de Amerikalılarla ihtilal konusunda pazarlık yapacağını belirtmiştir. Daha önce Şevket Süreyya Aydemir'in *"Bana yetki verin, ben gidip Amerikalılarla pazarlık edeyim."* dediğini ancak Madanoğlu'nun bu görevi üstlendiğini sözlerine eklemiştir.³⁶⁴

24 Eylül 1970 tarihinde İstanbul'da Cemal Madanoğlu'nun evinde gerçekleştirilen toplantıda, Madanoğlu insanların konuşmalarını beline takılan bir kuşak üzerinde yerleştirilen bir teknik cihazla tespit edildiğini anlatmıştır. Bu cihazın anteninin ceket yakasına yakın bir yere kadar getirildiğini belirtmiştir. Daha sonra Ankara'daki Sovyet Kültür Ateşesi'nin bir gün Devrim gazetesi bürosuna gelerek kâğıda *"Bahçelievler'deki toplantılarınız izleniyor, Komando birliğindeki adamınız biliniyor."* şeklinde not yazdığını aktarmıştır.³⁶⁵ O gün Kaynak'ın üzerinde kaba saba bir kayıt aleti vardı. Arama işini Kaynak'a verdi. Hıfzı Kaçar dâhil hepsini aradı.

---

³⁶¹ Takkeci, *a.g.e.*, s. 111.

³⁶² Takkeci, *a.g.e.*, s. 119.

³⁶³ Takkeci, *a.g.e.*, s. 122.

³⁶⁴ Takkeci, *a.g.e.*, s. 124.

³⁶⁵ Takkeci, *a.g.e.*, s. 125.

Tesadüfen giydiği bol hırka ceketini çıkarmasına rağmen kendisini el vermedi. Bir başka gün Madanoğlu Kaynak'a kendilerini takip eden bir kişinin adı ve telefon numarasını verdi. Hasan Cemal, Devrim gazetesi bürosunda bir takım nazik sohbetler esnasında dinlenme şüphesi ile kâğıt kalem kullandıklarını veya radyoda müzik açtıklarını, bunun için Sovyet basın ateşesinin küçük bir transistörlü radyo hediye ettiğini Akşam gazetesinde İlhami Soysal'ın ofisinde iki küçük mikrofon bulduklarını söyler. Kaynak'a göre bu olay Rusların cunta içindeki yerini belirliyordu. Eğer darbe ile organik bir bağları olsaydı, bir kültür ateşesini gönderip ikaz etme ihtiyacını hissetmeyeceklerdi. Cuntayla temasta bulundukları normal kanallarla bu işi yapabilirlerdi. Öyleyse darbeciler Sovyetlerle doğrudan bir bağlantı içinde olmazlardı. Ancak ABD'ye yakın bir Türkiye yerine Baasçı ABD karşıtı bir ülkeyi tercih ediyorlardı.³⁶⁶

27 Kasım 1970 tarihinde Ankara'da Cemal Reşit Eyüpoğlu'nun evinde gerçekleştirilen toplantıda, ihtilali destekleyecek kuvvetlerin hareket tarzları üzerinde fikirler ileri sürülmüş ve ihtilalin Aralık ayı içinde gerçekleşmemesi halinde Haziran ayına kadar tamamlanması planlanmıştır. Doğan Avcıoğlu İstanbul'daki durumun karmaşık olduğunu belirtirken, Osman Köksal ise bunun aksine olduğunu ifade etmiştir. Aynı toplantıda, Eyüpoğlu planlanan harekâta radyoyu ele geçirme planı konusunda detaylar vermiştir. Toplantıdaki kimliği tespit edilemeyen şahıs, 2-3 uçağın Ankara'yı alt üst etmeye yeteceğini, psikolojik etkinin de önemli olduğunu belirtmişlerdir. Harekât gerçekleştirildiğinde karargâhlarını Genelkurmay'a taşıyacaklarını ve üsteğmenlerle birlikte Genelkurmay'a gideceklerini ifade etmişlerdir. En büyük hedefin Genelkurmay olduğunu ve bu hedefin kolaylıkla ele geçirilebileceğini ve nöbetçilerin kıpırdamadan vurulacağını ve kuvvetlerin organize edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Cemal Reşit Eyüpoğlu, "Yapılacak darbenin 2-3 saat içinde bitirilmesi gerektiğini, darbe için 10-12 saat sokağa çıkma yasağı ilan edilmesi gerektiğini" belirttikten sonra ihtilal anında Sunay, İnönü, bazı kumandanlar ve Türkeş'in tutuklanacaklarını vurgulamıştır.³⁶⁷

---

³⁶⁶ Kaynak, *a.g.e.* s. 94-95; Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008, s. 234-235; Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, 2013, s. 37.

³⁶⁷ Takkeci, *a.g.e.*, s. 134-136.

1970 yılı sonlarında MİT görevlisi, Kaynak'a Cevdet Sunay ve Süleyman Demirel'in selamını ileterek askerî harekâtın liderinin kim olduğunu öğrenmek istediklerini söyledi. Kaynak, bunun üzerine Hıfzı Kaçar'a harekât gününü sordu, Kaçar harekâtın bu günlerde olmayacağını, harekâtı icra edecek Korgeneral Atıf Erçikan'ın İzmir'de olduğunu belirterek *“Harekât gününü en önce öğreneceklerden birisin”* dedi. Kaynak, hatıratında Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın cunta mensubu Korgeneral Erçikan'dan bilgi aldığını anlatır: ³⁶⁸

“MİT'ten öğrendim Memduh Tağmaç Atıf Erçikan'ı makamına çağırıp her şeyi bildiklerini, başarı şanslarının olmadığını biraz abartarak söylüyor. Erçikan Paşa kendini bile tespit eden bu güç ve tehditler karşısında geriliyor, Tağmaç'ın işbirliği teklifini o zaman kabul ediyor. Bu durumda Erçikan'ın başından beri Tağmaç'ın adamı olduğu iddiası hiçbir temele dayanmıyor.”

MİT'in Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Başbakan Süleyman Demirel'e ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'a verdiği bu bilgiler komuta kademesinde 9 Martçı Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'a da gidiyordu. MİT tarafından istenilen 9 Martçı generaller izlendiklerini biliyor taktığında yukarıya ne bilgi bittiğini anında haber alıyorlardı. Mahir Kaynak bu gizli istihbarat savaşını şöyle değerlendiriyor: ³⁶⁹

“Garip bir oyundu. Aslında hepsi Ben bilgileri MİT'e aktarıyordum MİT bilgileri dosya haline getirip Millî Güvenlik Kurulu suluyordum MGK'daki paşalarda bilgiler tekrar cuntaya veriyordum MGK içinde cuntaya bilgi sızdıran bana göre Muhsin Batur'du.”

4.5. Faruk Gürler ve Muhsin Batur

Yön-Devrim çevresi ve Madanoğlu cuntasının ordunun komuta kademesinde temas kurduğu kişi Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'du. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, 25 Ocak 1970'de rejimi onarmak hükûmetin seçim sistemi reformu tarım ve vergi reformu ve dış ticaretin millîleştirilmesi dâhil bir dizi reform yapmasını gayriresmî bir MGK

---

³⁶⁸ Kaynak, *a.g.e.*, s. 98

³⁶⁹ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s. 168; Nazlı Ilıcak, *12 Mart Cuntaları*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2013, s. 89-90

toplantısında önerdi. 24 Nisan'daki toplantı yine görüşlerini bildirince Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, sosyal ve ekonomik reformların TSK ile ilgisi olmadığını söyledi. 10 Aralık 1970'de Batur daha ileriye gidip müdahale ve TBMM'nin yerine yarısı atama yarısı seçimlerle gelen bir kurucu meclis önerdi.³⁷⁰

Muhsin Batur Yüksek Askerî Şûra üyesi olduğu 1969 yılında On dörtlerden o sırada CHP milletvekili olan Orhan Kabibay, Ekrem Acuner ve Mucip Ataklı ile birbirlerinin evinde toplandıklarını ve ülke meseleleri konuştuklarını söyler. Batur bu sohbe Türkiye'de henüz bir müdahale ortamını bulunmadığını ayrıca bulunduğu görev bakımından Hava Kuvvetlerinin dışında bulunduğunu, bir eylem birliğine katılmamasının küskünlüğüne ve çıkarlarına bağlanabileceğini söylemiştir.³⁷¹

Batur, 20-21 Ocak 1970'te Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve 21 generalin katıldığı bir toplantı düzenler. Bu toplantıda generaller hükûmetten duyduğu rahatsızlığı dile getirir.³⁷² Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ordu içindeki cuntalara ilişkin MİT'in Balon Operasyonu hakkında bir sunum yapar. Batur “*MİT Başkanı'nın açıkladığı Balon projesi meselenin tamamen yabancısı değilim. Orhan Kabibay Ekrem Acuner ve Mucip Ataklı gibi bazı kimseler bir buçuk iki yıl evvel benimle temas ettiler. Kendilerini ihtilal için ortamın müsait olmadığı ve esaslı bir sebep bulunmadığı, Türkiye'yi dış dünyada desteksiz bırakacağı, ekonomik bir felakete yol açacağı ve eninde sonunda yine demokratik rejime dönülecek gerekçeleriyle reddettim.*” der. Ekrem Acuner'in dokunulmazlığı 20 Temmuz 1970'te ihtilal hazırlığı gerekçesiyle kaldırılacaktı.³⁷³

Batur 25 Ocak'ta MİT Başkanının isteği ile düzenlenen hükûmet üyelerinin katıldığı Atatürk Orman Çiftliğindeki toplantıda 22 generalin rahatsızlıklarını “millî bütünlük”, “tatminsizlik”, “partilerin durumu”, “basın ve TRT” ve “ekonomik durum” başlıkları altında özetleyerek bildirir. Hükûmetten basiretli davranarak vergi reformu, toprak reformu, eğitimde reform, devlet otoritesinin temsil eden kuvvetlere milletin saygı ve güvenini sağlayacak bir yön verilmesi, Atatürk ilkelerine bağlılık, dış ticaretin devletleştirilmesi ve seçim kanunun ıslahı talep edildi. 28 Mart 1970 tarihli Millî

³⁷⁰ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 229-234.

³⁷¹ Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, 2013, s. 140

³⁷² Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, 1986, s. 146-147

³⁷³ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s. 170; “Paşalar evlerde toplanıyor”, *Milliyet*, 6 Mayıs 1985, s. 11.

Güvenlik Kurulu toplantısında Batur, “*Bilhassa Silahlı Kuvvetler mensupları ile iç tehlikeler büyüdüğü ve devlet nizam ve güvenliğini sarstığı zannı er geç Silahlı Kuvvetler’in manevi baskısı ile bu tehlikenin önüne, bu kurul delâleti ile geçirilebileceği ümit ve kanısı sağduyu sahibi sivil aydınlarda yerleşmiştir. Bu sebeple yüksek kurulumuza beslenen ümitlerin yitirilmemesi için Türk milletine gençliğine adalet mekanizmasına, üniversite ve basına hitaben dikkatle hazırlanmış bir bildirinin yayınlanmasını uygun ve elzem gördüğümü saygı ile arz ederim*” der.³⁷⁴

Batur, 21 Kasım 1970’te Süleyman Demirel’e 7 sayfalık bir mektup yazarak görüşlerini ve çözüm önerilerini dile getirdi.³⁷⁵ 15 Aralık 1970’te Fransız *Le Figaro* gazetesi “Türkiye’de tedirginlik” başlıklı haberinde ordunun Demirel’in istifasını istediğini yazdı. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur’un yazdığı bir mektuba dikkat çekilen haberde Türkiye’de bir süredir üniversite ve işçi çevrelerinde baş gösteren olaylar hatırlatıldı ve Ordu’nun Atatürk ilke ve inkılapları ve laik rejim için kaygı duyduğunu yazıldı. TSK’nın Türkiye’nin aşırı sağ ve acılı sol uçlar arasında tehdit edildiği düşüncesinde olduğu belirten *Le Figaro* Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın askerî birlikleri ziyaret edip subayların nabzını yolladığını yazdı.³⁷⁶ *Le Monde*, Türkiye hakkında şu değerlendirmeleri yaptı: “Uzun süredir devam eden huzursuzluklar karşısında, Türk yetkililerin ne kadar gergin olduğu” açıkça görülüyordu. “Durum her alanda kötüye gidiyordu; bu nedenle ülkede bir rejim krizi yaşanabileceğinden bahsediliyordu.” “Hava kuvvetlerindeki mevcut durum yüzünden” hükümetin sert önlemler alması mümkün değildi. “Türk ordusu, hükümet yetkililerine baskı yapma niyetinde olmadığını ve esas görevinin ülkeyi korumak olduğunu bildirmişti.” Ayrıca, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur’un 24 Kasım’da Cumhurbaşkanı’na sunduğu mektup, bir “ülmatom” olarak değerlendiriliyordu. “General Batur, bu mektubunda Başbakan Süleyman Demirel’in görevden ayrılmasını ve Kemalist ilkeleri savunan bir kurucu meclis kurulmasını talep etmişti.” Bunun ötesinde, “General Batur’a göre; laik devletin ve milli egemenliğin en güçlü koruyucusu ordu”ydu. Batur, “Millî Güvenlik Kurulu’nun genişletilmesini ve yetkilerinin artırılmasını” istemişti. Başbakan Demirel, “karışıklıkları önlemek

---

³⁷⁴ Batur, *a.g.e.*, s. 173-174

³⁷⁵ Batur, *a.g.e.*, s. 188.

³⁷⁶ “Ordu Demirel’in İstifasını İstiyor” *Milliyet*, 16 Aralık 1970, s. 1 ve 9.

amacıyla baskıyı artırırsa, büyük çaplı halk tepkileri ve ordunun müdahalesi ile karşılaşabileceğini” belirtmişti.³⁷⁷

Batur, 1971 yılına girildiğinde Silahlı Kuvvetlerce yapılacak bir müdahale beklenir hale geldiğini yazar: Yavaş yavaş belirmeye başlayan 4 müdahale yöntemi vardı.

1. Alttan bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koyma
2. Alttan yapılan bir örgütlenmeye dayanarak bir veya iki komutanın başta bulunacağı bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koymak
3. Silahlı Kuvvetlerin komuta düzeni içinde yönetime el koyması
4. Komuta düzeni içinde müdahale ile durumun düzeltilmesi

Birinci veya ikinci yöntemi düşünenler Doğan Avcıoğlu, Cemal Madanoğlu, Orhan Kabibay gruplarıydı. Bu gruba en yüksek rütbeli subay Korgeneral Atıf Erçikan’dı. Örgüt içinde çok sayıda tümgeneral, tuğgeneral ve albay vardı.³⁷⁸ Batur’a göre ikinci ihtimal ancak Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Gürler’in tereddütlü tavrını değiştirmesi ve sonra Kuvvetine bütünüyle hâkim olması ile olasıydı. Batur emrindeki ordu komutanlarına tam olarak hâkim olmayan Faruk Gürler’in bir harekete girişse ordu içinde çatışmalar meydana gelme ihtimalinden çekinir. Batur Kara Kuvvetleri’nin tamamın içinde bulunmadığı bir eyleme asla girişmeyeceğini Tuğgeneral Aydın Kırıçoğlu’nun isteği üzerinde Tümgeneral Celil Gürkan ve Amiral Vedii Bilget yaptığı özel toplantıda da söylemişti.³⁷⁹ Gürkan ise tam tersine Albay Kemal Tunusluoğlu’nun evindeki bu toplantıda Batur’un Gürlerin kararsız davranışlarından söz edildiğinde “*Şayet Faruk Paşa yoksa ben varım. Ben düşmeye basarım.*” şeklinde toplantıda yer alanlara güven veren sözler söylediğini iddia eder.

380

Gürkan’a göre Batur o günlerdeki ABD ziyareti esnasındaki bir kokteylde Orgeneral Ryan ile baş başayken Ryan’ın “*Siz askerler bir müdahalede bulunmanın tam zamanı olduğunu düşünmüyor musunuz*” sorusuna açık vermeyen bir karşılık vermiştir.³⁸¹ Batur Gürkan’ın bu ithamına “*Öyle bir hava yaratmak istemiş ki sanki*

³⁷⁷ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016, s. 195-200

³⁷⁸ Batur, *a.g.e.*, 214-215.

³⁷⁹ Batur, *a.g.e.* s. 235.

³⁸⁰ Celil Gürkan, *12 Mart’a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, 1986, s. 206.

³⁸¹ Gürkan, *a.g.e.* s. 207; Uğur Mumcu, *Suçlular ve Güçlüler*, Tekin Yayınevi 1975, s. 171.

ben Amerika'ya Amerika 12 Mart'ta yeşil ışık yaksın diye gitmişim ve bu temaslarını kimse öğrenmesin diye karargâhımdan yanıma hiçbir subayı almamışım” der, komutanların kendi imkanlarıyla gelip yanlarında kimseyi getirmeyeceklerini NATO’nun istediğini, yıllardır usulün bu şekide olduğunu söyler. ³⁸²

Gürkan’a göre Batur 4. yöntemin uygulanmasını istediği doğru değildi.

1. “Altın bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koyma” şeklinde özetlenecek birinci seçenek konusunda Gürkan şöyle düşünür: Büyük emellere sahip Batur hazır ordu içinde ve sivil kamuoyunda "uçan general" efsanesi yaratmıştı. Bu durumun meyvelerini toplamadan üstündeki komutanları aşacak bir müdahale ile liderlik pozisyonunu kaçırmak istemezdi. İdareyi ele alan bir oluşum Batur ve Gürler’i kambur gibi sırtında taşımak istemezdi.
2. Gürkan’a göre “Silahlı Kuvvetlerin komuta düzeni içinde yönetime el koyması” seçeneği şeklinde özetlenecek hiyerarşik darbede Batur 3. veya 4 adam olur ve bu durum Batur’u tatmin etmez.
3. “Altın yapılan bir örgütlenmeye dayanarak bir veya iki komutanın başta bulunacağı bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koymak” Gürkan’a göre. a. Müdahale alt kademelerden gelen bir ekip gerçekleştirir ve başarısız olur ise, sorumluluk alt örgütlenme unsurlarının olacak b. Başarılı olursa çok büyük bir ihtimalle Batur’a daha az ihtimalle Gürler başa geçecekti.
4. “Komuta düzeni içinde müdahale ile durumun düzeltilmesi” seçeneği “demokrasi savunucusu Batur” görüntüsünü muhafaza etmek için, idareyi direkt ele geçirmeyen, ancak komuta düzeni içinde yumuşak müdahale ile durumu revize etme seçeneği seçilmiştir. ³⁸³

Gürkan’a göre Batur 12 Mart öncesi Hava Kuvvetleri Karargâhındaki bazı generalve subayların oluşturdukları grup ile bunun yanı sıra Kara ve Deniz Kuvvetlerindeki kendisi dâhil öteki subaylarla, bilinen hazırlıklar doğrultusunda genelde herhangi bir bağı özelde de organik bağı olmadığını kanıtlama çabası içindedir. ³⁸⁴ Batur’un anlatımlarının aksine Gürkan’a göre 12 Mart öncesi Türk Silahlı

³⁸² Uğur Mumcu, “Muhsin Batur Yanıtlıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1985, s. 16.

³⁸³ Gürkan, *a.g.e.*, s. 157-158.

³⁸⁴ Gürkan, *a.g.e.*, s. 186-187.

Kuvvetleri içerisindeki gelişen etkinlikler Adan Z'ye kadar Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un bilgi, onay ve direktifleri altında sürdürülmektedir.³⁸⁵

Doğan Avcıoğlu'nun bir anayasa taslağı hazırlayarak Hasan Cemal'e vermiş, Cemal, Kavaklıdere'deki bir adrese giderek Binbaşı Yılmaz Akkılıç'a teslim etmiştir.³⁸⁶ Dosyayı Hava Kuvvetleri Genel Sekreteri Aydın Kirişoğlu, Muhsin Batur'a ulaştırılmıştır.³⁸⁷ Batur 1971 Ocak sonlarında bir grup subayın kendine Doğan Avcıoğlu'nun görüşlerinin yansıtan bir radikal bir askerî rejimi öngören planları kapsayan bir dosya verdiğini söyler. Planda rejimin kurumları farklı farklı şemalarla çizilmiş liderleri kod isimleriyle gösterilmişti. Cumhurbaşkanı olacak Faruk Gürler "Selim Bey", Başbakan olacak Muhsin Batur "Yavuz Bey" olarak kodlanmıştı. Başbakan Yardımcı Celil Gürkan, adalet bakanı Bahri Savcı, dışişleri bakanı Osman Olcay! Sağlık bakanı Nusret Fişek, Basın yayın bakanı Altan Öymen, gençlik bakanı Uğur Mumcu olacaktı. Planı çok radikal bulan Batur, ordu düşünceleri benimseseydi "dosyadaki plan doğrultusunda olmamak şartıyla" bir harekâtı girişebileceğini belirtir.³⁸⁸

Dosyada Devrim Anayasası adından 65 maddelik bir anayasa taslağı vardı. 2. maddede devletin temel nitelikleri "*Devrim ilkelerine dayanan halkçı, devletçi, laik, millî ve sosyal devrimci bir devlet*" olarak tarif ediliyordu. Taslakta yasama yetkisinin, Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi tarafından Yürütme görevinin, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından Yargı yetkisinin, Ulus adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağı belirtiliyordu. Devletin en yüksek karar organı olarak tanımlanan Devrim Konseyi, "*1971 devrimiyle Türk halkı, Türk gençliği ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetimi devralmış bulunanlar arasından gelen*" üyelerden oluşacaktı. Konseyin başkanı devrim eylemindeki en kıdemli komutandı. Konsey kendi üyeleri arasından seçimle ikinci başkan ve genel sekreter seçiyordu. Devrim Konseyi Genel Sekreterinin görevi devrim ilkelerinin gözetim ve denetiminde ve yasama görevlerinin yürütülmesinde kolaylık sağlamak idi. Konsey üyeliği istisnai haller dışında hayat boyu sürecekti. Devrim Meclisinin, "*devrimin oluşumuna fikir ve eylemleri ile katkıda bulunmuş, devrim bilincine sahip olduğu Devrim Konseyince*

---

³⁸⁵ Gürkan, *a.g.e.*, s. 201.

³⁸⁶ Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, s. 58.

³⁸⁷ Uğur Mumcu, "Muhsin Batur Yanıtlıyor", *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1985, s. 16.

³⁸⁸ Hale, *a.g.e.*, s. 295-296.

saptanan, yetenekleri ile devrime ve ülkenin kalkınmasına yararlı oldukları anlaşılan sivil ve asker, en çok yüzelli kişiden” kurulacağı öngörülmüyordu. Yasama organının Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu ile ilişkileri Devrim Meclisi Genel Sekreterliği düzenleyecekti. 1971 Devrim eylemini yürüten en kıdemli Komutan Cumhurbaşkanı olacak Başbakan, Devrim kurulu üyeleri arasından seçilecekti. Devrim anayasasında ekonomik hükümler de önemli yer tutuyordu.³⁸⁹

“Temel sanayi, ulaştırma, enerji ve doğal kaynaklar ve ormanlar Devletin mülkiyetindedir. (...) Diğer ekonomik kuruluşların da sahipleriyle, fikir ve beden işçilerinin yönetiminde toplumsal yapıyı güçlendirecek ve adil bir gelir dağılımını gerçekleştirecek biçimde çalışması esastır. (...) Dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık Devletleştirilir. Devlet, iç ticaret alanında da, toplum yararının gerektirdiği tedbirleri alır. (...) Ekonominin tümünü kapsayan ve bağlayan plan esastır. (...) Devlet Planlama Teşkilatı, ana planın Devrim ilkelerine göre yapılması ve ekonomik kuruluşların planlarının, ana plana uygunluğunun kontrolü, uygulanmasının denetim ve gözetimi ile görevlidir.”

Devrim Anayasası’na göre ülkeyi Devrim Partisi adında tek parti yönetecekti. Partinin amacı anayasada "Devrimi hedefinden saptırmayacak ve Atatürk ilkelerini çağdaş düşünce ve bilim ışığında yorumlayarak uygulamayı ülkü edinmek” olarak tarif ediyordu. Devrim Partisi kuruluncaya kadar, bu görevi Devrim Örgütü adında bir oluşumun üstlenecekti. Devrim gününe kadar, ulusal çıkarlara aykırı tutum ve davranışlarda bulundukları saptananlarla; Devrim güvenliğine ve Devrime karşı her ne şekilde olursa olsun, söz, yazı ve basının diğer araçları ile veya başka şekilde karşı gelenleri yargılamak amacıyla, Devrim Konseyi Genel Sekreterliğine bağlı özel Devrim mahkemeleri kurulacağı geçici maddelerde belirtilmişti.³⁹⁰

Batur planda yer alan ilkeler başlığı altında bazı görüşleri paylaşmadığını belirtir. Dosyayı inceleyen Batur 30 Ocak 1971 günü dosyayı geri teslim eder. Batur’un çekincelerini şöyle özetleyebiliriz: Batur’a göre taslakta bahsedilen rejimin Kemalizmle ilgisi yoktur ve bu durum Atatürk’ün kemiklerini sızlatır. Batur diğer bir çekince koyduğu maddede siyasal düşüncenin kanun önünde eşit olması hususuna dikkat çekip bütün partilerin kapatıldığı düzende bu ilkedden bahsedilemeyeceğini

---

³⁸⁹ Alatl, *a.g.e.*, s. 393-418.

³⁹⁰ Alatl, *a.g.e.*, s. 393-418

söyler. Devrim Kurulunun bütünüyle askerlerden oluştuğuna dikkat çeken Batur denenmiş ve başarısız olmuş yöntemleri tekrarlamamanın anlamı olmadığını belirtir. Batur orduda hiyerarşi ve disiplinin bozulabileceği bir siyaset uğraşan diğeri uğraşmayan iki asker sınıfının meydana gelmesinin risklerine dikkat çeker. Farklı rütbelerde bulunan Devrim Kurulu'nun yanında Genelkurmay başkanı bir kukla pozisyonuna düşeceğinden ve Devrim Kurulu Genel Sekreteri ve başbakan arasında yetki ve sorumluluk yönünden çatışmalar yaşanabileceğine dikkat çeker. Askerlerin bakan yapılmasını doğru bulmadığını belirten Batur kendisine verilen Bakanlar Kurulu listesinde “*arkadaşlık, his, vefa, balans kurma ehliyetten üstün tutulmuş*” diye eleştirir. Dosyadaki ekonomi programı hakkında görüş bildiren Batur ithalatın devletleştirilmesinin yerinde ve ihtimal dâhilinde olduğunu ihracatta ise “kooperatifleşmiş sahalarla, büyük kısmı üreticiden devlet eliyle alınan kalemlerde” bunun uygulanabileceğini yazar. Kabinedeki bakanlıklarda Basın, Yayın ve Propaganda Bakanlığı'nın ismi de dikkat çeker. Batur, “*Basının devletleştirilmesi ne demektir. O zaman basın diye bir şey kalır mı?*” notu düşer. Türkiye'nin dünya devletleri içindeki konumuna da dikkat çeken Batur dünyada devletlerin birçoğu ile siyasi, ekonomik, askerî ilişkilerimizin olduğunu Batı âleminin bu dosyada rejimi tasvip etmeyeceğini söyleyerek “*Taviz verirsek Doğu Bloku ve Kızıl Çin'den destek görürüz, bu ise Türkiye'nin felaketi olur*” diye not düşer.^{391 392} Batur plandaki ilkeler bölümü zerinde bazı farklı görüşlere, fakat uygulama şekli üzerinde çok farklı düşünceler sahip olduğunu belirtir. Dosyayı inceledikten sonra yazılı 30 Ocak 1971 günü dosyayı kendine teslim edenlere iletir. Celil Gürkan yazımında çok da rolü olmayan bu dosyanın Atatürkçü çizgide icra edilecek bir müdahalede kullanılabilecek devrimci karakterde bir anayasa taslağı olduğunu söyler ve iddia edildiği gibi ülkeyi komünist ve Marksist idareye kaydırarak bir içeriğinin bulunmadığını savunur.³⁹³

3 Şubat 1971 günü bir grup genç subaylar cevap mahiyetinde bir mektubu Batur'a ulaştırır. Genç subaylar komünist olmakla itham edildiklerini düşünmüşler mektuba “Biz komünist değiliz” başlığı ile başlamışlardır. Dosyayı Amerika ve Türkiye'de 41 defa komünizmi telin konferansları vermiş bir arkadaşlarını redakte ettiğini belirten subaylar kulaklarına gelen komünistlik ithamına üzüldüklerini belirtir.

---

³⁹¹ Batur, *a.g.e.*, s. 220-225.

³⁹² “Liderimiz olun”, *Milliyet*, 12 Mayıs 1985, s. 11.

³⁹³ Uğur Mumcu, “Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi ve Sonrasını Anlattı”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1985, s. 11.

Bakanlar Kurulu listesini dosyadan çıkardıklarını ve 203 kişilik bir adaylar listesini koyduklarını belirtirler. Dosyaya bir yemin metni koyduklarını yemin metni ile mutabık ise Batur'un liderliğini kayıtsız şartsız kabul edeceklerini beyan ederler. Genç subaylar mektubu "Bizler aynı kaynaktan yetişmiş 'yalnız Türk vatanı için" diyen katıksız Atatürk subaylarıyız." cümlesiyle sona erdirir.³⁹⁴

Tümgeneral Celil Gürkan, kendisinin siyasi çizgisinin İttihat ve Terakki, Hareket Ordusu, Kuvayı Milliye ve 27 Mayıs çizgisi olduğunu söyler. Öteki arkadaşlarıyla birlikte komünizm ve Marksizm ile hiçbir ilgileri yoktur. Gürkan, amaçlarının 12 Mart öncesinin sıcak ve bunalımlı günlerinde içtenlikle inandıkları Kemalist devrim anlayışını 1970'li yılların şartlarına göre yeniden yorumlayıp hayata geçirmek olduğunu savunur. Totaliter rejim yanlısı olmadığını belirten Gürkan, o günlerde bile sadece askerlerden oluşan ve ister istemez otoriter düzene kayan bir askerî yönetimde değil inançlı Kemalist sivil aydınların da katılacağı, dolayısıyla halkın benimseyip destekleyeceği bir geçici yönetim istediğini belirtir.³⁹⁵

Celil Gürkan'a göre anayasa taslağı bazı karacı subaylar -mesela yetkin bir hukuçu olan Emin Değer ve Hidayet Ilgar- gibi kişilerin katkısı ve tashihi sonrası, önce Batur'un bilgi ve onayına, daha sonra kıdemli lider Faruk Gürler'in bilgi ve onayına sunulmak üzerine kendisine verildiğini söyler. Gürkan, Batur'un anılarına "bu işi anayasa taslağı hazırlamaya kadar varmışlar" yorumuna mahal vermemek için bu dosya hakkındaki görüşlerinin üstü kapalı geçiştirip zıt görüşlerinin tümünü değil ilk ve son bölümlerini verdiğini "*Netice: İnanmadığım bir şekil ve sistem içinde bulunmam*" notunu koyarak kendini aklama yoluna gittiğini iddia eder.³⁹⁶

27 Ocak 1971'de Yüksek komuta Konseyi toplandı. Memduh Tağmaç cumhurbaşkanının başbakanı istifa ettirmesi şeklinde bir yöntem önerdi.³⁹⁷

"Biz müdahale edersek yapılacak hareket ne olursa olsun harici desteğe ve Silahlı Kuvvetler'in çoğunluğunun fikri ve manevi desteğine ihtiyacımı olacaktır. Bu sebeple bir deklarasyonla yapılması düşünülen idari, sosyal, ekonomik reformları ve programların kamuoyuna açıklanmasını icap eder. Programların ilanından sonra hemen tayinli bir sivil hükûmet yarısı tayinli yarısı seçimli bir kurucu Meclis teşkili ve

³⁹⁴ "Batur'un cevabına, örgütün cevabı", *Milliyet*, 12 Mayıs 1985, s. 11.

³⁹⁵ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, 1986, s. 121-122.

³⁹⁶ Gürkan, *a.g.e.* 228-229.

³⁹⁷ Batur, *a.g.e.* s. 268-270.

bu organlar vasıtası ile nisbeten demokratik bir yolla gerekli reform ve kanunları bizim gösterdiğimiz yolda yaptırmak uygundur. Bundan sonra zaman tayin etmek istemiyorum ama yeni kanunla seçime gidilir.”

29 Ocak günü Komuta Konseyi Genelkurmay’da toplandı. Hükûmetin bunalımı çözme yeteneğinin kalmadığı Silahlı Kuvvetlerin daha fazla hareketsiz kalamayacağı vurgulandı.³⁹⁸ 3 Mart 1971’de Memduh Tağmaç Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarının bulunduğu binanın sinema salonunda dört kuvvet karargâhı mensupları ve Ankara Garnizonundaki tüm birliklerin komutanlarını toplayarak en üst düzeydeki komutanlara güvenmelerini, heyecana kapılıp yanlış adım atmamalarını, gereğini yaparak Millî Güvenlik Kurulu’nda fikirlerini söyleyeceklerini bildirdi. Bugün şahit olunan buhranın kökünde Anayasanın ülkenin bünyesine uygun düşmeyecek biçimde aşırı özgürler getirmiş olmasının yattığını söyledi.³⁹⁹ Millî Savunma Bakanlığı Hukuk Müşaviri emekli Hâkim Albay Emin Değer’e göre o günlere dair şu yorumda bulunur: ⁴⁰⁰

“İçinde darbe hazırlıklarının bulunduğu ‘Harekât Dosyası’ dışındaki bölümü kapsayan ‘Devrim Dosyası’ Şubat 1971 ayı içinde Batur’a verildi. Aynı dosya, Sayın Batur’un onayı alındıktan sonra, Mart 1971 başında, Sayın Gürkan tarafından Sayın Gürler’e de sunuldu. Sayın Gürler 6 Mart 1971’de Cumartesi günü beni emretti. Dosya üzerinde kendilerine bir saat kadar bilgi sundum. Okunduktan sonra 8 Mart 1971 Pazartesi günü dosyayı Sayın Gürkan’a geri verirken ‘Söyledikleri kadar solda değilmişsiniz’ dediğini hatırlıyorum. Bu sözün anlamını daha doğrusu bu sözün altında yatan gerçeği daha sonra anlayacaktık. Bu çalışmalardan ayrı özellikle Kurmay arkadaşlarımız tarafından hareket planlaması yapılıyordu Hareket planlaması Korgeneral Atıf Erçıkan’ın başkanlığında sürdürülmekteydi. Ancak Korgeneral Erçıkan’a güven duyulmuyordu. Onun 1970 sonlarında Brüksel’deki NATO hizmetinden gelir gelmez yaşında rütbesine uygun düşmeyen ateşli bir tutum içindeki davranışı kuşku yaratıyordu. Ayrıca Sayın Gürler de siz Atıf’ı toplantınıza almayın, her şeyi yanınızda konuşmayın uyarısı yapıyordu; ancak, Atıf Erçıkan’ın da çevresinde -Nedendir bilinmez- inanmış subaylar vardı.”

³⁹⁸ Batur, *a.g.e.* s. 273

³⁹⁹ Gürkan, *a.g.e.*, s. 166

⁴⁰⁰ “Emekli Albay Emin Değer’in Açıklamaları”, *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1985, s. 11.

Emekli Deniz Binbaşı Erol Bilbilik'e göre dosya, koordine komitesini oluşturan havacı gruba teslim edilmiştir. Taslak hali ilk olarak Hâkim Yarbay Emin Değer ve diğer hukukçu askerlerce hazırlanmıştır. Hazırlanan bu taslaklar milletvekili Fakih Özfakih, Doğan Avcıoğlu ve ekibinin incelemesinden geçmiştir. Taslak hazırlanırken yararlanılan metinler 1924 anayasası, Fransız 5. Cumhuriyeti Anayasası, Alman Anayasası, Amerikan Anayasası, Hint Anayasası, Pakistan Anayasası, Mısır Anayasası adı geçen ülkeler Parti Tüzükleri, Baas Partisi tüzüğüydü. Devrim Konseyi'nin muhtemel yapısı üzerine iki fikir vardı. Konsey üyelerinin bütünüyle askerlerden oluşması görüşünü karacı ve havacıların çoğu, konseyin sivil ve askerlerden oluşmasını denizci grup ve karacı ve havacıların küçük bir kısmı destekliyordu. Nihayetinde Devrim Konseyi'nin tamamen askerlerden oluşması gerektiğinde karar kılındı. Belirlenen 50 üyeden 38'i karacı 11'i havacı 7'si denizci idi.⁴⁰¹

4.6. 9 Mart 1971 tarihli toplantı

7 Mart 1971 Pazar günü Bahçelievler'de Ankara dışından gelen askerlerin de yer aldığı bir görüşme yapıldı. Korgeneral Atıf Erçikan başkanlığındaki toplantıda 9 Mart 1971 günü müdahale kararı alındı. 8 Mart 1971 Pazartesi günü bu durum Celal Gürkan tarafından Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler'e bildirildi.⁴⁰²

9 Mart 1971'de saat 17.00'de Muhsin Batur'un odasında toplantı vardır. Toplantıya katılanlar Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur, Genelkurmay Plan ve Prensipler Başkanı Korg. Atıf Erçikan, Kara Kuvvetleri Plan ve Prensipler Başkanı Tüm. Celil Gürkan, Mehmet ali Aker, Genelkurmay Personel Başkanı Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Korg. Ahmet Dural, Tüm. Hulusi Kaymaklı ve Tuğg. Ömer Çokgör idi.⁴⁰³

9 Mart tarihli toplantıda Gürler'in devlet başkanlığına kendisinin ise başbakanlığa getirileceğini söyledikten sonra Batur toplantıdaki en kıdemli asker pozisyonunda Gürler'den son kararı vermesini ister. Gürler ise "Mısır'da darbeden

⁴⁰¹ "Emekli Dz. Yüzbaşı Erol Bilbilik'in Açıklaması", *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1985, s. 11.

⁴⁰² Ertuğrul Alatl, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s. 461.

⁴⁰³ Alatl, *a.g.e.*, s. 23-24.

sonra bir kenara atılan göstermelik lidere" atıfta bulunarak "*General Necib olmak istemiyorum*" der. General Muhammed Necib, Cemal Abdünnâsır'ın başını çektiği Kral Faruk'u deviren Hür Subaylar'ın darbeden sonra cumhurbaşkanlığına getirdiği ve iki yıl sonra tasfiye ettiği "göstermelik lider" idi.^{404 405} Gürler gergin olduğu ve sık sık terlediği toplantıda Eyiceoğlu'nun haberi olup olmadığını sorunca Batur haber vermediğini söyler. Atıf Erçikan ertesi gün yapılacak Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısını silahla basıp kendinden olmayan herkesi gözaltına almayı önerir. Gürler'in epey kararsız olduğu bu toplantı nihayetinde sonuçsuz kaldı. Gürkan'a göre Batur darbe planının arkasındadır. Fakat Gürler'in isteksizliği Batur'u vazgeçirir. Gürkan'a göre, toplantı bitiminde koridorda Batur'un odasının çevresindeki oda ve koridorların müdahale kararı beklentisi içindeki çoğu havacılardan oluşan subaylarla doluydu. Toplantının sonuçsuz kaldığını öğrenmek onları öfkeliendirmişti. Birçok kişi Gürkan'a bu vakitten sonra yapılabilecek bir şey olup olmadığını sordu. Gürkan, Batur ve Gürler'in katılmadığı bir harekâtın ordu içinde çatışmaya yol açabileceği, asla kan dökülmesini istemeyeceğini belirtir.⁴⁰⁶

Gürkan'a göre Batur ülkenin başına lider olma hevesindedir. Batur'un Gürler ve Tağmaç'ın hayatta olmadığı bir dönemde yazdığı *Anılar ve Görüşler* kitabının ölümlerin konuşamayacağı ve ezilenlerin ses çıkaramayacağı kabulüyle 9/12 Mart olayında kendi dışındakileri suçlamak, arkadaşlarına komünistlik, Marksistlik gibi ithamlarda bulunmak ve kendisini aklamak amacıyla yazdığı taraflı bir eser olduğunu söyler.⁴⁰⁷ Celil Gürkan o gün için şöyle der:⁴⁰⁸

"Bütün hazırlıklar tamamlanmıştı Ankara dışındaki Birlikler şifreli mektuplarla haberleşiyordu. Toplantılarda sık sık "Devrim güneşi yılbaşından önce Türkiye ufuklarında doğmalı" gibi ateşli konuşmalara Tanık oluyor. Ankara dışındaki birliklerden General düzeyindeki arkadaşlarımızdan "Güneş ne zaman doğacak" diye şifreli mektuplar alıyorduk. Bu mektup sahipleri 12 Martla birlikte çok değiştiler sonradan Devrim sözcüğünü bile ağızlarına almaz oldular. İstanbul'daki birliklere bir

⁴⁰⁴ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 237-238.

⁴⁰⁵ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, 1986, s. 226.

⁴⁰⁶ Gürkan, *a.g.e.*, s. 252.

⁴⁰⁷ Gürkan, *a.g.e.*, 279-280

⁴⁰⁸ Uğur Mumcu, "Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi ve Sonrasını Anlattı", *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1985, s. 6.

kurye aracılığı ile üzerine renkli başlı toplu iğneler iliştirilmiş bir kart yollayacaktık. Kırmızı yeşil ve mavi başlıklı iğneler karta yan yana iliştirilmişse bu hareketin başlayacağını gösterecekti”

Madanoğlu ise anılarında o günü şöyle anlatır: ⁴⁰⁹

“Ben sonradan öğrendim. Asıl teşvikçisi Muhsin Batur. Faruk Gürler'i işliyor. Gürler çekingen yapıda bir kişi. En sonunda peki diyor. CIA duruma hâkim, Korgeneral Atıf Erçikan'ı sokuyor olayın içine. Erçikan bunları oyalıyor. Bu arada Tağmaç'ı uyandırıyor. Gürler'i ürkütüyorlar. "Solcu darbe olacak, sizi de kurşuna dizecekler" diye. Gürler korkuyor, Genelkurmay Başkanı'na kadar gidiyor. 9 Mart'ta planlanan, güya ilerici yön taşıyor. Ama 12 Mart'taki gerici. Ve o gerçekleşiyor. Gürler ve Batur izole ediliyor. 12 Mart CIA'nın güzel bir manevrasıyla yön değiştirdi. Yön değiştirmese de beter olacaktı ya... Onlar bizim kadar içten değillerdi.”

O günlerde bir banka soygunun karıştığı için gözaltına alınan sol görüşlü Çapa Öğretmen Okulu öğrencisi Salman Kaya 9 Mart gecesini sol görüşlü subayların darbe yapacağı gerekçesiyle emniyetin boşaltıldığını iddia eder. ⁴¹⁰

4.7. 12 Mart 1971 muhtırası

Memduh Tağmaç 7 Mart'ta bir grup askerin toplanıp 9 Mart'ta müdahale kararı aldığını işin ciddi olduğunu anlayınca kara deniz ve hava kuvvetlerindeki tüm Orgeneral ve Korgenerallerden oluşan Genişletilmiş Komuta Konseyi adı altında bir toplantı yapılması kararı verdiğini söyler. ⁴¹¹

10 Mart'ta Genişletilmiş Komuta Konseyi toplandı. Konsey, genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları 19 karacı general, 3 amiral, 5 havacı generalden oluşuyordu. 12 Mart müdahalesinin içeriği ve yöntemi bu toplantıda belirlendi. ⁴¹² Bu toplantıda ordunun sol eğilimli kanadı, Batur ve Gürler kanadı ve Tağmaç kanadı orta yolu buldu. ⁴¹³ Müdahaleye istemeyen bir orgeneral dışında toplantı katılımcıları uyarı, hükûmet değişikliği, anayasa ve seçim kanunu değişikliği, ekonomik reform taleplerini belirttiler. Müdahalenin yöntemi konusunda görüş farklılıkları olsa da

⁴⁰⁹ *Korgeneral Cemal Madanoğlunun Anıları*, Kaynak Yayınları, 2021, s. 315

⁴¹⁰ Alatl, *a.g.e.*, s. 42

⁴¹¹ Sadi Koçuş, *12 Mart Anıları*, May Yayınevi, 1978, İstanbul, s. 47.

⁴¹² William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 239.

⁴¹³ Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul, s. 85.

ekseriyet müdahale taraftarı idi. Muhsin Batur'un anlatımına göre 11 Mart 1971 gecesi saat 21.30 da Kara Kuvvetleri Komutanlığı Faruk Gürler'in Ankara birliklerinde gerilimin çok yüksek olduğunu söylüyordu. Demirel'i çağırarak istifa ettirmeyi teklif etti. Batur karşı çıktı. Başbakan ile meclis ve diğer lider arasında bir fark olmadığını meclisin de kapatılması gerektiğini düşünüyordu. Celal Eyiceoğlu'nun evine gidip Memduh Tağmaç'ı çağırdılar. 11-12 Mart gecesi Tağmaç sık sık fikir değiştirdi. Ama nihayetinde ertesi gün muhtırayı imzalamayı kabul etti.⁴¹⁴

Sonuçta, daha çok sağ görüşlü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile sağa yakın Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, sola eğilimli Gürler ve Batur, 9 Mart gibi radikal bir darbe yerine daha ılımlı bir müdahale üzerinde anlaştılar. Onlara göre yapılması gereken reformlar vardı ve partili hükümetler bu reformları gerçekleştirmiyordu. Kendilerinin yönlendirmesiyle kurulacak bir parti aracılığıyla hükümet bu reformları yapacak ve tüm sorunları çözecekti.⁴¹⁵

Memduh Tağmaç o günü muhtırayı imzalarken ağladığını çünkü hukukun dışına çıktıklarını, hayatında hiç cunta faaliyetinde bulunmadığını, 12 Mart hareketini kumanda zinciri içinde yapmış olmanın tek tesellisi olduğunu söyler.⁴¹⁶ 12 Mart sabahı 9.30'da son toplantı yapıldı ve metnin son hali üzerinde anlaşıldı. Tağmaç 12.05'te muhtırayı imzaladı. Demirel, MİT müsteşarı Fuat Doğu'dan muhtıranın verilmek üzere olduğunu öğrenip cumhurbaşkanı Sunay'ı aradı. "Beni de aştılar" diyen Sunay'ın sağlık sorunları nedeniyle istifasını açıklama önerisi Demirel tarafından sağlığının yerinde olduğu ve istifası için geçerli bir neden olmadığını söyleyerek reddetti. Demirel'e göre istifa edip geri adım atmasaydı ordu meclisi de kapatacaktı.⁴¹⁷

Muhtıra, ülkedeki terör ve anarşi ortamını "Atatürkçü bir görüş" ile sonlandıracak güçlü bir hükümet kurulmasını talep ediyordu. Müdahale hakkını açık tutarak ordu tabanındaki genç subaylara da göz kırılıyordu. Demirel muhtıranın hukuk devleti ile bağdaşmadığını söylese de derhal istifa etti ve muhtıraya hiç bir güçlü muhalefet emaresi göstermedi.^{418 419} Yeni kurulacak partiler üstü hükümetin başına

⁴¹⁴ "Son 30 Yılın Olayı", *Milliyet*, 5 Mayıs 1985, s. 11.

⁴¹⁵ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 136-137

⁴¹⁶ "Tağmaç: 'Muhtırayı İmzalarken Ağladım. Çünkü, Hukukun Dışına Çıkıyorduk'", *Milliyet*, "29 Mart 1976, s. 5.

⁴¹⁷ Hale, *a.g.e.*, s. 239-240.

⁴¹⁸ Ali Balci, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 97.

⁴¹⁹ Ensar Yılmaz, *Çankaya Savaşları*, Birey Yayıncılık, 2007, s. 142.

CHP'nin merkezci kanadını temsil eden Nihat Erim'in getirileceğini öğrenince İnönü kabineye desteğini belirtti. Ecevit ise İnönü'nün bu tavrını ortanın solu hareketine bir ihanet olarak algılayarak genel sekreterlikten istifa etti. Pek çok solcu muhtırayı sağcı hükûmete karşı yeni bir 27 Mayıs olarak yorumlayıp desteklerini sunmuştu. Erim teknokratlardan oluşan hükûmetini kurdu. 1967'den beri bir cunta tarafından idare edilen Yunanistan'ın yaşadığı sıkıntılar bilindiği için ordu ülkeyi doğrudan yönetmek yerine dolaylı olarak kontrol etmeyi tercih etmişti.⁴²⁰ 12 Mart muhtırası, solcu Gürler-Batur'un kanadının beklentilerini karşılamak amacıyla, artan terör, ekonomik ve sosyal sorunların sorumlusu olarak görülen Demirel'i hedef alıyordu. Ancak bu, Tağmaç ve Sunay için sol gruplardan gelecek bir darbeyi engellemek, anarşiye neden olan 1961 Anayasasında reform için gereken bir bedeldi.⁴²¹

Aynı 1960 darbesindeki gibi yine basın darbeye destek olmuştu. 9 Mart darbe girişiminin ardında olan *Devrim* gazetesi çevresi 12 Mart'ı kendi planladıkları sol-Kemalist darbe zannederek alkışlamışlardı. Doğan Avcıoğlu, Uğur Mumcu ve *Cumhuriyet*'ten İlhan Selçuk gibi yazarlar darbeyi destekleyip orduyu böyle bir bildiri yazmaya iten şartların sorumlusu olan siyasetçileri eleştirmişlerdi.⁴²²

16 Mart 1971'de *Devrim* gazetesinin manşeti, "*Ordu anti-Kemalist gidişe dur dedi*" şeklindeydi.⁴²³ Avcıoğlu köşesinde, Mevcut politik sistemin, antikemalist bir yapıya sahip olduğu ve bu yapının, Türkiye'yi yerinde saymaya mahkûm ettiği ifade edilmekteydi. Avcıoğlu'na göre, Türkiye'nin bu bataklıktan çıkması, ancak kapitalist ve feodal yapıları kırarak bir devrimci şahlanışla mümkündü. Devrimci şahlanışın da, halkın örgütlü desteğine dayanan devrimci kadrolar eliyle başarılabileceği savunulmaktaydı. Ancak mevcut politikacıların, muhtıra karşısında bile Parlamento'nun feshi gibi cesur bir karar alamadıkları ve bu nedenle gerçek bir değişimin gerçekleşmesi zordu. Avcıoğlu, Türkiye'nin kaybedecek zamanı olmadığını ve gerçek reformların bir an önce başlaması gerektiğini vurgularken, bu bağlamda, bütün devrimcilerin, hasta Türkiye'nin tedavisinin başlaması için birlikte çalışmaları gerektiği çağrısında bulunulmaktaydı.⁴²⁴

⁴²⁰ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 178.

⁴²¹ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 87.

⁴²² Balci, *a.g.e.*, s. 99.

⁴²³ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 89.

⁴²⁴ Doğan Avcıoğlu, *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İleri Yayınları, 2006, s. 856-858.

Uğur Mumcu 16 Mart 1971'de Devrim gazetesindeki köşesinde; "27 Mayıs Devriminden sonra sandık darbesi ile iktidar gelen karşı-devrim, son ordu bildirisi ile tarihinin en sert tokatlarından birisini yemiştir. Ordunun bildirisi, Anayasanın dışında bir şey önermemektedir. Temel amaç Anayasanın Kemalist ilkelerini uygulamaktır. Atatürk düşmanları, din sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar! İktidarınız son bulmak üzeredir." diye yazarken, ⁴²⁵ İlhan Selçuk, Cumhuriyet gazetesinde; "12 Mart bildirisi devrimci çizgide olumlu bir adımdır. Atatürkçülük ve 27 Mayıs doğrultusunda, Türk ordusunun devrimci geleneğine ve yapısına uygun bir tarihi belgedir. Orduya karşı husumet yaratmak isteyen bütün tutucu ve gerici yuvalarına karşı, Atatürkçü öğretmenlerin, gençliğin, aydınların, halkın ilerici güçlerinin, devrimci sendikaların, derneklerin el birliği etmesi, ordunun devrimci tutumu yanında yer alması bir millî görevdir. Cici demokrasinin cılkı çıkmıştır. İktidarın Morisoncu yönetimine karşı Türk Silâhlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesini uygulamakta geç bile kalmıştır." yorumunda bulundu. ⁴²⁶

Ertuğrul Kürkçü liderliğindeki Dev-Genç muhtırayı destekleyip meclisin kapatılmasını istedi ve tarım reformu, dış ticaretin tarafsızlaştırılması, ABD ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gibi konularda, silahlı kuvvetlere destek olacaklarını söylerken, ⁴²⁷ DİSK Yürütme Kurulu ise 12 Mart 1971 tarihinde aşağıdaki açıklamayı yaptı: ⁴²⁸

"DİSK, Atatürk devrimlerinin ve Anayasa ilkelerinin korunmasında, uygulanmasında ve geliştirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanında olduğunu belirtmekten kıvanç duyar. "Parlamentodan çıkarılan Anayasaya aykırı kanunlar ve hükûmetin ısrarla yürüttüğü Anayasa-dışı uygulamalar, sosyal patlamalara yol açan tutum ve davranışlar memleketi bir kardeş kavgasının eşiğine getirmiştir. "İşte böyle bir ortamda memleketin beceriksiz ellerde emekçi halkımızın da perişanlığını artıracak bir yuvarlanmayı gören ve Türk milletinin bağrından oluşan Sillah Kuvvetlerin bu vahim durum karşısında aldığı kararlar işçi sınıfımızın devrimci kesiminde büyük bir ferahlık yaratmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın tanıdığı

⁴²⁵ Serhat Hürkan, *Üç Dergi, Üç İnsan: Akis, Devrim, Yankı; Toker, Avcıoğlu, Kışlalı*, Simemis Yayınları, 2006, s. 70-71.

⁴²⁶ Nihat Erim, *12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Yayınlar, İstanbul, Nisan 2007, s.164.

⁴²⁷ Ünsaldı, *a.g.e.*, s. 89.

⁴²⁸ Yıldırım Koç, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yayınevi, 1998, İstanbul, s. 33.

hakları en cesur şekilde kullanan Türk Silahlı Kuvvetlerinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Atatürk devrimlerini hâkim kılmak ve Anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmek, özellikle Anayasamızın temel ilkelerine yürekten bağlı kılmak yolunda görev başında olduğu radyolardan ilanı karanlık ufukları aydınlığa kavuşturmuştur.”

TMGT, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Devrimci Avukatlar Derneği, Üniversite Asistanları Derneği (ÜNAS) Türk Hukuk Kurumu (THK) ve meslek odaları hükûmeti deviren ordu muntırasına destek açıklaması yaptılar.⁴²⁹

Kaynak’a göre 12 Mart’ın hemen ardından solda muhtıraya bakış şöyle özetlenebilir: “Komutanlar, yeterli olmasa bile, siyasi iktidarı devirmekte önemli bir adım atmıştır. Amacımız bu tam bir darbeye dönüştürmek olmalıdır. Bundan sonra askerler halkı aralarında götürecek bir fikir akımına ihtiyaç duyacaklardır. Bu birikim sadece bizde vardır ve bizimle işbirliğine, bizi vitrine çıkarmağa mecbur kalacaklardır.”⁴³⁰

4.8. Ordu içi tasfiyeler, Balyoz harekâtı ve Madanoğlu davası

15 Mart’ta 9 Mart’taki cunta toplantısındaki Tümgeneral Celil Gürkan’ın da bulunduğu 3 general ve 8 albay⁴³¹ TSK’nın disiplin kurallarına aykırı siyasi faaliyetlerde bulunmak gerekçesiyle ordudan atıldı. Nedeni özel olarak açıklanmayan bu ihracı 7 Temmuz’da 6’sı muvazzaf 12 subay ile yazar, hukukçu ve kamu görevlilerinin bulunduğu 17 sivil ve 27 Mayıs darbecilerinden Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal tutuklandı.⁴³²

Batur’un anlatımına göre ihraç olayı şu şekilde gelişti: Muhtırada üçüncü maddenin uygulanması ihtimaline binaen kuvvet komutanlıklarından temsilci

⁴²⁹ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s. 516.

⁴³⁰ Mahir Kaynak, *Yel Üfürdü Su Götürdü*, Babıali Kültür Yayıncılığı, Şubat 2001, s. 98.

⁴³¹ Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Tümgeneral Celil Gürkan, Tuğgeneral Ali Akar, Kurmay Albay Bahattin Taner, Kurmay Albay Nedim arat, Piyade Albay Ömer Anlı, Piyade Albay Kadri Tandoğan, Tank Albay Cavit Bayraktar, Tank Albay Kadir Ok, Pilot Albay Hidayet Ilgar, Mu. Albay Muammer Namnil

⁴³² William Hale, *1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 230-231

istenerek bir komisyon kuruldu. Komisyon lideri Atıf Erçikan, anayasa çalışması yapan komisyonun başkanı ise Rüştü Naipoğlu idi. Muhsin Batur komisyondaki havacıların en kıdemlisine toplantıda düşüncelerini açıklamalarını ama anayasa dosyasını çıkarmamalarını istedi. Toplantı başlamasından saatler sonra ancak bir madde yazılabildi. Havacılar bu duruma kızıp anayasa taslağını ortaya koydular. Naipoğlu veya Erçikan Tağmaç'a havacıların sol görüşlü bir anayasa taslağı ile geldiğini söyledi.⁴³³ 16 Mart 1971 günü Memduh Tağmaç Muhsin Batur'dan 5 havacı subayın ismini istedi. İhtilal dosyası hazırladığı gerekçesiyle bunu talep eden Tağmaç'a Batur, bu isimleri yetenekli kişiler oldukları rütbe ve kıdemi itibarıyla henüz emeklilik hakları olmadığını söyledi. Tağmaç ve Batur söz konusu beş albayın emekli edilme yerine Ankara dışına atanması üzerinde uzlaştı. Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Tümgeneral Celil Gürkan, Tuğgeneral Ali Akar ise ihraç edildi.⁴³⁴

İngiliz dergisi *The Economist*'in "Confidential Foreign Report" (Mahrem Dış Rapor) başlıklı yazısından: "*Emekliye sevk edilen Generaller ve yerlerinden alınan subaylar, "Kemalist reformcular olarak bilinmektedir. Hiçbiri Sosyalist değildir. Bu subaylar gerek dış ticarete, gerekse büyük sanayide geniş ölçüde devletleştirmeleri öngören, sosyal ve ekonomik konularla eğitim alanında kökü reformları kapsayan bir programdan yanadırlar.*" der. Emekli amiral Sezai Orkunt 25 Mart 1971 tarihli basın toplantısında Celil Gürkan'ı tanıdığını ordunun içinde yetişmiş en iyi subaylardan olduğunu solculukla bir ilgisinin bulunmadığı söyleyerek ona sahip çıkar.⁴³⁵ Celil Gürkan ve arkadaşları emeklilik kararının iptali için Nisan 1971'de Danıştay'a başvurdu ve oy çokluğu ile reddedildi.⁴³⁶

Gürkan'a göre, 12 Mart muhtırasını hazırlayan cunta aslında bu işe hazırlıksız başlamıştı. Gürkan, bir zamanlar bu eleştiriyi yönelttiği komutanlarla aynı safta yer aldığını açıkça belirtse de, kendisini savunmak için sadece şu cümleyi kullanıyor: "Unutulmamalıdır ki, çıktığınız yolculukta her zaman yol arkadaşınızı seçme şansınız olmayabilir." Albay Talât Aydemir'in yazıları gelir. Aydemir, anılarında, başarısız 21 Mayıs 1963 darbe girişimi sonrasında mahkemede 'yol arkadaşları'nın tutum ve

⁴³³ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, 1986, s. 300-301.

⁴³⁴ Ertuğrul Alatlı, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s. 519-520.

⁴³⁵ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, 1986, s. 362-364.

⁴³⁶ Gürkan, *a.g.e.*, s. 308.

davranışlarından duyduğu derin hayal kırıklığını uzun uzun anlatmasına benzer biçimde Bu anılar, okuyucuya, başarısız her darbe girişimi sonrası, yenilgiye uğrayan darbecilerin kendi aralarında ayrı bir hesaplaşma yaşamak zorunda kaldıklarını gösterir.⁴³⁷

Sol çevrenin ekseriyetinin destek sunduğu 12 Mart'ın bir sol darbe olmadığı 40 gün sonraki Balyoz Harekâtı'yla anlaşılacaktı. Nisan'da terörist olaylar yeniden alevlenince 1971 yılının Nisan ayında 11 ilde sıkıyönetim kararı alındı. 12 Mart İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Ankara, İzmir, Eskişehir, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt'te.⁴³⁸ Deniz Gezmiş'in Türk Halk Kurtuluş Ordusu adam kaçıрма ve banka soyma eylemleri yapıyor düşük rütbeli solcu askerlerin ve askerî öğrencilerin bu grupla bağlantılı olduğu iddiaları istihbarat tarafından teyit ediliyordu. Mahir Çayan'ın Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi İsrail'in İstanbul başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırp öldürünce 1. Ordu Komutanı Faik Türein tarafından Balyoz Harekâtı adı verilen sol karşıtı bir tutuklama harekâtı başladı. Sol teröristlerin yanı sıra Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi 9 Mart cuntası mensupları, TİP'in ileri gelen üyeleri, önemli sendikacılar yazarlar, gazeteciler ve profesörlerinde bulunduğu 5 bin kişi tutuklandı. TİP 20 Temmuz'da kapatıldı. Mayıs ayında Erbakan'ın MSP'si kapatıldı fakat üyeleri tutuklanmadı. MHP ve ülkücülere ise bu süreçte hiç dokunulmamıştı. Erim Demirel'in bazı eski bakanlarını hükûmete almaya isteyince 11 teknokrat bakan Aralık'ta istifasını sundu. Onların yerini sağ siyasetçiler doldurdu.⁴³⁹

440

Mahir Çayan'ın liderliğindeki THKP-C, muhtıradan sadece iki buçuk ay sonra İsrail Başkonsolosu Elrom'u kaçırap infaz etmişti. Kısa bir süre sonra, silahlı çatışma sırasında Çayan yaralı olarak yakalandı. Aynı dönemde, Deniz Gezmiş'in önderliğindeki THKO'nun gerilla kadrosu, Nurhak dağlarında gerçekleşen çatışmada öldürüldü. Türkiye İşçi Partisi hakkında Anayasa Mahkemesi'nde kapatma davası açılmış ve parti kapatılma yoluna gidilmişti. Yılsonunda, Çayan ve arkadaşlarının askerî cezaevinden kaçtıkları haberi büyük bir şaşkınlık yarattı. 1972'nin başında, sıkıyönetim mahkemesi tarafından verilen Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezası

⁴³⁷ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016, s. 183-188

⁴³⁸ Koçak, *a.g.e.*, s. 208-213

⁴³⁹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 374-375.

⁴⁴⁰ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 179-180.

Yargıtay tarafından onaylandı. Ardından, askerî cezaevinden kaçanlardan bazıları silahlı çatışmada hayatını kaybetti. İdam kararları, Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. THKP-C'nin son kalan grubu, Çayan'ın önderliğinde Sinop'taki İngiliz üssünden üç İngiliz'i kaçırdı; amaçları idamları engellemektir. Ancak birkaç gün içinde, Kızıldere'de yapılan silahlı çatışmada tüm grup öldürüldü, yalnızca bir kişi sağ kurtuldu. Jandarma Genel Komutanı'nın da bu sırada kaçırılması amacıyla bir eylem gerçekleştirildi, ancak bu da başarısız oldu. İdamlar hemen ardından gerçekleştirildi.⁴⁴¹

7 Temmuz'da 6'sı muvazzaf 12 subay ile yazar, hukukçu ve kamu görevlilerinin bulunduğu 17 sivil ve 27 Mayıs darbecilerinden Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal tutuklandı.⁴⁴² Cuntaya dava açıldıktan sonra MİT Müsteşarı Fuat Doğu, hedefi haline gelmiş ve İnönü'nü desteği ve Sadi Koçuş'ın girişimleriyle MİT'ten alınarak Lizbon büyükelçisi görevine getirilmişti. Yerine Nurettin Ersin atandı.⁴⁴³

1972'de tahliye edilen Madanoğlu davası sanıklarının tutuksuz olarak yargılanacakları dava açıldı. Duruşmalara sürerken davada sürpriz bir tanık belirdi. Genç bir nöroloji olan Gencay Gürsoy,⁴⁴⁴ Mahir Kaynak'ı geçmişte muayene ettiğini Kaynak'ın mental rahatsızlıklar geçirdiğini ifadelerinin geçerli olmayacağını iddia etti. Mahir Kaynak Gencay Gürsoy ile sol üniversite ortamlarında tanışmıştı. Bir gün Kaynak, Gürsoy'a zaman zaman aşırı terlediğini, halsizlik yaşadığını ve zihninde ve hafızasında karışıklıklar olduğunu söyledi. Saradan şüphelendiğini söyleyen Gürsoy Kaynak'ı muayene etti, şüphesini doğrulayacak bir bulguya rastlamadı, teşhis koymadı, herhangi bir öneride bulunmadı ve ilaç yazmadı. Kaynak'a göre Gürsoy herhangi bir tanıda bulunmadığı yanlış hipotezler üzerine araştırma yaptığı, tedavi etmediği bir kişi hakkında şahitlik bulunuyordu. Kaldı ki tanı koymuş olsa bile hasta mahremiyeti gereği hastası hakkında özel bilgileri paylaşmamalıydı.⁴⁴⁵

Madanoğlu cuntası davası 2 Ekim 1974'te sanıkların tümünün beraat etmesi ile sonuçlandı. 1. Ordu Komutanlığı 2 Nolu Askerî Mahkemesi "...mesnet suçu

⁴⁴¹ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016, s. 201-207

⁴⁴² William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 230-231.

⁴⁴³ Mahir Kaynak, *Yel Üfürdü Su Götürdü*, Babıali Kültür Yayıncılığı, Şubat 2001, s. 107.

⁴⁴⁴ O dönem 34 yaşında bir hekim olan Gencay Gürsoy 2006 yılında Türk Tabipleri Birliği Başkanı olacaktı.

⁴⁴⁵ Kaynak, *a.g.e.* s. 111-112.

işlemedikleri hususunda mahkemece yukarıda belirtilen delillerin serbestçe takdir ve mütalaa neticesinde tam bir vicdani ve hukuki kanaata ulaşıldığından beraatlerine” karar verdi. ⁴⁴⁶

Beraatin resmî gerekçesi bu iken asıl nedeni eğer dava kapatılmaz ve derinleştirilirse yargı sürecinin Madanoğlu cuntasının temas kurduğu Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Muhsin Batur’a sıçrayabileceği endişesiydi. Davadaki beraat kararının en büyük mağduru ise MİT mensubu Mahir Kaynak oldu. Çevresinde ve üniversite camiasında dışlanan hem kendisi hem ailesi büyük zorluklar yaşayan Kaynak, ⁴⁴⁷ kimliği deşifre edildikten CHP ve solun bütün kesimlerinin kendisine düşmanca hisler beslediğini söyler. “*Bir darbe teşebbüsünün bertaraf edilmesinin demokrat olan herkesi memnun edeceğini sanıyordum. Bunun fazla iyimserlik olduğunu kısa sürede anladım*” diyen Kaynak, AP’lilerin de kendisinden çekinerek uzak durmasından yakınır, bir ilişkisi olmasa da ülkücülerin hep desteğini gördüğünü söyler. ⁴⁴⁸

Hasan Cemal Madanoğlu davasındaki beraat kararını şöyle değerlendirir: ⁴⁴⁹

O zaman beraat etmiş olmanız nereden kaynaklandı. Askerlerle iş tutmuş olmanızdan değil mi? Örgütlenmeniz derine yani ordunun tepelerine doğru gidiyordu. Çok fazla kurcalanırsa işin içine Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur da karıştırılabilecekti. Onun için bir yerde kesmek zorunda kaldılar. Bu nedenle beraat ettiniz yoksa darbe yapmak istemediğinizden bunun için örgütlenmediğinizden değil. O yüzden devrimci gençlere kıyasla çok daha az acı çektiniz. Bir süre sonra hepiniz kendi hayatına döndünüz. Doğan Avcıoğlu,

⁴⁴⁶ İlhan Selçuk, **Ziverbey Köşkü**, Çağdaş Yayınları, 1993, İstanbul, s. 35; 1. Ordu Komutanlığı 2 Nolu Askerî Mahkemesi, 974/3 Esas, 974/25 Karar nolu dosya gerekçeli hükmü, **Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı**, s. 147, https://tustav.org/arsiv/dava-dosyalari/synt-dava-arsivi/14.1.Ordu_Kom_İstanbul_2.numaralı_Skyntm_Askr_Mah.1974_Grkçl_Hkm_Madanoğlu_Dv_si.pdf Erişim tarihi: 20.05.2024

⁴⁴⁷ Mahir Kaynak’ın eşi Şükran Kaynak bu dönemde Maliye Bakanlığında çalışıyordu ve çalışma arkadaşları onun çantasında dinleme aleti taşıdığını ve konuşmaları kayda aldığını düşünüyor, Kaynak’ın eşi bir odaya girdiğinde konuşmalar bıçak gibi kesiliyordu. Kaynak’ın kızı ilkokul üçüncü sınıfa giderken o güne kadar matematik öğretmenini olduğunu düşündüğü babasının bir MİT ajanı olduğunu öğretmeninden öğrenerek sınıfta ağılatıldı. Kızı yıllar sonra da üniversite asistanı olmaya çalışırken pek çok akademisyenden itiraz ve dışlanmaya maruz kaldı. Çalışma arkadaşları kendilerini kayda aldığı ve telefonlarının dinlendiğini düşündüğü için Kaynak’ın kızı üniversitede yıllarca tek kişilik bir odada kaldı. Kaynak, **a.g.e.** s. 85-86.

⁴⁴⁸ Kaynak, **a.g.e.** s. 113.

⁴⁴⁹ Hikmet Özdemir, **Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk’ün Ardından**, Bilgi Yayınevi: Şubat 2000, s. 32-33

Çamlıca tepesindeki teras katındaki kitaplarını yazmaya devam etti. İlhan Selçuk Cumhuriyet'teki köşesine döndü. Altan Öymen, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Uluç Gürkan, sen (Hasan Cemal), hepiniz yazıya çiziye devam ettiniz. Olan biri ara sıra güvenen ya da bir şeyler yapabileceğinizi sanan devrimci gençlere oldu. Daha ilginç aradan birkaç yıl bile geçmeden kuyruklu yıldız diye umut olmaktan çıkarmak için yerden yere vurduğunuz Bülent Ecevit'i desteklemeye başladınız. Cici demokrasi diye yıkmaya çalıştığınız demokratik rejimin 12 Mart askeri yönetimi tarafından biraz daha bundaanmış şekline sahip çıktınız. O sırada devrinci gençler demir parmaklık arkasından size izliyorlardı.

4.9. 12 Mart sonrası siyasi süreç

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, muhtıranın verilmesi sonrası CHP'deki kendisine rakip hizbin lideri Nihat Erim'in CHP'den istifa ettirilene partisiz başbakanlığa getirilmesi ve İnönü'nün bu duruma destek sunması İnönü'ye tepki olarak genel sekreterlikten istifa etti. Süleyman Demirel bu istifa için, “*Sayın Ecevit'in tutumu 21 Mart günüdür. 9 gün beklemiştir. Başbakanlık kime verilecek, ne olacak? O da daha çok parti içi şeylerden dolaydır*” der.⁴⁵⁰

12 Mart'ı desteklemeyen Ecevit, genel başkan olduktan sonra kabinedeki CHP'li bakanları geri çekti ve bu durum Melen hükümetinin son bulmasına neden oldu. Bu gelişmelerin ardından, İnönü 5 Kasım 1972'de CHP'den istifa etti ve takip eden günlerde, 14 Kasım 1972'de milletvekilliğinden ayrıldı. Eski Cumhurbaşkanı olarak senato üyeliğine seçildi.⁴⁵¹

MİT müsteşarı Fuat Doğu'ya göre; Gürler, Batur ve Madanoğlu'nun temsil ettiği grup Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Bu tehdidi, ordu içindeki sağduyulu kişiler tarafından alınan önlemlerle ortadan kaldırmak gerekiyordu. O dönemdeki ortak yönetim, yani darbecilerle darbe karşıtları arasında kurulan koalisyon

⁴⁵⁰ “12 Mart'ı İlhami Soysal Anlatıyor”, *Milliyet*, 16 Mart 1986, s. 13.

⁴⁵¹ Cemal Fedayi, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024, s. 140

yaz aylarında dağılacak ve "11'ler" olarak bilinen darbecilere yakın bakanlar görevden alınacaktı. İlk olarak darbecilerin sivil destekçilerini etkisiz hale getirmek gerekiyordu. Bu adımın ardından askerlerin tasfiyesi daha kolay bir hale gelecekti.⁴⁵²

Birinci Erim hükûmetinin başarısızlığı ile Muhsin Batur gibi 12 Mart hükûmetinin eşitlikçi ekonomik reformları yapabileceğini düşünen komutanları için kötü bir sonuçtu. Batur, 4 Aralık 1971'de 30 general toplandı ve muhtırayı imzalayan komutanların istifa edip yerine gelecek komutanların, kurulacak hükûmetin uygulayacağı bir reform programı hazırlaması ve bu da olmazsa muhtıranın üçüncü paragrafı uyarınca ordunun yönetime el koymasını önerdi. Genekurmay bunu kabul etmedi. Sunay, Tağmaç ve Erim "meclise daha bağımlı bir hükûmet" önerdi. Bu öneriye Batur meclisin AP çoğunluğunda olduğu için itiraz etti. Önceki hükûmette yer alan reformcu bakanların da yeni hükûmette yer alması önerisi de reddedilince Batur istifa etmek istedi fakat Tağmaç tarafından vazgeçirildi.⁴⁵³

Erim 1972 Nisan ayında kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi talebi reddedilince istifa etti. Yerine Güven Partili Ferit Melen bir hükûmet kurdu. Melen Erim'e oranla Adalet Partisi ile daha fazla ilişki kurdu.⁴⁵⁴ Bu sıralarda solda ise ortanın solu hareketinin lideri Ecevit'in popülaritesi yükseliyor destekçileri yerel örgütlerdeki seçimleri kazanarak yönetimde söz sahibi oluyordu. Ecevit'in yükselişinden rahatsız olan İnönü Mayıs 1972'de kongre yapılmamasına karar verdi. Kongre öncesi partinin kendisi ve Ecevit arasında bir tercih yapmasını istedi. Ecevit taraftarı üyeler parti meclisini kazanınca İnönü istifa etti. Ecevit CHP lideri oldu. İnönü partiye o kadar küskündü ki Kasım 1972'de parti üyeliğinde dahi istifa etti.^{455 456}

12 Mart dönemi 1961 anayasasında kapsamlı anayasa değişikliklerinin yapıldığı bir dönem oldu. 44 madde değiştirildi. Üniversite ve TRT'ye verilen özerklik geri alındı. AYM'nin yetkileri sınırlandırıldı. MGK'ya kabinenin talep etmediği konularda bile bağlayıcı tavsiyelerde bulunma hakkı verildi. 5 yılda toplam 3 bin kişiyi yargılayacak olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kuruldu.⁴⁵⁷ Askerî

⁴⁵² Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi: Şubat 2000, s., 31

⁴⁵³ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 248.

⁴⁵⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s. 184.

⁴⁵⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 376

⁴⁵⁶ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 188

⁴⁵⁷ Hale, *a.g.e.*, s. 376

Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi'nin kuruluşuyla ordu, yüksek yargı içinde dahi kendine özerk bir alan inşa etmişti.⁴⁵⁸ 1971 anayasa değişiklikleri ile askerî vesayet sivil iktidardan yeni ödünler koparmış, askerî güç sivil denetimden sıyrılma eğilimine girmiş, siyasal karar organları üzerinde yargısal denetim zayıflamış, yasamanın gücü yürütmeye oranla bir miktar gerilemiş, TRT ve üniversite özerkliğinin kaldırılması gibi reformlarla yürütme erkinin içyapısında yekpareliğe dönüş söz konusu olmuştur.⁴⁵⁹

1972 Ağustosunda Faruk Gürler Genelkurmay başkanı oldu. Hedefi 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmaktı. 6 Aralık 1972 Genişletilmiş Komuta Konseyi 47 general ve amiral ile toplanınca 15 general cumhurbaşkanın asker olması gerektiği, 6 general sivil olması gerektiği yönünde görüş bildirirken 19 general sivil veya asker olabileceğini belirtti. 4 general mevcut Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin uzatılması istedi. 4'ü ise ordunun bu sürece müdahil olmaması gerektiği kanısındaydı. 2 Mart'ta Batur, Gürlerin seçilme ihtimalini az olduğunu belirtse de Sunay ve Gürler sonuna kadar gitme kararı aldı. 5 Mart'ta Gürler istifa etti. 7 Mart'ta kontenjan senatörü oldu. Ecevit'in CHP'sinin boykot ettiği seçimlerde Faruk Gürler'in dışında, 27 Mayıs darbesi ile görevinden alınan eski Hava Kuvvetleri Komutanı olan ve senato başkanı iken 12 Mart muhtırasına şiddetle karşı çıkmış emekli orgeneral Tekin Arıburun ve Demokratik Parti lideri Ferruh Bozbeyli aday oldular. TRT sürekli Gürler propagandası yapıyor ve onun demeçlerini yayınlıyordu. Generaller sürekli meclis başkanını odasında toplanıp Gürler'in seçilmesi için tehditler savuruyordu. Muhsin Batur, TBMM ve Çankaya Köşkü'nün üzerinden jetleri alçak uçuşa bile geçirmişti. 6. Tura gelindiğinde hiç bir aday salt çoğunluk olan 318'e ulaşamamış, Arıburun en fazla 292, Gürler en fazla 200 oy alabilmişti. Sunay'ın görev süresini uzatan anayasa değişikliği mecliste yeterli oy alamadı. AP ve CHP önce Anayasa Mahkemesi başkanı Muhittin Taylan'ı aday göstermeyi düşünse de Sunay, orduyla hiç bir bağı olmayan birinin cumhurbaşkanı olmasına karşı çıkan generallerin telkiniyle Taylan'ı kontenjan senatörü olarak atamayı reddederek cumhurbaşkanı

⁴⁵⁸ Ali Balcı, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 101.

⁴⁵⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 413-418

adayı yapılmasını engelledi. Partiler uzlaşarak o sırada kontenjan senatörlüğü yapmakta olan eski bir amiral olan Fahri Korutürk üzerinde karar kıldı.⁴⁶⁰

Birbiriyle kavgalı olan Demirel ve Ecevit ise cumhurbaşkanlığına genelkurmay başkanının geçmesi geleneğine son vermek konusunda uzlaşıp, cumhurbaşkanlığının genelkurmay başkanlığından sonraki son rütbe olduğu ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bir formaliteden ibaret olduğu inancındaki ordunun adayı olan Gürler'in cumhurbaşkanlığını engellemiştir.⁴⁶¹ Gürler yerine seçilen kişi yine bir asker olsa da bu sivil siyasetin askerî vesayete karşı küçük çaplı bir zaferi ve demokrasi lehine ufak bir kazanım idi.⁴⁶²

Tutuklanan Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları ise darbe girişiminde yargılandıkları davada işin Faruk Gürler ve Muhsin Batur'a uzanacağı anlaşılnca Gürler ve Batur etkisiyle beraat ettirilmişti. Bu dönemde sol Kemalist radikalizm güç kaybederek etkisizleşirken Ecevit'in ortanın solu hareketi popülaritesini artırdı. Avcıoğlu hariç eski Devrim yazarları eski radikalliklerinden sıyrılarak –fakat darbe yöntemlerini savundukları eski günlerine hiçbir öz eleştiride bulunmadan- çok partili demokratik rejimle genel hatları ile barışçaklar ve önceden solcuları parlamentocu yöntemlerle oyalayarak devrimci yönelişe zarar verdiğini düşündüğü Ecevit'in CHP'sini desteklemeye başlayacaklardı. Ecevit 1974 yılında çıkardığı afla Balyoz harekâtında hapse giren birçok solcuyu serbest bırakacaktı.⁴⁶³

25 Ekim 1981 Pazar günü İstanbul'un Çamlıca semtindeki evinde Hasan Cemal'i ağırlayan Avcıoğlu, Türkiye'deki çok partili sistemin tamamen sona erdiğini belirtti. "Demirel ve Ecevit artık etkisiz. Onların ardında kimse kalmadı," dedi. Orgeneral Evren ve arkadaşlarını kastederek, "Eğer kendi içlerinden bir çatlama olmazsa, bu yönetim devam eder. Yeni gelenler de mevcut otoriter rejimi sürdüreceklerdir. Durum böyle devam edecek," şeklinde konuştu.⁴⁶⁴

Avcıoğlu, yenilgiyi Ordu'nun 27 Mayıs 1960 çizgisinden sapmasına bağlamıştır. Onun bu görüşünü destekleyen bazı gelişmelerin varlığı inkâr edilemez.

⁴⁶⁰ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014, s. 253-256; Ensar Yılmaz, *Çankaya Savaşları*, Birey Yayıncılık, 2007, s. 147-151.

⁴⁶¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 377; Ahmad, *a.g.e.*, s. 184-185.

⁴⁶² Ali Balci, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 103-104. "İki büyük parti Korutürk'te anlaşıyor", *Milliyet*, 22 Mayıs 1985, s. 11.

⁴⁶³ Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, 2013, s. 210-213.

⁴⁶⁴ Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi: Şubat 2000, s. 40

Hayatını kaybettiğinde, 1971'in hem iç hem de dış koşullarında, anayasa ve parlamento dışı çözümler arayan girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanan ve intihar eylemlerine yol açan bir yolun farkında olduğu söylenebilir. 1983 yılında, "1961'de güçlü bir konumdaydınız, neden dalga yükselirken değil de 1969'da 'Devrim'i çıkarırken, yani hareketinizin gerileme döneminde iktidar arayışına girdiniz?" sorusuna, "Olaylar kontrolümüzde değildi. Geri dönüşü olmayan bir yolda intihar eylemi yaptık," şeklinde cevap verir.⁴⁶⁵

Devrim gazetesinin eski yazarları, uzun yıllar daha sol camianın ileri gelen kalemleri isimleri olmayı sürdürdü. Hasan Cemal 1981-1992 yılları arasında, İlhan Selçuk ise 1992'den sonra Cumhuriyet gazetesinde genel yayın yönetmenliği yapacaklardı. Uğur Mumcu Cumhuriyet gazetesinde köşe yazarı olacak ve 1993'te faili meçhul bir cinayete kurban gidecekti. Ali Sirmen de uzun süre Cumhuriyet'te köşe yazarlar arasındaydı. Altan Öymen CHP'de siyaset yapacak 1999-2000 arası kısa bir süre genel başkanlık yapacaktı. Uluç Gürkan ise Demokratik Sol Parti'den üç dönem milletvekili seçilecekti. Avcıoğlu ise serbest kalınca tekrar araştırmalara döndü. 1973 seçimleri sonrasında *Türkiye Yazıları* dergisine yazdığı üç yazı yayıncılık hayatına son katkıları olacaktı.⁴⁶⁶ 1980'de hem hükûmet hem meclisin kapatıldığı 12 Eylül darbesinden kısa süre sonra Hasan Cemal'e yazdığı "*Uzun vadede iyimserliğimi sürdürüyorum*" diye başlayan mektubunda parlamentoculuğa artık dönmeyeceği çok partili düzenin kesin olarak bittiğine dair inanç içindeydi. Avcıoğlu'nun fikirleri ölene kadar hiç değişmemiş, çok partili rejime karşı düşüncelerini açıktan yazamayacağı için 12 Mart sonrası sessiz kalmış, kendisini tarih araştırmalarına vermişti.⁴⁶⁷ Önce üç sonra dört cilt olarak yayımlanan *Millî Kurtuluş Tarihi*'ni (1974-1975) ölümü nedeniyle yarıda kalan beş ciltlik *Türklerin Tarihi* (1978-1982) ile çeşitli gazetelerde yer almış makale ve yazı dizilerini içeren *Devrim ve Demokrasi* (1980) izledi. Avcıoğlu, 57 yaşında, 1983'te mide kanserinden öldü.⁴⁶⁸ "İhtilal"e girişirken

---

⁴⁶⁵ Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi: Şubat 2000, s. 44-45

⁴⁶⁶ Serhat Hürkan, *Üç Dergi, Üç İnsan: Akis, Devrim, Yankı; Toker, Avcıoğlu, Kışlalı*, Simemis Yayınları, 2006, s. 84-85.

⁴⁶⁷ Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak: 12 Eylül Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, 1986, s.94.

⁴⁶⁸ Elçin Macar, "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İletişim Yayınları, s. 169.

ya başbakan olacağı, ya idam edileceği kanısında olan Avcıoğlu'nun öngörüsü tutmamıştı. Devleti ele geçirememiş ve eceliyle ölmüştü. ⁴⁶⁹

SONUÇ

1925'te yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanunu ve 1926 İzmir Suikastı davası gibi olaylar sonucunda Kemalist tek parti rejimi tahkim edilmiş Türk Silahlı Kuvvetleri de üstlendiği siyasi rol bağlamında uzun bir sükûnet devrine girmiş iken 1950'lerin ikinci yarısından itibaren bu tablo bozulacaktı. İlk DP karşıtı cunta 1955'te kuruldu ve darbe planları 1957 seçimlerinden sonra yoğunlaştı. İnönü'nün sözleri ve hükûmetin baskıları subaylar arasında DP karşıtlığını artırdı. 27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi adı altında bir grup subay yönetimi devraldı, ancak darbe sonrası ne yapacaklarına dair net bir planları yoktu. Bu belirsizlik içinde, İstanbul Üniversitesi'nden hukukçular yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi. Anayasa, DP'nin anayasayı ihlal ettiği iddiaları üzerine kuruldu ve darbenin meşruiyetini sağladı. Darbe, basın ve iş çevrelerince olumlu karşılandı, CHP tarafından desteklendi. Ancak darbe sonrası ordu içindeki bölünmeler ve görüş ayrılıkları, MBK içinde ciddi çatışmalara yol açtı. Türkeş liderliğindeki radikal grup, uzun süreli bir askerî rejim önerirken, diğerleri kısa süreli bir geçiş hükûmeti istiyordu. Sonuç olarak, 14 Kasım'da Türkeş ve yandaşları MBK'dan ihraç edildi. 1961 Anayasası, demokratik düzeni güçlendirmeyi amaçlayan pek çok yenilik getirdi, ancak Millî Güvenlik Kurulu (MGK) ile orduya siyasal müdahale hakkı tanındı. Yassıada'da yapılan yargılamalar, DP liderlerinin idam edilmesiyle sonuçlandı. Bu süreç, Türkiye'de askerî vesayetin

---

⁴⁶⁹ Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, 2013, s. 338.

kurumsallaşmasını ve ordunun siyaset üzerindeki etkisinin artmasını sağladı. Darbe, 1950'lerin liberal ekonomisinden planlı ekonomiye geçişi de beraberinde getirdi.

1961 seçimleri sonrası, Türkiye'de yönetim tekrar sivilere bırakılacak ve İsmet İnönü'nün liderliğindeki CHP'nin büyük bir zafer kazanacağı öngörülüyordu. Ancak seçim sonuçları beklendiği gibi olmadı, DP'nin devamı olan partilerin toplam oy oranı DP'nin 1957 seçimlerindeki oy oranından daha fazlaydı, bu da DP'nin mirasının devam ettiğini gösteriyordu. Bu dönemde, MBK'nin orduyu ilgilendiren konulara müdahalesi, askerî hiyerarşiyi zedeleyince, üst rütbeli subaylar Silahlı Kuvvetler Birliği'ni (SKB) kurdular ve bu örgüt, siyasete birçok kez müdahale etti. 21 Ekim Protokolü imzalanarak CHP dışında bir sağ koalisyon kurulmayacağı ve bazı önemli kararlar alındı. 20 Kasım 1961'de, CHP ve AP gönülsüzce de olsa bir 'büyük kabine' kurdular. AP, YTP ve CKMP Ali Fuat Başgil'i cumhurbaşkanı adayı olarak göstermek istedi, ancak Başgil tehdit edilerek adaylıktan çekildi ve yurtdışına çıktı. Bunun üzerine, yalnızca CHP'nin desteğini alan Gürsel, tek aday olarak cumhurbaşkanı seçildi. 22 Şubat 1962'de SKB üyeleri darbe girişiminde bulundu, ancak başarısız oldular ve Aydemir ve diğer liderler tutuklandı. İkinci bir darbe girişimi 21 Mayıs 1963'te gerçekleşti, ancak yine başarısız oldu ve Aydemir ile Gürcan idam edildi.

1965 seçimlerinde AP %52,9 oy alarak iktidara geldi. 1966'da Sunay cumhurbaşkanı olurken, Demirel ordu ile uzlaştırıcı bir siyaset izledi. 1969 seçimlerinde AP %46,5 oy alarak iktidarını sürdürdü. Parti içi anlaşmazlıklar sonucu 41 milletvekili yeni bir Demokratik Parti kurdu. CHP'de İnönü'nün "ortanın solu" söylemi ile Bülent Ecevit genel sekreter oldu. CKMP, Alparslan Türkeş liderliğinde Türk-İslam ülküsü ekseninde milliyetçi bir partiye dönüştü. Necmettin Erbakan, Millî Görüş hareketini başlatarak 1970'te Millî Nizam Partisi'ni kurdu.

Mehmet Ali Aybar'ın liderliğinde TİP, grev ve toplu sözleşme yasaları, çalışma mevzuatının düzenlenmesi ve sendikal reformlar için öncülük yaptı. 1965 genel seçimlerinde yüzde 3 oy alarak 15 milletvekili kazandı ve bu başarı partililerde iktidara gelebileceklerine dair bir beklenti yarattı. 1960'ların ikinci yarısında Türkiye'deki sosyalist hareket, Sosyalist Devrim (SD) ve Millî Demokratik Devrim (MDD) olarak ikiye ayrıldı. SD çizgisini savunanlar, demokratik yöntemlerle devrime ulaşılacağına inanıyordu ve Türkiye İşçi Partisi genel başkanı Mehmet Ali Aybar

bu kanadı temsil ediyordu. MDD savunucuları ise parlamenter demokrasinin bir aldatmaca olduğunu ve devrimin silahlı mücadele ile gerçekleşebileceğini öne sürüyordu. Bu düşüncenin öncüsü Mihri Belli idi ve Behice Boran ile Sadun Aren de bu kanattaydı. Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgali Türk solunda SD-MDD ayrımını derinleştirdi. MDD'ciler, Türkiye'nin gerçek bir burjuva demokrasisi olmadığını ve "Filipin tipi demokrasi" yaşadığını savunuyordu. MDD çizgisi, devrimin yolunun asker-sivil aydın zümresi ile mümkün olacağını düşünüyordu. MDD lideri Mihri Belli, TİP içinde muhalif bir hizip kurdu ve sosyalist üniversite öğrencilerini partiden uzaklaştırarak yanına çekti.

20 Aralık 1961'de Yön dergisi yayımlanmaya başladı ve ilk sayıda Yön Bildirisi yayımlandı. Bu bildiride, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmanın yolunun ekonomik kalkınmadan ve millî üretimi artırmaktan geçtiği vurgulandı. Sosyalist Kültür Derneği (SKD), 1962'nin sonlarından itibaren kuruldu ve sosyalist bir forum işlevi gördü. Dernek, Türk sosyalizminin temel ilkelerini belirledi ve birçok önemli sosyal etkinlik düzenledi. Yön hareketi, Şevket Süreyya Aydemir'in merkez-çevre bakış açısını ve Kadro hareketinden etkilenmiş düşüncelerini benimsemişti. Avcıoğlu'nun Osmanlı ve tarih konusundaki görüşlerinde Niyazi Berkes'in, sosyalist geçişin mümkün olduğunu savunan Yves Lacoste'un etkisi büyüktü. Lacoste'un teorisi, Asya tipi üretim tarzına benzer toplumlardan sosyalizme doğrudan geçişin mümkün olduğunu öne sürüyordu. Avcıoğlu, ayrıca 1950'lerde Mısır ve Latin Amerika'daki askerî darbelerden ve Fransa'daki Pierre Mendes France'ın fikirlerinden etkilenmişti. Yön dergisi, 1962-63'te demokrasiye büyük önem verdi, ancak 1963'te demokrasi, sosyalizmin ardından ikinci sıraya yükseldi. 1964'te kalkınma, bağımsızlık ve milliyetçilik konuları ön plana çıktı ve demokrasi bu kavramların gerisinde kaldı. 1965 genel seçimlerinin ardından, Adalet Partisi'nin zaferi ile Yön çevresinde demokrasiye olan ilgi azaldı.

Yön'e göre, Atatürk'ün gerçekleştirdiği sosyal, politik, kültürel ve iktisadi devrimler, CHP'nin devrimci çizgiyi kaybetmesiyle sekteye uğramıştı. Cumhuriyetin ilk döneminde halkçılık önemli bir ilkeyken, CHP'nin yanlış politikaları bu ilkeden uzaklaşmasına neden oldu. Avcıoğlu'na göre DP, toprak ağaları ve eşrafın iktidarı ele geçirme teşebbüsüydü ve bu dönem "emperyalizm-ağa-komprador" ittifakının altın çağıydı. 1950'lerin ortasında DP'nin statükocu politikası çöktü ve Menderes, zinde kuvvetlerin direnişi karşısında 27 Mayıs darbesiyle devrildi. Avcıoğlu'na göre, 27

Mayıs sadece bir geçiş dönemi olup, muhafazakâr kuvvetler yeniden durumu kontrol altına aldı. 1946-1960 dönemi talepleri, 27 Mayıs hareketi tarafından getirilmiş olmasına rağmen, temel sorunları kavrayamamışlardı. Anayasa ile sosyal ve ekonomik reform kapıları aralanmış, ancak muhafazakârların mecliste çoğunluk olması, devrimci güçler için sürpriz olmuştu.

Yön yazarları, batıcılık, milliyetçilik, sosyalizm, laiklik, halkçılık, bağımsızlık gibi kavramların birbirini tamamlayan ve iç içe geçmiş olduğunu savunurlar. Avcıoğlu'na göre, milliyetçilik ve sosyalizm birbirini tamamlayıcı niteliktedir; Bu bağlamda, Yön hareketi, sosyalizmin millî güvenliği tehdit eden bir ideoloji olarak değil, sosyal adaleti inşa etme amacı taşıyan bir felsefe olarak algılanması gerektiğini vurgular. Avcıoğlu'na göre, Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler için sosyalizm, özgürlük ve sosyal adalet içinde hızlı kalkınmanın tek yoludur. Avcıoğlu'na göre, milliyetçilik, gelişmemiş ülkelerde kalkınma için zorunlu bir gerekliliktir ve sosyalizm en büyük milliyetçiliktir. Yön hareketi, gerçek milliyetçiliği, emperyalizme karşı mücadelede ve sosyal adaletin sağlanmasında temel bir unsurla olarak tanımlar. Son olarak, Yön hareketi, Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik çıkmazlara dikkat çeker ve bu sorunların ancak milliyetçilikle sosyalizmin birleşimiyle çözülebileceğini savunur.

Yön hareketi, Türkiye'deki siyasal kadroların çoğunun halkçı olmaktan uzak, kısıtlayıcı ve kalabalığı aldatıcı tutumlar sergilediğini savunur. Bu durumu değiştirmek için zinde kuvvetler kavramını öne çıkarır. Zinde kuvvetler yalnızca silahlı kuvvetleri değil, gençlik, öğretmenler, memurlar, basın ve subaylar gibi devrimci ve öfkeli kitleleri de içerir. Avcıoğlu, bu ara tabakaların modernleşme ve kalkınma yanlısı olduklarını ve toplumun ileri kesimini teşkil ettiklerini belirtir. Bu tabakalar, çıkarları doğrultusunda modernleşmeyi ve kalkınmayı savunur ve öncü rol oynarlar. Yön hareketi, Marksizmin klasik sınıf çatışması tezine katılmaz. Dönüştürücü güç olarak işçi sınıfını değil, az gelişmiş ülkelerde esas dönüştürücü güç olan "zinde kuvvetleri" öne çıkarırlar. Bu kuvvetler, toplumun kalkınmasında tepeden ve hızlı devrimlerle rol oynar.

Avcıoğlu'na göre, az gelişmiş ülkelerde esas dönüştürücü güç, ordu ve ara tabakalardır. Yön hareketi, ordunun millî devrimci kalkınmaya ve iktisadi bağımsızlığa öncülük edecek yegâne kuvvet olduğunu savunur. Ara tabakalar, modernleşme ve kalkınma yanlısı oldukları için toplumun ilerici kesimini oluşturur ve

devrimci rol oynamaya meyillidirler. Avcıoğlu, Avrupalı toplumların kavramlarının, az gelişmiş ülkelerde toplumsal gerçeği anlamayı imkânsız kıldığını belirtir. Türkiye'de proletarya ve ara tabakaların öncü rol oynayabileceğini savunur. Ordunun millî menfaatleri savunduğu iddiası, diğer grupların bu iddialarını daha inandırıcı kılar. Ordu, Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenliğini sembolize eden en önemli kurumdur. Ordunun sivil parti faaliyetlerine katılması engellense de, ideolojiler orduya nüfuz etmektedir.

Yön, Türkiye'deki muhafazakâr ve statükocu güçlerin, köylüleri ağaların istekleri doğrultusunda yönlendirmesiyle reform isteyen kentli aydınların karşısında büyük bir engel oluşturduğunu ileri sürer. Avcıoğlu'na göre, genel oy sistemi Batı'da ilerici işlev görürken, Türkiye'de halkın düşmanlarının peşine takılmasına ve halkçı zinde kuvvetlere karşı olmasına neden olmaktadır. Avcıoğlu, çok partili sistemin Türkiye'de devrimci grupları ve fikirleri tasfiye ederek muhafazakârlığı pekiştirdiğini savunur.

Avcıoğlu, komünist kalkınma yolunun proletarya hegemonyasına, Amerikan tipi kalkınmanın ise tutucular koalisyonuna dayandığını belirtir ve millî devrimci kalkınmayı, bu iki modelin dışında, geniş bir kitle hareketine dayandırır. Proletarya hegemonyası ve tutucular koalisyonunun dışında kalması, bu kalkınma türünü ayıran temel özelliklerdir. Genellikle küçük burjuva çevrelerinden gelen milliyetçi aydınlar bu yolu benimser. Antiemperyalist savaş sonrası elde edilen millî bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla pekiştirilmesi gerektiğini savunur. Kamu sektörü ekonomide daimî bir pozisyonda olup, stratejik üretim kolları devletin kontrolündedir. Ortaçağ kalıntısı sınıfların tasfiyesi ve köklü toprak reformu zorunludur. Sanayileşme, kamu sektörüne dayalı planlı bir kalkınma ile ekonomik bağımsızlığın temellerini atmalıdır. Bu süreçte ekonomik bağımsızlık, toplumsal yapı değişikliğini ve dışa bağımlılığı ortadan kaldırmayı hedefler.

Yön hareketi, subayların ve ordunun devrimci ve ilerici bir rol üstlendiği, askerî liderlerin geniş yetkilerle donatıldığı ve tek parti rejimlerinin savunulduğu rejimlere olumlu referanslar vermektedir. Yön, Marksistlerin iddia ettiği gibi işçi sınıfını değil, "zinde güçler" olarak nitelendirdiği orduyu kalkınmanın temel aktörü olarak görmektedir. Orduya millî devrimci kalkınma ve iktisadi bağımsızlık savaşında liderlik yapma rolü biçen Yön yazarları, ordunun millî menfaatler adına hareket

ettiğini ve ilerici hamlelerde güvenilir bir güç olduğunu savunmaktadır. Yön, çok partili sistemin muhafazakâr güçlerin iş başına gelmesine yol açtığını ve devrimci fikirleri tasfiye ettiğini iddia ederek, radikal bir tek parti rejimini savunmaktadır. Ayrıca, demokratik yapının az gelişmiş ülkelerde gericiliğin aracı olduğunu ve yapısal reformlar için otoriter bir rejimin gerektiğini ileri sürmektedir. Nâsır rejiminde olduğu gibi, ekonomik ve sosyal adaleti sağlamak için tek parti sisteminin gerekli olduğuna inanmakta ve bu sistemin emperyalizme karşı millî birliği güçlendirdiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, Yön hareketi ordunun ilerici rolünü vurgularken, tek parti rejimlerini desteklemekte ve az gelişmiş ülkelerde kalkınma için otoriter yönetimleri önermektedir. Yön'ün bu görüşleri, “ilerici” askerî darbeler ve tek parti yönetimleriyle şekillenen devlet yapılarının, gelişmekte olan ülkelerde halkın çıkarlarını korumadaki etkinliğini ve gerekliliğini savunan bir çerçeve sunar. Yön-Devrim hareketinin giriştiği ancak başarısızlıkla sonuçlanan 9 Mart cuntasının darbe sonrası devlet düzenini anlatan taslak anayasa ve devlet teşkilatı şemaları, güçlü ve geniş yetkili Devrim Konseyi ve zayıf meclis yapısını öngörüyordu, bu yapı az gelişmiş ülkelerdeki askerî rejimlerdeki modele benziyordu.

Yön hareketi, Türkiye'nin az gelişmişlik sorununu çözmek ve bağımsızlık ile kalkınmayı sağlamak amacıyla sosyalist bir çizgi benimsemiştir. Hareket, Avcıoğlu'nun liderliğinde, süregelen toplumsal yapıyı eleştirir ve yeni bir tarihsel blok oluşturma amacı güder. Antonio Gramsci, tarihsel blok kavramını, belirli bir dönemde ekonomik yapı ile siyasal ve ideolojik üstyapılar arasındaki uyum ve karşılıklı ilişkiler olarak tanımlar. Bu kavram, bir hegemonya projesinin, belirli sınıfların ve toplumsal grupların çıkarlarını kapsayacak şekilde nasıl oluşturulduğunu ve sürdürüldüğünü açıklar. Gramsci'ye göre, tarihsel blok, sadece ekonomik ilişkilerden ibaret değildir; aynı zamanda kültürel, ideolojik ve siyasal unsurları da içerir. Gramsci'nin düşüncesine göre, tarihsel bloğun birliği, toplumsal yapı ile ideolojik üstyapı arasındaki organik bağın niteliğine bağlıdır ve bu bağın nasıl düzenlendiği, tarihsel blok içerisindeki aydınların kritik rolüne dayanır. Aydınlar, toplumsal yapının farklı unsurlarını bir arada tutan ve bu unsurların etkileşimini sağlayan kilit figürlerdir. Gramsci, aydın kavramını yalnızca büyük entelektüellerle sınırlamaz, daha geniş bir toplumsal kategori olarak ele alır ve onların işlevlerini üstyapı görevlileri olarak tanımlar. Aydınlar, ulus-halk ile yöneticiler arasında bir köprü kurar ve bu bağ, sadece mekanik bir ilişki değil, aynı zamanda duygusal ve entelektüel bir katılım ilişkisi

olduğunda anlam kazanır. Bu katılım, yönetilenler ve yönetenler arasında organik bir bağlantı kurarak gerçek toplumsal yaşamın temeli olan tarihsel blokun oluşmasını sağlar. Sonuç olarak, aydınlar tarihsel blok içerisinde entelektüel bir blok oluştururlar ve bu blok, hegemonik sistemin devamlılığını sağlayarak toplumsal yapı ile üstyapıyı entegre eden bir bütünlük yaratır.⁴⁷⁰

Yön Hareketi, Türkiye'nin az gelişmişlik sorununu çözmek ve bağımsızlık ile kalkınmayı sağlamak amacıyla sosyalist bir çizgi benimsemiş, süregelen toplumsal yapıyı eleştirerek yeni bir tarihsel blok oluşturmayı hedeflemiştir. Yön Hareketi, Türkiye'deki geleneksel aydınların entelektüel tekeli kırarak, toplumsal eşitlik ve bağımsızlık mücadelesini destekleyen yeni bir aydın kuşağı yaratmayı amaçlamıştır. Gramsci'nin hegemonya kavramı, belirli bir sınıfın diğer sınıfların rızasını kazanarak liderlik etmesini içerirken, Avcıoğlu'nun zinde kuvvetler tanımı, bu bağlamda, geleneksel elitlerin ve muhafazakâr güçlerin egemenliğini kırmayı amaçlayan bir hegemonik proje oluşturma girişimidir. Yön, Türkiye'de halkın siyasi bilincinin artırılması gerektiğini savunmuş, aydınların rehberlik etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gramsci'nin aydınların sivil toplum ve devlet arasındaki kritik rolü hakkındaki görüşleriyle örtüşen bu yaklaşım, Yön hareketinin entelektüel stratejisini şekillendirmiştir. Avcıoğlu, toplumun modernleşme ve kalkınma yanlısı kesimlerini bir araya getirerek, geleneksel elitlerin ve muhafazakâr güçlerin egemenliğini kırmayı hedefler Zinde kuvvetler olarak nitelendirdiği ordu, gençlik, öğretmenler ve aydınlar gibi gruplar, bu yeni tarihsel blokun inşasında kritik bir rol oynar. Avcıoğlu, “zinde güçler” olarak tanımladığı asker, öğretmen, gençlik ve devrimci aydınların, Türkiye'nin kalkınma ve bağımsızlık mücadelesinde öncü kuvvetler olduğunu vurgulamış ve bu grupların organik bir bağ aracılığıyla toplumsal dönüşümü sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Avcıoğlu, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına kavuşması için millî devrimci kalkınma modelini önerir. Bu model, devletin stratejik üretim kollarını kontrol etmesi ve kamu sektörünün ekonomide daimî bir pozisyonda olmasını içerir. Gramsci'nin tarihsel blok kavramı, ekonomik yapı ile ideolojik üstyapı arasındaki ilişkiyi vurgular. Avcıoğlu'nun ekonomik bağımsızlık vurgusu, bu ilişkiyi şekillendirme çabasıdır. Avcıoğlu, az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın, emperyalizmin etkilerinden kurtulmak ve sosyal reformlarla mümkün olduğunu savunur. Bu bağlamda, Yön hareketi, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını sağlamak için devletçi

---

⁴⁷⁰ Hugues Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok* Savaş Yayınları, 1982, s. 97-124

ve planlı bir kalkınma modelini benimser. Bu model, Gramsci'nin hegemonik blok oluşturma sürecinde ekonomik yapının dönüştürülmesi gerektiği görüşü ile uyumludur

Gramsci, devrim stratejisi üzerine düşüncelerini askeri benzetmelerle açıklar ve özellikle Batı'daki devrim stratejisinin Rusya'daki devrimden farklı olması gerektiğini vurgular. Batı'daki kapitalist toplumların gelişmişliği, devrimci hareketlerin daha karmaşık ve uzun vadeli bir strateji gerektirdiğini ortaya koyar. Gramsci, iki temel devrimci strateji tanımlar: "manevra savaşı" ve "mevzi savaşı." Manevra savaşı, egemen güçlere karşı hızla ve ani hamlelerle gerçekleştirilen bir stratejidir. Bu hamleler genellikle kısa vadeli hedeflere ulaşmayı amaçlar ve toplumsal veya siyasi alanda hızlı değişimler yaratmak için kullanılır. Bu strateji, değişen koşullara hızlı bir şekilde yanıt verebilme esnekliğini gerektirir. Stratejik olarak, ani ve etkili müdahalelerle egemen güçlerin zayıf noktalarına saldırmayı hedefler. Bir grev hareketi, aniden gerçekleşen protestolar veya hızlı bir şekilde yürürlüğe giren reformlar gibi kısa vadeli, ani stratejik hareketler manevra savaşı örnekleri olarak değerlendirilebilir. Gramsci'ye göre, manevra savaşı, egemen ideolojilere ve güç yapılarına karşı doğrudan ve kısa vadeli bir mücadele biçimidir. Bu tür stratejiler, genellikle egemen sınıfların zayıf noktalarını hedef alarak hızlı sonuçlar elde etmeyi amaçlar. Mevzi savaşı, toplumsal ve kültürel alanda derinlemesine bir değişim arayışını ifade eder. Bu strateji, genellikle uzun vadeli ve sürekli bir mücadele biçimidir. Bu strateji, toplumsal ve kültürel yapılar içinde kök salmayı ve bu yapıları değiştirerek kalıcı etkiler yaratmayı hedefler. Toplumun geniş kesimlerine hitap ederek, uzun vadeli ideolojik ve kültürel değişimleri teşvik eder. Eğitim reformları, kültürel hareketler, uzun vadeli ideolojik kampanyalar ve toplumun bilinçlenmesini teşvik eden faaliyetler mevzi savaşı örnekleri olarak görülebilir. Gramsci, mevzi savaşını, toplumsal ve kültürel yapılar içinde derinlemesine bir dönüşüm sağlamak için gerekli olan uzun vadeli ve sürekli mücadelenin bir biçimi olarak tanımlar. Bu strateji, egemen ideolojilere karşı kalıcı bir direnç oluşturmayı ve toplumsal yapıyı temelden değiştirmeyi amaçlar. Gramsci, Batı'daki devrimci stratejinin, sivil toplumun güçlü yapısı nedeniyle daha çok mevzi savaşına odaklanması gerektiğini savunur. Bu strateji, toplumsal kurumların ve ideolojilerin yavaş yavaş dönüştürülmesini içerir. Gramsci'ye göre, devrimci önderlik, kitlelerin duygularını ve özlemlerini dikkate alarak parçalanmayı ve yenilgiyi önleyebilir. Gramsci, mevzi savaşının zorlayıcı ve sabır gerektiren bir süreç olduğunu vurgular ve bu sürecin sonunda devrimci pratiğin

koşulsuz belirleyiciliğini sağlamak için cephe saldırısının da gerektiğini belirtir. Gramsci, devrimci bir değişim için öncelikle ideolojik ve siyasal hazırlığın gerekli olduğunu savunur, çünkü burjuva hegemonyası sivil toplumda kök salmıştır ve bu alanın kontrol altına alınması zaman alır. Devrimci stratejinin ilk aşaması, mevzi savaşı olarak tanımlanan, ideolojik ve siyasal hazırlığı içermelidir. Gramsci'ye göre, cephe saldırısı gibi ani ve yoğun devrimci eylemler, bu hazırlık yapılmadan başarılı olamaz. Hegemonya, zor ve rızanın birleşimiyle işler ve bu strateji, toplumsal grubun kendi içinde ve diğer gruplarla dayanışma sağlamasını gerektirir. Gramsci, özellikle modern demokratik toplumlarda, iktidarın rıza yoluyla elde edildiğini, bu nedenle devrimci mücadelenin siyasal ve düşünsel alanda başlatılması gerektiğini savunur. Sonuç olarak, Gramsci'nin devrim stratejisi, önce hegemonik bir eleştiri ve mevzi savaşıyla zihinleri ve bedenleri burjuva ideolojisinden kurtarmayı, ardından nihai askeri zaferi hedefler. Bu strateji, yeni bir tarihsel blok oluşturma ve karşı hegemonya geliştirmenin gerekliliğini vurgular.⁴⁷¹

Yön hareketi, Türkiye'nin sosyo-politik yapısında köklü değişiklikler arayışında olan bir grup entelektüelin önderliğinde ortaya çıkmıştır. Avcıoğlu'nun önderliğindeki bu hareket, çeşitli stratejik yaklaşımlar benimsemiştir. Avcıoğlu'nun düşüncelerinde, Gramsci'nin mevzi savaşı kavramına benzer bir yaklaşım görülebilir. Avcıoğlu, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısını köklü bir şekilde değiştirmeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda, genellikle hızlı ve etkili reformlar ve toplumsal eylemler önermiştir. Yön hareketi, toplumsal ve kültürel alanda kalıcı değişiklikler yapmayı da amaçlamıştır. Bu bağlamda, Avcıoğlu'nun görüşleri, toplumsal bilinçlenmeyi ve ideolojik dönüşümü teşvik eden uzun vadeli bir stratejiye işaret etmektedir. Yön hareketi, hem toplumsal yapıyı dönüştürmeyi hem de bu dönüşüm sürecinde geniş bir toplumsal taban oluşturmaya çalışmıştır. Avcıoğlu'nun Yön hareketi, Gramsci'nin kavramsal çerçevesine göre mevzi savaşı stratejilerini içeren bir yaklaşımı benimsemiştir. Hareketin kısa vadeli hedefleri, ekonomik ve sosyal reformlar yoluyla hızlı değişimler sağlamak yönüyle, uzun vadeli hedefleri toplumsal yapının kalıcı bir şekilde dönüştürülmesini amaçlamıştır. Manevra savaşı bağlamında, Avcıoğlu'nun önerdiği reformlar ve hızlı eylemler, Türkiye'nin mevcut egemen yapısına karşı kısa vadeli bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Bu strateji, toplumsal değişimi hızlandırmayı ve mevcut egemen ideolojiyi sarsmayı

---

⁴⁷¹ Paul Ransome *Antonio Gramsci - Yeni Bir Giriş* Dipnot Yayınları 2011 . s. 192--202

amaçlamıştır. Ancak, aynı zamanda Yön hareketi, mevzi savaşı perspektifinden, toplumsal bilinçlenme ve ideolojik dönüşüm süreçlerini uzun vadeli bir strateji olarak benimsemiştir. Bu, Avcıoğlu'nun görüşlerinde hem hızlı hem de kalıcı değişim hedeflerinin bir arada bulunduğunu gösterir.

1965 sonrasında, Yön'ün görüşleri parlamenter çözümleri reddederek ihtilali savunmaya dönüştü. Avcıoğlu, Türkiye'nin kalkınmasını emperyalizmden kurtulmak ve sosyal reformlarla mümkünsüz görüyordu. “Türkiye’nin Düzeni” kitabında, kapitalist kalkınma yollarını ve sosyal devrimci kalkınma modelini tartıştı, Türkiye için millî devrimci kalkınma yolunu önerdi. Avcıoğlu’nun bu kitabı, ordudaki subaylar arasında büyük etki yarattı; subaylar arasında referans kitap olarak kabul edildi. Türkiye’nin Düzeni kitabı, özellikle ordu içindeki radikallerin başucu kitabı haline geldi. Kitap, Ordu içinde yaygın olarak okunmuş ve subayların devrimci eğilimlerini beslemiştir. Madanoğlu ve arkadaşlarıyla kurulan temaslar, Yön'ün askerî darbe hazırlıklarına katkı sağlamış, cunta gruplarıyla işbirliği arayışına girilmiştir. Bu dönemde, devrimci subayların Türkiye’nin Düzeni kitabından etkilendikleri ve askerî darbe planları yaptıkları görülmektedir. 1967’de Yön dergisinin yayın hayatına son vermesinden sonra, Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünde 1969 yılında Devrim gazetesi yayın hayatına başladı. Bu süreçte, sosyalist temaların yerini Kemalist temalar aldı ve Devrim gazetesi, ordudaki “zinde güçler” ve “milliyetçi-devrimci aydınlar” gibi unsurları destekleyen bir çizgide yayın yapmaya başladı. TİP ve DİSK gibi sol kesimlerle mesafeli durdu. Adalet Partisi’nin yanı sıra CHP ve Ecevit’in ortanın solu hareketine karşı da sert bir muhalefet yürüttü.

Yön-Devrim hareketinin temasta oldukları cunta grubu, 27 Mayıs darbesine katılan emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu’nun liderliğindeki gruptu. Madanoğlu grubu, sivil ve asker kökenli kişilerin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve Devrim genel kurulu adı altında örgütlenmiştir. Bu grupta, Cemal Madanoğlu genel başkan, Doğan Avcıoğlu ise genel sekreter olarak seçilmiştir. Ayrıca, Devrim gazetesi çıkarılmasına karar verilmiş, finansman Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından sağlanmıştır. Askerler ve asker kökenli grup, askerî birliklerde nüfuz kurarak ve sivil gruplarla iş birliği yaparak cunta hareketini genişletmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda, Mürted, Merzifon ve Eskişehir’de de örgütlenmeler yapılmıştır. Sivil üyeler ise medya ve üniversite gençliğiyle temas kurarak örgütün tabanını genişletmeye çalışmıştır. Bu gruba, ODTÜ’de Dev Genç, TÖS, TDÖ gibi örgütler ve çeşitli gazeteci, avukat, aydınlar

katılmıştır. Devrim gazetesinin çıkışı ve diğer faaliyetler, bu grupların ortak hedefi olan askerî müdahaleyi gerçekleştirmeye yöneliktir. 1966 sonbaharında Millî İstihbarat Teşkilatına (MİT) katılan Mahir Kaynak, burada sol örgütler ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini araştırmakla görevlendirildi. Kaynak, birçok sol grup ve dernekte çeşitli görevler üstlenerek bu grupların içine sızdı; Kaynak, 19 Mart 1967'de emekli subay Hıfzı Kaçar'la tanışarak cuntanın bir askerî darbe planladığını öğrendi. Kaynak, MİT adına 19 Mart 1967-8 Nisan 1971 tarihleri arasında 61 toplantıyı rapor etti.

Yön-Devrim hareketi ve Madanoğlu cuntasının ordu komuta kademesinde temasta oldukları kişi dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur idi. Batur, 1970'lerin başında çeşitli askerî toplantılarda sosyal ve ekonomik reform önerilerini dile getirmiş ve 10 Aralık 1970'te kurucu meclis önerisini gündeme getirmiştir. Bu süreçte, Batur'un, çeşitli generallerin katıldığı toplantılarda hükûmetten duyduğu rahatsızlığı dile getirdiği ve siyasi reformların askerî iş olmadığını söyleyen Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'la anlaşmazlık yaşadığı belirtilir. Batur, siyasi reformların yanı sıra, devletin ekonomik yapısının millîleştirilmesi ve seçim reformları gibi konulara da değinmiştir. Muhsin 1971 başlarında, Doğan Avcıoğlu'nun hazırladığı anayasa taslağı, Batur'un da dâhil olduğu bazı subaylara verilmiş ve bu taslak, askerî müdahale planlarına dâhil edilmiştir. Batur, taslağın içeriğinde bazı maddelere karşı çıkarak, Atatürk ilkeleriyle çeliştiğini ve komünizme zemin hazırladığını savunmuştur. Batur'un eleştirileri, özellikle ekonomi ve siyasal yapıdaki düzenlemelere yönelik olmuştur. Taslağı kabul etmeyen Batur, halkın ve sivil aydınların katılımıyla daha geniş bir yönetim anlayışını savunmuştur. Olayların devamında, Millî Güvenlik Kurulu toplantılarında askerî müdahale yöntemleri tartışılmış ve çeşitli planlar öne sürülmüştür. 12 Mart 1971'deki müdahale kararıyla, hükûmetin istifası ve yeni bir kurucu meclisin oluşturulması planlanmıştır. Batur'un, reformların halka ve sivil aydınlar dayandırılması gerektiğini savunması, askerî darbenin şekillenmesinde farklı görüşlerin oluşmasına neden olmuştur.

7 Mart 1971'de Bahçelievler'de düzenlenen bir toplantıda, Ankara dışından gelen askerlerin de katılımıyla, 9 Mart'ta bir müdahale kararı alınmıştır. Toplantıda, Devrim Konseyi'nin yapısı tartışılmış ve tamamen askerlerden oluşması kararlaştırılmıştır; 9 Mart 1971 tarihinde yapılan toplantıda, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler'in devlet başkanlığı, Korgeneral Muhsin Batur'un ise başbakanlık görevine getirilmesi önerilmiştir. Toplantının katılımcılarından Gürkan,

darbe planının Batur'un etkisi altında olduğunu ve Gürler'in kararsızlığının müdahaleyi engellediğini ifade etmiştir.

Memduh Tağmaç, bu toplantının ardından 10 Mart'ta Genişletilmiş Komuta Konseyi'ni toplama kararı aldı. Bu toplantıda Tağmaç ile ordunun sol eğilimli Gürler ve Batur kanadı arasında hükûmetin bir muhtıra ile istifa ettirilip meclisin kapatılmadığı ve partiler üstü bir hükûmetin kurulduğu bir müdahale formülü üzerinde uzlaşma sağlandı. 12 Mart günü Tağmaç muhtırayı imzaladı. Muhtıra, ülkedeki terör ve anarşi ortamını “Atatürkçü bir görüş” ile sonlandıracak güçlü bir hükûmet kurulmasını talep etti. Demirel muhtıranın hukuka aykırı olduğunu belirtti ancak derhal istifa etti. Yeni hükûmetin başına Nihat Erim getirildi ve İnönü desteğini bildirdi, Ecevit ise istifa etti. Erim teknokratlardan oluşan hükûmetini kurdu. Sol görüşlü gruplar ve bazı aydınlar darbenin gerekliliğine destek verdi. 16 Mart'ta Devrim gazetesi orduyu destekleyerek manşet attı, Dev-Genç ve diğer sol gruplar orduyu destekledi. Basın, muhtırayı sol-Kemalist darbe olarak alkışladı. Ertuğrul Kürkçü ve Doğan Avcıoğlu gibi isimler muhtırayı destekleyip meclisin kapatılmasını istedi. Basın ve sol gruplar orduyu desteklediğini açıkladı, DİSK ve diğer sendikalar da orduyu desteklediğini belirtti.

12 Mart Muhtırası'nın sol darbe olmadığı, Balyoz Harekâtı'yla netlik kazandı; Nisan ayında yeniden tırmanan terör olayları sebebiyle 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Deniz Gezmiş'in THKO'sunun terör eylemleri ve bazı askerî öğrencilerin bu gruplarla ilişkileri, istihbarat tarafından doğrulandı. THKP-C'nin İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırp öldürmesiyle, 1. Ordu Komutanı Faik Türün'ün başlattığı Balyoz Harekâtı, sol grupların yanı sıra Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi 9 Mart cuntası mensuplarını da hedef aldı, 5 bin kişi tutuklandı. TİP kapatıldı. Temmuz 1971'de, aralarında muvazzaf subaylar ve sivillerin bulunduğu 17 kişi tutuklandı; 1972'de Madanoğlu ve diğer sanıklar beraat etti.

9 Mart olayı hakkında açığa kavuşmamış birçok nokta vardır. Bunlardan biri Tümgeneral Celil Gürkan ve Orgeneral Muhsin Batur'un anlatımları arasında belirgin farklılıklardır. Gürkan, Batur'un 12 Mart öncesinde Hava Kuvvetleri Karargâhındaki subaylar ve generallerle oluşturduğu grubun, diğer kuvvetlerle, özellikle kara ve deniz kuvvetlerindeki subaylarla organik bir bağı olmadığını kanıtlama çabasında olduğunu belirtir. Buna karşılık, Gürkan, Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki gelişmelerin Faruk

Gürler ve Muhsin Batur'un bilgi ve onayı dâhilinde sürdürdüğünü iddia eder. Batur ise planın ilkeleri üzerinde bazı farklı görüşlere sahip olmasına rağmen, uygulama şekli konusunda çok farklı düşündüğünü belirtir. Gürkan, anayasa taslağının Atatürkçü çizgide icra edilecek bir müdahalede kullanılabilecek devrimci bir karaktere sahip olduğunu ve komünist veya Marksist bir içeriği olmadığını savunur. Gürkan, bu taslağın Emin Değer ve Hidayet Ilgar tarafından redakte edilerek Batur'a verildiğini ve Faruk Gürler'e bilgi verilmek üzere kendisine iletildiğini söyler. Batur'un anılarında bu dosya hakkındaki görüşlerini üstü kapalı geçiştirdiğini ve kendini aklamaya çalıştığını iddia eder. Gürkan'a göre, Batur ülkenin başına lider olma hevesindedir ve yazdığı *Anılar ve Görüşler* kitabında ölümlerin konuşamayacağı ve ezilenlerin ses çıkaramayacağı kabulüyle diğerlerini suçlamış ve kendini aklamaya çalışmıştır. Gürkan, Batur'un hatıratının taraflı olduğunu ve kendi dışındakilere komünistlik ve Marksistlik gibi ithamlarda bulunduğunu savunur. Batur'un kendi eylemlerini meşrulaştırma çabasında olduğunu, Gürler ve Tağmaç'ın hayatta olmadığı bir dönemde bu iddiaları ortaya attığını ileri sürer. Sonuç olarak, Gürkan, Batur'un 12 Mart öncesi etkinliklerdeki rolünü küçültmeye ve kendini lider olarak konumlandırmaya çalıştığını düşünürken, Batur ise bu dönemdeki eylemlerini farklı bir perspektiften anlatmaya çalışmıştır.

Bir diğer irdelenmesi gereken nokta 9 Mart 1971 tarihli cunta toplantısının katılımcılarından Korgeneral Atıf Erçikan'ın olaylardaki konumudur. İddiaya göre Erçikan, 9 Mart 1971 darbe teşebbüsü sürecinde hem darbe hazırlıklarında aktif rol almış hem de Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a bilgi sızdırarak kendini güvence altına almıştır. Kaynak'a göre; Tağmaç, Erçikan'ı makamına çağırarak darbe girişiminin farkında olduğunu belirtmiş ve Erçikan da bu tehditler karşısında işbirliği teklifini kabul etmiştir. Ancak bu, Erçikan'ın başından beri Tağmaç'ın adamı olduğu iddiasını çürütmektedir. Erçikan'ın, 1970 sonlarında Brüksel'den dönüşü sonrası tutumu da kuşku yaratmış ve cunta üyelerince güvenilirliği sorgulanmıştır. Gürler, Erçikan'ın güvenilir olmadığını belirterek toplantılara alınmaması gerektiğini söylemiştir. Erçikan, anayasa taslağı çalışmasında komisyon lideri olarak yer almış ve havacıların sol görüşlü anayasa taslağı hazırladığını Tağmaç'a bildirmiştir. Bu durum, onun darbe hazırlıkları içindeki rolünü ve çift taraflı oyununu ortaya koymaktadır.

1965-71 döneminde barışçıl ve reformist bir sol hareketin yok edilmiş, yerine darbeci ve şiddet yanlısı grupların öne çıkmıştır. Sol hareketler, çok partili hayatı ve

merkez sağ partileri "karşı devrim" olarak niteleyip darbe ve devrim arasında bir çizgide hareket etmiştir. Devrimci şiddet ve silahlı mücadeleye olan hayranlık, TİP'in içindeki barışçıl siyaseti zayıflatıp ve partiyi etkisiz hale getirmiştir. Bu süreçte, sol hareketler, demokratik süreçleri değersizleştirerek ve darbe destekçiliği yaparak Türkiye'ye ve demokrasiye zarar vermiştir. Dönemin sol hareketinin içinde bulunan tarihçi Halil Berktaş bu bağlamda şu yorumda bulunur:

*“Gerçek şu ki, sol açısından özellikle 1960’ların ikinci yarısının, 1965-71 arasının tarihi, demokrasinin savunulması ve geliştirilmesine değil demokrasinin ‘istismarı’ ve sonunda çökertilmesine yaptığımız katkıların tarihidir.”*⁴⁷²

9 Mart’ın aktörleri suçlamaların ordu komuta kademesindeki isimlere uzanabileceği endişesi ile darbe girişimi ile yargılandıkları davadan beraat etmişlerdir. Doğan Avcıoğlu’nun fikirleri ölene kadar hiç değişmemiş, çok partili rejime karşı düşüncelerini açıktan yazamayacağı için 12 Mart sonrası sessiz kalmış, kendisini tarih araştırmalarına vermiş iken diğer isimler demokrasi karşıtı sol-Kemalist radikallikten uzaklaşmış parlamenter demokratik rejim dâhilinde Cumhuriyet Halk Partisi ve benzeri siyasi partilere yakın bir Kemalist çizgiyi savunmuşlardır. Cuntanın sivil mensuplarının geçmişteki çok partili demokrasi karşıtı fikir ve faaliyetlerine rağmen itibarlarında bir eksilme olmaması ilgi çekicidir. 1999’da *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* isimli hatıratında o döneme dair pişmanlıklarını dile getiren Hasan Cemal istisnası ile 9 Mart’ın sivil aktörleri öz eleştiri yapmamış, 12 Mart darbesinin mağdurları şeklinde davranarak kitaplar yazmış, on yıllar boyunca solun önde gelen kanaat önderleri olmuş ve sağcı hükûmetleri demokrasi bağlamında eleştirmeyi sürdürmüşlerdir. Buna karşın 9 Mart’ı ihbar eden MİT mensubu Mahir Kaynak ise kimliği deşifre edildikten sonra hem kendisi hem ailesi dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalmış, solun hâkimiyetindeki üniversite camiasında zor günler yaşamıştır.

1960 darbesinde sonra on dörtler ve Silahlı Kuvvetler Birliği gibi gruplar 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimi ve son olarak Madanoğlu’nun 9 Mart cuntası gibi emir komuta zinciri dışı cunta faaliyetleri çok yaygındır. Emir komuta zinciri dışında gerçekleştirilen başarılı bir darbe olan ve o dönem kardeşi kavgasına son verip ülkeye hürriyet getiren bir “devrim” olarak kavramsallaştırılan 27 Mayıs

⁴⁷² Halil Berktaş, “Unutulan darbe: 12 Mart; unutulmuş tarih: 1965-71”, *Serbestiyet*, 12 Mart 2017, <https://serbestiyet.com/yazarlar/unutulan-darbe-12-mart-unutulmuş-tarih-1965-71-18377/> Erişim tarihi: 19 Haziran 2024.

1960 darbesinin ardından böyle bir tablo şaşırtıcı değildir. Birçok grup kendine 27 Mayıs'ın yarım bıraktığı devrimi tamamlama gibi bir misyon biçmiş ve çareyi uzun süreli bir askerî rejimde bulmuştur. Bu bağlamda 1960-1971 dönemi, askerî bir kalkışmanın neticesinde meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanan 1908 Jön Türk İhtilalinin ardından ihtilal karşıtları ve Jön Türklerin İttihatçı, Ahrarcı ve İtilafçı kanatları arasında “darbe, karşı darbe, muhtıra, sopalı seçim, suikast” zinciri şeklinde geçen 1908-1913 dönemi ile benzerlik taşıyan yoğun senelerdir.

9 Mart 1971 bu gruplaşma ve teşebbüsler içinde hiç şüphesi en ideolojik, fikri altyapısı güçlü ve radikal olanıydı. Tarihimizdeki askerî darbeler ve muhtıralar bir süre sonra demokrasiye dönmeyi hedefleyen “balans ayarları” iken 9 Mart kalıcı bir askerî rejim ve tek parti diktatörlüğü öngörmesi ve Türkiye’yi Batı ittifakından uzaklaştırıp sosyalist rejimlere yüzünü çevirmeye hedeflemesiyle en radikal değişiklikleri hedefleyen bir kalkışmaydı. 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren MBK üyeleri, darbe sonrası yeni yönetimin nasıl düzenleneceği konusunda herhangi bir plan yapmamışlardı. Komite üyesi Orhan Erkanlı, darbe sonrası ne yapacaklarını bilmediklerini ifade etmiştir. Türk ordusundaki radikaller, 27 Mayıs 1960'ın başarısızlığını ideolojik hazırlık eksikliğine bağlamışlardır. 1965 sonrasında cunta faaliyetlerine katılan Albay Necdet Düvencioğlu, ideolojinin önemini 27 Mayıs'tan sonra anladıklarını ve bu nedenle aydınlarla temasa geçmek için okuma grupları kurduklarını belirtmiştir. 27 Mayıs darbesinin lideri emekli korgeneral Cemal Madanoğlu da, Atatürkçü olduklarını ancak Kemalizmin öngördüğü bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye'nin nasıl kurulacağı hakkında bir fikirlerinin olmadığını ve bu konuda bir kenetlenme sağlayamadıklarını dile getirmiştir. Yön dergisine göre, 1960 darbesinde yer alan on dörtler, içgüdüleriyle hareket etmiş ve derinlemesine bir ideolojiyi benimseyip plan hazırlayacak organize bir grup karakterine sahip değillerdir. Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963 darbe girişimi de zayıf bir macera olarak değerlendirilmiştir.

9 Mart'ın bir diğer farklı yönü sivil asker karışımı bir cunta oluşu ve azmettirici tarafın sivil bir grup oluşudur. Bir haftalık dergi etrafında oluşan fikir çevresinin çok partili liberal demokrasinin bir aldatmaca olduğu yönünde bir kamuoyu oluşturması, askerî personel arasında ciddi okur kitlesi edinmesi ve son olarak ordu için bir grup ile temasa geçerek ülkeyi radikal bir rejim değişikliğinin eşiğine getirebilmesi her haliyle ilgi çekici bir tarihî vakadır. 1960-71 arasındaki sayısız cunta faaliyetlerinin yarattığı istikrarsız ortama bir tepki olarak 12 Mart 1971 muhtırası ile askerî vesayet rejimi

kurumsallaştırılmıştır. Artık emir komuta zinciri dışı gruplaşmalara yer yoktur, sivil siyasete müdahaleler Türk Silahlı Kuvvetleri komuta kademesinin tekeline alınmıştır. Yaklaşık olarak, 2000'lerin ilk on yılının sonlarına kadar devam edecek olan askerî vesayet rejimi döneminde 12 Eylül 1980 darbesi, 28 şubat süreci ve 27 Nisan 2007 e-muhtırası gibi sivil siyasete askerî müdahaleler Genelkurmay komuta kademesi dâhilinde icra edilmiştir.

EK: DEVRİM DOSYASI

Devrim gazetesi genel yayın yönetmeni Doğan Avcıoğlu'nın Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'a Ocak 1971'de iletildiği “Devrim İlkeleri”, “Devrim Anayasası Taslağı”, Devlet Düzeni Şeması”, Devrim Konseyi İsim Listesi” ve “Bakanlar Kurulu İsim Listesi”nden oluşan dosya.⁴⁷³

EK 1: Devrim İlkeleri

1. Toprak Reformu'nun gerçekleştirilmesi
2. Tarım Reformu'nun gerçekleştirilmesi
3. Sanayi alanında Reform
4. Eğitim'de Reform
5. Dış Ticaretin Devletleştirilmesi
6. Yeraltı kaynaklarının Devletleştirilmesi
7. Bankaların Devletleştirilmesi
8. Büyük Müesseselerin Devletleştirilmesi
9. Dış siyasetin bağımsızlık esasına göre yeniden tespit;
10. Sosyal Güvenlik Reformu;
11. İdari Reform
12. Vergi Reformu (Gerekirse Para Reformu dâhil)
13. Silahlı Kuvvetler'de Reform

1. Toprak ve Tarım Reformu
2. Dış Ticaret, Bankacılık ve Sigortacılığı Devletleştirilmesi
3. Yeraltı kaynakları ve Ormanların Devletleştirilmesi
4. Çelik, Montaj, Hidro-Elektik, İlaç, Lastik, Margarin sanayiinin Devletleştirilmesi
5. Sahillerin ve gerekli görülen şehir arazilerinin kamulaştırılması ve kamu yararına işletilmesi
6. İdare'nin 'Devrimci İlkeler'e göre yeniden kurulması

---

⁴⁷³ Ertuğrul Alatl, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 Antiparlamentarist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Kitap Ekim 2002, s. 393-418

7. Vergi Reformu
8. Sağlık hizmetlerinin sosyalize edilmesi
9. Millî Eğitim'in Devrimci İlkelerine göre yeniden kurulması
10. Ağır Sanayii kurulması
11. Dış Politika'da Reform
12. Ülke çapında ve halkın her kesimini kapsayacak Sosyal Güvenlik Reformu

EK 2: Devrim Anayasası

DEVİRİM ANAYASASI

Birinci Kısım

GENEL İLKELER

DEVLETİN ŞEKLİ:

Madde 1 - Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

CUMHURİYETİN NİTELİKLERİ

Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti, Devrim ilkelerine dayanan halkçı, devletçi, laik, millî ve sosyal devrimci bir devlettir.

DEVLETİN BÜTÜNLÜĞÜ, RESMİ DİL VE BAŞKENT:

Madde 3 – Türkiye Devleti, ülkesi ve ulusu ile bölünmez bir bütündür. Resmi dili Türkçedir. Başkent Ankara’dır.

EGEMENLİK:

Madde 4 – Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Ulusunundur. Ulus, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması hiçbir kişiye, zümreye ya da sınıfa bırakılamayacağı gibi; devrim ilkelerine de aykırı olamaz.

YASAMA YETKİSİ:

Madde 5 – Yasama yetkisi, Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi tarafından kullanılır.

YÜRÜTMENİN GÖREVİ:

Madde 6 – Yürütme görevi, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.

YARGI YETKİSİ:

Madde 7 – Yargı yetkisi, Ulus adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

DEVLET ŞEKLİNİN DEĞİŞMEZLİĞİ:

Madde 8 – Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

İKİNCİ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL KURULUŞLARI

Birinci Bölüm

YASAMA ORGANI, KURULUŞ VE GÖREVLERİ

YASAMA ORGANI:

Madde 9 – Yasama Organı, Devrim Konseyi ve Devrim meclisidir. Devrim Konseyi, Devletin en yüksek karar organıdır.

DEVİRİM KONSEYİNİN GÖREV VE SORUMLULUĞU:

Madde 10 – Devrim Konseyi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış bir Türkiye yaratılması ile görevli ve sorumludur. Konsey bu sorumluluğu, Türk halkı ve devrim kuruluşları ile paylaşır.

DEVİRİM KONSEYİNİN YETKİLERİ:

Madde 11 – Devrim Meclisince kabul edilen kanun, tasarı ve tekliflerinin müzakeresi, kabulü, reddi ya da değiştirilerek kabulü, Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve uluslararası kurullarla yapılacak andlaşma ve anlaşmaların bir kanunla onaylanması; genel seferberlik ve savaş ilanı, yurt dışına birlik gönderilmesi, Para basılması, Devrim Konseyinin yetkileri arasındadır. Başkomutanlık Devrim Konseyinin manevi kişiliğinden ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin Komutanıdır ve Devrim Konseyine bağlıdır. Devrim Konseyi, Devletin bütün kuruluşlarını gözetimi ve denetimi altında bulundurur.

DİĞER YETKİLER:

Madde 12 - Bütçe ve kesin hesap kanunları ile, kanunların yorumlanması teklifleri, genel ve özel af ilanı, mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine

getirilmesine karar verilmesi de; diğer kanun tasarı ve tekliflerin incelenmesi usullerine tabidir.

DEVİRİM KONSEYİNİN KURULUŞU:

Madde 13 – Devrim Konseyi, ... 1971 devrimiyle Türk halkı, Türk gençliği ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetimi devralmış bulunanlar arasından gelen ..... üyeden kurulmuştur. Devrim kurulunun doğal üyesi bulunmayan Genelkurmay Başkanı, Kara-Deniz-Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı bu görevleri süresince, Devrim Konseyine geçici üye olarak katılırlar.

DEVİRİM KONSEYİ BAŞKANLIĞI:

DEVİRİM DİVANI:

Madde 14 – Devrim eylemini yürüten en kıdemli komutan, Devrim Konseyinin Başkanıdır. Devrim Konseyi ikinci başkanı, Konsey üyelerinin üçte iki çoğunluğunun oyları ile, Konsey üyeleri arasından seçilir. Başkanlık divanı, Devrim Konseyi içtüzüğü hükümlerine göre kurulur.

DEVİRİM KONSEYİ GENEL SEKRETERLİĞİ:

Madde 15 – Devrim Konseyi, devrim ilkelerinin gözetim ve denetiminde ve yasama görevlerinin yürütülmesinde kolaylık sağlama amacı ile, Devrim Konseyi Genel Sekreterliğini kurar. Genel Sekreter ve Yardımcıları, Devrim Konseyi üyeleri arasından, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilir ve gerektiğinde değiştirilir. Devrim Partisi Genel Sekreterliği ile Sayıştay, Devrim Konseyi Genel Sekreterliği vasıtasıyla; Devrim Konseyine bağlıdırlar.

ÜYELİK HUKUK VE SORUMLULUĞU:

Madde 16 – Anayasadaki belirli haller dışında, Devrim Konseyi üyelik sıfatı ve dokunulmazlığı kaldırılamaz. Üyeler, Konsey çalışmalarındaki oy ve sözlerinden ve ileri sürdükleri düşüncelerinden dolayı sorumlu tutulamazlar. Üyelik statüleri eşitlik esasına dayanır. Devrim Konseyi üyelerinin yasama dokunulmazlıkları, Devrim Konseyi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile şu hallerde kaldırılır: Vatana ihanetle suçlanmak, Devrim ilkelerine karşı çıkmak, yüz kızartıcı suçlardan biri ile sanık bulunduğu, Devrim Konseyince saptanmış olmak ve üyelikle bağdaşmayan bir

hizmeti kabul etmek. Devrim Konseyi üyelik sıfatının sona ereceği durumlar: Ölüm, çekilme, yargılanmasına karar verilip; yapılan yargılama sonunda mahkum edilmiş olma, kocamışlık ve görev yapamayacak derecede sürekli hastalık.

İÇ TÜZÜK:

Madde 17 – Devrim Konseyi, çalışmalarını kendi yapacağı iç tüzük hükümlerine göre düzenler.

DEVİRİM MECLİSİNİN KURULUŞU:

Madde 18 – Devrim Meclisi, devrimin oluşumuna fikir ve eylemleri ile katkıda bulunmuş, devrim bilincine sahip olduğu Devrim Konseyince saptanan, yetenekleri ile devrime ve ülkenin kalkınmasına yararlı oldukları anlaşılan sivil ve asker, en çok yüzelli kişiden kurulur.

DEVİRİM MECLİSİ GENEL SEKRETERLİĞİ:

Madde 19 – Yasama görevlerinin yürütülmesinde çabukluk sağlamak, Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu ile ilişkileri düzenlemek amacıyla Devrim Meclisi Genel Sekreterliği kurulur. Genel Sekreter ve yardımcıları, Devrim Meclisi üyeleri arasından ve üyelerin salt çoğunluğunun oyları ile seçilirler.

ÜYELİK HUKUK VE SORUMLULUĞU:

Madde 20 – Devrim Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden ve ileri sürdükleri düşüncelerden dolayı, sorumlu tutulamazlar. Devrime aykırı tutumları ya da suçlu görülme halleri dışında herhangi bir nedenle görevleri sona eren Bakanlar Kurulu üyeleri de; istemeleri halinde Devrim Meclisi üyeleri olarak görevlendirilebilirler. Devrim Meclisi Üyeliği sıfatı; Devrim Konseyi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile şu hallerde kaldırılır: Vatana ihanetle suçlanmak, Devrim ilkelerine aykırı tutum ve davranışları olduğu saptanmak, yüz kızzartıcı suçlardan biri ile koğuşturulmasına karar verilmek, sürekli hastalık ve kocamışlık ve üyelikle bağdaşmayacak bir hizmet kabul etmiş olmak. Devrim Meclisi üyeleri istedikleri zaman çekilebilirler. Çekilenlerin yerine yeni üye seçilir.

GÖREV SÜRESİ:

Madde 21 – Devrim Meclisinin göre süresi, Devrim Partisi genel kongresini izleyen altıncı aydan sonra; Devrim Konseyince saptanacak tarihte yapılacak genel seçimlere kadar devam eder.

İÇ TÜZÜK:

Madde 22 – Devrim Meclisi, çalışmalarını kendi çıkaracağı iç tüzük hükümlerine göre düzenler.

BAŞKANLIK DİVANI:

Madde 23 – Devrim Meclisinin Başkanlık Divanı, kendi iç tüzük hükümlerine göre kurulur.

TOPLANTI VE KARAR YETER SAYISI:

Madde 24 – Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi, seçilmiş üye tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve karar verirler.

KANUN TEKLİF YETKİSİ:

Madde 25 – Kanun teklif etmeye; Bakanlar Kurulu ve Devrim Konseyi üyeleri ile, Devrim Meclisi üyelerinin teklifine Devrim Konseyi üyelerinden en az birinin katılması halinde, Devrim Meclisi üyeleri yetkilidirler. Üyeler, kendi tekliflerini komisyonlarda savunabilirler.

KANUNLARIN CUMHURBAŞKANINCA YAYINLANMASI:

Madde 26 – Cumhurbaşkanı, Devrim Konseyince kabul edilen kanunları, en geç on gün içinde yayınlar.

İkinci Bölüm

YÜRÜTME

A.CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ VE GÖREVLERİ

Madde 27 - ... 1971 Devrim eylemini yürüten en kıdemli Komutan Türk Devletinın Başkanıdır. Cumhurbaşkanı Türk Devletinın başıdır. Yabancı Devletlere Türk Devletinın temsilcilerini gönderir ve Türk Devletine gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder. Gerekli gördüğü zaman Devrim Konseyine ve Bakanlar

Kuruluna başkanlık eder. Tüzük, Kararname ve diğer hükûmet tasarruflarını onaylar. 16'ncı maddenin ikinci ve üçüncü bendlerinde sayılan durumlarda Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde; Devrim Konseyi, asli üyeleri içinden, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile Devlet Başkanını yeniden seçer.

HUKUK VE SORUMLULUĞU:

Madde 28 – Cumhurbaşkanı, görevleri ile ilgili işlemlerden, Devrim Konseyine karşı sorumludur. 16'ncı maddenin ikinci ve üçüncü bendlerinde sayılan hâllerde, Devrim Konseyi üyeleri gibi işlem görür.

CUMHURBAŞKANINA VEKALET:

Madde 29 – Cumhurbaşkanı, herhangi bir sebeple görevinden uzak kaldığı veya Cumhurbaşkanlığı boşaldığı zaman; Cumhurbaşkanı görevine dönünceye veya yenisi seçilinceye kadar, Konsey İkinci Başkanı Cumhurbaşkanına vekalet eder.

B.BAKANLAR KURULU

KURULUŞ:

Madde 30 – Bakanlar Kurulu, Başbakan, Başbakan Yardımcısı ve Bakanlardan kuruludur. Başbakan, Devrim Konseyi üyeleri arasından, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır. Başbakan Yardımcısı ve Bakanlar, Devrim Kurulunun tesbit edeceği adaylar arasından, Başbakan tarafından seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanırlar.

İŞE BAŞLAMA, PROGRAM VE GÜVENOYU:

Madde 31 – Bakanlar Kurulu atanmayı izleyen bir hafta içinde Hükûmet programını hazırlar. Program, her Bakanlığın hizmetlerinin yürütülmesinde; genel kalkınma planı çerçevesi içinde, Türk Ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ülküsünü gerçekleştirecek; Devrimi ve kamu hizmetlerini halka götürecek, halkın insanca yaşama olanağına kavuşturulmasını sağlayacak bir kalkınmayı hedef alacak nitelikte olacaktır. Program Devrim Meclisinde okunur. Program üzerindeki müzakere ve güven oylaması Devrim Konseyinde yapılır. Devrim Konseyi, Devrim ilkelerine uygun olarak; Hükûmete her zaman yol gösterebilir.

GÖREV VE SİYASİ SORUMLULUK:

Madde 32 – Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlar ve Devrim Konseyi adına genel siyasetin yürütülmesini düzenler. Bakanlar Kurulu, genel siyasetin yürütülmesinden Devrim Konseyine karşı, birlikte sorumludurlar. Her Bakan, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden dolayı ayrıca sorumludurlar.

GÖREV SIRASINDA GÜVEN OYLAMASI:

Madde 33 – Başbakan ve Devrim Konseyi üyeleri, Bakanlar Kurulu için her zaman güven oylaması isteminde bulunabilirler.

TÜZÜKLER VE HÜKÛMET TASARRUFLARI:

Madde 34 – Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanmasını göstermek ya da kanunların emrettiği işleri belirtmek üzere, tüzükler çıkarır. Tüzükler, danıştayın incelenmesinden sonra, Cumhurbaşkanınca onaylanır ve resmi gazete ile yayınlanarak yürürlüğe girer. Devrimi amacına ulaştırmak ve güvenliği sağlamak, yürütme görevini çabuklaştırmak amacıyla hazırlanan Hükûmet tasarrufları, idari yargının denetimi dışındadır.

KARARNAMELER:

Madde 35 – Her türlü Hükûmet tasarrufları ve kararnameler, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve ilgili bakan ya da bakanlarca imzalanır.

C.İDARE İDARENİN ESASLARI

Madde 36 – İdarenin kuruluş ve görevleri, kamu hizmetinde çabukluğu sağlayacak ve kırtasiyeciliği kaldıracak esaslara göre, merkezde yönetim ve yerinden yönetim kurallarına dayanır. İdare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. Kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla ya da kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur. Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafik duruma, ekonomik koşullara, kalkınma planı ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre; İllere, iller de kademeli bölümlere ayrılır. Bu ayırmda kamu hizmetinden kalkınmanın sonuçlarından halkın her kesimini yararlandırmak esastır. Yerel idareler, üniversiteler, radyo-televizyon, haber kaynakları, basın ve öteki kamu kuruluşları; Devrimi halka yaymak, halkla elele vererek yeni Türkiye'nin yaratılmasında görevlerini yerine

getirmek üzere, Devlet yapısındaki yerlerini alırlar. Durumları, kanunla ya da hükûmet tasarrufları ile düzenlenir.

YÖNETMELİKLER:

Madde 37 – Kanun ve Tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere, Bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri tarafından, yönetmelikler çıkarılabilir. Yönetmelikler de resmi gazete ile yayınlanır.

MEMURLAR:

Madde 38 – Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre, yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği görevler, memurlar eliyle yürütülür. Memurların nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri, aylık ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir. Kanun hizmetinde, Devrim ilkelerini benimsemeyen ve devrime aykırı tutum ve davranışta bulunan memur çalıştırılmaz.

D.OLAĞANÜSTÜ HALLER VE YÖNETİM OLAĞANÜSTÜ HAL:

Madde 39 – Olağanüstü hal, kanunların gösterdiği durumlarda Hükûmetçe ilan edilir. Olağanüstü hallerde, yurttaşlar için konulacak mal, çalışma ve para yükümleri ile, bu hallerin yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usuller kanunla düzenlenir.

SIKIYÖNETİM:

Madde 40 – Sıkıyönetim ilanı, kanunun öngördüğü hallerde Bakanlar Kurulunun yetkisindedir. Ancak, bir aydan fazla devam ettirilmesi, uzatılması ve kaldırılması hakkında Devrim Konseyi karar verir. Sıkıyönetim, ya da savaş halinde hangi hükümlerin uygulanacağı, hizmet ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı kanunla gösterilir.

Üçüncü Bölüm

YARGI

KURULUŞ, YETKİ VE GÖREVLER:

Madde 41 – Mahkemelerin kuruluşu, yetki ve görevleri, bağımsızlığının kapsam ve niteliği, hakimlerin nitelikleri, sorumluluk ve teminatları kanunla gösterilir.

Hakimler, yargı yetkisinin kullanılmasında bağımsızdırlar. Duruşmalar gizliliği hakkında karar alınmadıkça herkese açıktır. Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

SAVCILIK:

Madde 42 – Savcıların görev, nitelik ve sorumlulukları, mesleğe alınışları ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

İDARİ YARGI:

Madde 43 – Danıştay, idari uyuşmazlıkları ve davaları görmek ve çözümlmek, Bakanlar Kurulunca gönderilen Tüzün tasarılarını incelemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmak üzere; Devrim ilkelerine göre kanunla kurulur. Danıştay, idari işlem ve tasarrufları maksat yönünden denetleyemez. Danıştay üyelerinin seçimi, nitelikleri, sorumlulukları ve özlük işleri Danıştayın Devrim ilkelerine göre kuruluşu kanunla düzenlenir.

YÜCE DİVAN:

Madde 44 – Devrim Konseyi, Devrim Meclisi, Bakanlar Kurulu, Danıştay, Yargıtay, Askerî Yargıtay ve Sayıştay üyelerini; hizmetleri ile ilgili suçlarından dolayı yargılamak üzere, Yüce Divan kurulur. Yüce Divanın kuruluşu, yargılama usulü, üyelerinin seçimi ve özlük hakları kanunla düzenlenir.

DİĞER YARGI ORGANLARI:

Madde 45 – Yargıtay ve Askerî Yargıtay, kanunla belirlenen hallerde ilk derece ve genel olarak kendi aralarında üst derece mahkeme olarak Devrim ilkeleri ve bağımsızlık esasına göre kurulur. Üyelerinin seçimi, özlük işleri diğer hakimler gibidir.

MAHKEME KARARLARI:

Madde 46 – Cumhuriyetin tüm kuruluşları, mahkeme kararlarına uyar. Hiçbir makam, kişi ya da organ, mahkeme kararlarını değiştiremez ve yerine getirilmesini geciktiremez.

ÜÇÜNCÜ KISIM

TEMEL ÖDEVLER VE HAKLAR

İLKELER:

Madde 47 – Herkese imkân ve fırsat eşitliği sağlanarak; ekonominin toplumsal bütünlük, dengelilik ve eşitlik çerçevesi içinde geliştirilmesi, Devletin görevi olup; kişi bu amaca ulaşmada ödevlidir. Kişinin ekonomik hakları, bu ödev sonucu ulusal gelire katkıda bulunduğu yerde başlar ve o oranda gelişir. Sömürünün her çeşidi yasaktır. Sosyal güvenlik asıl olup, Devletin koyacağı esaslara göre, çalışanlar için çalışma koşullarına; hastalık, küçüklük ve kocamışlık nedeni ile çalışamayanlar için de, kanun hükümlerine göre düzenlenir. Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini gerçekleştirmekle görevlidir. Sermaye, ulusal ekonominin hizmetinde olup; kullanılması, kamu yararı ve halkın ekonomik haklarına aykırı olamaz. Devlet, ülke çapında bir yerleşme ve sosyal mesken politikası uygulamak ve bunun için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Birinci Bölüm

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

AİLE VE ÇOCUĞUN KORUNMASI:

Madde 48 – Aile, Türk toplumunun temelidir. Ailenin ve çocuğun korunması ve devrimci ilkelerle geliştirilmesi Devletin başlıca görevidir. Yöntemi kanunla düzenlenir.

MÜLKİYET VE MİRAS:

Madde 49 – Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Mülkiyet ve miras haklarının kullanılması, toplum yararının gerektirdiği durumlarda; devletçe ve kanunla düzenlenir.

TOPRAK VE TARIM DEVRİMİ:

Madde 50 – Devlet toprak ve tarım devrimini bir bütün halinde ele alır ve gerçekleştirir. Toprağın verimli olarak işletilmesini sağlamak ve topraksız ya da yeter toprağı olmayan çiftçiye toprak tahsis etmek amacıyla gereken tedbirleri alır. Devlet, üretimi artırmak için, her alanda kooperatifçiliği geliştirir ve gözetir.

EKONOMİNİN DÜZENLENMESİ:

Madde 51 – Tüm ekonomik olanaklar, toplumsal yapıyı güçlendirecek, halkı harcadığı emek ve ulusal ekonomiye katkısı oranında yararlandıracak şekilde düzenlenir. Temel sanayi, ulaştırma, enerji ve doğal kaynaklar ve ormanlar Devletin mülkiyetindedir. Bunlar, ancak Devletin eliyle işletilebilir. Devlet, bunların toplum yararına ve etkin olarak işletilmesi için gereken tedbirleri alır. Diğer ekonomik kuruluşların da sahipleriyle, fikir ve beden işçilerinin yönetiminde toplumsal yapıyı güçlendirecek ve adil bir gelir dağılımını gerçekleştirecek biçimde çalışması esastır. Yöntemi kanunla düzenlenir. Dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık Devletleştirilir. Devlet, iç ticaret alanında da, toplum yararının gerektirdiği tedbirleri alır.

KALKINMANIN PLANLANMASI,

PLAN:

Madde 52 – Ekonominin tümünü kapsayan ve bağlayan plan esastır. Ancak, her ekonomik kuruluş, ana kalkınma planı çerçevesi içinde, kuruluşun ihtiyaç ve verimlilik dengesini gözeterek, planını kendisi yapar. Devlet Planlama Teşkilatı, ana planın Devrim ilkelerine göre yapılması ve ekonomik kuruluşların planlarının, ana plana uygunluğunun kontrolü, uygulanmasının denetim ve gözetimi ile görevlidir.

ÇALIŞMA HAYATI:

Madde 53 – Çalışma, sağlık durumu uygun bütün vatandaşlar için bir hak, bir ödev ve bir şereftir. Çalışma koşulları ve olanakları ile, çalışanların sendika ve sosyal güvenlik hakları kanunla düzenlenir. İş hayatının düzenlenmesinde, genel plan hedefleri içinde, kalkınmayı çabuklaştırmaya ve kalkınmaya katkıda bulunucu tedbirler alınır. Emegin ulusal gelire katkı oranında ve ekonominin oluşumuna etkisi ölçüsünde değeri vardır. Emek israf edilemez.

İkinci Bölüm

MİLLİ EĞİTİM

İLKELER:

Madde 54 – Herkes, öğrenim ve eğitim hakkına sahiptir. İlk öğretim, bütün Türk vatandaşları için zorunludur. Eğitim ve öğretim her kademedede parasızdır. Devlet,

eğitim ve öğretimde halkın her kesimini devrim ilkelerini ve insanca yaşamının önemini anlayacak bir düzeye getirmeyi ve yurt kalkınmasına yararlı kişiler yetiştirmeyi hedef alır. Öğretim, millî ekonominin eleman ihtiyacına ve çeşitli kesimlerin istihdam kapasitesine göre Devletçe planlanır.

DİN İŞLERİ:

Madde 55 – Özel din eğitimi yapılamaz. Din eğitiminin nitelik ve kapsamı, Devletçe düzenlenir. Din eğitiminin nitelik ve kapsamı, Devrimin ilke ve amaçlarına ve laiklik ilkesi ile kişinin vicdan özgürlüğüne aykırı olamaz.

Üçüncü Bölüm

MALİYE VE PLANLAMA

MALİYE:

Madde 56 – Devletin ve kamu ekonomik kuruluşları dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır. Genel ve katma bütçelerin ansıl yapılacağı, kanunla gösterilir. Bütçe kanunlarına, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz. Bütçeler, yatırımları gerçekleştirecek ve plan hedeflerine ulaşmayı sağlayacak nitelikte düzenlenir.

DENETİM:

Madde 57 – Devletin ve kamu tüzel kişilerinin harcamalarını ve mallarını Devrim Konseyi adına Sayıştay denetler. Sayıştayın kuruluş ve işleyişi, denetim usulleri ve mensuplarının nitelikleri ile özlük işleri kanunla düzenlenir.

KESİN HESAP:

Madde 58 – Kesin hesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre gösterilmemiş ise; ilgili oldukları bütçe yılı sonundan başlayarak en geç bir yıl sonra, Bakanlar Kurulunca Devrim Meclisine sunulur. Sayıştayın uygunluk bildirimi, tasarının sunuluşundan başlayarak, en geç altı ay içinde çıkarılır.

PLANLAMA TEŞKİLATI:

Madde 59 – Devlet planlama teşkilatı, bu Anayasa ile getirilen sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınma ilkelerinin nasıl gerçekleştirileceğini planlama ile

görevlidir. Planın nasıl yapılacağı, yürürlüğe konulması, uygulanması ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslarla; planın bütünlüğünü ve devrimci niteliğini bozacak tesirleri önleyecek tedbirlerin nasıl alınacağı; Planlama Teşkilatının kuruluş ve çalışması, kanunla düzenlenir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

KİŞİNİN HAK VE ÖDEVLERİ

KİŞİNİN HAKLARI:

Madde 60 – Uygulama biçimi, kapsam ve nitelikleri kanunla düzenlenmek kaydı ile, doğal hakları aşağıda gösterilmiştir: Aksi saptanıncaya kadar herkes suçsuzdur. Kimse, kanunun suç saymadığı bir eylemden dolayı cezalandırılmaz. Konut dokunulmazlığı tanınır. Özel hayatın gizliliği korunur. Konuta hangi hallerde girileceği kanunla düzenlenir. Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin; kanun önünde eşittir. Mal, can, ırz güvenliği ve şerefler, Devletçe korunur. Herkes, vicdan ve dini inanç özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, kamu düzenine ve laiklik ilkesine aykırı olarak kullanılamaz.

YURTTAŞLIK:

Madde 61 – Türk Devletine Yurttaşlık bağı ile bağlı herkes Türktür. Yurttaşlık, kanunun gösterdiği koşullarla kazanılır ve kaybedilir. Yabancılar için, Türk kanunları ve uluslararası kurallar gereğince işlem yapılır.

KİŞİNİN ÖDEVLERİ:

Madde 62 – Yurt savunma ve kalkınmasına katılma eş anlamdadır ve her Türk'ün ödevidir. Bu ödevin nitelik ve kapsamı, kanunla düzenlenir. Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, ekonomik gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.

BEŞİNCİ KISIM

SİYASAL ÖRGÜTLENME

DEVİRİM PARTİSİ:

Madde 63 – Yönetimi, Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amacıyla; Devrimci bir kadro yaratarak, bu kadroya devretmek üzere ele alan Devrim

İradesi; Devrimi hedefinden saptırmayacak ve Atatürk ilkelerini çağdaş düşünce ve bilim ışığında yorumlayarak uygulamayı ülkü edinen bir Devrim Partisi kurulmasını sağlar. Devrim Partisi, yukarıda belirtilen ilkelere göre yetişmiş bir kadro ile ve halk içinde örgütlenerek en kısa zamanda kurulur.

ALTINCI KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

DEVİRİM ÖRGÜTÜ:

Geçici madde 1 – Devrim Partisi kuruluncaya kadar, Devrimi amacından saptırmamak, Devlet hizmetlerini yerinde devrimci gözüyle izlemek, Devrimi halka indirmek ve halkla elele vererek korumak amacı ile; Devrim Partisi Genel Sekreterliğine bağlı ve idari hiyerarşiye paralel olarak bir siyasi Devrim Örgütü kurulur, Örgütün görev ve yetkileri, kanunla düzenlenir.

ESKİ KURULUŞLAR:

Geçici madde 2 – Bu Anayasa hükümlerine göre, statüleri yeniden düzenlenecek kuruluşlarla; diğer kuruluşlar, bu Anayasa hükümlerine aykırı olmamak kaydı ile, yeni hükümler konuluncaya kadar görevlerine devam ederler. Bu Anayasada yer almayan Devlet kuruluşları kaldırılmıştır. Yürürlükteki kanunların bu Anayasaya aykırı hükümleri üç ay içinde değiştirilecektir.

DEVİRİM MAHKEMELERİ:

Geçici madde 3 – Devrim gününe kadar, ulusal çıkarlara aykırı tutum ve davranışlarda bulundukları saptananlarla; Devrim güvenliğine ve Devrime karşı her ne şekilde olursa olsun, söz, yazı ve basının diğer araçları ile veya başka şekilde karşı gelenleri yargılamak amacıyla, Devrim Konseyi Genel Sekreterliğine bağlı özel 302 Devrim mahkemeleri kurulur. Devrim mahkemelerinin kuruluşu, işleyişi ve üyelerinin özlük hakları kanunla düzenlenir.

Geçici madde 4 – Devrim Kurulu üyesi bulunup da; Devrim Anayasasının 13'üncü maddesindeki sayılan komutanlıklara atanmış bulunanlar, bu görevlerinin sona ermesinden sonra da, Devrim Kurulu üyeliklerine devam ederler.

YEDİNCİ KISIM

SON HÜKÜMLER

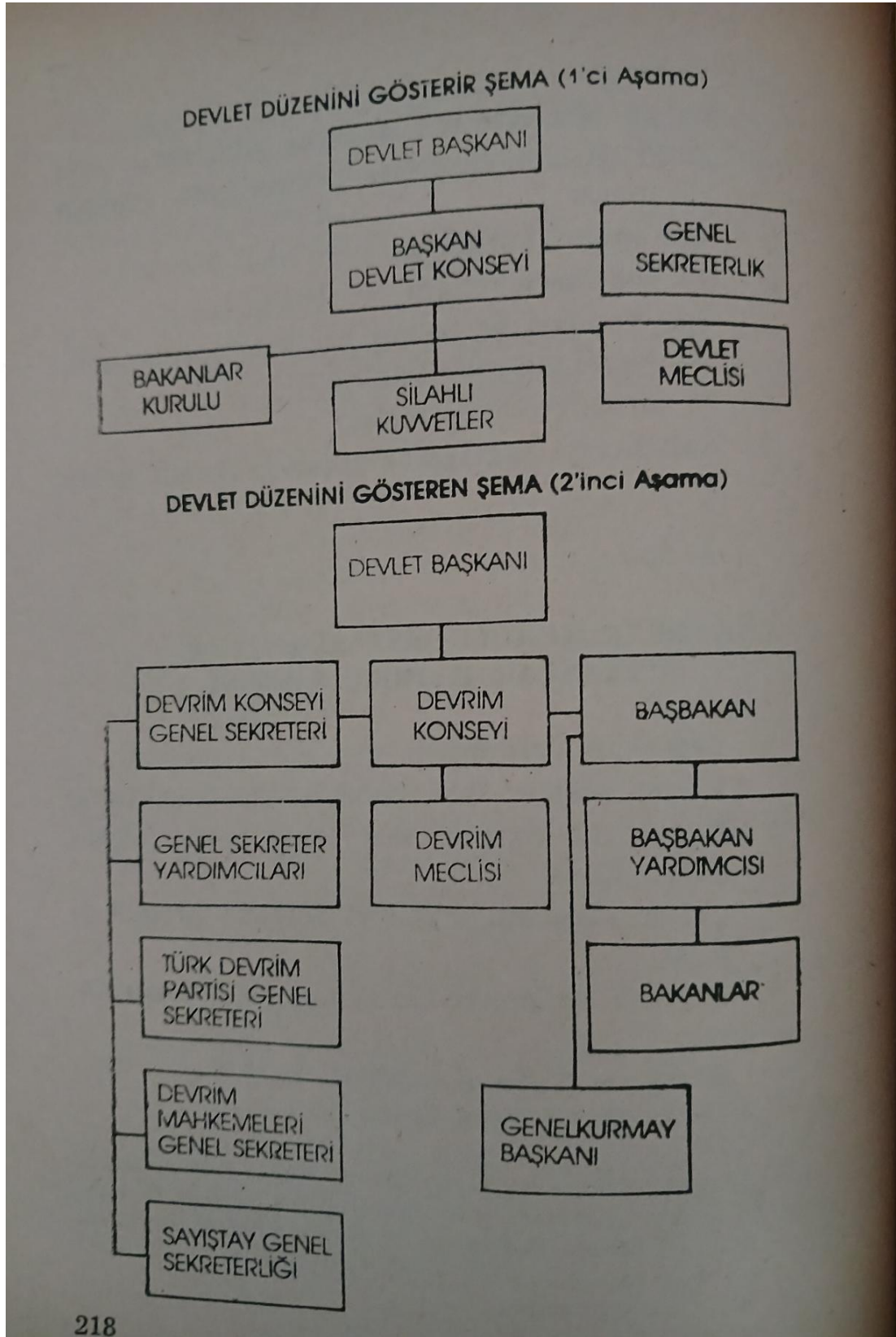
DEVİRİM ANAYASASININ DEĞİŞTİRİLMESİ:

Madde 64 – Devrim Anayasasında, Devrim ilkelerine aykırı değişiklik teklif edilemez. Ancak, Devrim amaçlarına uygun ve toplumun gelişmesini sağlayacak atılımlar için, kalkınma ve ekonominin koşullarını düzenlemek ve kuruluşları yenilemek amacıyla, değişiklik teklifi yapılabilir. Değişiklik teklifi, Devrim Konseyi üyelerinin üçte biri tarafından yapılır ve üçte ikisinin çoğunluğuyla kabul edilir.

YÜRÜRLÜK:

Madde 65 – Bu Anayasa, Devrim Konseyince kabul edilerek yayınlanır ve yayınlanması ile birlikte yürürlüğe girer.

EK 3: Devlet Düzeni Şeması

EK 4: Devrim Konseyi İsim Listesi

Devrim Konseyi Üyesi: Orgeneral Faruk Gürler (Devlet Başkanı)

Devrim Konseyi Üyesi: Orgeneral Muhsin Batur (Başbakan)

Devrim Konseyi Üyesi: Tümgeneral Celil Gürkan (Başbakan Yardımcısı)

Devrim Konseyi Üyesi: Korgeneral Atıf Erçikan (Genelkurmay Başkanı)

Devrim Konseyi Üyesi: Hv. Tuğgeneral Aydın Kirişoğlu (Devrim Konseyi Genel Sekreteri)

Devrim Konseyi Üyesi: Tümgeneral Şükrü Köseoğlu (Kara Kuvvetleri Komutanı)

Devrim Konseyi Üyesi: (?) (Deniz Kuvvetleri Komutanı)

Devrim Konseyi Üyesi: Hv. Tümgeneral Ömer Çokgör (Hava Kuvvetleri Komutanı)

Devrim Konseyi Üyesi: Tümgeneral Necati İnoğlu (Jandarma Genel Komutanı)

Muhtemel Devrim Konseyi Üyeleri:

Amiral Vedii Bilget

Top. Pilot Albay Hidayet Ilgar

Dz. Binbaşı Erol Bilbilik,

Hv. Albay İlyas Albayrak,

Hv. Albay Mehmet Heperler,

Binbaşı İbrahim Keskin,

Menziroğlu (?),

Sezgin (?),

Uğur (?),

Güven (?),

Umran (?),

Örnek (?),

Yüzer (?)

Stratejik Noktalara getirilecek kişilerin kod adları

Devlet başkanı: Selim Bey

Başbakan: Yavuz Bey

Başbakan yardımcısı Nuri Bey

Genelkurmay Başkanı: Erci Bey

EK 5: Bakanlar Kurulu listesi

1. Başbakan Yardımcısı:
2. Adalet Bakanı: Prof. Bahri Savcı, Miraç Aktuğ⁴⁷⁴
3. Bayındırlık Bakanı: Sedat Özkol, Şükrü Kaya⁴⁷⁵
4. Çalışma Bakanı: Necdet Şaluuuz,⁴⁷⁶ Erciş Kurtuluş⁴⁷⁷
5. Dışişleri Bakanı: Sezai Orkunt,⁴⁷⁸ B.Elçi Osman Olcay,⁴⁷⁹
6. Enerji ve T. Kayn. Bakanı: İhsan Topaloğlu,⁴⁸⁰ Mehmet Erdemir⁴⁸¹
7. Güm. ve Tekel Bakanı: Sebahattin Teoma,⁴⁸² Cemal Silahcioğlu⁴⁸³
8. İçişleri Bakanı: Enver Kuray⁴⁸⁴
9. İmar ve İskan Bakanı: Selahattin Babüroğlu,⁴⁸⁵ Halit Karababa⁴⁸⁶, İlhan Tekeli⁴⁸⁷
10. Köyşleri Bakanı: O. Nuri Koçtürk,⁴⁸⁸ Cevat Geray⁴⁸⁹
11. Maliye Bakanı: Ziya Kayra,⁴⁹⁰ Erhan Işıl⁴⁹¹
12. M. Eğitim Bakanı: Fehmi Yavuz⁴⁹²
13. M. Savunma Bakanı: Fakih Özfakih⁴⁹³
14. Sağlık Bakanı: Nusret Fişek,⁴⁹⁴
15. Sanayi Bakanı: Tahsin Yalabık⁴⁹⁵
16. Tarım Bakanı: Oğuz Atalay⁴⁹⁶

---

⁴⁷⁴ Bayındırlık B. Eski Baş Hukuk Müşaviri

⁴⁷⁵ Bayındırlık B. Müşaviri

⁴⁷⁶ Tekel Eski Genel Md.

⁴⁷⁷ Gelirler Gn. Md. Y.

⁴⁷⁸ Genelkurmay E. İstihbarat Başkanı, E. Amiral

⁴⁷⁹ Brüksel’de

⁴⁸⁰ TPAO Eski Genel Müdürü

⁴⁸¹ Etibank Müşaviri

⁴⁸² Ortak Pazar Türkiye Temsilcisi

⁴⁸³ Tekel E. Genel Md.

⁴⁸⁴ Ankara Valisi

⁴⁸⁵ Emekli Subay, sonradan Erim hükûmetinde bakan olacak

⁴⁸⁶ İmar ve İskan Bakanı Gecekondu Daire Bakanı

⁴⁸⁷ ODTÜ Şehircilik Uzmanı

⁴⁸⁸ Emekli Veteriner Yüzbaşı

⁴⁸⁹ Doçent

⁴⁹⁰ Merkez Bankası Eski Genel Müdürü

⁴⁹¹ Eski Hazine Genel Müdürü

⁴⁹² Üniversitesi Eski Rektörü

⁴⁹³ Orgeneral Gürler’in avukatı

⁴⁹⁴ Hacettepe Üniversitesinde profesör

⁴⁹⁵ Etibank eski genel müdürü

⁴⁹⁶ Devlet Çiftlikleri Genel Müdürü

17. Orman Bakanı: Celal Göydün⁴⁹⁷
18. Ticaret Bakanı: Adnan Başer Kafaoğlu,⁴⁹⁸ Sabahattin Özmen⁴⁹⁹
19. Turizm Bakanı: Nejat Erder⁵⁰⁰
20. Ulaştırma Bakanı: Hilmi Özgen, Nedret Utkan
21. Gençlik Bakanı: Halit Çelenk,⁵⁰¹ İrfan Solmazer⁵⁰²
22. Devlet Bakanı: Memduh Aytür,⁵⁰³ Numan Esin,⁵⁰⁴
23. Devlet Bakanı: Atilla Sönmez,⁵⁰⁵ Orhan Kabibay⁵⁰⁶
24. Devlet Bakanı: Mucip Ataklı,⁵⁰⁷ Şaban Demir⁵⁰⁸
25. Plan Koordinasyon Bakanı: O. Nuri Tosun,⁵⁰⁹ Atilla Karaosmanoğlu⁵¹⁰
26. Basın Yayın Bakanı: Sabahattin Selek,⁵¹¹ Altan Öymen⁵¹²

---

⁴⁹⁷ Danıştay Üyesi

⁴⁹⁸ Maliye Bakanlığı Gelirler Eski Genel Müdürü

⁴⁹⁹ Devlet Personel Dairesi Başkanı

⁵⁰⁰ İktisatçı ODTÜ öğretim üyesi

⁵⁰¹ Avukat, TİP Yönetim Kurulu üyesi

⁵⁰² Emekli personel yüzbaşı, MBK eski üyesi 14'lerden, işadamı

⁵⁰³ DPT eski başkanı

⁵⁰⁴ Emekli kurmay yüzbaşı, MBK eski üyesi 14'lerden, işadamı

⁵⁰⁵ DPT, planıcı

⁵⁰⁶ Emekli kurmay yarbay, MBK eski üyesi 14'lerden,

⁵⁰⁷ Emekli hava kurmay albay, MBK eski üyesi, tabii senatör

⁵⁰⁸ İktisat müşaviri

⁵⁰⁹ İktisatçı

⁵¹⁰ İktisatçı, IMF görevlisi

⁵¹¹ Basın İlan Kurumu Genel Müdürü

⁵¹² Gazeteci, yazar

KAYNAKÇA

Ağababa, Ali Fahri, *Şeref Kurbanları: II. Abdülhamid Döneminde Bir Sürgün Hikâyesi*, Çatı Yayıncılık Eylül 2007, İstanbul.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, Şubat 2005.

Ahmad Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, Hil Yayıncılık, 1994, İstanbul.

Akyaz, Doğan, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Alatlı, Ertuğrul, *09 Mart 1971 "Antiparlamentarist-Baasçı" Darbe Girişimi*, Alfa Kitap, Ekim 2002.

Alpkaya, Faruk, "Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol- Kemalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İletişim Yayınları, s. 477-481

Alkan, Ahmet Turan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, 2001.

Altun, Fahrettin, *Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, Cilt 2, Sayı 1, 2004.

Atılğan, Gökhan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, 2008.

Atılğan, Gökhan, "Mihri Belli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınları, s. 548-578.

Avcıoğlu, Doğan, *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İleri Yayınları, 2006.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - Birinci Kitap*, Tekin Yayınevi, 1976, İstanbul.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - İkinci Kitap*, Tekin Yayınevi, 1976, İstanbul.

Aykol, Hüseyin, *Bölüne Bölüne Büyümek: Türkiye'de Sol Örgütler*, Phoenix Yayınevi, Şubat 2022, Ankara.

- Balcı, Ali, *Türkiye’de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Kadim Yayınları, Eylül 2011.
- Batur, Muhsin, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, Temmuz 1985.
- Belli, Mihri, *Millî Demokratik Devrim*, Aydınlık Yayınları, 1966.
- Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf ve Fırkası*, Dergâh Yayınları, 1990.
- Cemal, Hasan, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, 2013.
- Cemal, Hasan, *Tank Sesiyle Uyanmak: 12 Eylül Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, çev: Mehmet Harmancı, 2008.
- Demirel, Tanel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Demirel, Tanel, *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, 2004, İstanbul.
- Dupont, Anne-Laure; Mayeur-Jaouen, Catherine; Verdeil, Chantal, *Ortadoğu Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze*, Doğu Batı Yayınları, çev: Ayşe Meral, 2016.
- Erim, Nihat; *12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, Nisan 2007, İstanbul.
- Etil, Hüseyin, *İsmet Özel ve Partizan: Aynı Adamı Öyküsü*, Küre Yayınları, Şubat 2020.
- Fedayi, Cemal, *Türkiye Siyaset Tarihi 2. Cilt 1923-2023*, Kadim Yayınları, 2024
- Fedayi, Cemal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sol Siyaset*, Kadim Yayınları
- Findley, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, Timaş Yayınları, Ekim 2012, İstanbul.
- Gramsci, Antonio, *Aydınlar ve Toplum*. Çan Yayınları, 1967 İstanbul
- Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri* Onur Yayınları, 1986
- Gürkan, Celil, *12 Mart’a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, 1986.

Hale, William, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, Eylül 2014.

Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, İletişim Yayınları, 2013.

Hürkan, Serhat, *Üç Dergi, Üç İnsan: Akis, Devrim, Yankı; Toker, Avcıoğlu, Kışlalı*, Simemis Yayınları, 2006.

İlcak, Nazlı, *12 Mart Cuntaları*, Ufuk Kitapları, 1986.

İnan, Hüseyin, *Türkiye Devriminin Yolu*, Ulusal Kültür Yayınları, İstanbul, 1991

İnsel, Ahmet; Bayramoğlu, Ali, *Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları.

İslamoğlu, Abdullah, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet (1908-1913)*, Gökkuşbu, Yayınları, İstanbul, 2004.

Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Karpat, Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, 2015.

Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, 2015, İstanbul.

Kaynak, Mahir, *Yel Üfürdü, Su Götürdü*, Babıali Kültür Yayıncılığı, Şubat 2001.

Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları. 2014

Koç, Yıldırım, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yayınevi, 1998, İstanbul.

Koçak, Cemil, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, 2016.

Koçaş, Sadi, *12 Mart Anıları*, May Yayınevi, 1978, İstanbul.

Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları, Kaynak Yayınları, 2021.

Macar, Elçin, "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İletişim Yayınları, s. 162-179

Madanoğlu Cuntası: İddianame, Boğaziçi Yayınları, 1973.

Mansfield, Peter, *Ortadoğu Tarihi*, Say Yayınları, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, 2012.

Marx, Karl; Engels, Friedrich, *Alman İdeolojisi*, Evrensel Basım Yayın, 2013

Mumcu, Uğur, *Suçlular ve Güçlüler*, Tekin Yayınevi, 1975 Nisan.

Öngider, Seyfi, *Çankaya'nın Bütün Adamları*, Aykırı Yayıncılık, Ekim 2006.

Özgüden, Mehmet, *Hegemonya ve Politik Toplum*. Phoneix Yayınevi, 2015, Ankara

Özdemir, Hikmet, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İz Yayıncılık, 1993.

Özdemir, Hikmet, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi, Şubat 2000

Ramsaur, Ernest Erdmonson, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Pozitif Yayınları, Mart 2007

Ransome, Paul, *Antonio Gramsci - Yeni Bir Giriş*, Dipnot Yayınları, 2011

Selçuk, İlhan, *Ziverbey Köşkü*, Çağdaş Yayınları, 1993, İstanbul.

Stora, Benjamin, *Algeria 1830-2000 A Short History*, Cornell University Press, 2001, Ithaca and London.

Stone, Martin, *The Agony of Algeria*, Hurst & Company, 1997. New York.

St John, P., (1968), "Independent Algeria from Ben Bella to Boumédiène: I. The Counter-Revolution and Its Consequences", *The World Today*, 24 (7), s. 290-296

Sunay, Cengiz, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri*, Orion Kitabevi, 2010.

Şişmanov, Dimitır, *Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi: Kısa Tarih (1908-1965)*, Belge Yayınları, Ocak 1990.

Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, Mart 2015.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, “Kadro ve Kadrocuların Öyküsü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınları, s. 600-622.

Thomas, Peter, *Gramsci Çağı - Felsefe, Hegemonya, Marksizm*, Dipnot Yayınları, 2013

Ulus, Özgür Murat, *Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Ünsaldı, Levent, *Türkiye’de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, Kasım 2008, İstanbul.

Yılmaz, Ensar, *Çankaya Savaşları*, Birey Yayıncılık, 2007.

Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş*, Yordam Kitap, 2008

Zürcher, Erik Jan, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Sürelî yayınlar

Abdülmalik, Enver, “Ordu ve Kalkınma”, *Yön*, 5 Haziran 1963, sayı 77, s. 13.

Alkan, Erdoğan, “Dinler ve Sosyalizm”, *Yön*, 1962, sayı 40, s. 18;

Aren, Sadun, “Devletçilik ve Ötesi”, *Yön*, 24 Ocak 1962, sayı 6, s. 15.

Aren, Sadun, “Plan Meselesi”, *Yön*, 25 Nisan 1962, sayı 19, s. 7.

Avcıoğlu, Doğan, “Efendilerimiz”, *Yön*, 3 Ocak 1962, sayı 3, s. 3.

Avcıoğlu, Doğan, “Yeni Türkiye”, *Yön*, 15 Ocak 1962, sayı 5, s. 3.

Avcıoğlu, Doğan, “İnönü’nün konuşmaları”, *Yön*, 24 Ocak 1962, sayı 6, s. 3.

Avcıoğlu, Doğan, “Niçin Sosyalizm?”, *Yön*, 31 Ocak 1962, sayı 7, s. 3.

Avcıoğlu, Doğan, “Rejim Buhranı”, *Yön*, 21 Şubat 1962, sayı 10, s. 3.

Avcıoğlu, Doğan, “İnanç Buhranı”, *Yön*, 28 Şubat 1962, sayı 11, s. 3.

Avcıoğlu, Doğan, “Sosyalist Cezayir”, *Yön*, 28 Mart 1962, sayı 15, s. 3.

Avcıoğlu, Doğan, “Demokrasi Düşmanları”, *Yön*, 4 Nisan 1962, sayı 16, s. 3.

- Avcıoğlu, Doğan, “Füze Üsleri”, **Yön**, 31 Ekim 1962, sayı 46, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Ümitsizlik”, **Yön**, 12 Aralık 1962, sayı 52, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Devekuşu Politikası”, **Yön**, 9 Ocak 1963, sayı 56, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Amerika ve Arap Sosyalizmi”, **Yön**, 13 Şubat 1963, sayı 61, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Yabancı Sermaye ile Kalkınma Efsanesi”, **Yön**, 9 Ekim 1964, sayı, 80, s. 8.
- Avcıoğlu, Doğan, “Kalkınmaya Götüren Yol”, **Yön**, 22 Ocak 1965, sayı 95, s. 8- 9.
- Avcıoğlu, Doğan, “Bin Bella’dan Sonra”, **Yön**, 26 Şubat 1965, sayı 117, s. 5
- Avcıoğlu, Doğan, “Ortanın Solu”, **Yön**, 30 Temmuz 1965, sayı 122, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Cumhuriyetin 42. Yılında”, **Yön**, sayı 135, 29 Ekim 1965, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “1965 Yılında Atatürkçülük”, **Yön**, sayı 137, 12 Kasım 1965, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Çatıdaki Kavga”, **Yön**, 11 Mart 1966, sayı 154, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “27 Mayıs”, **Yön**, 27 Mayıs 1966, sayı 165, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, 14 Ekim 1966, sayı 185, s. 8.
- Avcıoğlu, Doğan, “CHP İçindeki Mücadele”, **Yön**, 21 Ekim 1966, sayı 186, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Çağımızda Ekonomik Bağımsızlık Mücadelesi: Mısır Örneği”, **Yön**, 11 Kasım 1966, sayı 189, s. 8-9.
- Avcıoğlu, Doğan, “Büyük Oyun!”, **Yön**, 6 Ocak 1967, sayı 197, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, “Plan”, **Yön**, 23 Haziran 1967, sayı 221, s. 3.
- Avcıoğlu, Doğan, ”Son Söz”, **Yön**, 30 Haziran 1967, sayı 222, s. 3.
- Aybar, Mehmet Ali, “Sosyalizmi Halk Kurar”, **Dönüşüm**, 1 Kasım 1966, s. 3.
- Aydemir, Şevket Süreyya, “Garip Bir Devletçilik”, **Yön**, 25 Nisan 1962, sayı 19, s. 9.
- Çayan, Mahir, “Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori” **Aydınlık**, Ocak 1970, s. 188-222.
- Derviş, Neşe, “İsa Sosyalist mi?”, **Yön**, 1962, sayı 35, s. 9.

- İpekçi, Abdi, “14ler faşist mi sosyalist mi?”, **Yön**, 20 Aralık 1961, sayı 1, s. 15.
- Garaudy, Roger, “İslam Sosyalizmi ve Marksizm”, **Yön**, 1965, sayı 117, s. 8-9;
- Hacı Ali, Beşir, “Sosyalizm ve Din” Yön, 1964, sayı 81, s. 12;
- Kahn, Jean François, “Sosyalizm ve İslamlık”, **Yön**, 1965, sayı 97, s. 8.
- Kışlalı, Ahmet Taner, “Batı Tipi Demokrasi ve Azgelişmiş Ülkeler”, **Yön**, 27 Mayıs 1966, sayı 165, s. 16.
- Martin, Kingsley, “Nâsır, Mısır Sosyalizmini anlatıyor”, **Yön**, 31 Ocak 1962, sayı 7, s. 19.
- Mumcu, Uğur, “Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi ve Sonrasını Anlattı”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1985, s. 11.
- Mumcu, Uğur, “Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi ve Sonrasını Anlattı”, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1985, s. 11.
- Mumcu, Uğur, “Emekli Tümgeneral Celil Gürkan 12 Mart Öncesi ve Sonrasını Anlattı”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1985, s. 6.
- Mumcu, Uğur, “Muhsin Batur Yanıtıyor”, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1985, s. 16.
- Naci, Fethi, “1965 yılında Türk milliyetçisi kimdir?”, **Yön**, 26 Şubat 1965, sayı 100, s. 5.
- Selçuk, İlhan, “Türkiye’de Ordu”, **Yön**, 17 Ocak 1962, sayı 5, s. 10.
- Selçuk, İlhan, “1962’de Türk milliyetçiliği” **Yön**, 6 Haziran 1962, sayı 25, s. 7.
- Soysal, Mümtaz, “Demokrasi Anlayışımız”, **Yön**, sayı 30, s. 3.
- Timur, Taner, “Az Gelişmiş Memleketlerde Genel Oy”, **Yön**, 17 Ocak 1962, sayı 5, s. 17.
- Timur, Taner, “Türkiye’de demokrasi ve özgürlük sorunu”, **İlke**, Nisan 1974, sayı 4, s. 71-82.
- Tüfekçi, E., “Doğu’da Olmak Nedir?”, **Yön**, 1966, sayı 147, s. 9-10.
- Tümer, Melih, “30 Milyonluk orduda 40 bin yaralı”, **Yön**, 20 Aralık 1961, s. 19.

Uda, Muhammed, “Müslümanlık ve Sosyalizm”, **Yön**, 1964, sayı 82, s. 12;

Uzegan, Ömer, “İmam Ali: İnsan Haklarının Babası”, **Yön**, 1965, sayı 111, s. 12;

“Ordu Demirel’in İstifasını İstiyor” **Milliyet**, 16 Aralık 1970, s. 1 ve 9.

“Tağmaç: ‘Muhtırayı İmzalarken Ağladım. Çünkü, Hukukun Dışına Çıkıyorduk’”, **Milliyet**, “29 Mart 1976, s. 5.

“Paşalar evlerde toplanıyor”, **Milliyet**, 6 Mayıs 1985, s. 11.

“Batur’un cevabına, örgütün cevabı”, **Milliyet**, 12 Mayıs 1985, s. 11.

“Liderimiz olun”, **Milliyet**, 12 Mayıs 1985, s. 11.

“İki büyük parti Korutürk’te anlaşıyor”, **Milliyet**, 22 Mayıs 1985, s. 11.

“Bildiri”, **Yön**, 20 Aralık 1961, sayı 1, s. 12-13.

“Doğu”, **Yön**, 3 Ocak 1962, sayı 3, s. 5.

“Milliyetçilik”, **Yön**, 10 Ocak 1962, sayı 4, s. 11.

“Siyasi Notlar”, **Yön**, 7 Mart 1962, sayı 12, s. 8.

“Asya Sosyalizminin Milliyetçi Kaynağı”, **Yön**, 7 Mart 1962, sayı 12, s. 16.

“Suriye”, **Yön**, 25 Nisan 1962, sayı 19, s. 14.

“Nâsır’ın Hedefleri”, **Yön**, 4 Temmuz 1962, sayı 29, s. 16.

“Arap Birliği”, **Yön**, 5 Eylül 1962, sayı 38, s. 17.

“Azgelişmiş ülkelerde tek çıkar yol, sosyalizm”, **Yön**, 24 Ekim 1962, sayı 45, s. 11.

“Geri kalmışlık ile gelişme arasındaki çatışma, dünya barışı için tehlikedir”, **Yön**, 14 Kasım 1962, sayı 49, s. 10-12.

“Ordunun Politikadaki rolü”, **Yön**, 28 Kasım 1962, sayı 50, s. 11.

“Mısır”, **Yön**, 5 Aralık 1962, sayı 24, s. 17.

“Sosyalist Kültür Derneği ve ‘Times’”, **Yön**, 2 Ocak 1963, sayı 55, s. 4.

“27 Mayıs ihtimalinden Amerikan Gizli Teşkilatı C.I.A.nın parmağı var mı?”, **Yön**, 2 Ocak 1963, sayı 55, s. 10.

“Cezayir”, **Yön**, 24 Nisan 1963, sayı 71, s.13.

“Cezayir”, **Yön**, 15 Mayıs 1963, sayı 74, s. 11-12.

“Sosyolog gözüyle Doğu Meselemiz”, **Yön**, 18 Aralık 1964, sayı 90, s. 9-10.

“Türk milliyetçilerine sesleniş”, **Yön**, 7 Mayıs 1965, sayı 110, s. 8.

“İlerici Askeri Rejimler ve Marksist Teori”, **Yön**, 1966, sayı 172, s. 8-10.

“Muhafazakâr McCarthycilikten sonra şimdi de Islahatçı McCarthycilik!..”, **Yön**, 19 Mayıs 1967, sayı 216, s. 4.

“Milliyetçilik Karşısında Emperyalizm”, **Yön**, 26 Mayıs 1967, sayı 217, s. 8-11.

“Türk, İran ve İsrail Orduları”, **Yön**, 30 Haziran 1967, sayı 222, s. 16.

“Emekli Albay Emin Değer’in Açıklamaları”, **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1985, s. 11.

“Emekli Dz. Yüzbaşı Erol Bilbilik’in Açıklaması”, **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1985, s. 11.

“Son 30 Yılım Olayı”, **Milliyet**, 5 Mayıs 1985, s. 11.

“12 Mart’ı İlhami Soysal Anlatıyor”, **Milliyet**, 16 Mart 1986, s. 13.

Çevrimiçi kaynaklar

1. Ordu Komutanlığı Nezdindeki 2 Numaralı Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi, 974/3 Esas, 974/25 Karar Nolu Dosya Gerekçeli Hükmü, **Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı**, 2 Ekim 1974, https://tustav.org/arsiv/dava-dosyalari/synt-dava-arsivi/14.1.Ordu_Kom_Istanbul_2.numarali_Skyntm_Askr_Mah._1974_Grkcl_Hkm_Madanoğlu_Dvsi.pdf Erişim tarihi: 20.05.2024.

1961 genel seçim sonuçları, **Yeni Şafak**, <https://www.yenisafak.com/secim-1961/secim-sonuclari> Erişim tarihi: 21 Haziran 2024.

1965 genel seçim sonuçları, **Yeni Şafak**, <https://www.yenisafak.com/secim-1965/secim-sonuclari> Erişim tarihi: 21 Haziran 2024.

1969 genel seçim sonuçları, **Yeni Şafak**, <https://www.yenisafak.com/secim-1969/secim-sonuclari> Erişim tarihi: 21 Haziran 2024.

Berktaş, Halil, “Unutulan darbe: 12 Mart; unutulmuş tarih: 1965-71”, *Serbestiyet*, 12 Mart 2017, <https://serbestiyet.com/yazarlar/unutulan-darbe-12-mart-unutulan-tarih-1965-71-18377/> Erişim tarihi: 19 Haziran 2024.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Oğuzhan AYDEMİR

Doğum Tarihi

Yabancı Dil

Eğitim Durumu

Lisans : Gazi Üniversitesi siyaset bilimi ve kamu yönetimi

Yüksek Lisans : Kırıkkale Üniversitesi siyaset bilimi ve kamu yönetimi

Çalıştığı Kurum/Kurumlar :

Yayınları (SCI) :

Yayınları (Diğer) :

Araştırma Alanları :